

VAASAN YLIOPISTO

KARI RISTIMÄKI

Yrittäjäksi identifioituminen

Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimus nuorten
yrittäjyyteen liittyvän identiteetin kehityksestä

ACTA WASAENSIA

No 130

Liiketaloustiede 51

Johtaminen ja organisaatiot

UNIVERSITAS WASAENSIS 2004

Esitarkastajat

Professori Pauli Juuti
Lappeenrannan teknillinen yliopisto
Kauppatieteiden osasto
PL 20
53851 LAPPEENRANTA

Professori Anne Kovalainen
Turun kauppakorkeakoulu
Johtamisen laitos
Rehtorinpellonkatu 3
20500 TURKU

SISÄLLYS

TAULUKOT	6
KUVIOT	6
ABSTRACT	7
1 JOHDANTO	8
1.1 Yrittäjyystutkimus	9
1.1.1 Alkoiko kaikki Cantillonista?	9
1.1.2 Yrittäjä kansantaloudellisena toimijana	11
1.1.3 Yrittäjyys sosiologien silmin	14
1.1.4 Liiketaloustieteellinen yrittäjyystutkimus	16
1.2 Yrittäjyys tässä tutkimuksessa	21
1.3 Tutkimustehtävä, tavoitteet ja raportin rakenne	22
2 IDENTIFIOITUMISEN ONTOLOGINEN JA SOSIAALINEN PERUSTA	27
2.1 Descartes ja kahtiajakautunut ihminen	27
2.2 Ihmisen kokonaisuus	30
2.2.1 Intentionaalisuus	33
2.2.2 Husserlin fenomenologinen menetelmä	34
2.2.3 Situationaalisuus	37
2.3 Toisiinsa kietoutuneet tutkimussuunnat.....	40
2.4 Identiteetin sosiaalinen luonne	46
2.4.1 Ulkoistaminen, objektivoituminen ja sisäistäminen	48
2.4.2 Objekttiivinen ja subjektiivinen todellisuus	49
2.4.3 Sisäistäminen ja sosialisatio.....	50
2.5 Todellisuuden mahdollisuus ja tiedon alkuperä	52
2.6 Yhteenveto	55
3 YKSILÖN IDENTITEETTI	57
3.1 Identiteetti ja sen liitos persoonallisuuteen psykologisten teorioiden valossa.....	57

ACTA WASAENSIA

3.1.1	Psykodynaamiset persoonallisuusteoriat.....	59
3.1.2	Psyko-dynaamiset persoonallisuusteoriat ja yrittäjäksi ryhtyminen.....	61
3.1.3	Piirre- ja faktoriteoreettiset persoonallisuusteoriat	63
3.1.4	Yrittäjyyden suhde piirre- ja faktoriteoreettisiin persoonallisuus- teorioihin.....	65
3.1.5	Sosiaalisen oppimisen persoonallisuusteoriat.....	68
3.1.6	Sosiaalisen oppimisen persoonallisuusteoriat ja yrittäjyys	70
3.1.7	Humanistiset l. eksistentiaalis-fenomenologiset persoonallisuus- teoriat.....	71
3.1.8	Yhteenveto.....	75
3.2	Identiteetin kehitys	76
3.2.1	Yksilön identiteetin muodostuminen	77
3.2.2	Identiteetti ja sen etsintä	80
3.3	Identiteetin ilmentäminen ja tuottaminen kertomuksen muodossa	84
3.3.1	Elämänhistoria ja elämänkerta.....	86
3.3.2	Sosiaalinen tarinavaranto.....	88
3.3.3	Identiteetti valinta sosiaalisesta tarinavarannosta	90
3.4	Sosiaalinen vuorovaikutus	94
3.5	Kertomus kielellisessä muodossa	95
3.6	Yhteenveto	98
4	TUTKIMUSKYSYMYKSET JA METODOLOGISET RATKAISUT	102
4.1	Aineisto	102
4.2	Tutkimuskysymykset.....	104
5	TUTKIMUKSEN EMPIIRISEN AINEISTON ANALYYSI JA TUTKIMUSKYSYMYKSIIN VASTAAMINEN.....	112
5.1	Ammattiorientaatioiden jakoperusteita.....	112
5.1.1	Vahva identifioituminen yrittäjyyttä kohtaan, "Kyllä"	113
5.1.2	Yrittäjyyteen identifioituneet, "Hyvin mahdollista"	114
5.1.3	Heikko identifioituminen yrittäjyyttä kohtaan, "Ehkä"	116
5.1.4	Ei kantaa yrittäjyyttä kohtaan	117

ACTA WASAENSIA

5.1.5	Yrittäjyyteen lievän negatiivisesti suhtautuvat, ”Ei todennäköisesti”	118
5.1.6	Yrittäjyyteen jyrkän negatiivisesti suhtautuvat, ”Ei missään tapauksessa”	120
5.1.7	Miten nuoret aikuiset identifioivat itsensä yrittäjyyden suhteen?	120
5.2	Yrittäjyyskuva tarinoissa	124
5.2.1	Yrittäjän työn konkreettinen luonne ja toiminta	125
5.2.2	Tulkintoja yrittäjyydestä.....	127
5.2.3	Vähän omaa paljon lainattua	131
5.2.4	Minkälaisia ovat opiskelijoiden käsitykset yrittäjyydestä?	132
5.3	Merkitykselliset kokemukset ja ilmiöt suhteessa yrittäjyys valintaan.....	134
5.3.1	Vanhempien tai lähisukulaisten yrittäjyys.....	135
5.3.2	Muut merkitykselliset toiset	142
5.3.3	Työkokemuksen merkitys yrittäjyysvalinnalle.....	146
5.3.4	Koulukokemukset ja yrittäjyysvalinta.....	147
5.3.5	Muu seuraaminen.....	152
5.3.6	Historiallisten tapahtumien vaikutuksia yrittäjyysvalintaan	154
5.3.7	Henkilöön ominaisuuksien ja toimintatavan yhteys yrittäjyys- valintaan	154
5.3.8	Henkilön arvot ja asenteet yrittäjyysvalinnassa.....	158
5.3.9	Yrittäjyyteen valmistautuminen.....	160
5.3.10	Minkälaisia merkityksenantoja yrittäjyyteen liittyvässä identifioitumisessa nuorilla on?	162
6	JOHTOPÄÄTÖKSET JA KESKUSTELU	167
6.1	Yhteenveto	167
6.2	Keskustelu.....	175
	KIIITOKSET	183
	LÄHTEET	184

TAULUKOT

Taulukko 1.	Identiteettitilanteen kriteerit (Marcia 1980: 162)	82
Taulukko 2.	Kertomusten sijoittuminen eri kategorioihin.....	121

KUVIOT

Kuvio 1.	Tutkimuksen tavoitteiden saavuttamisen suhde eri tieteenaloihin	23
Kuvio 2.	Noeman ja noesiksen väliset suhteet (vrt. Karlsson 1993: 68).....	35
Kuvio 3.	Luonnon ja objektiivisen todellisuuden suhde subjektiiviseen todellisuuteen.....	54
Kuvio 4.	Persoonallisuuden rakenne ja kehitys Freudin psykodynaamisen teorian mukaan	61
Kuvio 5.	Piirre- ja faktoriteoreettinen persoonallisuuden rakenne ja muotoutuminen.....	65
Kuvio 6.	Yrittäjämäistä käyttäytymistä edistävä ympäristö	67
Kuvio 7.	Keskinäisen determinismin osatekijät.....	69
Kuvio 8.	Kokonaispersoonallisuuden rakenne (Rogers 1965: 526–527).....	73
Kuvio 9.	Ensimmäisen tutkimuskysymyksen analyysin suunta.	105
Kuvio 10.	Toisen tutkimuskysymyksen analyysin suunta	106
Kuvio 11.	Toiminnan merkitystasot.....	109
Kuvio 12.	Kolmannen tutkimuskysymyksen analyysin kohde.....	110
Kuvio 13.	Yrittäjyyksäsitykset ja niiden väliset suhteet kertomuksissa	133
Kuvio 14.	Yrittäjyysvalinnan osatekijöitä	162

ABSTRACT

Ristimäki Kari (2004). Yrittäjäksi identifioituminen – Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimus nuorten yrittäjyyteen liittyvän identiteetin kehityksestä (Towards entrepreneur identification – a phenomenologist-hermeneutical study into the development of young peoples' entrepreneurial identity). *Acta Wasaensia* No 130, 194 p.

Based on existing studies of entrepreneurship, there has been a longstanding opinion that starting your own business does not happen accidentally. Explanations for this process have been derived from principally three different perspectives. Firstly, the so-called "people school" proposes that the reasons behind the start-up process depend on the individual and, in particular, the characteristics of that individual. Secondly, the so-called "environmental school" stresses the importance of the environment in which the start-up process takes place. Thirdly, these two perspectives are combined to form the so-called "interactive approach." Adopting this last approach, the issue of how individuals arrive at decisions during the start-up process is therefore explored both in the individual as well as the environmental context, whereby the environmental context refers to the socialisation of the individual into a particular culture and the effects on their behaviour. The aim of the study was to illuminate how young people identify themselves and how identification as an entrepreneur develops.

The study seeks answers to three questions: 1. In what ways and to what extent do young adults identify themselves as entrepreneurs? 2. What kind of conceptions do students have of entrepreneurship? 3. What forms of sense-making do young people engage in during the entrepreneur identification process? The data consisted of young students' life stories. At the time of data collection, the students were just commencing their studies at the author's university. The participants were mostly between 20-26 years old (90%). In their life story they were asked to write about their life before coming to university. They were also asked to explain why they had decided to commence their studies in a commercial university. Furthermore, they were asked to write down their hopes and dreams concerning working life after university. In the instructions and guidance notes nothing was mentioned about entrepreneurship.

The study is qualitative in nature. For analysing this data the NVivo program is used, which is designed to handle this kind of data. From the data, participants were categorised according to the strength (positive to negative) of their orientation towards entrepreneurship. From this categorisation it was apparent that many variations of weak to strong orientation were present among participants. This, in part, forms the answer to the first question of the study. However, this also opened up many opportunities to compare differences in their stories. For example, it was interesting to find out that men were more oriented towards entrepreneurship than women. In order to find the answer to the second question the phenomenographical method was used. Phenomenography is the study of individual conceptions. Within this analysis framework it became apparent that, in stories, the role of the entrepreneur is very near heroic in nature. From the point of view of narrative research, it is interesting to note that heroic stories are often attributed to men. Consequently, this might imply that men are more susceptible to identification oriented towards entrepreneurship than women. To answer the third question the phenomenologist-hermeneutical method was adopted. This method is based in phenomenology, Feuerbachian and Husserlian thinking. According to this school of thought, the focus is on studying individuals' immediate experiences. Immediate experience is also based in historic intersubjective conscious and/or unconscious rules. To make this visible the hermeneutical approach is used.

According to this study it seems that the "people school," as well as "environmental school," really only reflect abstract artefacts and Weberian ideal types, as opposed to theoretical or empirical phenomenon. All theories, as well as empirical findings, seem to support the interactive approach in the identification of orientations towards entrepreneurship. According to this study, it is also important to note that when using the interactive approach it is not possible to develop a deterministic model between individual and environment. The third point concerns individual interpretations of events which can play a crucial role in such assessments on orientation towards entrepreneurship. Indeed, interpretation plays a significant role in terms of the events that take place within a certain environment, within individuals themselves, and in this case with regard to entrepreneurship and the individual's suitability to that kind of work role.

In this study, a new perspective was used on the discussion of entrepreneurial personality development and identity. Phenomenology or existential-phenomenology seems to provide a very interesting and beneficial viewpoint to illuminate the latter. It also seems to be the case that few studies in entrepreneurship are based on this theoretical viewpoint. Furthermore, it is argued that phenomenology or existential-phenomenology can help to stimulate discussion about how to organise enterprise and entrepreneurship education when tackling the issue of education in a formal school setting.

Kari Ristimäki, Department of Management and Organization, University of Vaasa. P.O.Box 700, FIN-65101 Vaasa, Finland.

Key words: Entrepreneurship, phenomenology, phenomenologist-hermeneutical, enterprise education, entrepreneurship education, storytelling.

1 JOHDANTO

Suomessa työpaikoista reippaasti yli puolet (60,9 %) on pk-yrityksissä (alle 250 työntekijää). Pienyrityksiä (alle 50 työntekijää) kaikista yrityksistämme on lähes 99 % (98,75 % ks. esim. STV 2002). Pk-yritykset ovat pääsääntöisesti yrittäjävetoisia, joten yrittäjyyden ja yrittäjien merkitystä yhteiskunnalle voidaan pitää merkittävänä.

Toisaalla keskustellaan työelämän kehityssuuntien, ulkoistamis- ja verkostoitumiskehityksen, yrittäjien sukupolvenvaihdosaallon, työelämän fragmentoitumisen jne., seurauksista. Yhtenä tällaisena seurauksena voidaan nähdä, että tulevaisuudessa yhä suurempi joukko tämän päivän nuorista on työuransa jossakin vaiheessa ammattiin liittyvän valintatilanteen edessä, jossa tulee punnittavaksi entistä suuremmalla todennäköisyydellä myös yrittäjyys varteenotettavana uravaihtoehtona. Yrittäjyydellä on siis yhteiskunnallisen merkityksen lisäksi merkitystä myös yksilön kannalta.

Edellä esitetyn ohella voidaan yhteiskunnalliselta tasolta katsoen lisäksi toivoa, että uutta innovatiivista yritystoimintaa tulisi maahamme syntyä erityisesti aloilla, joilla erityisasemassa on korkea tietämys. Yleinen käsitys kuitenkin on, että korkeaa tietämystä edustavilla korkeasti koulutetuilla halu kanavoida osaamistaan yrittäjyyden kautta on huomattavan vähäistä. Korkeakouluilla ja yliopistoilla katsotaankin olevan oma roolinsa siinä, millaista kuvaa opiskelijat muodostavat yrittäjyydestä uravaihtoehtona ja ylipäätään yrittäjämäisestä toiminnasta.

Tätä taustaa vasten yrittäjyysaikomusten ja niiden taustalla olevien tekijöiden syvälinen ymmärtäminen luo pohjan voida oikealla tavalla suunnata ja tukea ammatinvalintaan liittyvää yrittäjyysvalintaa, silmälläpitäen myös korkeakoulutettujen nuorten suhdetta yrittäjyyteen. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on lisätä tietoa tuon suhteen taustaan liittyvistä tekijöistä ja niiden keskinäisestä suhteesta. Tutkimuksessa lähestytään yrittäjyyttä yksilöperspektiivistä ja sen erityisenä tavoitteena on selvittää kasvun ja kasvamisen roolia ja merkitystä yrittäjämäisen persoonallisuuden muodostumiselle ja yrittäjäksi identifioitumiselle. Tutkimuksella toivon näin ollen olevan merkitystä ensisijaisesti yksilön, mutta toisaalta myös yhteiskunnan ja sen toimijoiden kannalta.

1.1 Yrittäjyystutkimus

Tämä tutkimus sijoittuu yrittäjyystutkimuksen alaan. Vaikka toisenlaisiakin näkökulmia esiintyy, voidaan esittää, että yrittäjyystutkimusta ei voida pitää itsenäisenä tieteenalana, vaan pikemmin yhteiskunnallisena ilmiönä, josta tutkimuksen kautta on muodostunut sellainen tieteenalakäsite kuin yrittäjyystutkimus. Käytännössä yrittäjyystutkimus perustuu moniin eri tieteenaloihin. Yrittäjyys kiinnostaa eri tieteenalaoja eri näkökulmista. Kansantaloustieteilijät ovat kiinnostuneita yrittäjyydestä ja yrittäjästä yhteiskunnallisena toimijana. Sosiologeja yrittäjyydessä kiinnostaa sen ilmeneminen yhteiskunnallisena ilmiönä. Liiketaloustieteilijät lähestyvät yrittäjyyttä liiketoiminnan luonteen ja organisoitumisen kautta. Psykologeja kiinnostaa yrittäjä persoonana ja henkilönä.

Yrittäjyys on laaja ja monipolvinen ilmiö ja käsite, joten sitä on tutkimuksen tarpeita silmällä pitäen syytä tarkastella aivan ensimmäiseksi hieman lähemmin. En tässä tarkastelussa ja määrittelyssä kuitenkaan pyri tekemään täydellistä katsausta kaikkeen yrittäjyyskirjallisuuteen. Tavoitteena on täydellisen synteessin rakentamisen sijaan riittävän kattava tutustuminen yrittäjyyskirjallisuuteen ja tutkimuksen aiheeseen orientoituminen. Katsauksen päätarkoituksena voidaankin pitää kuvausta siitä, millä tavalla tämä tutkimus sijoittuu yrittäjyystutkimuksen kenttään.

1.1.1 Alkoiko kaikki Cantillonista?

Siitä, että meillä tieteellisessä kielenkäytössä on käsite yrittäjyys, olemme tottuneet kiittämään Richard Cantillonin ja hänen postuumina vuonna 1755 ilmestynyttä kirjoitustaan "Essai Sur la Nature du Commerce en General (Gopakumar 1995: 2). Aivan varmoja tuon esseen kirjoittamisvuodesta ei olla, sillä esimerkiksi Haahdin mukaan artikkeli olisi ollut valmis jo vuonna 1725 (Hahti 1989: 216) ja toisaalta Cuevasin (1994: 77) mielestä se tapahtui vuonna 1734. Tarkka vuosiluku ei liene kovin tärkeä, mutta ajankohta ja syy sanan ilmestymiseen mielenkiintoinen. Mielenkiintoista on myös se, oliko Cantillonin sanan keksijä.

Hahti onkin tältä kannalta tutkimuksessaan kuvannut sanan ja käsitteen syntyhistoriaa aina 1100-luvulle saakka samaistaen yrittäjyys-käsitteen mm. "contactor" sopimuksen tekijän kanssa. Yrittäjällä silloin viitattiin henkilöön, joka teki suuria sopimuksia kruunun kanssa julkisten tehtävien hoidosta. Tällainen tehtävä Haahdin (1989, 214) mukaan oli esimerkiksi Henrik IV:n (1553–1610, kuninkaana 1589–1610) hollantilaisten kanssa solmima sopimus maan kuivattamisen edistämisestä Etelä-Ranskassa. Sopimuksen tekijää kutsuttiin silloin sanoilla "lesdits entrepreneurs".

Vernard Belidor, vuonna 1729, siis Cantillonin aikalainen, pitikin yrittäjää edellä esitettyyn toimintaan viitaten riskinkantajana, joka päättää myydä määrättyyn hintaan, kun kuluista ollaan epätietoisia (Hahti 1989: 199; Gopakumar 1995: 2). Mielenkiintoisesti myös Cantillonin yrittäjä oli riskinkantaja, mutta riskin suunta päinvastainen Belidoriin nähden. Cantillonin yrittäjä osti määrättyyn hintaan, mutta myyntihinnasta hän oli epätietoinen.

Cantillon siis tuskin oli ensimmäinen, joka käytti sanaa yrittäjä. Tämä todentuu kun vielä todetaan, että Haahdin (1989: 215) mukaan ensimmäinen sanakirjalähde sanoille "entrepredes, enterprise, entrepreneur" esiintyy vuoden 1723 "Dictionnaire Universel de Commerce" kirjassa.

Tämän päivän yrittäjyystutkijan kannalta on verrattain yhdentekevää, oliko käsitteen ensimmäinen käyttäjä Cantillon vai joku muu. Turha onkin Cantillonia sen enempää kiittää kuin syyttää siitä, että meillä on käytössämme käsite yrittäjyys. Myöskään yrittäjyys-sanan keksimistä, edellä esitetyn perusteella, emme voi hänelle säilyttää, sillä se tuskin nousi Cantillonin mieleen tyhjästä. Tuo aikakausi ja sen taloudelliset toimijat mitä ilmeisimmin synnyttivät tarpeen nimittää tämä uusi toimijataho aikaisemmasta poikkeavalla tavalla. Jo ensimmäisillä yrittäjyyden mallintajilla yrittäjä näyttää olevan henkilö, joka oli kykenevä ja toisaalta halukas silloin perinteisestä crottautuvaan taloudellisen toimijan rooliin.

1.1.2 Yrittäjä kansantaloudellisena toimijana

Cantillonista alkaen fysiokraatit ja muut ranskalaiset tutkijat kuten Francois Quesney (1694–1774), Nicolas Baudeau (1730–1792), Jacques Turgot (1727–1781), Jean-Baptiste Say (1767–1832) pohtivat näiden silloisten uusien talouden toimijoiden, yrittäjien, roolia (Kyrö 1997: 106–109). He pyrkivät pohdinnoissaan erottamaan yrittäjän työntekijästä, jonka tulot palkan muodossa olivat vakaat, ja toisaalta kapitalistista ja maaomistajasta, jonka tulot samalla tavalla olivat korkojen muodossa vakaat. Uudessa talousjärjestelmässä tarvittiin osapuoli, jonka tulot eivät olleet varmat ja vakaat vaan ne riippuivat hänen toiminnastaan ja kyvykkyydestään. Tähän tarkoitukseen ja tällaiseksi osapuoleksi näytti sopivan hyvin tämä uusi käsite yrittäjyys ja yrittäjä, joka kantoi riskin ja jonka riskin kantamisesta syntyi voiton eli yrittäjän palkan mahdollisuus.

Yrittäjän toimintaan aivan sen alusta lähtien liittyi innovatiivisuutta, jotta vastaanotettu tehtävä tuottaisi voittoa. Voitto oli yrittäjän palkka ja siten sen suuruus ennakoimaton ja riskialtis. Omistamisen osalta esiintyi kaksi selityspyrkimystä. Ensimmäisessä yrittäjyys ja omistajuus olivat kiinteästi yhteen nivoutuneena. Toisessa yritystoiminnan vaatiman pääoman omistaminen erotettiin yrittäjyydestä. Esimerkiksi Sayn mukaansa yrittäjän ei välttämättä tarvinnut omistaa pääomaa. Sen sijaan hänellä tuli olla kyky, maine ja verkostot sen hankkimiseen (Kyrö 1997: 108–109). Yrittäjän tehtävänä oli koota tuotannontekijät taloudellisesti kannattavalla tavalla yhteen ja näistä tuotannontekijöistä yksi, mutta vain yksi, oli pääoma.

Kuten yllä olevasta huomataan, jostakin näytetään olevan samaa mieltä, jostakin jo alkumetreillä on erimielisyyttä. Joka tapauksessa näyttää siltä, että 1700-luvulle tultaessa talous, sen toimijat ja heidän roolinsa olivat muuttuneet sillä tavoin, että tarvittiin uutta käsitettä. Sille oli leimaa antavana riski, innovatiivisuus ja toiminnan resurssien yhteen kokoaminen. Mistä ei oltu yhtä mieltä, oli omistuksellisuus (vrt. Huuskonen 1992: 36–38). Viimeksi mainittu ilmeni esimerkiksi haluna erottaa uusi käsite yrittäjyys kapitalismista. Haluan erottaa pelkkä taloudellisen toiminnan omistuksellisuus yrittäjyydestä viittaa myös keskiaikaisen talouden selkärangan muodostaneiden ammattikun-

tien edustajien varman ja säädellyn elämän erottaminen yrittäjyys-käsitteen ulkopuolelle (vrt. esim. Kyrö 1997: 108). Heidän toiminnastaan kun puuttui yrittäjyyteen muuten liitetyt määritteet, kuten edellä mainitut innovatiivisuus ja riski.

Edellä esitellyt ranskalaiset yrittäjyyden ensimmäiset mallintajat on nähtävä omaa taustaansa vastaan. Yhteiskunnan muuttuessa tarvittiin määritelmä erilaiselle aiemmasta poikkeavalle taloudelliselle toimijalle. Tätä tarkoitusta varten he käyttivät sanaa yrittäjyys ja yrittäjä. Heille yrittäjä toimi joko henkilönä ja/tai yhteiskunnan tason toimijana. Yritys, vaikka siihen saatettiin viitata, ei sinällään ollut kiinnostuksen kohteena (vrt. Kyrö 1997: 109).

Kansantaloudelliselta kannalta katsoen ja omistamiseen liittyen klassisen talousteorian luoja Adam Smith (1723–1790) kiisti mm. Turgot'n ajatuksen siitä, että työvoima ja johtaminen määrittäisivät voiton. Hänelle työvoima oli työvoimaa, olipa se luonteeltaan millainen tahansa. Voiton syntyminen liittyi omistamiseen. Kytkiessään näistä lähtökohdista käsin omistamisen ja yrittäjyyden toisiinsa hän hyvistä pyrkimyksistään huolimatta epäonnistui määrittämään yrittäjää ja yrittäjyyttä erityisenä ilmiönä (Kyrö 1997: 111).

Näin Kyrön mukaan keskeiset ranskalaisten yrittäjyyteen liittämät tekijät hajosivat toisaalta työnteoksi työnteon joukkoon, toisaalta omistamiseksi muun omistamisen joukkoon ja yrittäjä hävitettiin johtajan rooliin. Englantilaisia taloustieteilijöitä puolestaan Kyrön mukaan voidaan syyttää siitä, että he sekoittivat yrittäjän roolin omistajiin (Kyrö 1997: 113).

Kuten huomataan, jo varsin alkuvaiheessa yrittäjyys on ollut kovin epäyhtenäisesti ja sekavasti määritelty käsite. Osittain sekavuuteen voi hakea syytä määrittelijöiden taustasta ja viimeksi mainitussa tapauksessa Britannian ja Ranskan olosuhteista. Britannian olosuhteet olivat ranskalaisiin olosuhteisiin verrattuna luonteeltaan toisenlaiset. Britannia kohtasi ensimmäisenä "teollisen vallankumouksen", joka dominoi teollistumisen kehitystä aina 1800-luvun lopulle saakka (Cameron 1995: 170–190). Tämä ei ole voinut olla vaikuttamatta niihin määritelmiin mitä taloudelliseen kehitykseen liittyville

käsitteille annettiin. Britannian teollisuudessa yrittäjyys ei muodostunut merkitykselliseksi, vaan merkitykselliseksi muodostui omistaminen.

Seuraava vaihe yrittäjyyden mallintamisessa liittyy kansantaloustieteellisiin silmin katsottuna itävaltalaiseen koulukuntaan. Se asetti talousteoriaansa perustaksi subjektivismin (Kyrö 1997: 118). Itävaltalaisen taloustieteen edustajat pyrkivät ymmärtämään taloudellisia ja yleisemmin yhteiskunnallisia ilmiöitä tutkimalla niitä ihmisten toiminnan tuloksina (Vihanto 2003). Itävaltalaisen talousteorian edustajana Karl Menger rakentaa ketjun raaka-aineen tuottajasta lopputuotteeseen. Yrittäjä on hänelle henkilö, joka pystyy hallitsemaan ja koordinoimaan tuotannon tekijöiden virtaa ja suuntaamaan sen hyödyllisinä tuotteina asiakkaalle. Hänelle yrittäjämäinen toiminta sisältää tiedon hankkimisen taloudellisesta tilanteesta, laskelmat, joita tehokas tuotanto edellyttää, tahtoa prosessin läpiviemiseen ja prosessin valvontaa ja ohjausta (Kyrö 1997: 118).

Omistaminen ei luonnehtinut Mengerille yrittäjää, kuten ei hänen jälkeensä saman itävaltalaisen koulun edustajalle Peter Schumpeterillekaan. Schumpeter kyseenalaisti tasapainoteorian ja piti yrittäjää menneisyyden murtajana ja uuden yhdistelmän luoja, joka päinvastoin pyrki murtamaan innovatiivisuuden avulla tasapainotilanteen (Binks & Vale 1999: 15–16).

Schumpeterille yrittäjä voi olla omistaja tai ei (Kyrö 1997: 121). Schumpeterin tuotanto ja mielipiteet voidaan kuitenkin omistamisen suhteen jakaa Lovion (1993: 24) mukaan kahteen vaiheeseen, jotka eroavat jyrkästi toisistaan. Ensimmäistä mallia (model 1) Schumpeterin aikaisessa tuotannossaan edustaa erityisesti vuonna 1912 julkaistu "Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung". Siinä hän korostaa, että uusien yhdistelmien ja innovaatioiden vetävä voima on erityistyyppinen innovatiivinen yrittäjä. Myöhemmässä Schumpeterin toisessa mallissa (model 2) vuoden 1942 "Capitalism, Socialism and Democracy" kirjassa sitä vastoin hän vie eteenpäin ideaa, jossa vanhat, suuret ja monopolistiset yritykset (corporations) ovat ottaneet agentin roolin luovassa tuossa.

1.1.3 Yrittäjyys sosiologien silmin

Taloustieteiden ja erityisesti kansantaloustieteiden kannalta katsoen yrittäjyys liitettiin yksilöön vain koko yhteiskunnan taloudellisena toimijana. Yrittäjyyttä yhteiskunnalliselta makrotasolta tarkastelee myös sosiologia. Tämän alan klassikoista tällöin nostetaan useimmiten esiin Karl Marx (1818–1883) ja porvariston Marxiksi väitetty Max Weber (1864–1929) (Töttö: 1991). Heidän vaikutuksensa voidaan Kovalaisen (1993: 60) mukaan nähdä enemmän tai vähemmän suoraan lähes kaikissa sosiologisissa näkemyksissä yrittäjyydestä. Yleisellä tasolla sosiologian lähestymistapa yrittäjyyteen ja yrityskenttään on luonteeltaan kollektiivinen, yhteiskunnallisena ilmiönä yrittäjyyttä tarkasteleva. Tällöin mm. pääoman kasautuminen ja luokkateorian näkökulmasta omistuksellisuus on keskeinen yrittäjyyteen liittyvä kriteeri (Kyrö 1997: 127).

Weberille yrittäjä olikin yrityksessään ylin muodollisen auktoriteetin lähde (Solomon & Winslow 1988: 165), ja hänen pääideansa yrittäjyydestä oli, että yrittäjä ei toimi talouden ulkopuolella (Kovalainen 1993: 62). Weberin teorian yksi kulmakivi kapitalistisen talouden kehityksessä on vapaa pääoman organisoituminen yrittäjän rationaalisen toiminnan kautta (Weber 1961/1923: 232). Weberin yrittäjä kietoutuu näin kapitalismin henkeen. Tähän henkeen puolestaan yhdistyy Weberin mukaan usko ja uskonto, protestanttinen etiikka ja erityisesti kapitalismin hengen alkuun panevana voimana ankara kalvinistinen predestinaatio-oppi (Weber 1990).

Kapitalismin synnyssä Weberin aikalaiselle ja ystävälle Werner Sombartille (ks. Töttö 1991) yrittäjä on erittäin läheinen hahmo. Hänelle yrittäjä on se toimija, jonka uusia uria aukovan työn tuloksena kapitalismi on varsinaisesti syntynyt. ”Alussa oli yksittäisen uskaliaan miehen teko” runoilee Sombart. Tuollaisia henkilöitä nousi lähes kaikista ihmisryhmistä, mutta joistain selvästi enemmän. Erityisesti ”kerettiläiset”, johonkin muuhun kuin valtionkirkkoon kuuluvat, ”vieraat” maahan siirtolaisina tai pakolaisina tulleet ihmisryhmät, ja juutalaiset synnyttivät Sombartin mukaan muita enemmän ”yrittäjälouhteita” (Töttö 1991: 138).

Edelleen Sombartin mukaan Kustaa Vaasan kaltaiset modernit ruhtinaat toimivat usein valtakuntansa ”ensimmäisinä” yrittäjinä ja aateliset maanomistajat olivat tavallisesti niitä, jotka ohjasivat käsityömäisen kaupankäynnin kapitalistisiin uomiin. ”Porvareille”, käsityöläisistä ja muista pienelävistä kohonneille yrittäjille, joissa henkilöityi Weberin tutkima puritaaninen säästäväisyys ja ahkeruus, Sombart antaa melko vähäisen osan kapitalismin synnyssä. He eivät kuulu hänen sankareihinsa, noihin kapitalismin synty-aikojen ”uskaliaisiin miehiin”, vaan pikemminkin myöhempien aikojen nimettömiin rationaalsiin puurtajiin (vrt. Töttö 1991: 138).

Sombartin ja Weberin välistä kiistaa yrittäjyydestä voisi yllä olevan perusteella kuvata sanoilla yrittäjähengi ja porvarihengi. Sombartille Tötön (1991: 171) mukaan yrittäjähengi on sitä, mitä tarvitaan minkä tahansa yrityksen menestyksekkääseen toteuttamiseen. Yritys ei ole pelkkä taloudellinen asia, vaan kaikki kauaskantoiset suunnitelmat, joiden toteuttaminen kysyy monien ihmisten pitkäaikaista yksituumaista yhteistoimintaa, ovat yrityksiä. Kaverusten yhteinen kävelyretki ei ole yritys, mutta retki Afrikkaan on. Jälkimmäisen kaltaisten hankkeiden toteuttaja joutuu tasapainoilemaan kolmen roolin välillä. Hänen on oltava valloittaja, organisoija ja kauppias.

Sombartin yrittäjähengi oli hänen muotoilujaan mukaillen: määrätietoinen, päättäväinen, häikäilemätön, ahne, itseks, viekas, aistinen, himokas, uskalias, seikkailunhaluinen, aina uutta janoava, arvaamaton, eteenpäin pyrkivä, malttamaton, kekseliäs ja luova (Töttö 1991: 200).

Sombartin yrittäjähengen verrattuna Weberin kapitalisti edustaa porvarihenkeä. Porvarihenkeä kuvaavat säästäväiset laskelmat ja pikkuporvarillinen elämäntyyli. Sombartille yrittäjä oli se, joka pani alulle kapitalismin 1200-luvulla ja joka saavutti huippunsa 1750 – 1850 luvulla (Töttö 1991: 139). Tuona huippukapitalismin aikana yrittäjällä kuitenkin Sombartin mukaan oli yhä vähemmän valinnan varaa. Hänen oli pakko hoitaa liikettään rationaalisesti ja pakko elää porvarillisten hyveiden mukaisesti. Näin yrittäjähengi alkaa hävitä kapitalismista, yrittäjä tuntee kotimaansa vieraksi ja kapitalismista tulee irtipäässyt jättiläinen (Töttö 1991: 179).

Sombartin ja Weberin välillä on selvä näkökulmaero. Sombartia kiinnosti enemmän yrittäjän synty ja yrittäjän toiminnan seurauksena kapitalismin alkaminen. Weberiä kiinnosti puolestaan kapitalismin henkinen alkuperä enemmän kuin sen varsinainen synty. Tässä mielessä Weber tarkasteli yrittäjän ja palkkatyöläisen henkistä alkuperää ja löysi sen rationaalisesta protestanttisesta etiikasta. Ystäväysten, Sombartin ja Weberin välillä ei siten olekaan yrittäjyyden suhteen sitä ristiriitaa, joka siinä ensisilmäyksellä näytti olevan.

1.1.4 Liiketaloustieteellinen yrittäjyystutkimus

Tämä tutkimus liittyy liiketaloustieteen alaan. Kuten aiemmin jo totesin, liiketaloustieteilijät ovat kiinnostuneita yrittäjyydestä liiketoiminnan luonteen ja organisoitumisen kannalta. Yrittäjyys tältä kannalta katsoen kietoutuu siten liiketoimintaan ja sen organisoitumiseen. Historiallisesti tämä liiketoiminnan organisoituminen yhtiömuotoiseksi alkoi 1800-luvun loppupuolella Yhdysvalloissa ja levisi sieltä Eurooppaan. Kyrön (1997: 126) mukaan yrittäjyyden kamppailu olemassaolonsa puolesta modernin suurta tarinaa vastaan tarvitsi hyväksyttävän legitimoidun muodon. Sen se sai nostamalla yrityksen yrittäjyyttä luonnehtivaksi tekijäksi. Kyrön esiin nostama moderni aika muistuttaa kovasti Sombartin mielipidettä kapitalismin kehityksestä, jossa yrittäjä hänen sanoillaan "tuntee kotimaansa vieraaksi". Aikaisemmin yrittäjyys oli hakenut muotonsa ja erityisen luontonsa siitä, miten se poikkeaa perinteisestä omistamisesta ja muista työnteon muodoista. Moderni aika määrittelee yrittäjyyden yritystoiminnaksi, jossa se näyttää saavan legitimoidun aseman, mutta näyttää samalla menettävän osan erityisluonteestaan.

Myöhemmin tapahtunut kehitys kuvaa yrittäjyyden ja yritystoiminnan yhteyttä. Yrittäjyyttä on vaikea erottaa yrityksestä, tätä todistaa mm. pyrkimys määritellä sisäinen yrittäjyys yrittäjyyden ja yrittäjyys-käsitteen piiriin (ks. esim. Ruuskanen 1995: 12–20). Osaltaan tähän yrittäjyys käsitteen ymmärtämiseen laajempaan kuin yritystoiminnan harjoittamisena liittyy sama ongelma kuin yleisesti yrittäjyys-käsitteen määrittelemiseen. Pyrittäessä määrittelemään se muiden määreiden kuin yritystoiminnan omistuk-

sellisuuden kautta ollaan sovittamattomissa ongelmissa. Omistaja, lain edessä yrittäjän statuksen omistava indikatiivinen (Casson 1982: 22) yrittäjä ei aina ole funktionaalinen (Casson 1982: 23–25) yrittäjä, eli toimi kuten yrittäjän roolissa teorioiden mukaan tulisi toimia. Toisaalta henkilön toimiessa yrittäjämäisesti, funktionaalisesti, ei hänen välttämättä tarvitse olla organisaationsa omistaja. Määrittelyn vaikeutta kuvaa hyvin sanonta ”yrittäjä on kapitalisti, mutta kapitalisti ei välttämättä ole aina yrittäjä”.

Yrityksissä indikatiivisen ja funktionaalisen yrittäjyyden yhdistämiseen näyttää olevan perustavaa laatua olevia ratkaisemattomia ongelmia. Näyttäisi siltä, että selvyden saavuttamiseksi yrittäjyyteen liittyvät käsitteet vaatisivat uudelleenmäärittelyä. Kyrö (1997) onkin ehdottanut yrittäjyys-käsitteen jakamista ulkoiseen, sisäiseen ja omaehtoiseen yrittäjyyteen. Toisaalta on ehdotettu yrittäjyyden jakamista yrittävyyteen ja yrittäjyyteen. Vakiintuneeseen käyttöön nämä määrittelyt eivät kuitenkaan ole yltäneet.

Yrittäjyystutkimuksen alueella tämä tutkimus keskittyy yritystoiminnan organisoitumiseen ja pyrkii selvittämään yksilön yrityksen perustamishalukkuuteen liittyvää prosessia. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan pyritä selvittämään itse varsinaisen yrityksen perustamisprosessiin liittyvää ongelmakenttää suoraan siihen itseensä kohdistuen, esim. Mooren (1986) mallin mukaisena.

Tämä tutkimus pyrkii pureutumaan yrittäjyysaikomusten syntyyn aikaisemmin kuin henkilöllä on konkreettista ajatusta tai liike-idea oman yrityksen perustamisesta. Tutkimuksen lähtökohdiana on toteamus, jonka mukaan yrittäjyystutkimuksessa on pitkään ollut käsitys, ettei yrittäjäksi ryhdytä sattumanvaraisesti. Yrittäjyyden taustalla on nähty olevan erityisiä syitä, jotka panevat intentionaalisuuden liikkeelle ja aikaansaavat yrittäjyyttä (vrt. esim. Melin 2001: 32). Yrittäjyystutkimuksen on haluttu selvittävän näiden syiden vaikutukset ja vaikutussuhteet. Selitysmallia on haettu yrittäjän henkilöä ja henkilön ominaisuuksia (The People School) korostavasta deterministisestä tutkimussuunnasta. Toisaalta on korostettu samalla tavalla ympäristön (The Environmental School) determinististä merkitystä. Kolmas lähestymistapa on nämä kaksi tekijää yhdistävästä vuorovaikutuksellisesta, interaktiivisesta (Interactive Approach) tavasta selittää yrittäjäksi ryhtymistä.

Edellä esitettyä kolmijaottelua käyttäen tämä tutkimus, vaikkei pyrikään olemaan selittävä, sijoittuu lähinnä viimeksi mainittuun vuorovaikutteista ajatussuuntaa edustavaan tutkimustraditioon. Tätä sijoittumista puoltaa myös ajatus, ettei raja henkilöä, ympäristöä ja interaktiota korostavien mallien välillä näennäisestä eroavaisuudesta huolimatta ole kovin selvä. Yhtä hyvin kuin Kets de Vriesin tutkimukset sijoitetaan interaktiiviseen lähestymistapaan, voitaisiin ne sijoittaa henkilötekijöitä edustavaan kategoriaan. Perustuhan Kets de Vriesin ajattelu psykodynaamisiin teorioihin ja interaktiivisuus silloin enemmän henkilön persoonallisuuden kehitykseen kuin yrittäjyysprosessiin. Selvältä tuntuvaa kolmijaottelua ei siis näytä olevan olemassakaan. Tämän väitteen ja ongelman pohtiminen onkin yksi tämän tutkimuksen alkuun panevista voimista.

Henkilö- tai toisaalta ympäristötekijöitä korostavat teoriat edustavat ainakin jossain määrin determinismia (ks. Burrell & Morgan 1989: 6), jonka mukaan yksilö ja hänen toimintansa on määrätty henkilön tai toisaalta tilanteen tai ympäristön kautta johon hän on sidoksissa. Determinismin vastaista ääripäätä edustaa voluntaristinen (ks. Burrell & Morgan 1989: 6) kanta, jonka mukaan yksilö on täydellisen autonominen ja vapaaehtoinen elämän toiminnoissaan. Yrittäjyystutkimuksen kannalta edellä esiteltyä kolmijaottelua mielenkiintoisempi lähestymistapa saattaisikin olla interaktiivisuutta edustavat lähestymistavat ja näiden pohtiminen akselilla determinismi voluntarismi. Tämän tutkimuksen tarkoituksena onkin pohtia missä määrin interaktiiviseen lähestymistapaan tai interaktiivisuuteen jossakin muodossa liittyvät teoriat voitaisiin jakaa tai sijoittaa determinismi vs. voluntarimi akselille. Lisäkysymyksen voisi myös esittää muodossa, missä määrin yrittäjäksi ryhtymisessä on tilaa voluntarismille vai onko determinismi ja missä määrin mahdollista tässä yhteydessä?

Tämän tutkimuksen tapaan yrittäjyystutkimuksen interaktiivista lähestymistapaa edustavalta suunnalta esimerkiksi Huuskonen (1992) pyrki rakentamaan yrittäjäksi ryhtymisen teoreettista viitekehystä. Huuskonen rakentaa teorian ja empiirisen koettelun avulla prosessimallin yrittäjäksi ryhtymisestä. Huuskonen pyrki tarkastelemaan yrittäjäksi ryhtymistä ennen varsinaista yrittäjyyspäättöstä. Tämä ajanjakso ennen varsinaista yrittäjyyttä onkin ehkä kaikkein tutkimattomin yrittäjyyteen liittyvä osa-alue (Donkels 1989: 75). Tämä käsillä oleva tutkimus pyrkii Huuskosen tavoin tarkastelemaan yrittä-

yyttä ennen varsinaista yrittäjäksi ryhtymistä. Huuskosen tutkimus perustuu teoreettisesti rakennettuun prosessimalliin ja sen koetteluun kuuden yrittäjäksi ryhtyneen henkilön haastattelujen avulla. Huuskosen tutkimusta voisikin kritisoida retrospektiiviseksi ja ihmisen valikoiva muisti saattaa vaikuttaa siihen, miten hän asiat haastatteluhetkellä näkee. Verrattuna Huuskosen retrospektiiviseen tutkimusotteeseen tämän tutkimuksen aineisto on kerätty siten, että juuri kenelläkään tutkittavien joukosta ei ole kokemusta omasta yrittäjyydestään ja mahdollinen yrittäjyys on enemmän tai vähemmän kaukana tulevaisuudessa.

Yrittäjyyttä prosessina ja urana on ennen tätä tutkimusta pyritty hahmottamaan monissa eri tutkimuksissa. Niissä yrittäjyyttä ja yrityksen syntyä valtaosaltaan kuvataan interaktiivisen lähestymistavan mukaan. Eri yrittäjyysprosessin osatekijöitä ja niiden yhteyttä toisiinsa on eri tutkimuksissa kuvattu teoreettisesti (Sonnenfeld & Kotter 1982; Bowen & Hisrich 1986; Moore 1986; Bygrave 1989; Katz 1994; Dyer, 1994,) ja testattu kvantitatiivisesti (Scherer et. al. 1989; Scherer et. al. 1990; Kruger 1993; Kolvereid 1996; Vesalainen et. al. 1999; Melin 2001; Douglas & Shepherd 2002; Carter et. al. 2002) sekä hahmotettu kvalitatiivisten tutkimusten kautta (Huuskonen 1992; Kupferberg 1998).

Yrittäjyyspäättökseen erilaisia komponentteja on pyritty identifioimaan ja systematisoimaan siinä kuitenkin tyydyttävästi onnistumatta. Edellä esiin nostettujen interaktiivista lähestymistapaa noudattavien tutkimusten ajatukset voidaan yhdistää toisiinsa, mutta myös Huuskosen (1992) prosessimalliin, jonka perustana ovat taustatekijät, henkilötekijät ja tilannetekijät. Huuskosen malli ei täydellisesti kuvaa niitä kaikkia interaktiivisen lähestymistavan osatekijöitä eikä niiden suhteita, miten ne yllä luetelluissa tutkimuksissa kuvataan. Huuskosen mallin lähempi tarkastelu tässä yhteydessä on kuitenkin paikallaan, koska sen kautta voidaan kuvata tämän käsillä olevan tutkimuksen sijoittumista yrittäjyystutkimuksen ja yrittäjyysuraa käsitteleviin tutkimuksiin.

Henkilön taustatekijöihin, tai kuten Huuskonen (1992: 147) asian ilmaisee, yleisiin taustatekijöihin kuuluu mm. työkokemus (pienyrittäjäkokemus), aikaisempi yrittäjäkokemus, perhetausta ja roolimallit. Henkilötekijöihin lukeutuu mm. persoonallisuus,

elämänhallinta, riskisuuntautuneisuus, suoriutumistarve, riippumattomuuden- ja vallanhalu, arvot, asenteet ja uskomukset. Tilannetekijöihin tai kuten Huuskonen nimeää, henkilön objektiiviseen todellisuuteen kuuluu mm. työtilanne ja muu ympäristö (push & pull tekijät), sosiaalinen marginaalisuus, yksittäiset tapahtumat ja ympäristön yrittäjämyönteisyys.

Huuskosen yrittäjäksi ryhtymisen prosessimallissa edellä kuvatut tekijät havainnoidaan ja tulkitaan henkilön subjektiivisessa todellisuudessa. Henkilö punnitsee toimintavaihtoehtoja, jota seuraa yrittäjäysintentio siten, että prosessi päättyy yrittäjyyteen tai yrittäjyydestä luopumiseen. Tämän mallin mukaan luopuminen ei kuitenkaan välttämättä ole luonteeltaan lopullista, vaan mahdollinen kielteinen päätös kytkeytyy takaisin tausta-, henkilö- ja tilannetekijöihin (Huuskonen 1992: 147). Huuskosen malli on siten samanaikaisesti myös syklinen.

Tämä käsillä oleva tutkimus sijoittuu yrittäjyystutkimuksessa yrittäjäksi ryhtymisen prosessin selvittämiseen jo ennen varsinaisen yritystoiminnan aloittamista. Aiempi tutkimus on pyrkinyt selvittämään tähän prosessiin liittyvien osatekijöiden suhdetta toisiinsa tai ylipäätään koko prosessin ymmärtämiseen. Aiemmassa tutkimuksessa on nostettu esiin geneettisen perimän, henkilön piirteiden, sosiaalisen ympäristön, taloudellisten faktojen, lapsuuden kokemusten, työkokemuksen, koulutuksen, ammatillisen uran eri vaiheiden liittymistä uravalintaan. Huuskonen nosti omassa tutkimuksessaan esiin subjektiivisen todellisuuden sekä harkinnan ja pohdinnan merkitystä uravalinnassa. Yhtenä tällaisena osa-alueena voidaan pitää yrittäjyystutkimuksessa esiin tullutta pystyvyys (self-efficacy) (ks. esim. Scherer et. al. 1989) käsitettä ja pystyvyys tunteen merkitystä yrittäjyysvalinnan yhteydessä.

Pystyvyys tunne on esimerkki yksilön harkinnasta ja pohdinnasta omasta itsestään suhteessa uravalintaan. Tällöin liikutaan objektiivisen ja subjektiivisen todellisuuden kokemuksellisessa välimaastossa. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää ja tuoda esiin subjektiivisen, kokemuksellisen, tulkinnan, harkinnan ja pohdinnan osuutta yrittäjyysvalinnassa, mutta myös tuoda esiin sitä liikkumavaraa, joka

tähän valintatilanteeseen liittyy. Tätä yrittäjyystutkimuksen piirissä ei tämänhetkisen käsitykseni mukaan ole aikaisemmin tutkittu.

1.2 Yrittäjyys tässä tutkimuksessa

Yllä olen luonut katsauksen siihen tieteelliseen kirjoittamiseen jota yrittäjyystutkimuksen piirissä yrittäjyydestä on harjoitettu. Tarkastelun tavoitteena ei ole ollut täydellinen kuvaus tutkimuksen aiheena olevasta ilmiöstä, vaan tämän tutkimuksen sijoittuminen yrittäjyystutkimuksen kentälle. Edellä olevaa tarkastelua ja fokuoimista tähän tutkimukseen voi hahmottaa Cuevasin ajatusten mukaisesti. Cuevas (1994, 85) esittää, että yrittäminen on kolmen eri kokonaisuuden päällekkäisyyttä ja samanaikaisuutta yrittäjän toiminnassa ja ajattelussa. Kokonaisuudet ovat yritystoiminnan omistaminen, johtaminen ja kehittäminen.

Omistaminen (financial sphere) vastaa traditionaalista kapitalistista funktiota ja huomio kiinnittyy formaaliin yrityksen omistamiseen (Cuevas 1994: 85) tai sen kautta tapahtuvaan taloudelliseen riskinottoon. Johtajuuden (managerial sphere) alueella tämä johtava toimija, yrittäjä, sijaitsee yrityksen korkeimmalla hierarkkisella tasolla (Cuevas 1994: 85). Esimerkiksi Weberin ylin auktoriteetti organisaatiossa viittaa tähän yrittäjyyteen liittyvään ilmiöön. Kehittäjän ("booster" sphere) (Cuevas 1994: 85) rooli kahden edellisen rinnalla korostaa yrittäjyyden funktionaalisia elementtejä: innovatiivisuutta, niiden toteuttamiseen liittyvää riskiä ja innovaatioiden toimeenpanoon liittyvää resursien hankintaa, allokointia ja yhteensovittamista.

Jokaisella tutkijalla on velvollisuus määritellä käsitteensä tiedeyhteisön hyväksymällä tavalla. Tämän tutkimuksen kannalta hedelmälliseksi yrittäjyyden käsitteeksi ja yrittäjyyteen liittyvän identiteetin lähtökohdaksi muodostuu näin yrittäjyys toimintana, jossa sen näkyvänä piirteenä on suhde oman yritystoiminnan aloittamiseen. Oman yritystoiminnan aloittaminen pitää tässä nähdä laajana niin, että sen piiriin kuuluu kaikki toiminta, jonka kautta yksilö ilmaisee halukkuutensa toimia yrittäjänä. Yritystoiminnan aloittamista ei siten pidä tulkita altaasti uuden yritystoiminnan aloitta-

misena, vaan mahdollisesti myös olemassa olevan liiketoiminnan jatkamisena. Olenaista tämän tutkimuksen yrittäjyys-käsitteen kannalta on yksilön halukkuus tähän työnteon rooliin.

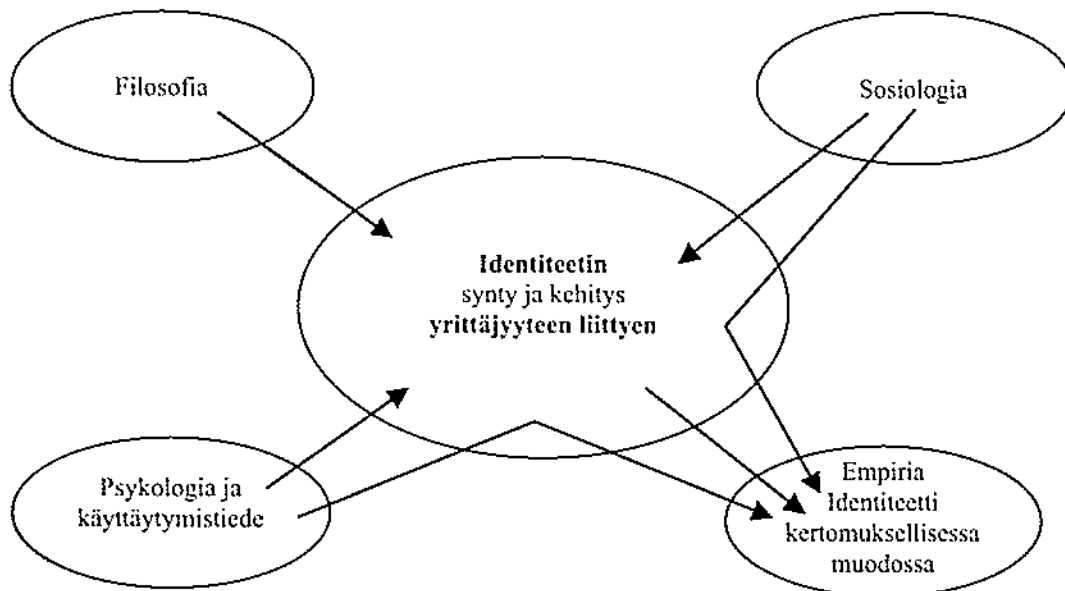
Yrittäjyys ja yrittäjyyteen liittyvä identifioituminen on tässä tutkimuksessa eksplisiittinen, jonkinasteinen suhde yrittäjäksi ryhtymiseen. Tämä lähestymistapa on tutkimuksen tavoitteen suhteen myös perusteltu. Tutkimuksessa tarkastellaan yrittäjäksi identifioitumista. Näin ollen yrittäjyyteen liittyvään oman yrityksen mahdolliseen johtamis- ja/tai kehittämiskäsitteeseen, Cuevasin mallin mukaan on tutkimuksessa tarpeetonta saada kosketuspintaa.

Tämän tutkimuksen kirjoittajana saatan hyvinkin olla sitä mieltä, että yrittäjyys on enemmän uutta innovatiivista luovaa tuhoa, joka vie maailmaa eteenpäin, kuin sitä, että joku ilmoittaa patentti- ja rekisterihallitukselle aikeensa yritystoiminnan aloittamisesta. Tämän tutkimuksen tavoitteen saavuttamisen kannalta määritelmälle, yrittäjyys liiketoiminnan harjoittamisena, on kuitenkin omat syynsä. Tutkimuksen tarkoituksena on tutkia yrittäjyyteen liittyvää henkilön identifioitumista. Sen ulkoisena tunnusmerkkinä on suhde oman yritystoiminnan aloittamiseen eli oman työuran näkeminen myös tämä mahdollisuus huomioon ottavana. Tämän vuoksi yrittäjyys tässä tutkimuksessa nähdään yllä mainitulla tavalla.

1.3 Tutkimustehtävä, tavoitteet ja raportin rakenne

Tämän käsillä olevan tutkimuksen kiinnostuksenaiheen voi kiteytetysti muotoilla seuraavasti: Tutkimus käsittelee identiteetin syntyä ja kehitystä yrittäjyyteen liittyvänä kysymyksenä. Tällä tavalla se liittyy yrittäjyystutkimukseen ja on tarkoitettu liike-taloustieteen alaan. Tutkimuksen liittymistä tähän mainittuun tieteenalaan on selvitetty tässä yrittäjyyskäsitettä ja yrittäjyystutkimusta esittelevässä johdantoluvussa. Työ ei kuitenkaan edusta ja käytä tutkimusongelmien ratkaisemiseen puhtaasti ja yksinomaan yrittäjyystutkimusta, vaan pyrkii lähestymään kohdettaan poikkitieteellisesti. Tutkimuk-

sen ongelmien ratkaisua valitulla poikkitieteellisellä lähestymistavalla voi hahmottaa graafisesti seuraavan kuvan avulla.

Kuvio 1. Tutkimuksen tavoitteiden saavuttamisen suhde eri tieteenaloihin.

Tämä tutkimus lähestyy yrittäjyyttä yksilöperspektiivistä, yrittäjyyteen liittyvän persoonallisuuden ja identiteetin synnyn, kehityksen ja muuntelumahdollisuuksien kannalta. Tutkimuksen kohdetta, ihmistä, on haluttu lähestyä kokonaisvaltaisesta viitekehyksestä. Tässä on sekä teoriassa että käytännössä pyritty toteuttamaan vanhaa periaatetta, jonka Rauhala ilmaisee seuraavasti: "Vaatimus tutkia ihmistieteessä ihmistä kokonaisuutena on jo kauan ollut yleisesti hyväksytty periaate" (Rauhala 1984: 106). Kokonaisvaltainen lähestymistapa ei kuitenkaan ole ongelmaton. Itse asiassa se tuo mukanaan suurempia teoreettisia ja käytännöllisiä ongelmia kuin hyvin rajautunut, kapeasti orientoitunut tutkimus. Jälkimmäistä tyyppiä oleva tutkimus on tietysti helpommin hallittavissa kuin edellinen, sillä ensin mainitussa: "kysyminen vasta alkaa siitä toteamuksesta, että ihminen on kokonaisuus". Jotta pyrkimys kokonaisvaltaiseen näkemiseen ja toimintaan ei aiheuta teoreettisen ajattelun hämärtymistä tai jää pelkäksi fraasiksi, on pohdittava, mistä kokonaisvaltaisuudessa on kysymys ja miten kokonaisvaltaisessa lähestymistavassa on toimittava, jotta todella toimittaisiin kokonaisuus huomioon ottaen (vrt. Lehtovaara 1992: 4).

Kokonaisvaltaisuus on pyritty tavoittamaan mahdollisimman laajalla poikkitieteellisellä tutkimusotteella. Tutkimuksen fokusta tarkastellaankin eri tieteenalojen perspektiivistä. Ensin tässä tutkimuksessa pohditaan ihmisen persoonallisuuden ja identiteetin muodostumisen peruslähtökohtia filosofisen antropologian viitoittamana. Selvittelyn alle asettuu tieteen ja erityisesti tämän tutkimuksen ihmiskäsitys. Jatkossa tehdyt valinnat pohjautuvat tälle keskustelulle.

Filosofinen ihmisen tutkimisen ihmiskäsityksen selvittäminen muodostaa sen pohjan, jolla tämäkin yrittäjyystutkimuksen piiriin kuuluva tutkimus seisoo. Tämä tutkimus on kuitenkin empiiristä tutkimusta erityisesti siinä mielessä, että se pyrkii vastaamaan ongelmiinsa empiirisen aineiston avulla. Filosofisella pohdinnalla ei olekaan suoraan yhteyttä empiiriseen aineistoon. Lähemmässä suhteessa empiirisen aineistonsa kanssa tutkimus liikkuu silloin, kun ollaan kiinnostuneita siitä sosiaalisesta ympäristöstä, jossa tutkimuksen kiinnostuksen aihe eli identifioituminen tapahtuu. Onhan identiteetti ja sen muodostuminen ollut myös sosiologien kiinnostuksen aiheena jo pitkään. Raportin rakenteen kannalta asiaa tarkasteltaessa luku 2 käsittelee tutkimuksen kohteen ontologisia, filosofiaan ja sosiaaliseen perustaan liittyviä kysymyksiä.

Poikkitieteellisyys ei kuitenkaan jää yksinomaan edellä esiteltyyn, vaan tutkimuksen tavoitteen saavuttamiseksi siinä käytetään hyväksi edellä mainittujen tieteenalojen lisäksi muitakin tieteitä. Ollaanhan tässä tutkimuksessa psykologisen tieteenalan tavoin kiinnostuneita yrittäjän, yksilön persoonallisuuden ja identiteetin muodostumisesta. Tutkimuksessa siis tarkastellaan persoonallisuuden ja identiteetin syntymisen problematiikkaa myös psykologiatieteen tarjoamien teorioiden kannalta. Luku 3 on varattu tälle empiiristä aineistoa lähellä olevalle poikkitieteelliselle, yrittäjyyteen ja yrittäjyysvalintaan liittyvälle teoreettiselle tarkastelulle. Edelleen tässä raportin kolmannessa luvussa pohditaan identiteettiin liittyen kerätyn kirjallisen aineiston luonnetta ja ominaisuuksia tuottaa tutkimuksen kohde eli identiteetti.

Tutkimus kaiken kaikkiaan pyrkii lähestymään yrittäjyystutkimusta valitsemallaan alueella eli yrittäjyysprosessia kolmelta eri teoreettiselta suunnalta. Kahta viimeksi mainittua, psykologisen käyttäytymistieteen ja toisaalta sosiologian hyväksikäyttö

yhdistyy mm. sosiaalipsykologian alueella. Myös tätä tieteenalaa voidaan hyvällä syyllä pitää yhtenä perustieteenä tämän tutkimuksen taustalla.

Kuten edellä mainittiin, tämä tutkimus on empiiristä tutkimusta. Tutkimuksen esittämiin kysymyksiin vastataan siis empiirisen aineiston avulla. Edellä esitettyjen tieteenalojen tarkastelun jälkeen siirrytään tutkimuskysymysten kautta arvioimaan mm. esiteltyjen eri teorioiden pitävyyttä empiriassa. Onkin jo tässä tutkimuksen tavoitteita esittelevässä vaiheessa syytä lyhyesti tarkastella minkälaisen aineiston ja minkälaisen tutkimuskysymysten kanssa tutkimuksessa operoidaan. Tässä vaiheessa esitettyä laajemmin tutkimuskysymyksiin, niiden taustaan ja metodologisiin valintoihin palataan perusteellisemmin vielä uudelleen luvussa 4. Tämä perusteellisempi uudelleenkäsittely siksi, että nuo kysymykset ja niiden taustalla olevat valinnat perustuvat niihin rajauksiin, jotka tämän tutkimuksen taustalla ovat ja jotka pohjautuvat niihin filosofian, psykologian, sosiologian, käyttäytymistieteiden, sosiaalipsykologian ja toisaalta kerätyn aineiston antamiin mahdollisuuksiin ja toisaalta asettamiin rajoituksiin.

Tutkimuskysymykset on kuitenkin tarkoituksenmukaista esitellä lyhyesti jo tässä vaiheessa. Uskon, että tutkimuksen taustalla oleva poikkitieteellisyys hahmottuu paremmin, kun jo tässä vaiheessa orientoitutaan niihin tutkimuksen ongelmiin, joihin toisaalta myös teorioiden avulla voidaan hakea vastausta tai heijastuspintaa.

Tutkimusaineisto on kerätty Vaasan yliopistossa vastikään opintonsa aloittaneilta opiskelijoilta. Kyseinen aineisto on laadullinen siten, että opiskelijoita pyydettiin kertomaan elämäntarinaansa kirjoittamishetkeen saakka. Lisäksi heitä pyydettiin kertomaan tulevaisuuden haaveistaan erityisesti liittyen työntekoon. Ensimmäisenä tehtävänä ja tutkimusongelmana onkin identifioida kertomusten joukosta ne kirjoittajat, jotka ilmaisevat jonkinlaisen suhteen yrittäjyyttä kohtaan.

Tutkimuksen ensimmäisenä tavoitteena on vastata kysymykseen: **Miten nuoret aikuiset identifioivat itsensä yrittäjyyden suhteen?** Tähän tutkimusongelmaan haetaan vastausta aineistolähtöisen lähestymistavan mukaisesti. Tämän tutkimuskysymyksen vastaamisen kautta voidaan etsiä ja löytää ne kertojat, joilla on jokin henkilökohtainen

suhde yrittäjyyteen ammatinvalinnallisessa mielessä. Ensimmäisen ongelman ratkaisun kautta luodaan käsitys siitä keiden kertojien kertomusten kautta tutkimuksen jatkokysymyksiin voidaan vastata.

Toisessa vaiheessa selvitetään kysymystä: **Minkälaisia ovat opiskelijoiden käsitykset yrittäjyydestä?** Tähän tutkimusongelmaan vastausta haetaan fenomenografista lähestymistapaa apuna käyttäen. Lyhyesti todeten fenomenografinen tutkimus on käsitysten tutkimusta. Tässä tutkimuksessa käsitykset liittyvät yrittäjyyskuvaan ja tarkoitus on mm. tarkastella tämän kuvan suhdetta yrittäjyysvalintaan, jonka nuoret ovat joko valitsemassa tai jättävät valintansa ulkopuolelle. Tässä samassa yhteydessä on tarkoituksenmukaista tarkastella myös miten ja mihin perustuen nämä käsitykset ja siten kuva yrittäjyydestä on syntynyt. Tässä vaiheessa tutkimus fokusoituu sosiaalisen ympäristön mukanaoloon käsitysten synnylle ja kehitykselle tässä tapauksessa yrittäjyydestä.

Tutkimuksen kolmantena kysymyksenä ja sen varsinaisena päätehtävänä on selvittää: **Minkälaisia merkityksenantoja yrittäjyyteen liittyvässä identifioitumisessa nuorilla on?** Metodina sovelletaan fenomenologiaan ja hermeneutiikkaan perustuvaa kokemusten ja merkitysten tutkimista. Ongelman ratkaisun fokus kohdistuu niihin subjektiivisiin kokemuksiin ja merkityksiin tai merkityksenantoihin, joita kertojat yrittäjyysvalintaan liittyen eri ilmiöille ja tapahtumille antavat. Tällöin pureudutaan subjektiiviseen havainnointiin, havaintojen reunaehtojen muodostumiseen, tulkintaan ja muuntelumahdollisuuksiin, joiden pohjalta eri yksilöt pohtivat yrittäjyyteen liittyvää uravalintaansa.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sitä ajankohtaa, jossa yksilö on vasta ammatillisen uransa valintatilanteessa. Tutkimuksen avulla pyritään selvittämään missä määrin tutkimukseen osallistuneilla henkilöillä on yrittäjyyteen liittyvä identiteetti, mistä ja miten se muodostuu. Tutkimus pyrkii valottamaan tätä ongelmakenttää ja vastaa edellä esitettyihin kysymyksiin. Näihin tutkimuskysymyksiin vastataan fokuroidusti luvussa 5. Luku 6 päättää raportin ja näin ollen siinä osallistutaan tutkimuksen tulosten kautta yrittäjyystutkimukseen liittyvään keskusteluun ja esitetään pohdintoja tästä käsillä olevasta tutkimuksesta ja lisätutkimustarpeista.

2 IDENTIFIOITUMISEN ONTOLOGINEN JA SOSIAALINEN PERUSTA

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan ihmistä, yksilöä, suhteessa yrittäjäyysvalintaan. Tällöin ensimmäinen tehtävä on selvittää minkälainen olento tuo tutkimuksen kohde eli ihminen on. Tätä ihmisen ontologista tarkastelua voidaan kutsua antropologiseksi. Kysymys ihmisen ontologisesta perustasta ei ole uusi. Antropologia tällä nimellä onkin aina 1500-luvulta lähtien ollut filosofisen kiinnostuksen kohteena (Laine 1993: 29; 1995a: 9). Tässä tutkimuksessa antropologinen pohdinta liittyy erityisesti kysymykseen millä tavoin ja millaisten reunaehtojen vallitessa tutkimuksen kohde, ihminen ja hänen persoonallisuutensa ja identiteettinsä mahdollistuu, rakentuu ja kehittyy. Yhdessä tutkimuksen kohteen ontologisten kysymysten pohdinnan kanssa väistämättä tarkastellaan myös tutkimuksen epistemologisia kysymyksiä.

2.1 Descartes ja kahtiajakautunut ihminen

Descartesia ja hänen gogito teesiään filosofian alkuna saamme kiittää tai syyttää siitä, että käsityksemme ihmisestä on jakautunut jyrkästi kahtia. Toiselta puolelta olemme fyysisiä ja toiselta henkisiä olentoja. Descartesin filosofian perustalta olemme pitäneet ihmistä ensin sielullisena ja toisaalta ruumiillisena (Salomaa 1936: 42), tai sielullisena, laajemmin henkisenä (minä, sielu, tietoisuus) ja ruumiillisena oliona (Laine & Kuhmonen 1995: 10).

Jo ennen Descartesta Tuomas Akvinolainen oli luonut oppia olevaisesta. Hänen mukaansa kaikkeus on kokonaisuus, jonka kaikki osat järjestelmällisesti liittyvät toisiinsa. Alimman kerroksen muodostavat elottomat oliot, pelkän aineen maailma. Seuraavan asteen muodostavat kasvit, joissa tosin on jo elämää, mutta ei vielä tietoisuutta. Tietoisuuden asteella ovat eläimet. Niiden sielu ottaa vastaan vaikutuksia ulkomaailmasta, jotka vaikutukset ohjaavat niiden käyttäytymistä. Mutta eläimet eivät vielä vaarinota itseään, so. niissä ei ole itsetajuntaa, vaan ainoastaan tajunta. Eläimiä

korkeammalla asteella ovat ihmiset sillä ne ovat tietoisia omasta olemassaolostaan ja toiminnastaan (Harva 1978: 22).

Samantapaisen kuvauksen olevasta on esittänyt myös Leibniz, jonka keskeinen käsite on monadi. Leibniz oli kuitenkin spiritualisti, joka opetti kaiken olevaisen olevan henkistä. Fyysinen avaruus sellaisena kuin me sen aistimme ei ole todella olemassa; todella olemassa ovat vain meidän havaintomme. Näille spiritualistisille tai idealistisille vastakkaista eli materialistista kantaa edustavat käsitykset, että ajan ja paikan ulkopuolella ei ole mitään substanssia. Ideat (ajattelu, tietoisuus) riippuvat aineellisesta perustasta. Niitä ei voi olla itsenäisesti olemassa. Tätä katsantokantaa edustaa mm. Marx, jonka mukaan ihmisen tietoisuus ei määrää hänen olemistaan vaan hänen yhteiskunnallinen olemisensa määrää hänen tietoisuutensa (esim. Juntunen & Mehtonen 1977: 61).

Kantilla on Marxiin nähden toisenlainen mielipide vaikka hän ensin myöntää, että kaikki tietomme alkaa kokemuksesta. Mutta Kantin mukaan aistiemme välittämä kokemus ei yksin riitä selittämään tiedon syntyä. Tämän hän pääättelee siitä, että tiedossamme on myös yleispätevyyttä, jota siinä hänen mielestään ei voisi olla, jos tietomme olisi kokonaan lähtöisin kokemuksesta. Yleispätevä aines tiedostamme on peräisin omasta hengestämme ja hän nimittää sitä tiedoksi a priori (ennen kokemusta), eli kyse on kokemuksesta perustavasta tiedosta. Kokemuksesta tuleva aines on a posteriori (kokemuksen jälkeen), eli kokemuksesta lähtöisin oleva tiedon aines (Salomaa 1936: 145).

Karkeasti ottaen kartesiolaisuuteen perustuvat käsitykset sielun ja ruumiin keskinäisestä suhteesta ja vaikutuksista toisiinsa esimerkiksi ihmisen persoonallisuuden kehitystä tai rakentumista ajatellen jaetaan kahteen ryhmään. Monistiset käsitykset olettavat olemassa olevaksi ainoastaan jommankumman, materia tai hengen. Tämän mukaan puhutaan joko materialismista tai idealismista/spiritualismista (Leontjev 1977: 13).

Dualistisessa käsityksessä sekä materia että henki ovat olemassa. Ongelma on ainoastaan se, millä tavoin nämä liittyvät toisiinsa. Johtuen dualististen teorioiden henkisen hyväksymisestä omana ontologisena kategoriana myös näitä nimitetään usein idealisti-

siksi teorioiksi (Leontjev 1977: 13). Interaktionismiksi nimitetään sitä käsitystä, jonka mukaan sekä sielu vaikuttaa ruumiiseen että ruumis sieluun.

Kartesiolaiselta pohjalta ihmisen kokonaisuutta pyritään kuvaamaan kaksinaisluonteen mukaisesti kahtiajakautuneen hengen ja materian yhteenliittymänä. Tämä kokonaisuus mahdollistuu ja muotoutuu vaikutussuhteessa tai interaktiossa sen erillisten osien välillä.

Sielu tai henkinen elämä, missä se sitten sijaitseekaan saa havaintomateriaalinsa ruumiista ja muusta ympäristöstään aistien avulla. Tähän aistien suorittamaan informaation keräämisen laatuun liittyy luotettavuusongelma. Tämä esiintyy jo Descarteksella sillä hän samaistaa tarkkuuden ja epätarkkuuden, selvyyden ja epäselvyyden vastakohtat järjellisen ajattelun ja aistikokemuksen vastakohtien kanssa (Salomaa 1936: 44). Järjellinen ajattelu on tämän lähestymistavan mukaan tarkkaa, mutta sen suhde ympäristöön on informaation varassa, jonka epätarkat aistit ajattelulle välittävät.

Tätä tukee Kantin tiedonkäsitys, jossa hän hylkää jyrkästi dogmatismia, joka opettaa, että todellisuus on sellainen kuin miksi aistimme sen osoittavat (Harva 1978: 45). Tämän lisäksi Kant, Descartesin tavoin, professoriväitöskirjassaan, "Aisti- ja ajatusmaailman muodosta ja periaatteista" jo sen nimessäkin erotti ajatusmaailman ja aisti-
maailman toisistaan. Kantin mukaan se, minkä hän tässä esitti ajatusmaailman nimellä, oli itse asiassa sama asia kuin aineettoman substanssin maailma (Salomaa 1936: 141–142). Tähän Kant näyttää saaneen vaikutteita Leibniziltä.

Joka tapauksessa ihminen on tämän kartesiolaisen kahtiajakautuneen ajattelutavan mukaan Laineen ja Kulmosen (1995, 10) sanoin kahden erilaisen, henkisen ja fyysisen maailman kansalainen. Epistemologisesti kannalta on mielenkiintoinen ja luonnolliselta näyttävä seuraus, että ensimmäistä voidaan tutkia henkityteen ja jälkimmäistä luonnontieteen menetelmin. Tähän ihmistieteen erityiskysymykseen palaan uudelleen jäljempänä.

2.2 Ihmisen kokonaisuus

Kartesiolaisuus ja saksalainen idealismi menetti 1800 -luvun alussa yllättäen uskottavuutensa varmana lähtökohtana. Pohjimmiltaan oli kyse Descartesin filosofian alun kritiikistä, jonka mukaan filosofian perusta on ajattelevassa subjektissa (Laine 1993: 9–10). Ajatteleva subjekti puolestaan johti kahtiajakautuneeseen hengen ja materian jakamaan maailmaan, jonka tyydyttävässä yhdistämisessä näytettiin epäonnistuvan.

Henkinen ja materiaalinen, psykologinen ja fysiologinen, idealismi ja materialismi ovatkin tämän kritiikin mukaan ”vanhan filosofian” kieltä, käsitteitä, jotka johtuvat tai johtavat tietynlaiseen filosofia- ja ihmiskäsitykseen. Kyse on niissä teoreettisesti tehdyn sielun ja ruumiin erottelusta. Tuon ajan filosofia joutui etsimään uusia lähtökohtia ihmisen maailmasuhteesta. Eräs yritys uudeksi filosofian aluksi oli Ludwig Feuerbachin (1804–1872) fenomenologisesti suuntautunut antropologia (Laine 1993: 34). Hänen fenomenologinen ”uusi filosofiansa” ei halua kieltää fysiologian ja psykologian olemassaoloa ja pätevyyttä. Ne eivät kuitenkaan anna perusteita eivätkä johda ihmisen kokonaisuuteen (Laine 1993: 53).

Ensimmäisen kritiikin aihe liittyi siis kartesiolaiseen kahtiajakautuneeseen ihmiseen. Toinen ”vanhan filosofian” kritiikki kohdistui kantilaisuuteen perustuvan transsendentaalisen idealismiin. Kantin ajattelun perusta oli tiedostamisen ehtojen sijoittumisessa a priorisesti subjektiin. Tämä tarkoittaa, että yksilö konstruoi maailmansa, tai kääntäen, jossa maailma tematisoidaan subjektiviteetista (Laine 1993: 41–44).

Kartesiolaisen kahtiajakautuneen ja subjektiivisesti konstruoidun maailman kritiikistä nouseva Feuerbachin uusi fenomenologinen filosofia esittää, että yksilön tuleminen tietoiseksi itsestään on mahdollista vasta toisen kautta (Laine 1993: 78–83). Ihmisen ensimmäinen kohde on näin ollen toinen ihminen. Tämä filosofia ei kiellä sitä, että ajallisesti ensisijaista on ihmisen luonto-perusta (vrt. Sartre 1957: 52), mutta fenomenalisesti ensisijaista on, minä–sinä-suhde (Rasmussen 1994: 30), eli ihmisen eläminen yhtä aikaisesti sekä ”subjektina että objektina” (Laine 1993: 91). Tästä seuraa fenomenologian mukaan se, että ihmisen maailma saa subjektiivisuudesta poikkeavan inter-

subjektiivisen luonteen. Maailma, tietoisuus ja tunne siitä, sen mieli, sen ymmärrettävyys tapahtuu toisen välityksellä (Laine 1993: 78). Henkilön minän maailma on siis intersubjektiivinen, henkilön minä pääsee siihen vain toisten kautta. Yksilö saa tietoisuutensa itsestään toisilta, tietoisuus minun olemassaolosta tulee alun perin ”ulkoa”. Tällä ulkoa tulemisen väitteellä saattaa olla myös tutkimuksellista evidenssiä kun viimeaikaisen Suomen Akatemiassa tehdyn tutkimuksen mukaan, jo sikiövaiheessa yksilö oppii ja tallentaa tietoa muistiinsa (Huotilainen 2003). Tiedettävä näyttää olevan olemassa ennen tietoa. Saamme näet enimmäkseen tietoa asioista, jotka ovat olemassa edeltä käsin (Himanka 1995a: 17). Fenomenologia asettuu näin ollen Kantin a priori, tietoa ennen kokemusta, käsitystä vastaan.

Fenomenologinen ihmisen suhde maailmaan on vastaanottava ja tuottava. Feuerbachin filosofiassa onkin kyse ihmisen tutkimisen perusteiden, lähtökohtien kriittisestä uudelleenarvioinnista. Feuerbachin ”uutena” lähtökohtana on ihminen suhteessa maailmaansa. Praktisemmin sitä ilmaisee käsite ”ihmisen elämä”. Se ei ole vain tietoisuuden suhdetta kohteisiinsa, mutta ei myöskään vain objektiivisen materiaalisen tason tapahtuma. Tätä samaa yrittivät myöhemmin myös mm. Plessner ja Merleau-Ponty, usein jopa samoin käsittein. Feuerbach etsi fenomenologista maailman käsitettä, jota kehittivät myöhemmin mm. Dilthey, Husserl ja Heidegger (Laine 1993: 11).

Ihmisen suhde fenomenologisesti maailmaansa on siis vastaanottava ja tuottava. Huomionarvoista lisäksi on, ettei kyseessä ole vain teoreettinen suhde, vaan ennen kaikkea praktinen suhde eli elämä. Ihmisen elämän olemus on siinä, että hän ilmaisee jatkuvasti itseään, aktiivisesti tai passiivisesti, tietoisesti tai tiedottomasti. Ihmisen elämä on kulloisenkin yksilön tapa olla esillä maailmassa, olla toisen ihmisen havaittavissa (Laine 1993: 54). Ihminen subjektina, tekijänä, ja objektina, kohteena on siis kehollinen, ja näin havaitseva ja havaittu. Tästä näkökulmavaihtelusta seuraa ainainen kaksinaisuus ihmisen elämään.

Huomionarvoista on, että ihminen, yksilö on eri asia noissa eri näkökulmissa. Itselleen hän on maailmaan suuntautunut subjekti, aikomuksia, tunteuksia, ajatuksia, mutta toiselle hän on kohde, ”objekti-subjekti”. Henkilön minä voidaan kohteellistaa, koska

yksilö on kehollisesti maailmaan avoin. Yksilö on siis maailmaan avoin, hänen olemisensa otetaan kohteeksi ulkoapäin. Hän on kohde kaikille muille ympäröiville ihmisille. Toisille yksilön oma subjektiivinen minä, "sisäisyys" ei voi tulla kohteeksi (Laine 1993: 80). Tästä seuraa, että ihminen, yksilö, minä, sinä, on olemassa ilmaisuna ja vain ilmaisuna. Tällä tavalla fenomenologiassa elämänilmaisun käsite on keskeisellä sijalla (Laine 1995c: 70).

Elämänilmaisun käsite johdattaakin meitä Eskolan tavoin pohtimaan pitäisikö persoonallisuuden tutkimusta lähteä tutkimaan jostakin muusta kuin psykologisista lähtökohdista. Tätä tarvetta kuvaamaan hän ottaa esiin elämäntapa tutkimuksen (Eskola 1985: 161–175). Plesnerin antropologisen reduktion periaate valaisee elämäntapatutkimuksen aluetta tältä osin siten, että hänen mukaansa voimme tiedostaa ihmisen vain hänen elämänilmauksiansa välityksellä (Laine 1995d: 218). Elämäntapa ja sen tutkimus viittaa elämänilmaisuun ja ihmisen elämän tutkimukseen ja sisältää siten fenomenologisia painotuksia.

Feurebachilla kuten myöhemmin eksistentialisteilla (ks. Sartre 1957: 52) ihmisen alku-perä on luonnossa, mutta ihminen on luonnollisesta eksistenssistään eronnut olento. Ihmisen luontoperusta eli eläimellisyys on läpeensä inhimillistä (Laine 1993: 61–64). Tämä lähtökohhta tulee esiin esimerkiksi aistisuuden käsitteessä: jokaisella elollisella on sen elämäntapaa vastaava aistisuus. Ihminen ei eroa eläimestä siksi, että hänellä on "ajattelu", vaan tuo ero on koko olemuksessa. Esimerkiksi esteettinen ja tieteellinen havainto ovat ilmausta ihmisen vapaasta aistisuudesta; inhimillinen syöminen eroaa eläimellisestä ja voi avartua kulinarismiksi; ihmisen seksuaalisuus eroaa samoin muiden elollisten suvunjatkamisesta (Laine 1993: 61–64). Inhimillinen kulttuuri ja sen erilaiset ilmenemismuodot voidaan ymmärtää näin kehittyneen aistisuuden muotoina.

Kuten yllä olevasta huomataan, aistisuudella ei tarkoiteta fysiologian piiriin kuuluvia aistieliimiä (ihmisellä on aistit). Aiemmin olen käsitellyt näitä fysiologian piiriin kuuluvia aisteja ja niiden mahdollisuuksia välittää objektiivista informaatioita yksilön ympäristöstä. Tässä käsiteltävä aistisuuteen liittyvä ajattelutapa hylkää sen teoreettisen asetelman, jossa aistiminen on osa tiedostamistapahtumaa, passiivinen maailman

välittäjä tietoisuudelle (Laine 1995b: 43). Ihminen avautuu maailmaan tai maailma avautuu ihmiselle aistimisessa. Aistiminen puolestaan on elävän subjektin tapa olla elämyksellisesti maailmaan sidottuna. Lisäksi aistiminen on subjektin merkityshakuista suuntautumista ympäristöönsä (Laine, 1995b: 44–47). Näin määritellen aistisuus on materiaalisen ja henkisen ykseyttä jolla pyritään sivuuttamaan kartesiolainen kahtia jakautunut ihminen ja hänen elämänsä.

2.2.1 Intentionaalisuus

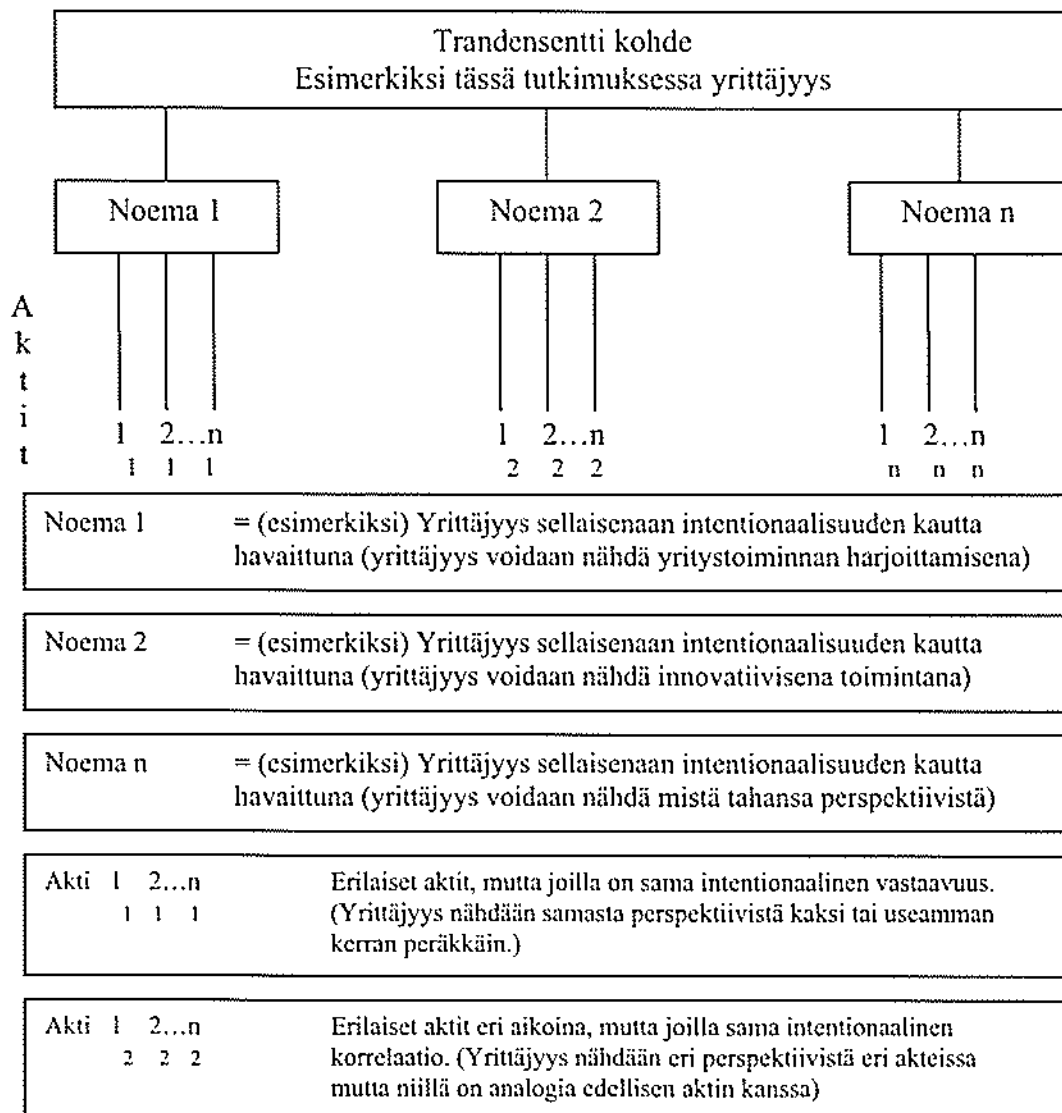
Intentionaalisuuden käsite on ollut keskeinen siinä keskustelussa, jota fenomenologiassa, eksistentialismissa, mutta myös hermeneutiikassa on käyty (Kovalainen 1990: 14). Tämä käsite on keskeisellä sijalla myös fenomenologian kehittäjän Husserlin tuotannossa. Intentionaalisuudella, joka sai hänen myöhemmässä tuotannossaan nimen noema (Himanka 1995b: 29), Husserl kritisoi aikansa eli viime vuosisadan alkupuolen filosofian ja tieteen tilannetta. Tuona aikana oli, lähinnä Comten ajatteluun perustuen, noussut esiin käsitys, että luonnontutkimuksellista tutkimusotetta voidaan soveltaa missä tahansa erityistieteessä (ks. esim. Töttö 1997: 37–40). Husserlin mukaan tämä modernin luonnontieteen menetelmien siirtäminen koskemaan myös mm. sosiaalitieteitä merkitsi länsimaisen tieteen ja filosofian idean kaventumista ja köyhtymistä. Luonnontieteellisen lähestymistavan seurauksena koko ihmisen tietoisuus ja sen aktiivinen ”intentionaalinen elämä” jäi ymmärtämättä. Sen kysyminen on kuitenkin Husserlin mukaan – transendentiaalisen fenomenologian – keskeisiä tehtäviä (Laine 1995: 87–89).

Husserl tarkasteli alun perin Brentanon esittämää intention käsitettä antaen tälle oman tulkintansa. Intention ongelma oli yksi 1900 -luvun ihmistieteiden keskeisiä kysymyksiä. Husserl ja Sartre näkivät intentionaalisuudessa tietoisuuden perustavaa laatua olevan ominaispiirteen. Husserlin mukaan kaikkia fenomenologisia ongelmia tarkastellaan intentio-käsitteen valossa, joten fenomenologia alkaa intentionaalisuudesta. Tästä seuraa, että tietoisuuden rakenteeseen kuuluu merkitysulottuvuuksia, ja että tietoisuus merkitsee jotakin, viittaa tai on suuntautunut johonkin.

Esimerkiksi rakkaus intentionaalisenä toimintana ei ole "tunnetila" vaan suhde sanan loogisessa mielessä, eli suhde tietoisuuden ja jonkin olion välillä. Husserlin fenomenologian keskeisenä tarkoituksena on tutkia, kuinka tietoisuuden intentionaaliset toiminnat ovat suuntautuneita kohteisiinsa, ja näitä rakenteita, hän kutsui noemoiksi. Noemoja koskevaa tietoa voidaan Husserlin mukaan saavuttaa filosofisella metodilla, ja tätä metodologiaa hän kutsui fenomenologiseksi menetelmäksi. Tässä tutkimuksessa intentionaalisuutta tarkastellaan yrittäjyyden ja yrittäjyysvalinnan yhteydessä. Tällä tavalla tämä tutkimus on luokiteltavissa fenomenologisen tutkimuksen piiriin. On siis syytä tutkimuksen tarpeita silmälläpitäen tarkastella lähemmin Husserlin fenomenologista menetelmää.

2.2.2 Husserlin fenomenologinen menetelmä

Husserl analysoi tietoisuuden jäsentämiä merkitysrakenteita. Tietoteoreettisella tasolla tieto perustui ideaalisiin merkityssisältöihin. Näitä Husserl kutsuu noemoiksi. Noema on siis Husserlin fenomenologiassa tietoisuuden kannalta keskeinen käsite. Noema ei ole todellinen fyysinen objekti eikä tietoisuuden hetkellinen tila, vaan ihmisen, yksilön mielen antama merkitys tai ideaali, joka korreloi havainnon kanssa (Karlsson 1993: 67). Noemat me tavoitamme tutkimuskohteen mielessä elämyksellisesti (Kovalainen 1990: 17). Noema, tai kuten Rauhala (1994: 12) sanoo, "mieli" on siis tiedon sisältö ja rakenne (Kovalainen 1990: 17). Noemat konstituoituvat useissa akteissa (Kovalainen 1990: 17–18). Näistä akteista ja aktilajeista Husserl käyttää nimitystä noesis (Karlsson 1994: 68). Noesiksia ovat esimerkiksi, havaitseminen, elämys, muistaminen (Husserl 1907/1995: 37). Aktit, noesikset, kuuluvat reaaliselle tasolle, noemat, intentiot, mielet, edustavat ideaalista tasoa. Noeman ja noesiksen välisiä suhteita on kuvannut graafisesti esimerkiksi Karlsson alla olevan kuvan avulla. Karlssonin kuviota on sovellettu siten, että on pyritty havainnollistamaan tässä samassa yhteydessä tämän tutkimuksen kohteen eli yrittäjyyden ja yrittäjyysvalinnan sijoittumista Husserlin menetelmään.

Kuvio 2. Noeman ja noesiksen väliset suhteet (vrt. Karlsson 1993: 68).

Kuviossa 2 aktit edustavat ja tarkastelevat realimailmaa ja niillä on vastine henkilön maailmasuhteessa. Maailmasuhteen eri ilmiöt heijastuvat eri aktilajien välityksellä henkilön tietoisuuteen. Tätä tiedostamis- tai tunnistamisprosessia noemat ohjaavat. Noemat kuuluvat idealimailmaan ja ovat niitä merkityksiä ja merkitysrakenteita joiden kautta yksilö akteissaan tunnistaa realimailman ilmiön siksi mitä ne ovat, tässä tapauksessa yrittäjyydeksi. Aktilajeissa, paitsi tunnistetaan kyseinen kohde siksi mikä se on, niin myös muutetaan ja muodostetaan uutta noemaa kyseisestä tai jostakin muusta ilmiöstä.

Pyrkimys tavoittaa havainnon intentionaalinen rakenne, noema, toteutuu reduktion avulla. Reduktio on metodinen apuneuvo, itse asiassa metodin kulmakivenä on reduktion käsite (Kovalainen 1990: 19). Reduktio ei fenomenologisessa mielessä tarkoita reduktionismia kuten se perinteisesti filosofiassa on ymmärretty (esim. tarkastelun tason alentamista teoreettisesta empiiriselle tasolle), vaan päinvastoin, pyrkimyksenä on tarkastella olennaisimpia seikkoja ja sivuuttaa kohteen epäoleellisuudet (todellisuus-oletukset). Tavoitteena on siis päästä tarkastelemaan ”puhtaan” tietoisuuden toiminnan sisäistä rakennetta (Kovalainen 1990: 19).

Eideettisessä reduktiossa tarkoituksena on saada esiin ilmiön olemus sen eidos (Juntunen & Mehtonen 1977: 121). Esineen tai ilmiön noema (merkitys rakenne jota se kantaa sisällään) ei siis vielä ole eidos, vaan noema, joka on välittävä porras yksityisolion ja sen eidoksen välillä (Kovalainen 1990: 20, vrt. noema myös edellä).

Föllesdahl on huomauttanut, että fenomenologia on noemojen tutkimista. Kuitenkin Hintikan mukaan on täsmennettävä, minkälaisesta tutkimuksesta on kysymys. Itse asiassa Husserl selvittää fenomenologian tutkivan sitä, kuinka käsitemaailmamme, eli kaikki noemamme, pohjautuvat välittömään kokemukseemme (Hintikka 1988: 124). Kovalaisen mukaan nojautuminen välittömään kokemukseen ei kuitenkaan merkitse sitä, että käsitteellinen maailma olisi täysin subjektiivinen. Niinpä kun pyritään selvittämään fenomenologisesti sitä, miksi yksilö on suuntautunut johonkin toimintaan, vaikkapa yrittäjäksi ryhtymiseen, on metodisesti oleellista niiden eri teorioiden läpikäynti, jotka teoriasolla kukin tavallaan selvittävät yrittäjäksi ryhtymistä (Kovalainen 1990: 10–11). Mm. tähän alueeseen ja sen muodostumisen ehtoihin pyritään tämän tutkimuksen avulla paneutumaan.

Intentionaalisuuden tulkinnalla on oleellinen merkityksensä myös liiketaloustieteellisessä tutkimuksessa esimerkiksi pyrittäessä ymmärtämään yrittäjän toimintaa tai päätöksentekijän käyttäytymistä valintatilanteessa. Yhtä oleellista on tietysti myös esittää kysymys mistä johtuvat erilaiset sosiodemograafisten ryhmien väliset erot yrittäjäksi ryhtymisen suhteen, tämä kysymyksenasettelu palautuu weberläiseen tulkinnan traditioon, jossa sekä toiminnalle että sosiaaliselle rakenteelle annetaan merkitys. Tämä

kysymyksenasettelu ei Kovalaisen (1990: 11) mukaan kuitenkaan sijoitu fenomenologisen tulkinnan traditioon.

Joka tapauksessa olennaisena sisältönä Husserlin fenomenologian kiinnostuksen kohteessa on tietoisuuden intentionaalinen olemus, tietoisuuden ilmiöiden suuntautuneisuus johonkin kohteeseen. Intentionaalisuus on määritelmällisesti kohteeseen suuntautuneisuutta. Husserl analysoi tietoisuuden jäsentämiä merkitysrakenteita, tällöin on kyse fenomenologiasta (Kovalainen 1990: 14–17). **Tämä tutkimus pyrkii tarkastelemaan subjektiiviseen yrittäjyysvalintaan liittyen yrittäjämäisen identiteetin syntyä ja kehitystä. Tämä tutkimus on, viimeksi mainitun perustella, fenomenologista yrittäjyystutkimusta.** Rauhalan (1994: 22) mukaan aidosti eksistentiaalis-fenomenologinen empiirinen tutkimus pyrkii selvittämään juuri näitä kysymyksiä. **Tässä tutkimuksessa kuitenkin tunnustetaan subjektiivisen yrittäjyysvalinnan yhteys sosiaalisiin rakenteisiin ja siitä syntyviin merkityssuhteisiin. Tämä tutkimus on siis samalla myös hermeneuttista tutkimusta. Kutsunkin edellisen perusteella tätä tutkimusta fenomenologis-hermeneuttiseksi yrittäjyystutkimukseksi.**

2.2.3 Situationaalisuus

Rauhalan eksistentiaalisessa fenomenologiassa ihminen todellistuu kolmessa olemassaolon perusmuodossa. Näistä kaksi ensimmäistä ovat suhteessa edellä jo esiteltyihin kehollisuuteen ja aistisuuteen. Kolmas kuvaa fenomenologista minä maailma suhdetta, jonka hän nimittää situationaalisuudeksi. Situationaalisuudella hän tarkoittaa olemassaoloa suhteutuneisuutena omaan elämäntilanteeseensa (Rauhala 1994: 12).

Situationaalisuus havainnollistuu kun todetaan, että kaikki ulottuvaiset objektiiviset kappaleet, jotka mahdollisuutena kuuluvat esimerkiksi näköreseptorin alueelle, eivät kuitenkaan kuulu henkilön todellisuuteen. Henkilölle syntyy kommunikatiivinen suhde vain sellaisten asioiden kanssa, joilla on jotakin merkitystä (Laine 1995: 47). Laine toteaaakin Erwin Straussia lainaten, että aistiminen merkityshakuisena suuntautumisena maailmassa oleviin asioihin ja aistiminen fysiologisen prosessina erottuvat selkeästi

toisistaan (vrt. edellä). Tämä tulee esiin konkreettisisessa havaintotilanteessa. Kaikille on kokemuksesta tuttua huomata, että tuotapa asiaa en ole ennen pannutkaan merkille, jokin seikka tulee äkillisesti osaksi omaa todellisuutta. (Laine 1995b: 47). Lapsen syntymän jälkeen katukuvaan ”yllättäen” ilmestyy lukuisa joukko lastenvaunuja, joita aiemmin siinä ei ollut. Tai, kun onnistuu ostamaan uudenmerkkisen auton, niin niiden määrä liikenteessä lisääntyy huomattavasti, tietenkin vain minulle.

Mielenkiintoista on pohtia voiko yrittäjäyys tulla, ja jos voi niin miten, tällaiseksi merkityshakuiseksi aistimiseksi. Tällaisen mahdollisuuden olemassaoloon saattaisi viitata, tosin erittäin epätieteellisesti, spontaani pyytämätön opiskelijapalaute eräältä aikuisopiskelijaryhmältä. Yrittäjäyttä käsitelleen kurssin aikana heidän tavanomainen kotimatkinsa oli nostanut esiin yritystoiminnan monenlaisen kirjon. Tätä kirjoa he eivät olleet sanomisensa mukaan aiemmin huomanneetkaan. Millä tavalla tämä kommunikatiivinen suhde voisi syntyä enemmän abstraktiin kuin konkreettiseen yrittäjäyysvalintaan on yksi tähän tutkimukseen liittyvistä kiinnostuksenaiheista?

Situationaalisuus Rauhalalla viittaa ihmisen olemassaolon muotona Heideggerin ajatteluun (Lehtovaara 1992: 127) ja elämismaailmaan. Elämismaailmaan; eli maailman – sellaisena – kuin – me – sen – koemme – ja – ymmärrämme, ”jonka asiantiloista merkityskokemusten sisältöaineokset tarjoutuvat” (Rauhala 1972: 23). Situaatiolla ymmärretään kaikkea sitä, mihin ihminen on suhteessa. Situaatiion rakennetekijöitä ovat siten ihmiset, yhteiskuntarakenteet, maantieteelliset ja ilmastolliset olot, kulttuurin muodot, vallitsevat normit, uskonnolliset traditiot, Jumala jne. Situationaalisuus ihmisen olemassaolon perusmuotona tarkoittaa sitä, että hänen reaalistumisensa on aina välttämättömästi situaatiion rakenteisiin kietoutuneisuutta (Rauhala 1987: 142). Situationaalisuudella tarkoitetaan ihmisen kietoutuneisuutta todellisuuteen oman elämäntilanteensa kautta ja mukaisesti.

Ihmisen situationaalisuuden olemus tulee esille, kun tarkastellaan ihmisen identiteetin muodostusta. ”Suhtautumisemme johonkin situaatiion komponentin faktisuuteen saamme juuri sellaisen ominaisuuden, funktion tai aseman kuin tämän faktisuuden ominaislaatu edellyttää” (Rauhala 1989: 37). Suhteessa työhön olemme työntekijöitä,

yliopistossa työskentelevinä voimme olla tutkijoita, lehtoreita, jne. Suhteessa vanhempiimme olemme lapseutta, suhteessa aviovaimoihimme olemme mieheyttä ja miehenä suhteessa lapsiimme olemme isyyttä jne.. Suhteessa maailmaan olemme kasvien ja eläinten antaman ravinnon käyttäjiä, ilman ja hapen hengittäjiä jne.. Jos tällaiset suhteet, joissa olemme todellistuneet aina jossakin ominaisuudessa, kiellettäisiin, ei meidän persoonallisesta identiteetistämme voitaisi puhua (Rauhala 1989: 38).

Kun tarkastellaan ihmisen relaationaalisuutta, suhteutuneisuutta elämäntilanteeseensa, on jälleen tärkeää nähdä ihminen kokonaisuutena. Ihminen saa oman persoonallisen identiteettinsä ja tulee reaaliseksi olioksi juuri tajunnallisuuden ja kehollisuuden suhteessa situaationsa olioihin. Kun tarkastellaan yhden ihmisen tilanteen muotoutumista monienlaisten komponenttien muodostamaksi kokonaisuudeksi, ymmärretään, että situationaalisuus on aina ainutkertaista ja hyvin monimuotoista. Kun teemme persoonallisia valintoja elämämme aikana, kehitämme situationaalisuuttamme kohti yhä suurempaa yksilöllisyyttä. (Lehtovaara 1992: 130). Yksi tällainen valinta liittyy ammattiin ja sen muotoon. Tämä valinta puolestaan johtaa muihin valintoihin joiden kautta yksilön tilanne muuttuu.

Yksilön tilanteen rakenteen faktisuus ei koskaan ilmene ”suoraan todellisuuden heijastumana” hänen ymmärryksessään, vaan se aina tulkituu tajunnan ja kehon kannalta muuttuneella tavalla. Tilanteessa oleva jokin aihe, ilmiö tai asia tarjoaa vain lähtökohdan merkityksen muodostukselle. Ihmisen epäaito suhde tilanteensa faktisuuteen voi merkitä myös kykyä muovata varsinaisen ymmärtämisensä avulla tilanteeseen toisenlaiseksi kuin se esiymmärtäneisyytenä tarjoutuessaan on. Varsinainen ymmärtäminen ei siis ole vain pelkkä jäljennös esiymmärtämisestä.

Esiymmärtämisellä ei tarkoiteta perinteisen hermeneuttisen metodin tapaan ymmärtämistä tajunnallisessa mielessä, vaan niitä fundamentaalisia ihmisen olemassaolon määrääviä ehtoja, jotka on edellytettävä, jotta tajunnallisia merkityssuhteita ylipäätään olisi olemassa. Esiymmärtämisellä siis tarkoitetaan oliomaailmaan itseensä sisältyvän jäsenyyden antamaa tulkintaa (Lehtovaara 1992: 126–130). Etuliite ”esi-” siis viittaa tajunnalliseen ymmärtämisen esiasteeseen. Kyseessä ei siis tällöin ole tajunnallinen

ymmärtäminen, vaan sen rajaehtojen määrääminen. Situaation komponentin faktisuus (sisältö) on aina rajaamassa ja suuntaamassa sitä, mitä sekä miten ihminen tajunnassaan kokee. Tämä on juuri esiymmärrystä. Sukupuolemme on eräs tällainen situaation komponentin faktisuus, joka rajaa ja suuntaa sitä, miten me tajunnassa koemme. Samalla tavalla vaikkapa kulttuuriimme sisältyvä käsitys hyvän kasvatuksen luonteesta tai yksilön moraalisisista velvollisuuksista ovat esiymmärrystämme, joka rajaa ja suuntaa varsinaista ymmärtämistämme.

2.3 Toisiinsa kietoutuneet tutkimussuunnat

Fenomenologia, hermeneutiikka ja eksistentialismi, ovat toisiinsa tiiviisti liittyviä suuntauksia. Jopa niin, että Juha Perttula väitöskirjassaan kirjoittaa vastaväittäjänsä toivomuksesta tutkimuksen olevan hermeneuttista tutkimusta. Nyt hän pitää sitä kaikesta huolimatta alun perinkin tarkoittamanaan eksistentiaalis-fenomenologisenä tutkimuksena (Perttula 2003). Fenomenologia, eksistentialismi, hermeneutiikka ja lisäksi tämän tutkimuksen kannalta myös fenomenografia ovat siis toisiinsa kietoutuneita filosofioita tai suuntauksia joilla näyttää olevan ainakin osittain yhteneväinen käsitys ihmistutkimuksen perusteista. Tämä puolestaan johtaa yhteneväiseen käsitykseen siitä metodologiasta miten ihmistä voi, tai kannattaa tutkia. Näitä kaikkia ei voida suoraan pitää filosofioina vaan tutkimussuuntauksina tai menetelmällisenä ratkaisuna. Ne liittyvät perustaltaan toisiinsa, vaikka niistä käytetään eri nimityksiä. Tämä tutkimus tunnustautuu fenomenologis-hermeneuttiseksi tutkimukseksi ja onkin syytä tarkastella tähän liittyviä suuntauksia hieman lähemmin.

Fenomenologiassa lähdetään minä ja minun maailma käsitteestä. Maailma on tällöin ”elämismaailma”, eli maailma, jossa ihminen kohtaa kaikki ”olevaiset”, kuten Heidegger sanoo. Maailmalla ei siis tarkoiteta ”kaikkea”, se ei ole sama kuin ”luonto” tai kosmos (Laine 1993: 97). Fenomenologia perustuu yksilön kokemukseen ja jää siihen. Fenomenologia oli ainakin varhaisessa vaiheessa yritys löytää filosofialle uusi alku, uusi yhteys ”elämään” kokemukselliseen. ”Elämä” pitää yrittää selittää siitä itsestään. Laineen (1993: 93–95) mukaan hyvin paljon painoa on pantu nimenomaan

”alkuperäisen” maailma-suhteen konstruointiin. Voidaan jopa sanoa, että juuri se on monille merkinnyt fenomenologiaa.

Perustana on ajatus, että ihminen on sitä miten hän elää, eli miten hän suhtautuu ja suuntautuu maailmaansa. Ihmistä voidaan ymmärtää fenomenologien mukaan tuota maailma suhdetta tutkimalla (Laine 1995a: 17) ja se voidaan nimittää antropologiseksi reduktioksi.

Antropologisessa reduktiossa voimme laajentaa perspektiiviä itsestämme myös yleisemmin yhteisöön. Filosofinen antropologia tekee politiikasta, taiteesta, uskonnosta jne. itselleen tutkimusvälineen, jonka kautta pääsee tarkastelemaan ihmistä yleisemmin. Voimme esimerkiksi tehdä vaikkapa tutkimuksen televisio-ohjelmista. Sen sijaan, että pyrkisimme selvittämään, minkälaisia nuo ohjelmat ovat, antropologisen reduktion näkökulmasta kysytään, mitä noiden ohjelmien olemassaolo kertoo niiden tekijöistä ja katsojista (vrt. Laine 1995d: 218).

Fenomenologinen maailma tarkoittaa koettua maailmaa. Kuva itsestämme (minä) ja maailmastamme (minun maailmani) muodostuu kokemuksemme kautta dialogisessa suhteessa. Fenomenologisesta maailmasta voimme saada kuvan vain aistiemme kautta. Kokemuksellisuuden mahdollistaa ihmisen luontoperusta, mutta absoluuttinen luonto niin ihmisessä kuin hänen maailmassaankaan ei välity yksilölle sellaisenaan. Kokemuksemme ja niistä tehdyt tulkintamme poistaa mahdollisuuden absoluuttisen maailman kohtaamiseen kaikille samanlaisena kohteena.

Ihmisen kokemuksia tutkivan tieteenalan nimenä saattaisi hyvinkin toimia Rauhalan (1981) eräessä yhteydessä käyttämä termi ”kokemustiede” inhimillisestä kokemuksesta. Termi kokemustieteellinen olisi Lehtovaaran (1992: 145) mielestä käyttökelpoinen siksi, että se tuo jo kantasanaan selkeästi esiin, että tässä lähestymistavassa ensisijaisena mielenkiinnon kohteena on inhimillinen kokemus eikä esimerkiksi ihmisen käyttäytyminen.

Ei ole siis kovinkaan helppoa sijoittaa fenomenologiaa tieteen kartalle. Osittain tähän on syypäitä fenomenologisesti suuntautuneet tutkijat itse, epäyhtenäisesti käyttämiensä käsitteiden vuoksi. Fenomenologinen maailmankatsomus on lisäksi melko vaikeasti rajattavissa, koska se sisältää monia erilaisia virtauksia. Lisäksi fenomenologia on jatkuvasti tulkinnut itseään uudelleen. Fenomenologian monimuotoisuus aiheutuu pitkälti Husserlin itsensä, modernin fenomenologian keskeisen kehittäjän, ajattelun muuttumisessa (Kusch & Hintikka 1988). Husserlin puhtaalle fenomenologialle on ominaista etsiä tieteellisen ajattelun absoluuttista alkua Descartesin hengessä (Juntunen & Meltonen 1977: 127; Kovalainen 1990: 14; Laine 1995c: 65), eli juuri siitä lähtökohdasta minkä kritiikistä edellä esitelty Feuerbachin filosofinen antropologia ja fenomenologia lähtee. Ehkä juuri Husserlin asettuminen transsendentaalifilosofian kannalle jätti hänet yksin kun hänen oppilaansa eivät voineet sulattaa tätä (Himanka, 1995: 11). Vasta Husserlin ajatusmaailman laskeutuminen yliyksilölliseltä ja historiattomalta tasolta ihmisen konkreettiseen ja sosiaaliseen elämismailmaan tarjoaa Perttulan mielestä perustaa fenomenologiselle psykologialle, koska sen puitteissa ollaan kiinnostuneita juuri ihmisen koetussa maailmassa näyttäytyvistä jokapäiväisen elämän ilmiöistä (Perttula 1993: 268).

Fenomenologinen filosofia on läheisessä suhteessa eksistentialismiin. **Eksistentialismin** perusajatus voidaan lausua väittämänä, että "olemassaolo on ennen olemusta", ja tämä lähtökohta on päinvastainen idealismille. Eksistentialismi on hyvin yksilökeskeistä filosofiaa. Sen mukaan ihminen on olemassa vain tekojensa kautta, hän on "tekojensa summa". Ihmisellä ei ole ennalta määrättyä kohtaloa, vaan hän on vapaa, ainakin periaatteessa, suorittamaan kaikki elämänsä koskevat valinnat. Vapaudesta seuraa, että eksistentialismi korostaa ihmisen vastuuta päätöksenteossa (esim. Sartre 1957: 52). Toisaalta emme voi jälkeempään puolustella epäonnistumisiamme vetoamalla huonoon onneen tai kohtaloon, toisaalta ratkaisumme eivät saa estää muita ihmisiä toteuttamasta omia tavoitteitaan. Eksistentialismi edustaa siis Burrell & Morganin (1979: 6) jaottelun mukaisesti voluntarismia ihmisen perusluonteena.

Hermeneutiikka on alkuaan tarkoittanut tekstien, lähinnä pyhien tekstien tulkintaa. Tästä aihepiiristä kehittyi myöhemmin ajatus, että myös kulttuuria ja yhteiskuntaa

voidaan tarkastella tekstien tulkinnan periaatteita soveltaen (Juntunen & Mehtonen 1977: 125). Hermeneutiikan syntyäköihin 1800 -luvun lopun Saksassa nousi tärkeäksi kysymykseksi humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen omailemainen asema luonnontieteeseen verrattuna. Tätä asiaa pohti mm. filosofi Dilthey, joka kuvaili perusteellisesti ymmärtävää menetelmää ns. "hengentieteessä". Diltheyn hermeneuttisen tieteenfilosofian keskeiseksi menetelmäksi tuli tutkimuskohteen eläytyvä ymmärtäminen. Tämän menetelmän hän katsoi soveltuvan "hengentieteille", ja näin ollen nämä voitiin metodisesti erottaa luonnontieteistä (vrt. Töttö 1991: 80–81), jotka puolestaan ovat kausaalisesti selitettäviä (Juntunen & Mehtonen 1977: 120). Hermeneuttinen tutkimus on siis Burrell & Morganian (1979: 6) soveltaen anti-positivistista.

Edellistä yksilöidymmin Palmer (1969: 33; ks. myös Fredrikson 2003: 41) jäljittää hermeneutiikalle kuusi merkitystä, jotka samalla kuvaavat sen historiallista kehitystä. Ensimmäisen vaiheen pyhien tekstien tulkinnasta siirryttiin klassisen filologian sovelluksiin eikä hermeneutiikka rajoittunut enää yksinomaan raamatullisiin aiheisiin. Kolmannessa vaiheessa hermeneutiikka laajeni käsittämään kielellisiä merkityksiä ja sen jälkeen jo edellä viitattu Dilthey näki hermeneutiikan ihmistieteen metodologisena perustana. Viidennessä vaiheessa Heidegger yhdisti fenomenologian hermeneutiikkaan ja lopulta kuudennessa vaiheessa Ricoeur osoitti kaksi merkitystä tai funktiota hermeneutiikalle. Ensin hänen mielestään hermeneutiikan avulla tuli pyrkiä ymmärtämään sitä todellisuutta, jonka teksti tai symboli avaa tai toisaalta käsitellä tekstiä tai symbolia vääränä todellisuutena jota tulee epäillä.

Hermeneutiikan perusajatuksena on, että kulttuuriimme ja sosiaaliseen todellisuuteemme liittyvät asiat ovat erilaisten merkityksien läpäisemiä, ja että näiden asioiden tutkiminen on näin ollen ilmiöiden merkitysten etsimistä. Erotuksena edellä esiteltyyn fenomenologiseen lähestymistapaan on tärkeätä huomata, että se kohdisti huomionsa yksilön kokemusmaailmaan. Hermeneutiikka keskittyy kulttuurin ja sosiaalisen todellisuuden merkitysten ja merkitysrakenteiden tutkimukseen. Kuten edellä jo todettiin, tämä tutkimus pyrkii yhdistämään nämä lähestymistavat ja sen vuoksi kutsunkin sitä fenomenologis-hermeneuttiseksi tutkimukseksi.

Hermeneuttiseen ymmärtämisen ja tulkinnan käsitteisiin liittyvät läheisesti esiymmärryksen ja hermeneuttisen kehän käsitteet. Hermeneuttinen kehä on itse asiassa jossakin määrin harhaanjohtava, sillä kysessä ei ole umpeutuva kehä vaan sulkeutumaton spiraalimainen prosessi. Tämä merkitsee myös sitä, ettei ymmärtäminen ole koskaan täydellistä (Gadamer 1999). Kaiken ymmärtämisen perustana on "aina jo ymmärretty", ts. mikään ymmärtäminen ei ala tyhjästä tai absoluuttisesta alusta, vaan se perustuu ennakoitua ymmärrettyyn "merkityskokonaisuuteen". Kaikki ymmärrys perustuu siis esiymmärrykseen. Rauhala huomauttaakin, että hermeneutiikan käsitteellä tarkoitetaan yleisessä filosofisessa mielessä ymmärtämisen struktuurin paljastumista (Rauhala 1974: 95).

Fenomenografia on enemmän tutkimussuuntaus kuin erillinen filosofia. Sen perusta kietoutuu kuitenkin mielenkiintoisella tavalla fenomenologiaan vaikka suuntauksen isä Ference Marton (ks. Leskinen 1999: 155) korostaa, että fenomenografia ja fenomenologia ovat lähtökohdiltaan erilaisia (Häkkinen 1996: 10). Muun muassa Uljens (1992) nostaa esiin, ettei fenomenografinen tutkimussuuntaus ole kehittynyt fenomenologisesta filosofiasta. Kuitenkin Häkkisen mukaan fenomenografit luodessaan tutkimussuuntaukselleen tieteenfilosofista perustaa ovat kiinnittäneet huomionsa kolmeen tutkimukselliseen traditioon: Piaget'n tutkimuksiin, hahmopsykologiaan ja fenomenologiaan (Häkkinen 1996: 6). Fenomenografia otetaan tässä tutkimuksessa uudelleen esiin metodologisten ratkaisujen yhteydessä. Tästä huolimatta on tässä filosofisessa osassa tarkoituksenmukaista luoda katsaus tämän suuntauksen filosofisiin perusteisiin. Näin valottuu se yhteinen pohja, joka tällä tutkimussuuntauksella on tämän tutkimuksen edellä esiteltyihin filosofioihin.

Fenomenografiassa Piaget'n merkitys korostuu toisen asteen näkökulmasta tehtyihin empiirisiin tutkimuksiin, joissa Piaget pyrki kuvaamaan maailmaa sellaisena miltä se näyttää lapsen näkökulmasta. (Häkkinen 1996: 7). Fenomenografiassa pyritään siis kiinnittämään huomio toisen asteen näkökulmaan. Kiinnostuksen kohteena ei näin ollen ole todellisuus sinänsä, vaan ihmisten käsitykset siitä.

Häkkinen (1996) mukaan hahmopsykologiassa fenomenografian juuret ulottuvat 1930-luvulle yhteen suuntauksen keskeisistä henkilöistä, Frederic Barlettiin. Barlettin tutkimuskohteena oli ihmisen uuden tiedon omaksumisprosessi. Hän kutsui ”merkityksen hauksi” tapahtumaa, jossa ihminen pyrkii muodostamaan vaikeasti ymmärrettävästä informaatiomassasta itselleen mielekkään kokonaisuuden. Opetellessaan uusia käsitteitä ja etsiessään niille merkityksiä ihmisellä on taipumus yksinkertaistaa opittavaa sisältöä ja jättää pois yksityiskohtia. Hän käyttää merkityksen haussa hyväkseen myös aikaisempaa kokemustaan, tietojaan ja kuvitelmiaan. Samalla hänelle kertyy tietojen ja kokemuksen varasto, jota Barlett kutsuu skeemaksi (Häkkinen 1996: 8).

Tästä merkityksenhakuprosessin konstruktiiivisesta luonteesta johtuu myös se, että muisti samalla määrittää sitä, mitä muistetaan. Ihmisen odotukset todellisuuden luonteesta vaikuttavat siihen, miten hän todellisuuden käsittää (vrt. Mezirow 1995: 17–38). Merkityksen muodostumisen subjektiivisuus osaltaan selittää sen, miksi eri ihmiset voivat ymmärtää saman ilmiön laadullisesti eri tavoin (Häkkinen 1996: 8). Merkityksenhakuprosessiin liittyy läheisesti hahmopsykologian kuvio–tausta-erottelu. Ongelmaratkaisutilanteissa ihminen mieltää aina osan informaatiosta kohteeksi ja osan taustaksi. Ihmisen kyky hahmottaa tausta ja kuvio monella eri tavalla osoittaa, ettei inhimillisellä tietoisuudella ole pysyvää sisältöä. Ihmisen tietoisuus on pysyvä rakenne vain siinä mielessä, että yksilö voi muuttaa kuvion ja taustan hahmottamisen tapaa (Uljens 1992: 98). Barlettin tutkimukset eroavat fenomenografiasta siinä, että ne korostavat enemmän ajattelun funktionaalisia piirteitä. Fenomenografisessa tutkimuksessa painopiste on enemmän sisältöön sidotuilla rakenteellisilla piirteillä ja merkityksenhakuprosesseissa tiedon muodostuksen perustana (Häkkinen 1996: 9).

Fenomenografiassa tutkimuksen kohteena ei Uljensin mukaan ole elämismaailma itsessään, vaan yksilöiden käsitykset elämismaailmasta uudelleen kontekstualisoituna. Tällöin elämismaailman käsitteen lähtökohtana on koettu, refleктоimaton arkipäivän maailma (Uljens 1992: 114; 131). Fenomenografiassa ilmiön olemuksen ajatellaan heijastuvan empiiristen subjektien käsitysten variaatioissa, joka peilautuu kuvauskategorioissa. Kategoriasysteemin pohjalla olevaa rakennetta pidetään ilmiön fenomenografisena olemuksena (Uljens 1992: 122–123).

Krokmarksin mukaan fenomenografiassa voidaan erottaa toisistaan yksityisen ja kollektiivisen elämismaailman käsite. Yksityinen elämismaailma koostuu yksilön omista käsityksistä. Kollektiivinen elämismaailma puolestaan muodostuu yksilön intersubjektiiivisista käsityksistä (Häkkinen 1996: 11). Mm. tähän objektiivisen ja subjektiivisen todellisuuden syntymiseen liittyvään keskusteluun paneudutaan lähemmin seuraavassa alaluvussa.

Huolimatta lukuisista suuntausten peruseroista on fenomenologiasta kuitenkin jotakin tarttunut fenomenografiseen tutkimussuuntaukseen. Esimerkkinä Uljens (1992: 90–91) mainitsee intentionaalisuuden käsitteen sellaisena fenomenologisena periaatteena, joka hyväksytään fenomenografian lähtökohdaksi (katso intentionaalisuus edellä). Eli vaikka fenomenografit kieltävät nimien samankaltaisuudesta johtuvan sukulaissuhteen on ainakin osittain mahdollisuus havaita yhtymäkohtia näiden välillä.

Antropologinen fenomenologia kohdistuu ihmisen yksilön fenomenologiseen kokemusmaailmaan ja kuvaa persoonallisuuden muodostumista yksilön perspektiivistä. Tähän mennessä on varmasti tullut selväksi, että yksilö muodostaa kuvan itsestään suhteessa maailmaansa ja siinä oleviin toisiin ihmisiin. Tämän maailman muodostuminen on toinen tärkeä lähtökohta tarkasteltaessa tämän tutkimuksen ontologisia ja epistemologisia kysymyksiä. Minkälainen on minän maailma ja mitkä tekijät vaikuttavat siihen minkälaisia identifioitumiskohteita ja minkä ehtojen vallitessa yksilö muodostaa omaa identiteettiään. Seuraavaksi on tarkoituksenmukaista tarkastella tätä kokonaisuutta.

2.4 Identiteetin sosiaalinen luonne

Lähtökohdan tälle alaluvulle luo kaksi väittämää. Ensin, todellisuus on läpikotaisin sosiaalisesti konstruoitu, eli se on rakentunut merkitystulkintoista ja tulkintasäännöistä, joiden nojalla ihmiset orientoivat arkielämäänsä (ks. Alasuutari 1999: 60). Toisaalta, maailma ei esittäydy meille sellaisenaan, vaan aina vain sen suhteen kautta, mikä meillä on tähän maailmaan (ks. Alasuutari 1999: 60).

Edellä olen käsitellyt ihmisen fenomenalisen maailman perusluonnetta. Seuraavaksi on syytä tarkastella fenomenologisen tiedon ja sen muodostumisen kautta sosiaalisen todellisuuden ja identiteetin muodostumista. Käytän tässä apuna Bergerin ja Luckmannin esitystä todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta. Heidän käsitteistämistavassaan yksilön ja yhteiskunnan suhde ymmärretään dialektiseksi: yksilö on sekä sosiaalisen maailman tuottaja että samaisen maailman tuote.

Berger ja Luckmann kuvaavat yksilön ja yhteiskunnan suhteen dialektiseksi. Edellä fenomenologian yhteydessä esitetyn dialogisen suhteen sijasta. Dialogisessa minä maailma suhteessa, kuten yllä todetaan, maailma ja sen ilmiöt tulevat minän sisään. Dialektisessa vastavuoroisessa suhteessa yksilö ja hänen ympäristönsä muokkaavat ja vaikuttavat toinen toisiinsa. Dialektinen suhde on tässä ymmärrettävä yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutukseksi ja interaktioksi, jossa yhteiskunnan rakenne on aina toimivien ja merkityksiä tulkitsevien yksilöiden tuottamaa, ja se säilyy ja muuttuu ainoastaan heidän toimintansa kautta (vrt. Aittola & Raiskila 1995: 216). Sanojen käyttöön liittyvässä sisällössä ei siis näytä olevan eroa, ero on ainoastaan käytetyissä sanoissa.

Dialogisuus ja dialektisuus sanojen käyttöön liittyvä mahdollinen ristiriita on tämän tutkimuksen kannalta merkityksetön. Dialogisuus viittaa feuerbahlaiseen fenomenologiaan kun taas dialektisuus kartesiolaisittain kahteen erilliseen tekijään. Esitetty ristiriita on varmasti olemassa filosofisena kysymyksenä. Tässä tutkimuksessa, jossa empiirisen aineiston pohjalta pyritään tarkastelemaan persoonallisuutta ja identiteettiä suhteessa yrittäjyyteen ja yrittäjyysvalintaan, kyse on kuitenkin vähemmän merkittävästä kysymyksestä. Empiirisen aineiston avulla ei kuitenkaan kyetä erottelemaan yksilön minän maailmasuhdetta dialogiseksi tai dialektiseksi. Lisäksi tämän empiirisen tutkimuksen ja sen tutkimuskysymysten ratkaisemisen kannalta kysymys on epäolennainen. Dialoginen vai dialektinen on tietenkin mielenkiintoinen identiteetin muodostumiseen liittyvä filosofinen kysymys. Identiteetin, persoonallisuuden tai minän, mitä sanaa nyt sitten halutaankaan käyttää, muodostumisen kannalta kyse saattaa olla enemmänkin sekä, että ratkaisusta kuin selkeästä joko tai asetelmasta. Tässä tähän filosofiseen pohdintaan ei

ole kuitenkaan syytä mennä tämän syvemmälle vaan sen paikka on jossakin toisessa yhteydessä.

2.4.1 Ulkoistaminen, objektivoituminen ja sisäistäminen

Berger & Luckmannin dialektiikka ilmenee kolmena "momenttina": ulkoistamisena, objektivoitumisena ja sisäistämisenä. Ulkoistamisessa yksilö siirtää merkityksiään luontoon ja sosiaaliseen todellisuuteen; sisäistämisessä objektiivisen esineistyneen muodon saaneet inhimilliset merkitykset vaikuttavat takaisinkytkennän tavoin yksilön tietoisuuteen (Aittola & Raiskila 1995: 221).

Sosiaalisen elämän dialektiikan ensimmäistä momenttia eli ulkoistamista Berger ja Luckmann luonnehtivat ihmiselle myötäsyntyiseksi antropologiseksi välttämättömyydeksi. Koska ihmiseltä puuttuu vaistojärjestelmä (Berger & Luckmann 1995: 60), joka jäsentäisi inhimillisen maailman etukäteen, hänen pitää luoda sosiaalinen järjestys ja sitä ylläpitävät yhteiskunnalliset instituutiot kuten kommunikaatiojärjestelmä, uskonto, tiede, taide ja tekniikka eli koko sosiokulttuurinen maailma. Instituutioistumisen ja objektivoitumisen alkuperä on heidän mukaansa tapojen, rutiinien ja traditioiden muodostumisessa. Ihmisten ja ihmisryhmien toiminta totunnaistuu ja muuttuu rutiineiksi, joita aletaan pitää selviöinä. Instituutioistumisen ansioista ihmiset voivat ennakoida toistensa toimintaa ja soveltaa keskinäistä työnjakoa, jolloin yhteinen toiminta tehostuu ja vakiintuu. Kieli toimii yhteisten kokemusten ja tiedon keräämisen, välittämisen, mutta myös uudelleentulkinnan välineenä (Aittola & Raiskila 1995: 222).

Instituutioiden maailma on siten ihmisten itsensä rakentama maailma, jossa elämän ja kokemuksen ulkoistetut tuotokset objektivoituvat. On mielenkiintoista ajatella yrittäjyyttä yhtenä tällaisena ulkoistetun tuotoksen objektivoitumisena. Tässä yhteydessä ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista mennä syvemmälle tähän yrittäjyyttä koskevan objektivoitumisen kysymykseen. Mielenkiintoisuudestaan huolimatta se ei kuulu tämän tutkimuksen piiriin vaikka se saattaisi hyvinkin kuulua fenomenologisen ja/tai hermeneuttisen yrittäjyystutkimuksen alaan.

Instituutioiden muodostaman sosiaalisen todellisuuden historiallisen kehityksen myötä syntyy reifikaation mahdollisuus. Reifioitunutta maailmaa Berger ja Luchman luonnehtivat dehumanisoituneeksi maailmaksi, jossa ihmisen ja hänen luomansa yhteiskunnan välinen dialektiikka näyttää katkenneen. Reifikaation myötä nämä inhimillisen toiminnan muodot ja tulokset, kuten byrokraattiset instituutiot, näyttävät luonnonlain kaltaisina ihmisiä kahlitsevina tekijöinä, joiden inhimillistä ja sosiaalista alkuperää ei enää kyetä havaitsemaan (Berger & Luckmann 1995: 103–107, Aittola & Raiskila 1995: 222). Reifikaatiolla tarkoitetaan ihmisten tuottamien instituutioiden kokemista esineinä, ei-inhimillisinä ja mahdollisesti yli-inhimillisenä ilmiönä (Berger & Luckmann 1995: 103).

2.4.2 Objektiivinen ja subjektiivinen todellisuus

Tässä yhteydessä keskeisiä käsitteitä ovat objektiivinen ja subjektiivinen todellisuus. Objektiivisellä todellisuudella tarkoitetaan sitä, että todellisuus on olemassa sellaisenaan yksilön tahdosta riippumatta. Objektiivinen todellisuus opetetaan yksilölle subjektiivisessa todellisuudessa. Subjektiivinen todellisuus on sellainen todellisuus joksi subjekti todellisuuden kokee. Berger & Luckmannin peruslähtökohta on, että edellä mainittu objektiivinen todellisuus on sosiaalisesti rakennettu ulkoistamisen kautta. Ulkoistamisella he tarkoittavat subjektiivisesti koetun objektiivisen maailman ilmaisemista. Yhdessä muiden subjektien ulkoistamisen kautta saavutetaan riittävä konsensus todellisuudesta jota ryhdytään pitämään tässä luonnehdittuna objektiivisena todellisuutena.

Objektiivinen todellisuus tarjoaa identifioitumiskohteita (vrt. Berger & Luckmann 1995: 195–202). Subjektiivisessa todellisuudessa yksilö sovittaa itsensä objektiivisen todellisuuden suomiin identifioitumiskohteisiin. Eli muodostaa subjektiivisesti oman käsityksensä itsestään suhteessa maailmaansa ja siinä oleviin toisiin.

Myös identiteetti itsessään (kokonaisminä, jos tätä ilmaisua halutaan käyttää) voi reifikoitua sekä oman itsen että toisten näkökulmasta. Tällöin yksilö samaistuu tai

samaistetaan täydellisesti sosiaalisesti määriteltyihin tyypeihin. Hän ei ole enää kuin tietyn tyyppin edustaja. Tämä samaistaminen voi saada positiivisen tai negatiivisen arvoja tunnepainotuksen. Juutalaisuuteen samaistuminen voi olla yhtä esineistävää antisemitistille kuin juutalaiselle itselleen, mutta edellinen liittyy siihen negatiivisen ja jälkimmäinen positiivisen painotuksen. Molemmissa reifikoitumissa annetaan ontologinen ja kaikenkattava status ihmisen tuottamalle tyyppitykselle, joka sisäistyessäänkin objektivoi vain osan itseä (Berger & Luckmann 1995: 106). Reifikoitumat voivat vaihdella esiteoreettisista käsityksistä (esimerkiksi ”kaikkihan tietävät minkälaisia yrittäjät on”) aina pitkälle vietyihin teorioihin, joissa sen tuotosta tarkastellaan biologian (yrittäjäyys on synnynnäistä), psykologian (yrittäjäpersoonaa on oma tyyppinsä) tai metafysiikan ilmenemismuotona (vrt. Berger & Luckmann 1995: 106).

2.4.3 Sisäistäminen ja sosialisatio

Prosessia, jossa yksilö saa valmiudet osallistua yhteiskunnalliseen dialektiikkaan, kutsutaan sosialisatioksi. Se liittyy suoraan Bergerin ja Luckmannin (1995: 74) skeeman kolmanteen momenttiin sisäistämiseen (internalization). Sosialisatian kuluessa yksilöt omaksuvat sosiaalisen todellisuuden ja yhteiskuntarakenteen keskeiset elementit osaksi identiteettiään. Sosialisatioteoriensa avulla he pyrkivät nivomaan yhteen mikro- ja makrotason analyysin tavalla, jossa identiteetti ja yhteiskuntarakente kytkeytyvät dialektisesti toisiinsa. Sosialisatiota koskevassa tarkastelussaan he pyrkivät Meadin tavoin korostamaan kasvavan yksilön reflektiivisyyttä (Aittola & Raiskila 1995: 224).

Bergerin & Luckmannin mukaan on tärkeää korostaa, että ihmisen (tuottajan) ja sosiaalisen maailman (hänen tuotoksensa) välinen suhde on ja pysyy dialektisena. Tämä merkitsee sitä, että ihminen ja hänen sosiaalinen maailmansa ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Tuote vaikuttaa tuottajaan. Ulkoistaminen ja objektivoituminen ovat momenteja jatkuvassa dialektisessä prosessissa. Sen kolmatta momenttia eli sisäistämistä, jossa objektivoitunut sosiaalinen maailma juurtuu tietoisuuteen sosialisatian kuluessa. Sosialisatiiossa tapahtuvan sisäistämisen kautta sosiaalinen maailma välittyy mm. uudelle sukupolvelle (Berger & Luckmann 1995: 74).

Primaarisosialisaatio on yksilön ensimmäinen, lapsuuteen ajoittuva sosiaalisaatio, jonka kuluessa hänestä tulee yhteiskunnan jäsen. Sekundaarisosialisaatiota ovat kaikki sitä seuraavat tapahtumasarjat, joissa jo sosiaalistettu yksilö johdatetaan oman yhteiskuntansa objektiiviseen maailmaan. Näistä sosiaalisaatiotyypeistä primaarisosialisaatio on tavallisesti yksilön kannalta tärkeämpi ja kaiken sekundaarisosialisaation pitää perusrakenteeltaan muistuttaa primaarisosialisaatiota. Jokainen yksilö syntyy objektiiviseen yhteiskuntarakenteeseen, jossa hän kohtaa sosiaalistamisestaan huolehtivat merkitykselliset toiset (significant others) (Berger & Luckmann 1995: 149).

Lapsi ei voi valita merkityksellisiä toisia. Heidän tilannemääritelmänsä esittäytyvät hänelle objektiivisena todellisuutena. Lapsi ei täten synny pelkästään objektiiviseen yhteiskuntarakenteeseen vaan myös objektiiviseen sosiaaliseen maailmaan. Tätä maailmaa hänelle välittävät merkitykselliset toiset muuntavat sitä välitysprosessissa (Berger & Luckmann 1995: 147). He valikoivat siitä elementtejä yhteiskunnallisen asemansa ja elämänhistoriansa kulussa muotoutuneiden yksilöllisten ominaispiirteiden mukaisesti. Sosiaalinen maailma ”suodattaa” yksilölle tämän kaksoisvalikoivuuden läpi (Berger & Luckmann 1995: 149). Tästä samasta ilmiöstä ranskalainen sosiologi Pierre Bourdieu (1995) käyttää kehittämäänsä käsitettä habitus.

Primaarisosialisaatiossa lapsen tietoisuus alkaa asteittain abstrahoida erityisten toisten rooleista ja asenteista rooleihin ja asenteisiin yleensä. Tätä abstrahoitumaa konkreettisten merkityksellisten toisten rooleista ja asenteista kutsutaan ”yleistyneeksi toiseksi” (generalized other). Sen muodostuminen tietoisuudessa merkitsee sitä, ettei yksilö enää samastu pelkästään konkreettisiin toisiin vaan myös toisiin yleensä, toisin sanoen yhteiskuntaan. Hänen minäkäsityksensä vakiintuu ja muodostuu jatkuvaksi ainoastaan tämän yleistyneen identifikaation myötä. Hänellä on nyt sekä identiteetti suhteessa merkityksellisiin toisiin että identiteetti yleensä, jonka hän kokee säilyvän samana riippumatta siitä keitä toisia hän kohtaa. Tämä vastikään hankittu suhteellisen pysyvä identiteetti sisällyttää itseensä kaikki yksilön sisäistämät erilaiset roolit ja asenteet (Berger & Luckmann 1995: 151; vrt. myös Blumer 1969: 13).

Yksikään yksilö ei sisäistä kaikkea sitä, mikä hänen yhteiskunnassaan on objektivoinut todellisuudeksi, ei edes siinä tapauksessa, että yhteiskunta ja sen maailma ovat suhteellisen yksinkertaisia. Toisaalta subjektiivisessa todellisuudessa on aineksia, jotka eivät ole saaneet alkuaan sosialisatiossa, kuten yksilön tietoisuus omasta ruumiistaan ennen sen sosiaalisesti opittuja kokemistapoja (Berger & Luckmann 1995: 152). Yhteiskunnan, identiteetin ja todellisuuden sisäistäminen ei ole myöskään kertakaikkinen tapahtuma. Vielä lopuksi sosialisatiosta voidaan sanoa, että se ei ole koskaan kaikenkattava eikä saavuta milloinkaan päätepistettään (Berger & Luckmann 1995: 156).

2.5 Todellisuuden mahdollisuus ja tiedon alkuperä

Edellisen alaluvun alun väittäjä on, että todellisuus on sosiaalisesti rakentunutta. Todellisuudella tässä tarkoitetaan yksinkertaisesti tahdostamme riippumatonta ilmiöiden maailmaa, objektiivista todellisuutta, jonka olemusta toiveemme eivät kykene muuttamaan. Tätä tiedon sosiaalista luonnetta tarkastelevat tiedonsosiologit ovat tunteneet erityistä viehtymystä historismin piiriin kuuluvaan Marxin käsitepariin ”perustapäällysrakenne”. Marxin mukaan olennaista oli se, että inhimillisen ajattelun perusta on ihmisen toiminnassa (”työssä sanan varsinaisessa merkityksessä) ja tämän toiminnan myötä muodostuvissa yhteiskunnallisissa suhteissa. ”Perusta” onkin parhaiten ymmärrettävissä inhimillisenä toimintana ja ”päällysrakenne” tämän toiminnan tuottamana maailmana (Berger & Luckmann 1995: 16. Vrt. myös Konstantinov et. al. 475–498).

Historismi oli Berger & Luckmannin mukaan edellä käsitellyn tiedonsosiologian välitön edeltäjä. Sen perusvaikuttimena oli häkellyttävä tunne kaikkien inhimillisten näkökulmien suhteellisuudesta, siis inhimillisen ajattelun väistämättömästä historiallisuudesta. Tältä pohjalta Max Scheler tarkasteli melko yksityiskohtaisesti sitä, miten yhteiskunta määrää inhimillistä tietoa. Hän korosti, että yhteisön inhimillinen tietous on a priori suhteessa yksilökokemukseen, toisin sanoen edeltää sitä ja alistaa sen omalle kollektiiviselle merkitysjärjestelmälleen (Berger & Luckmann 1995: 18). Schelerin ajattelu sisälsi filosofisen painolastin. Enemmän tiedon sosiologiselta kannalta temaa on käsi-

tellyt Karl Mannheim. Hänen mukaansa yhteiskunta ei määrää ainoastaan inhimillisen ajattelun esiintymisehtoja, vaan myös sen sisällön (Berger & Luckmann 1995: 19).

Historismi pyrkii ymmärtämään yhteiskunnallisten olosuhteiden kirjon. Tämän lisäksi se pyrki myös kuvaamaan tulevaisuuden kehitystä tähän ymmärrykseen pohjautuen. Tämän syyn vuoksi esimerkiksi Karl Popper suhtautuukin erittäin kriittisesti historismiin. Historisistin sanotaan väittävän, että ”fyysiikka pyrkii kausaalisiin selityksiin, mutta sosiologia pyrkii ymmärtämään tarkoituksia ja merkityksiä”.

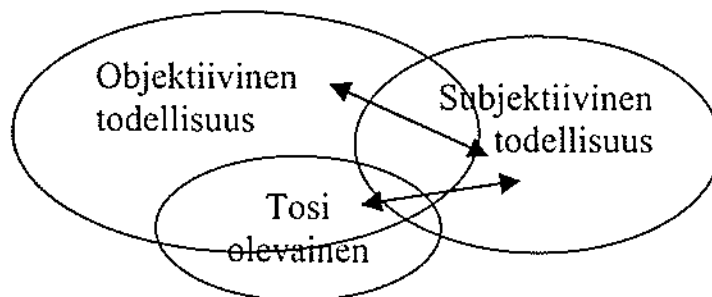
Viimeksi mainitun perusteella sosiologiaa edustava historisisti olettaa, että sosiologian on heti alussa turvaututtava intuitioon ja mielikuvitukseen ja että tämä on aivan asianmukaista, vaikka niiden ei voidakaan odottaa tuottavan teorioita, jotka voitaisiin myöhemmin testata. Niillä on Popperin kritiikin mukaan päinvastoin se harvinainen ominaisuus, että ne pystyvät tarjoamaan ainutlaatuisen menetelmän sellaisten teorioiden kehittelyyn, joiden testaaminen on mahdotonta – vaikkapa kansallisuuksien luonteesta tai aikakauden hengestä.

Viimeksi mainitulla Popper näyttää argumentoivan mm. Max Weberiä vastaan. Popperin kritiikki kohdistuessa Weberiin on se osittain harhaan osuvaa. Weber halusi olla välittäjänä aikansa metodologisessa kiistassa historiallisen ja teoreettisen (positiivisen sosiologian) paremmuudesta. Weber pysyi kyllä kiinni historismin peruslähtökohdassa, jonka mukaan sosiaalisen todellisuuden tutkimus on laadullisesti erilaista kuin luonnontutkimus, koska sosiaalisia ilmiöitä ei voida selittää yleisten lainmukaisuuksien avulla (Töttö 1991: 85). Mutta välittävän ratkaisunsa ydinajatuksen Weber kiteytti kuuluisassa ”ideaalityyppien” käsitteessään. Käsitteenmuodostus ei kulttuuritieteessä ole sen paremmin induktiivista kuin deduktiivistakaan, vaan se etenee ideaalityyppisten konstruktioiden avulla (Töttö 1991: 86). Ilmiöiden ”täydellinen kuvaus” ei tuota täsmällisiä teoreettisia käsitteitä, vaikka tuollaista kuvailua jatkettaisiin kuinka kauan, sillä todellisuus on ääretön. Todellisuutta on pakko yksinkertaistaa, siitä on valittava yksipuolisesti jotain tarkastelun kohteeksi ja jätettävä kaikki muu huomiotta (Töttö 1991: 86). Weberin kirjoitukset esimerkiksi kapitalismin hengestä (ks. edellä) onkin nähtävä enemmän ideaalityypin hyväksikäyttönä kuin puhtaana historismina.

Joka tapauksessa Popperin mielestä intuitiivinen ymmärtäminen saattaa olla hyvinkin järkevää. Historiantutkijat eivät hänen mielestään toimi väärin, kun he käyttävät älyään ja mielikuvitustaan arvioidessaan tutkimusaiheensa eri puolia. Hän tulee epäluuloiseksi vasta siinä vaiheessa kun mielikuvituksen hedelmiä ryhdytään pukemaan tieteen kieli-
asuun. Silloin hän katsoo niiden paljastavan historiallisia suuntauksia tai pyrkimyksiä. (Raphael 2000: 34–36).

Edellä olen esittänyt objektiivisen todellisuuden ja subjektiivisen todellisuuden siten millä tavalla ihmisen on mahdollista vaikuttaa ja muuttaa maailmaansa. Luontoa ja luonnonlakeja ihminen ei voi muuttaa, luonto siis kuuluu osana objektiiviseen todellisuuteen. Objektiivinen todellisuus on luontoa laajempi käsite kun sillä tarkoitetaan sitä todellisuutta, joka on olemassa yksilöstä riippumatta. Objektiivinen todellisuus muodostetaan sosiaalisen kanssakäymisen kautta yhdessä muiden tämän todellisuuden muodostajien kanssa. Subjektiivinen todellisuus on todellisuus, jonkalaiseksi subjekti todellisuuden kokee. Periaatteessa subjekti on vapaa tulkitsemaan itseään suhteessa maailmaansa, mutta edellä olen nostanut esiin tekijöitä jotka estävät subjektiä olemasta täysin vapaa tässä suhteessa.

Luontoa, objektiivista ja subjektiivista todellisuutta ja niiden välisiä suhteita voikin tarkastella oheisen Popperin kuvion sovelluksen avulla.

Kuvio 3. Luonnon ja objektiivisen todellisuuden suhde subjektiiviseen todellisuuteen.

Kuvion graafista esitystä voi verrata Popper jaotteluun, jossa hän erottaa toisistaan fyysikaalisten objektien muodostaman maailman 1 (kuviossa tosi olevainen), tajunnan ja

ajatusten muodostaman maailman 2 (kuviossa subjektiivinen todellisuus) ja ihmismielen tuotteita, artefakteja koskevan maailman 3 (kuviossa objektiivinen todellisuus) (vrt. Niiniluoto 1990: 14–37). Popperilla subjektiivinen tajunta on keskinäisessä vuorovaikutuksessa sekä luonnon, että kulttuurin eli objektiivisen todellisuuden kanssa.

Tosi olevainen, josta voisi käyttää myös nimitystä luontoperusta, on se lähtökohta jolta myös osan ihmistutkimusta on lähdettävä. Tällä tarkoitan esimerkiksi ihmisen fysiologiaan ja biologiaan liittyvää tutkimusta. Tätä maailmaa ja ihmistutkimuksen osaa kuvaa syy seuraussuhteiden kvantitatiivinen tutkimus.

Ihmisen itsensä tuottama luontoperustasta irrallaan oleva objektiivinen todellisuus ei ole kuitenkaan syy seuraussuhteilla tavoitettavissa. Ihminen halutessaan, tai oikeammin haluamattaan, koko ajan dialogisesti ja/tai dialektisesti muuttaa tuota objektiivista todellisuutta. Tätä ihmisten itsensä tuottamaa objektiivista todellisuutta ihmistutkimus voi tämänhetkisen käsitykseni mukaan vain ymmärtää.

2.6 Yhteenveto

Edellä olen pyrkinyt luomaan kuvan minän muodostumiseen liittyvistä ontologisista tekijöistä. Aloitin tarkastelun kartesiolaisen lähestymistavan esittelystä ja jatkaen sen kritiikistä syntyneen fenomenologisen lähestymistavan tarkasteluun. Samalla ontologinen keskustelun ohjasi ajattelua kohti ihmistieteen epistemologisia kysymyksiä. Yllä olevassa tarkastelussa esitin mm. ihmisen aistien ja aistisuuden epäobjektiivisuutta välittää informaatio sellaisena kuin se on. Lisäksi informaation havainnointia ohjaa intentionaalisuus. Yksilö ja hänen mahdollisuutensa saavuttaa informaatio puhtaasti sellaisena kuin se hänen ympäristössään on tarjolla, on tämän lähestymistavan mukaan mahdotonta. Tämän jälkeen tarkastelin tuon informaation lähdettä hieman tarkemmin. Tähän viitattiin jo situaation yhteydessä, mutta lähemmin sitä tarkastelin todellisuuden sosiaalista rakennetta selvitellessäni.

Tässä luvussa olen edellisen lisäksi tuonut esiin minä ja minän maailma suhteen muotoutumisen. Erityisesti olen pyrkinyt kiinnittämään huomiota siihen missä määrin tuo maailma, josta tässä yhteydessä voisi käyttää myös nimitystä ympäristö, on luonteeltaan artefakti. Ihmisellä on mahdollisuus muuttaa ja hän jatkuvasti muuttaa tuota omaa toimintaympäristöään ja todellisuuttaan. Tuo todellisuus ja sen muutos jää kuitenkin suurimmaksi osaksi arkiajattelun tasolla salatuksi ja ihminen ei näe luomansa todellisuuden oikeaa luonnetta.

Tuon todellisuuden artefaktisuus ja sen todellisen luonteen paljastaminen jää nähdäkseni tieteen tehtäväksi. Tuohon tehtävään fenomenologia ja hermeneutiikka sekä niiden ehdottamat metodit näyttää antavan mahdollisuuden. Tietenkin on huomattava, että myös tiede itse on osa tuota artefaktia ja instituutioistuneena joskus vastustaa itse sen paljastumista. Tällä tarkoitan esimerkiksi Kuhnilaista normaalitieteellistä tilannetta tai vastaavasti Husserlin tieteen kriisiä.

3 YKSILÖN IDENTITEETTI

Tämän tutkimuksessa tarkastellaan yrittäjyyteen liittyvää identifioitumista. Identiteetti on läheisessä suhteessa persoonallisuuteen ja ne yhdessä muodostavat kokonaisuuden, jota ja jonka syntyä ja kehittymistä tässä tutkimuksessa tarkastellaan. Persoonallisuudesta voidaan yksinkertaistaen todeta, että se vastaa kysymykseen millainen olen. Se on eheä motivaatio, asenne ja käyttäytymissysteemi, joka luonnehtii henkilön minän asettumista maailmaan. Se muodostuu piirteistä, arvoista, motiiveista ja monesta muusta prosessista ja konstruktiosta (McAdams 1993: 266). Osa persoonallisuudesta puolestaan on identiteetin käsite, joka McAdamsin (1993: 266) mukaan on henkilökohtainen myytti, jonka avulla henkilö rakentaa määritelmän siitä kuka hän on. Seuraavaksi pohditaan persoonallisuuden ja identiteetin kietoutumista toisiinsa, sekä näiden ilmiöiden rakennetta ja kehitystä ensin psykologian ja psykologisten teorioiden kannalta ja sen jälkeen näiden ilmentymistä ja tuottamista tämän tutkimuksen empiirisenä aineistona olevassa kertomuksellisessa muodossa.

3.1 Identiteetti ja sen liitos persoonallisuuden psykologisten teorioiden valossa

Persoonallisuudesta puhuminen sinänsä on tuskin kenellekään aikuiselle vierasta. Tieteellisesti käsitettynä persoonallisuus on kuitenkin varsin visainen kysymys. Jo vuonna 1937 Gordon Allport totesi löytäneensä kirjallisuudesta lähes 50 erilaista vaihtoehtoa persoonallisuus-käsitteelle. Mitään yksittäistä yksiselitteistä ja kaikkien hyväksymää merkityssisältöä ei tälle käsitteelle olekaan löydetty (Hakanen 1992: 34). Seurauksena persoonallisuus käsitteenä on niin laveassa ja vaihtelevassa käytössä, että mikään yksittäinen ja koherentti raja ei näytä riittävän (Scheinin 1990: 65). Yleisesti ottaen voidaankin todeta, että persoonallisuus on kattava, abstrakti konstruktio (vrt. edellä Alasuutari 1999: 63), jolla tarkoitetaan pitkäaikaisia ja tärkeitä yksilöllisiä ominaisuuksia. Nämä ovat sellaisia, jotka jatkuvasti vaikuttavat käyttäytymiseen. Ominaisuudet voivat olla luonteeltaan sellaisia, että niistä joko voidaan tai ei voida tehdä havaintoja. Toisaalta ne voivat olla tietoisia tai tiedostamattomia (Scheinin 1990: 65–66). Edelleen psykologian näkökulmasta persoonallisuuden tutkimus koskee niitä pysyviä psyykkisiä

rakenteita ja prosesseja, jotka organisoivat inhimillisiä kokemuksia ja muovaavat henkilön (Scheinin 1990: 66).

Suunnilleen samaan kohdealueeseen kuin mihin käsite persoonallisuus viittaa, viitataan usein myös käsitteillä temperamentti ja luonne. Kukin näistä esittää hieman eri puolen kohdealueesta tai tematisoi sen eri tavalla (Eskola 1985: 12). Vanhimmat pyrkimykset ymmärtää ihmisen persoonallisuutta ovat Hippokratelta ja hänen temperamenttiopistaan. Hippokratien käyttämä sana "temperamentti" tulee latinasta ja tarkoittaa yksilön toimintoja ja tunnereaktioiden sitä puolta, jota voidaan kuvata sen tyypisin adjektiivein kuin nopeus, voima, herkkyyys, jähmeys (Eskola 1985: 12). Temperamentista puhuttaessa niiden ajatellaan olevan geneettisessä perimässä, samassa, joka on määrännyt yksilön ruumiinrakenteen ja sairaudet (Eskola 1985: 13).

Sana luonne eli karaktääri puolestaan esittää kreikkalaisen alkuperäismerkityksensä, kaiverrus, mukaisesti yksilölle luonteenomaisen tavan reagoida ja toimia ikään kuin se olisi häneen painunut erityinen merkki tai leima (Eskola 1985: 13). Sana persoonallisuus taas, kuten sen latinankielinen alkumerkitys, näyttelijän naamio, antaa ymmärtää, nostaa esiin sen luonteenomaisen, mikä ihmisen toimista näkyy ulospäin (Eskola 1985: 13). Hippokratien tyyppiopista alkanut perinteisten tyyppien muokkaaminen ilman jyrkkää katkosta näyttää Eskolan (1985: 16–20) mukaan jatkuvan Kretschmeriltä vuonna 1921 ilmestyneessä kuuluisassa esityksessä. Esityksessään hän yhdistää ruumiinrakenteeseen myös kuvaukset henkilön luonteesta. Täydellisin typologinen teoria löytyy Sheldonilta, jossa hän puolusti ruumiinrakenteen ja persoonallisuuden kehityksen yhteyttä (Scheinin 1990: 66). Huomionarvoista kuitenkin on, että Sheldonin varsinaisena tarkoituksena oli tutkia ruumiinrakenteen yhteyttä temperamenttiin eikä niinkään suoraan persoonallisuuteen.

Näiden varhaisten persoonallisuutta määrittelevien yritysten jälkeen on kuitenkin jouduttu toteamaan, että persoonallisuus ja sen ohella identiteetti ovat abstrakteja artefakteja, joiden rakennetta ja kehitystä ei ole yksiselitteisesti kyetty määrittelemään. Seurauksena psykologisessa tieteessä onkin olemassa erilaisia lähestymistapoja ja teorioita jotka pohtivat näiden ilmiöiden syntyä ja rakennetta. Nuo teoriat voidaan

nimettä: psykodynaamisiksi teorioiksi, piirre- ja faktoriteoreettisiksi, sosiaalisen oppimisen teorioiksi ja eksistentiaalis-fenomenologisiksi tai humanistisiksi persoonallisuusteorioiksi mitä nimitystä näistä viimeksi mainituista myös usein käytetään. Tässä yhteydessä onkin syytä tehdä katsaus näihin eri persoonallisuusteorioihin. Tavoitteena on persoonallisuuden ja identiteetin tarkasteleminen erityisesti tämän tutkimuksen tarpeita silmällä pitäen. Tarkastelunäkökulma kiinnitetään näin yrittäjämäisen persoonallisuuden ja identiteetin ilmenemiseen ja kehittymiseen.

3.1.1 Psykodynaamiset persoonallisuusteoriat

Psykodynaamisiksi teorioiksi on ollut tapana nimittää niitä persoonallisuusteorioita, jotka pohjautuvat enemmän tai vähemmän Freudin näkemyksiin. Näissä teorioissa persoonallisuutta tarkastellaan kokonaisvaltaisesti. Persoonallisuus kuvataan niissä monimutkaisena toimintakokonaisuutena, jonka erilaisten käyttäytymismuotojen käynnistämiseen ja ylläpitämiseen vaikuttavat monenlaiset voimat.

Persoonallisuuden rakenne psykodynaamisia persoonallisuusteorioita edustavan Freudin psykoanalyttisessä teoriassa on kaksijakoinen. Ensinnäkin persoonallisuuden rakentehtäjöiksi voidaan ajatella tietoisuuden tasot: tietoinen, esitietoinen ja tiedostamaton (Hakanen 1992: 36). Tätä mallia Freud nimitti psyyken topografiseksi malliksi. Se on vanhempi persoonallisuuden hahmotustapa kuin toinen, joka sisältää idin (se), egon (minä) ja superegon (yliminä). Nämä kaksi persoonallisuuden jaottelutapaa ovat päällekkäisiä ja ne voidaan molemmat ymmärtää laajemmassa mielessä persoonallisuuden rakennekuvauksiksi.

Persoonallisuusrakenteen muodostuminen Freudin psykoanalyttisen teorian mukaan

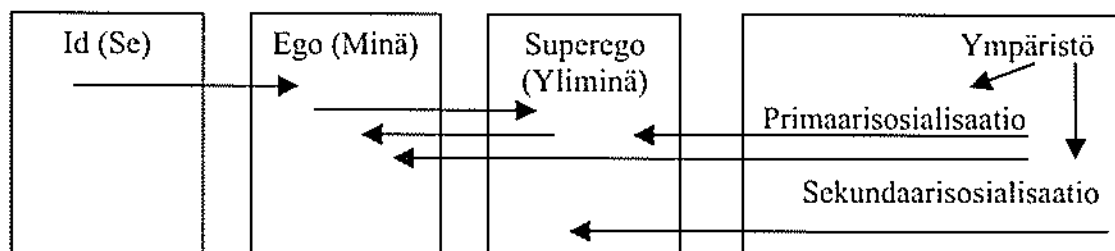
Id (se) on persoonallisuusrakenteen vanhin osa, jonka ihminen saa jo ennen syntymäänsä. Se on kiinteässä yhteydessä yksilön ruumiillisiin prosesseihin. Id kytkeytyy fyysisiin energialähteisiin jotka auttavat idiä toimimaan persoonallisuussysteemin

energiälähteenä. Id tuottaa sekä itsensä että egon ja superegon vaatiman energian (Hakanen 1992: 39). Id on kokonaan tiedostamaton eikä sillä ole yhteyttä ulkomaailmaan eikä se kykene ottamaan huomioon ulkomaailman asettamia käyttäytymisodotuksia.

Ego kehittyy vähitellen idistä ihmisen varhaislapsuuden aikana, kun vauvan varhaiset tyydytyskokemukset tallentuvat sirpalemaisina mielikuvina sen muistiin ja alkavat muodostaa egon alkurakenteita. Käytännössä se merkitsee sitä, että vauva vähitellen alkaa ymmärtää, että fyysinen tarve eli vietti, esim. nälkä ja suuhun tuleva maito johdonmukaisella tavalla liittyvät toisiinsa ja johtavat tarpeen tyydyttämiseen (Hakanen 1992: 39–52). Kehityksensä alussa ego onkin vahvasti sidoksissa niihin aistimuksiin, jotka tulevat tietynä hetkenä ruumiin sisältä tai sen ulkopuolelta. Ego alkaa myös ajan mittaan erottaa, mikä kohde tyydyttää minkin tarpeen tarkoituksenmukaisella tavalla. Aluksi egon toiminta on suoraan riippuvaista aistien välittämistä havainnoista. Vähitellen ego kuitenkin pystyy luomaan pysyvämpiä representaatioita ympäröivästä maailmasta ja toimimaan niiden mukaan yksilön kannalta edullisimmalla tavalla (Hakanen 1992: 39–40). Lapsi on aivan pienenä täysin riippuvainen vanhemmistaan tai niiden korvikkeista. Siksi vauva kiinnittää aluksi energiaansa vanhempiinsa. Toisesta ikävuodesta alkaen on lapsen säilyttääkseen vanhempiensa hyväksynnän ja rakkauden omaksuttava vähitellen vanhempiensa arvomaailma (Hakanen 1992: 54).

Superego kehittyy vasta viimeiseksi egosta. Vähitellen kun lapsi samaistuu vanhempiensa käskyihin ja kehotuksiin, lapsen superego tämän identifikaation kautta saa energiaa itselleen. Näin ollen sama energia, jonka lapsi alun perin on riippuvuutensa ja kiintymyksensä takia sijoittanut vanhempiinsa, palautuu nyt osittain hänelle ja hänen superegonsa käyttöön (Hakanen 1992: 54). Superego edustaa yksilön persoonallisuusrakenteen kasvuympäristön käyttäytymisodotuksia, erityisesti vanhemmilta omaksuttuja arvoja. Osa vanhempien paheksunnasta tai hyväksynnästä jää vaikuttamaan yksilön toimintaan tiedostamattoman kautta. Vanhempien käskyt ja kiellot eivät kuitenkaan ole tallentuneet superegoon sellaisenaan, vaan lapsi on ensin tulkinnut ne omalla tavallaan ja vasta nämä lapsen käsitykset, jotka saattavat olla hengeltään jopa erilaisia kuin vanhempien alkuperäinen tarkoitus, rakentavat vähitellen superegon.

Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että ego edustaa persoonallisuusrakenteessa järkeä ja harkintaa. Ego ei pyri aina välittömään tarpeentyydytykseen kuten id. Egolla on aistien kautta suora yhteys ulkomaailmaan. Superego on persoonallisuusrakenteen moraalinen alue ja se mukauttaa yksilön käyttäytymistä yhteisön normien mukaiseksi. Superego toimii palkittavan ja rangaistavan käyttäytymisen rekisterinä, joka on alun perin syntynyt siten, että vanhempien taholta tullut käyttäytymisen kontrolli on vähitellen korvautunut itsekontrollilla. Egoa voidaan kuvata keskusyksikkönä, joka yrittää integroida eri käyttäytymisprosesseja ja koordinoida persoonallisuuden eri osien toimintaa.

Kuvio 4. Persoonallisuuden rakenne ja kehitys Freudin psykodynaamisen teorian mukaan.

Persoonallisuuteen kuuluvista prosesseista on psykoanalyttisten teorioiden yhteydessä yleisemmin käytetty nimitystä psykodynamiikka. Tämän lähestymistavan ytimenä on näkemys ihmisestä energiasysteeminä. Tämä tarkoittaa sitä, että yksilö sisältää energiaa. Se virtaa hänen sisällään. Sitä voidaan kanavoida tai sen kulku tietylle alueelle voidaan estää. Jos jokin ilmaisutavan tarvitsema energiansaanti katkaistaan, tämän teorian mukaan energia löytää tiensä jossakin muussa muodossa.

3.1.2 Psyko-dynaamiset persoonallisuusteoriat ja yrittäjäksi ryhtyminen

Psykodynaamisiin persoonallisuusteorioihin liittyvänä Kets de Vries (1977) esittää äärimmäisen, jopa kirvelevän kuvan yrittäjän persoonallisuudesta. Hänen mukaansa yrittäjän persoonallisuus sisältää perhetaustan, johon usein kuuluu kärsimystä ja vastoinkäymisiä. Tämän tyyppiset kokemukset ovat voineet jättää jälkeensä rasitteita,

jotka ovat luonteeltaan psykologisia. Tällaisen taustan lopullisena tuloksena ammatillisessa identiteetissä ja valinnoissa voi olla ongelmia, jotka voivat jatkua läpi elämän. Ratkaisuna yksilöstä tulee poikkeava, työstä työhön ajelehtiva henkilö, joka on kykenevän sopeutumaan ja joka kehittää kapinallisen, epäsovinnaisen aseman itselleen.

Psykodynaamisiin persoonallisuusteorioihin viitaten Kets de Vriesin mukaan yrittäjät osoittavat taustastaan johtuen epäluottamusta ja epäluuloisuutta jokaista auktoriteettia kohtaan. Tämä puolestaan johtaa tilanteeseen, jossa yrittäjä etsii strukturoimattomia olosuhteita, jossa hän voi pitää puoliaan ja säilyttää riippumattomuutensa. Yrittäjää voidaan pitää tämän perusteella lievästi sosiopaattisena (Solomon & Winslow 1988; Winslow & Solomon 1989).

Seurauksena edellisestä on se, että yrittäjämäiselle yksilölle on äärimmäisen vaikeaa, ellei mahdotonta, integroida henkilökohtaisia tarpeitaan organisaation tarpeisiin. Usein oman organisaation muodostaminen jää ainoaksi vaihtoehdoksi (Kets de Vries 1977; 1985). Kets de Vriesin teorian kautta luotu kuva yrittäjyydestä perustuu psykodynaamiseen persoonallisuusteoriaan ja jossa jollakin tavalla estynyttä psyykkistä energiaa kanavoidaan tässä tapauksessa yrittäjyyden kautta.

Psykodynaaminen persoonallisuusteoria yrittäjyyden yhteydessä edustaa usein interaktiivista lähestymistapaa. Tässä esitetyn perustella voisin kuitenkin sijoittaa tämän lähestymistavan teorian enemmänkin edustamaan henkilötekijöitä korostavaan lähestymistapaan. Näyttäähän henkilön persoonallisuus niissä olevan suuremmassa roolissa yrittäjyysvalinnan suhteen kuin interaktiivisuus. Interaktiivisuus nousee enemmänkin esiin persoonallisuuden muodostumisessa kuin ammatinvalinnassa. Tämä tulee esille erityisesti idin pitämisestä persoonallisuuden lähtökohtana, mutta egon muodostumisesta idin ja superegon välisessä kamppailussa. Kasvatuksen ja aikuisten sosiaalistamisen merkitys esim. uravalinnan suhteen puoltaa kyllä myös luokittelua interaktiiviseksi lähestymistavaksi.

Joka tapauksessa psykodynaamisiin persoonallisuusteorioihin luokiteltavat teoriat näyttävät hankalasti sovittavilta henkilö, ympäristö, interaktio kolmijakoon.

Jatkoksi voisi kuitenkin esittää, että näiden teorioiden lähestymistapaa voidaan pitää verrattain deterministisenä, sillä niissä egolla ja sen valintamahdollisuuksilla on suhteellisen passiivinen rooli. Tämä siitä huolimatta, että sille annetaan tulkinnan mahdollisuus idin ja superegon välisessä taistelussa.

3.1.3 Piirre- ja faktoriteoreettiset persoonallisuusteoriat

Toisen maailmansodan aikana ja heti sen jälkeen yksilöä ja persoonallisuutta ryhdyttiin kuvaamaan erilaisten piirteiden kantajana (Eskola 1985: 34). Kaikki piirreteoriat lähtevät siitä oletuksesta, että henkilön persoonallisuus on kooste piirteistä tai luonteenomaisista tavoista käyttäytyä, ajatella ja reagoida (Scheinin 1990: 67). Psykologisessa tutkimuksessa käsitys yksilöstä erilaisten piirteiden kantajana, leikkauspisteenä saivat kenties ensimmäisen selkeän representaationsa älykkyyden käsitteessä (Eskola 1985: 38). Ajan mittaan älykkyydestiksi kutsutut artefaktit nousivat myös persoonallisuustutkimuksen esikuviksi syrjäyttäen vanhat typologiset esitykset (Eskola 1985: 38).

Piirre- ja faktoriteoreettisen suuntauksen tärkeimmiksi edustajiksi nousivat R. B. Cattell sekä Hans Eysenck (Eskola 1985: 40). Vaikka nämä teoretikot eroavat Hakasen (1992: 88–89) mukaan jonkin verran siinä suhteessa kuinka he määrittelevät käsitteensä, ovat he yksimielisiä siitä, että yksilön persoonallisuuden kulmakivinä ovat piirteet.

Piirre- ja faktoriteorioiden esiintymiseen yhdessä on oma syynsä. Esimerkkinä se, että mm. Eysenck on luokitellut piirteet käyttämällä apunaan faktorianalyysiä (Hakanen 1992: 94). Mielenkiintoista on myös se, että piirre- ja faktoriteoreettiset teoriat yleistyivät aikakaudella jolloin tietokoneiden matemaattisten ohjelmien avulla kyettiin faktorit paljastamaan. Voikin kysyä synnyttikö tekninen kehitys, tässä tapauksessa tietotekninen, välineenä mahdollisuuden tutkia persoonallisuutta uudella mielenkiintoisella tavalla. Ohjasiko tietotekniikan kehitys teoreettista ajatteluumme ja jos niin teki niin mihin suuntaan?

Joka tapauksessa näissä teorioissa persoonallisuuden piirteet voidaan ymmärtää joko perinnöllisiksi tai hankituiksi ominaisuuksiksi. Ne ovat järjestäytyneet persoonallisuudessa ja sen toiminnassa hierarkkisesti. Vaikka Eysenckin ja Cattelin teoriat perustuvat näennäisesti tiukan eksaktiin faktorianalyysiin, niiden tieteellisyys saattaa silti olla kyseenalaista (Hakanen 1992: 89). Epäilyä herättää mm. se, että niin jyrkästi kuin Eysenck torjuukin tieteestä subjektiivisuuden ja mielivaltaisuuden, eivät hänen ja Cattelin laajat, tarkat ja objektiivisuuteen pyrkivät yritykset tuottaneetkaan identtisiä tuloksia (Eskola 1985: 43).

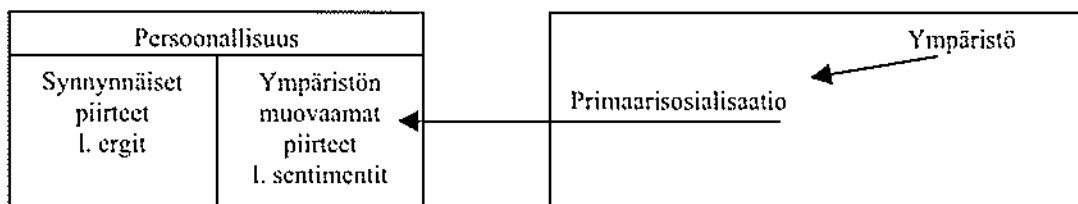
Piirteiden synty ja muodostuminen

Piirreteorioiden perusajatus on, että persoonallisuus pysyy suhteellisen vakaana ajasta ja tilanteesta riippumatta. Tämä yksilön käyttäytymisen säännönmukaisuus on ollut johtamassa stereotyyppiseen ajatteluun ja oletetaan, että kun tiedetään ihmisen piirteet, voidaan ennustaa, kuinka hän käyttäytyy tietyssä tilanteessa (Hakanen 1992: 88–89). Eysenckin lähtöajatuksena on, että persoonallisuusstruktuuri rakentuu pohjimmiltaan biologisesti, samoin kuin edellä freudilainen id. Toisaalta Cattelin mukaan piirteet voidaan jakaa luokkiin niiden alkuperän mukaan. Hänen luokittelunsa mukaan peruspiirteet ovat peräisin organismin sisäisistä fysiologisista olosuhteista ja vaikutuksista. Niiden vastapainona ovat ympäristön muovaamat piirteet. Kolmannesta luokittelumallista löytyvät kyky-, temperamentti- ja dynaamiset piirteet. Kykypiirteet viittaavat yksilön taitoihin ja kykyihin. Temperamenttipiirteet kuvaavat sitä, mikä on hänen tunne-elämälleen luonteenomainen reagoititapa ja hänelle luontainen toimintarytmi tilanteesta riippumatta. Dynaamiset piirteet liittyvät yksilön päämäärähakuisuuteen eli motivaatiotekijöihin. Niihin kuuluvat muun muassa toiveet, tarpeet, tavat, estot, ennakkoluulot ja tahto (Hakanen 1992: 94–97).

Siitä huolimatta, että piirre- ja faktoriteoreettisten persoonallisuusteorioiden edustajat pitävät persoonallisuutta osittain perimän seurauksena ja suhteellisen vakaana ajasta ja tilanteesta riippumatta esittää Cattell, että persoonallisuuden tutkijat yleensä aliarvioivat perimän psyko-dynaamista merkitystä (Hakanen 1992: 98). Cattell olettaa, että yksilön toimintapyrkimysten taustalla vaikuttavat toisiinsa synnynnäiset tekijät, joille hän on

antanut nimeksi ergit, ja toisaalta ympäristön aikaansaamat motiivit, joita hän kutsuu asenteiksi ja sentimenteiksi.

Synnynnäisiin piirteisiin eli ergeihin kuuluvat, esimerkiksi turvallisuuden tunne, seksuaalisuus ja itsesuojelunhalu. Ergit ohjaavat kiinnostuksen kohteen valinnassa. Asenne ja/tai sentimentti ovat puolestaan ympäristön synnyttämiä ja muovaamia piirteitä jotka voivat esimerkiksi koostua uskonnollisista asenteista. Näitä kutsutaan myös lähdepiirteiksi, jotka lähdepiirteet ovat persoonallisuuden rakenteita joiden keskinäinen vuorovaikutus tuottaa pintapiirteitä. Lähdepiirteet eivät näy suoraan vaan on tavoitettavissa vain faktorianalyysin avulla. Tyypillisiä eri sentimenttien piiriin kuuluvia alueita ovat myös ura ja ihmissuhteet (Hakanen 1992: 96–99). Näin myös piirre- ja faktoriteoreettiset persoonallisuusteoriat sisällyttävät uravalintaan ja siten ammatilliseen identiteettiin liittyvät asenteet osaksi persoonallisuutta.

Kuvio 5. Piirre- ja faktoriteoreettinen persoonallisuuden rakenne ja muotoutuminen.

3.1.4 Yrittäjyyden suhde piirre- ja faktoriteoreettisiin persoonallisuusteorioihin

Suuri osa yrittäjyyteen ja yrittäjän persoonaan liittyvistä tutkimuksista on pyrkinyt löytämään piirteen tai piirteiden joukon, jonka perusteella yrittäjät voitaisiin erottaa muista ryhmistä (Brockhaus 1982). Toisaalta ollaan oltu kiinnostuneita siitä voidaanko ennustaa kuinka yksilö käyttäytyy tietyssä tilanteessa, kun tiedetään hänen piirteensä (Hakanen 1992). Yrittäjyyden osalta tunnetuimpia tässä suhteessa lienevät McClellandin tutkimukset 1960-luvulla. McClelland päätyi pitämään saavuttamistarvetta pääasiallisena yrittäjän luonteenpiirteenä (McClelland 1961). Myöhempien tutkijoiden mukaan yrittäjillä on vahvemmat talouteen liittyvät arvot ja he käyttävät mieluummin sisäistä

kuin ulkoista kontrollia kohtaamissaan tilanteissa. Sisäinen kontrollin lähde (intenal locus of control) käsite kuvaa kontrolliodotuksen sijaintia, joka tarkoittaa, että henkilö uskoo toiminnan seurausten olevan riippuvainen hänestä itsestään eikä esimerkiksi sattumasta tai henkilön oman kontrollin ulkopuolisista muista tekijöistä (Vesala 1991).

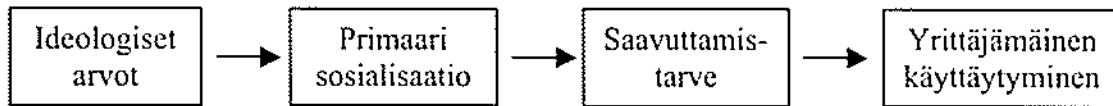
Soveltaessaan suoriutumismotivaation ajatusta taloudelliseen toimintaan erityisesti yritystoiminnan selittämiseen, päätyi McClelland tulokseen, jonka mukaan liiketaloudellinen yritystoiminta tarjoaa sellaiset ulkoiset puitteet, jotka erityisen hyvin sopivat suoritustarpeen tyydyttämiseen ja jossa menestyminen toisaalta edellyttää korkeaa suoritustarvetta. Tätä hän perustelee mm. vertailemalla keskenään toisaalta taloustieteilijöiden esittämiä kuvauksia yrittäjän roolista, ja toisaalta psykologiassa ja sosiaalipsykologisissa kokeissa todettuja korkeaan suoriutumistarpeeseen liittyviä piirteitä ja ominaisuuksia. Näitä yhdistäviä nimittäjiä ovat hänen mukaansa seuraavat.

- a) Halu kohtuulliseen riskinottoon silloin kun voi omalla toiminnallaan vaikuttaa onnistumiseensa;
- b) Haasteellisten tehtävien innostavuus ja uusien keinojen kehittäminen niissä onnistumiseksi;
- c) Vastuullisuus, joka liittyy onnistumisesta nauttimiseen silloin kun tietää sen johtuneen omasta suorituksesta;
- d) Halu saada täsmällistä ja suoraa palautetta omista suorituksista (Pitkänen & Vesala 1988).

Teoksessaan *The Achieving Society* (1961) McClelland otsikoi tämän piirteiden esittelyn "yrittäjän rooliksi", vuotta myöhemmin artikkelissaan *Business Drive and National Achievement "suoriutujien luonteenpiirteeksi"* (Pitkänen & Vesala 1988). Yhdistävien nimittäjien kautta kuten huomataan, McClelland onnistuu yhdistämään mm. saavuttamistarpeen ja sisäisen kontrollin lähteen toisiinsa.

Piirreorioiden perusajatus on, että persoonallisuus pysyy suhteellisen vakaana ajasta ja tilanteesta riippumatta. Yrittäjyyden ja yrittäjämäisen persoonallisuuden ja sen kehittymisen suhteen jo McClellandin saavuttamistarpeen ja yrittäjämäisen käyttäytymisen

yhteys ja syntyminen ovat mielenkiintoisia. McClellandin mukaan yrittäjämäinen käyttäytyminen on seuraavanlaisen ketjun tulosta.

Kuvio 6. Yrittäjämäistä käyttäytymistä edistävä ympäristö.

Ketjun alkupään taustana ovat yhteisölliset arvot ja kulttuuri, jotka McClelland Weberin tavoin yhdistää yrittäjyyden suhteen protestanttiseen työn etiikkaan. Kulttuuriin ja arvoihin perustuu myös socialisaatio joista tärkein on primaarinen, perheen kautta tapahtuva socialisaatio. Socialisaatiota puolestaan seuraa eriateinen saavuttamistarve, joka johtaa eriateiseen yrittäjämäiseen käyttäytymiseen. Käyttäytymisen vahvuus riippuu ketjun aikaisempien osien vahvuudesta (Kilby 1971). Näin piirreteoreettinen lähestymistapa kulttuurin ja socialisaation kautta liittyy kasvamiseen ja kasvatukseen. Tällöin on kyseessä ympäristön muovaamista asennepiirteistä eli sentimenteistä.

Piirre- ja faktoriteoreettisista lähtökohdista lähtevää tutkimusta pidetään yrittäjyystutkimuksessa People School lähestymistapaa edustavana. Edellä esitetyn perusteella henkilötökijöiden pitämistä ensiarvoisena yrittäjämäisen toimintatavan ja yrittäjäksi identifioitumisen alueella näyttäytyy kuitenkin kyseenalaiselta. Ympäristön vaikutus sentimenttien muovautuvuuden kautta tunnustetaan ja silloin koulukunta edustaa mieluummin interaktiivista lähestymistapaa kuin puhdasta henkilötökijöihin ajattelunsa perustavaa koulukuntaa.

Edelleen huomionarvoista on, että edellä esiteltyjen psykodynaamisten teorioiden tavoin interaktiivisuus liittyy persoonallisuuden kehitykseen kuin yrittäjyysvalintaan. Viimeksi mainitun perusteella luokittelua henkilötökijöitä korostavaan koulukuntaan voidaan pitää siis jollakin tavalla perusteltuna. Edelleen on huomattava, että piirre- ja faktoriteoreettinen lähestymistapa psykodynaamisten persoonallisuusteorioiden tavoin sijoittuvat edustamaan determinististä mallia ja yrittäjyyden selitystä, jossa yksilölle annetaan verrattain vähän liikkumavaraa.

Historiallisesti piirreteoreettiset persoonallisuusmallit ovat syntyneet tarpeesta erottaa eri yksilöt toisistaan tiettyjen ominaisuuksien, esimerkiksi älykkyyden, johtajuuden tai - kuten tässä - yrittäjyyden suhteen. Myöhemmin nämä teoriat ovat tavoitelleet enemmän käytännönläheisyyttä kuin pelkkää akateemista pohdiskelua persoonallisuuden olemuksesta. Niiden suurin anti onkin ollut erilaisten psykologisten testien ja arviointimenetelmien ja niiden luotettavuuden kehittämisessä (Hakanen 1992). Niinpä saatavilla on lukematon joukko erilaisia ominaisuuksiin ja piirteisiin perustuvia mittareita, joilla mm. yksilön yrittäjyyttä voidaan mitata.

Piirre- ja faktoriteoreettisten sekä toisaalta psykodynaamisten persoonallisuusteorioiden kautta perinteinen perspektiivi yrittäjyyteen ja yrittäjiin on ollut oletus synnynnäisistä tai muuten pysyvistä erityisistä luonteenpiirteistä, jotka erottavat yrittäjät muista ryhmistä tai yksilöistä. Ne korostavat persoonallisuuden ja ominaisuuksien pysyvyyttä ja vaikeasti muunnettavuutta. Ne kaikkein voimakkaimmin antavat mahdollisuuden väittää, että yrittäjäksi ja yrittäjyyteen synnyttään. Edellä esitetyn perusteella tällä ei kuitenkaan näytä olevan pitävää pohjaa.

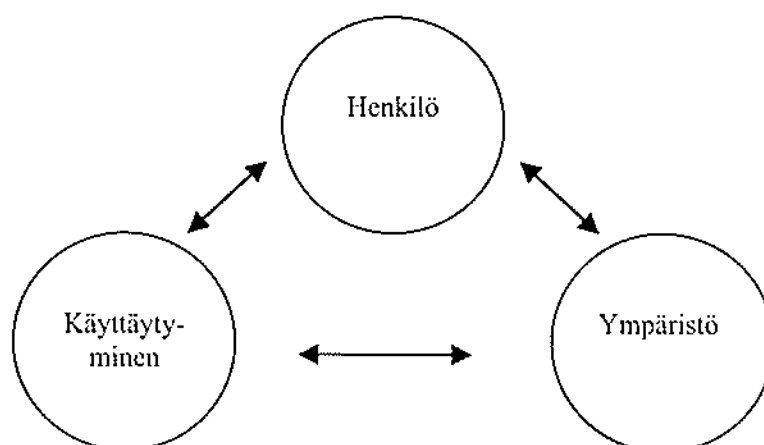
3.1.5 Sosiaalisen oppimisen persoonallisuusteoriat

Sosiaalisen oppimisen persoonallisuusteorioilla tarkoitetaan useimmiten Albert Banduran kehittämää persoonallisuusmallia. On kuitenkin olemassa joukko muita teorioita, jotka näkevät persoonallisuuden olevan ensisijaisesti sosiaalisen oppimisen tulosta. Kuuluisimpia nimiä Banduran lisäksi ovat tällä saralla Martin Seligman, Walter Mischel ja Julian Rotter (Hakanen 1992: 105). Näille tutkijoille on ollut yhteistä se, että he ovat johtaneet käyttämänsä käsitteet ja niiden toimintaperiaatteet oppimisteorioista. Yhteistä oppimisteorioiden ja sosiaalisen oppimisen teorioille on ensiksikin se, että yksilön käyttäytyminen ymmärretään pääasiassa omaksuttuina toimintoina. Toinen yhdistävä tekijä on se, että niissä teorioissa oppimiseen liittyvät periaatteet otetaan huomioon käyttäytymistä ja sen kehitystä selitettäessä (Hakanen 1992: 105). Oppimisteorioista sosiaalisen oppimisen teoriat kuitenkin eroavat siinä, että jälkimmäisissä kiinnitetään enemmän huomiota siihen ympäristöön, jossa oppiminen tapahtuu. Sosiaa-

lisen oppimisen teorioilla on näin behavioristiset alkujuuret ja ne korostavatkin oppimisen ulkoisia vaikuttimia (Hakanen 1992: 105; Atkinson 2000: 464).

Persoonallisuuden rakenne ja muodostuminen oppimisen tuloksena

Banduran sosiaalisen oppimisen teoria haluaa luoda vastapainon persoonallisuuden teorioille jotka lähtevät tarpeiden, viettien tai muiden tiedostamattomien impulssien ohjaamasta käyttäytymisestä. Tai toisaalta siitä, että käyttäytyminen olisi tilanteesta riippumatonta piirteiden ohjaamaa toimintaa (Bandura 1977: 28). Albert Banduran teoria nimitetään useilla tavoilla, "sosiaalisen oppimisen teoriaksi", toisaalta sen vaihtoehtona käy "sosiaalisen mallioppimisen teoria". Lisäksi Bandura itse ehdottaa hänen teoriansa nimittämistä uudelleen "sosiaalis-kognitiiviseksi teoriaksi", jossa nimen alkuosa korostaa ihmisen ajattelun ja toiminnan sosiaalista alkuperää. Jälkimmäisessä osassa myönnetään se, että ajatteluprosessit ovat omalta osaltaan merkittäviä ihmisen motivaation, tunteiden ja toiminnan taustavaikuttajia. Kiteytetysti voidaan sanoa, että sosiaalis-kognitiivisen teorian mukaan ihmisen käyttäytymistä voidaan selittää yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksen yhteistuloksena. Tätä vuorovaikutusprosessia Bandura nimittää keskenäiseksi determinismiksi (Bandura 1977: 9). Henkilön, yksilön ja hänen kognitiivisen toiminnan ja ympäristön ja käyttäytymisen keskinäisen determinismin avulla Bandura puolustautuu behavioristien väitteelle kognitiivisten toimintojen esiin nostamisen epifenomenalismina (Bandura 1977: 10).

Kuvio 7. Keskinäisen determinismin osatekijät.

Bandura pitää mahdollisena mallioppimista käyttäytymistä ohjaavana toimintana. Hänen mukaansa vieläpä suurin osa ihmisen käyttäytymisestä on opittu tarkkailemalla mallikäyttäytymistä. Tarkkailemalla muita yksilö muovaa ideaa kuinka uusi käyttäytyminen vaikuttaa. Myöhemmin tämä ”koodattu” informaatio tarjoaa ohjausta jatko-toiminnalle (Bandura 1977: 22). Edelleen Banduran mukaan ihmiset eivät kykene oppimaan kovin paljon tarkkailusta ennen kuin huomioivat ja kokevat tarkasti merkityksellisiä tunnusmerkkejä. Huomiointiprosessi määrää mitä selektiivisesti tarkkailaan ylenpalttisesta mallivaikutusten tarjonnasta. Vaihtoehtoisten mallivaikutusten huomiointia rajoittaa sosiaalinen ryhmä johon henkilö tuntee yhteenkuuluvuutta. Tämän sosiaalisen ryhmän kautta yksilöt kiinnittävät enemmän huomiota tiettyntyyppiseen mallikäyttäytymiseen kuin toiseen (Bandura 1977: 24).

3.1.6 Sosiaalisen oppimisen persoonallisuusteoriat ja yrittäjäyys

Sosiaalisen oppimisen teorian pohjalta Gibb ja Richie korostavat yrittäjäksi kasvamisen ja yrittäjäyteen ohjaavan oppimisympäristön merkitystä. He tarjoavat piirreteorioille vaihtoehtoa, jonka mukaan yrittäjäyys voidaan ymmärtää täysin niiden tilanteiden kautta, joita yksilö on elämässään kohdannut, sekä niiden sosiaalisten ryhmien kautta, joihin yksilö on kuulunut (Gibb ja Richie 1982). Gibb ja Richie näyttävät olevan enemmän behavioristeja kuin Bandura ja edustavat yrittäjäyden suhteen lockelaista tabula rasa ajattelua. Tällä tavalla he korostavat ympäristötekijöiden merkitystä, jossain määrin ehkä niitä jopa yliarvioiden.

Niittykankaan mukaan sosiaalisen kehityksen mallin, jota nimitystä hän käyttää sosiaalisen oppimisen teorioista, erityistapauksena voidaan pitää perheyriksen siirtymistä sukupolvelta toiselle. Hänen empiiriset tutkimuksensa Suomesta osoittavat, että yrittäjäyysvanhempien lasten todennäköisyys ryhtyä yrittäjiksi on yli kaksinkertainen muihin samanikäisiin verrattuna (Niittykangas 2003: 111). Epäselväksi tietenkin jää onko tämä käyttäytyminen opittua vai geneettistä. Psykologiset kaksostutkimukset kun ovat saaneet tuloksiksi, että 25–50 % yrittäjäyden taustalla selittyy geneettisestä perimästä (Bouchard Jr. & McGue 2003: 31–35). Geenien ja perimän vaikutuksen esittämistä

prosentuaalisesti voidaan kuitenkin kritisoida. Psykologien mukaan perimän ja ympäristön välisen suhteen ilmaiseminen prosenttilukuina ei anna oikeaa kuvaa kummankaan osuudesta. Lopputuloksen määrää useimmiten perimän ja ympäristön vuorovaikutus ei kumpikaan erikseen mihin vaikutuksen ilmoittaminen prosenttilukuina viittaa. Joka tapauksessa yrittäjyyden yhteydessä sosiaalisen oppimisen teorioihin viitaten ehdotetaan kuitenkin mallia, jonka mukaan yrittäjyys voidaan kokonaan ymmärtää erityyppisten tilanteiden kontekstissa ja toisaalta sosiaalisen ryhmän kautta johon yksilö on suhteessa (Chell: 1985).

Sosiaalisen oppimisen persoonallisuusteoria yrittäjyystutkimuksen piirissä edustavat environmental school tyypistä pyrkimystä deterministisesti määritellä ympäristö tai kulttuuri, joka seurauksenaan tuottaa yrittäjyyttä. Yrittäjyystutkimuksen kannalta on kuitenkin mielenkiintoista huomata sen perustalla olevien sosiaalisen oppimisen persoonallisuusteorioiden irrottautuminen keskinäisen determinismin avulla puhtaasta deterministisestä behaviorismista, jota ympäristökoulukunta puhtaimmillaan saattaisi edustaa. Tätä teoreettista taustaa vasten myös sosiaaliseen oppimiseen liittyvät yrittäjyystutkimukset voidaan perustansa kautta sijoittaa edustamaan myös interaktiivista lähestymistapaa.

3.1.7 Humanistiset l. eksistentiaalis-fenomenologiset persoonallisuusteoria

Eksistentiaalis-fenomenologiset persoonallisuusteoria tarkastelevat ihmistä kokonaisvaltaisesti. Näissä persoonallisuusteorioissa ihminen ymmärretään yhtenäisenä systeeminä, ei vain erillisinä piirteinä, vietteinä tai tapoina. Fenomenologit pitävät yksilöä myös aktiivisena olentona, joka voi itse vaikuttaa oman persoonallisuutensa muotoutumiseen. Näin ollen fenomenologisten teorioiden henki on erittäin optimistinen. Fenomenologinen ajattelu onkin saanut vaikutteita humanistisen filosofian ihmis-kuvasta, jossa ihminen nähdään arvokkaana ja joka uskoo ihmisen kykyyn ja haluun kasvaa henkisesti (Hakanen 1992).

Fenomenologisissa persoonallisuusteorioissa huomio kiinnitetään yksilön subjektiiviseen käsitykseen itsestään ja ympäristöstään. Toisin sanoen nämä teoriat korostavat yksilön ainutlaatuista, fenomenologista maailmaa. Fenomenologisiin persoonallisuusteorioihin lukeutuvan Rogersin (1965) teorian ydinajatus on, että kukin ihminen näkee maailman omalla tavallaan. Yksilön omista yksilöllisistä havainnoista – sekä tietoisista että tiedostamattomasta – muodostuu hänen fenomenologinen kenttensä.

Persoonallisuuden rakenne fenomenologisten persoonallisuusteorioiden mukaan

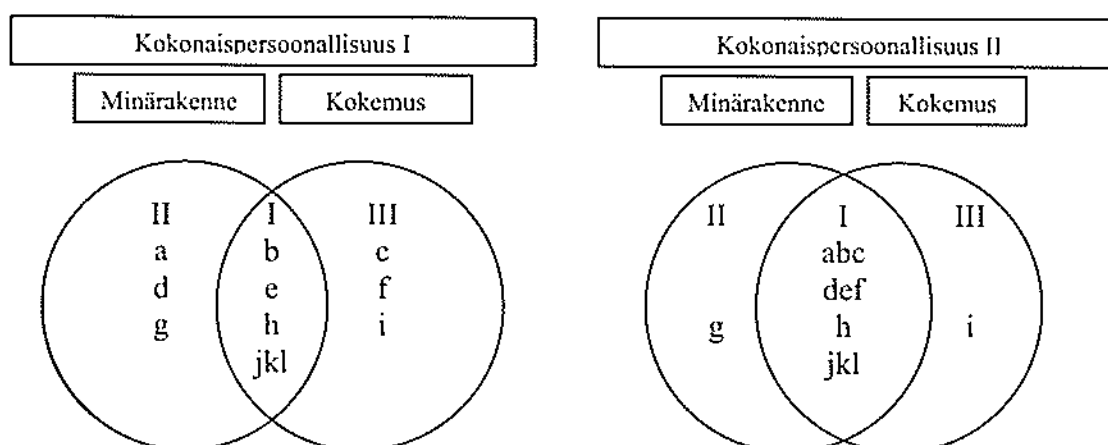
Persoonallisuuden rakennemallin Rogers on esittänyt Client–Centered Therapy teoksessaan vuonna 1965. Siinä hän esittää strukturaalisen persoonallisuuskäsityksensä yhdeksäntoista lausekkeen muodossa. Purhosen (1988: 80) mukaan lausekkeet 1–7 koskevat inhimillistä organismia ja sen toimintaa ympäristössään. Niissä korostuu mm. (Rogers 1965: 481–524): Jokainen yksilö elää kokemuksellisessa jatkuvasti muuttuvassa maailmassa, jonka keskipiste hän itse on. Organismi reagoi tuolla kentällä siten kuin se on koettu ja havaittu. Tämä havaittu kenttä on yksilölle ”todellisuus”. Organismilla on yksi peruspyrkimys – aktualisoida, saavuttaa ja lisätä organismin tuntemusta. Käyttäytyminen on perustaltaan päämäärän ohjaama yritys organismille tyydyttää sen kokemukselliset tarpeet havaitulla alueella. Tunteet mahdollistavat päämääräsuuntautuneen käyttäytymisen ja tunteiden intensiteetti ovat suhteessa käyttäytymisen koettuun tärkeyteen. Paras lähtökohta ymmärtää käyttäytymistä on yksilön itsensä sisäisesti asettama viitekehys.

Seuraavat viisi lauseketta määrittelevät itsen (selfin) ja sen toiminnan. Siinä Rogersin (1965: 481–524) mukaan itsen koko kokemuskenttä tulee erillistetystä itsestä. Tuloksena interaktiosta toisten kanssa rakentuu organisoitunut muuntuva, mutta yhtenäinen käsitteellinen malli, minärakenne, jossa arvot ovat osa tätä minärakennetta. Kun yksilö elämässä kokee jotakin, ne ovat joko a) symbolisesti tulkittu ja organisoitu jossakin suhteessa itseän, b) jätetty huomiotta koska niillä ei ole koettua yhteyttä minärakenteeseen, c) symbolisaatio kielletään tai sille annetaan epämääräinen symbolimerkitys

koska kokemus on epäyhtenäinen minärakenteen kanssa. Suurin osa käyttäytymisestä, jonka organismi on adoptoinut, ovat yhtenäisiä minäkuvan kanssa.

Lausekkeet 13–16 käsittelevät psykologista sopeutumista ja sopeutumattomuutta, sekä lausekkeet 17–19 kuvaavat kielteisen kehityssuunnan korjaamista. Ne viittaavatkin psykologisen hoitotieteen puolelle, jonka edustaja Rogerskin on. Niiden lähempi tarkastelu ei siten tässä yhteydessä ole tarkoituksenmukaista sillä niiden henki on havaittavissa alla olevasta kuviosta.

Fenomenologisten persoonallisuusteorioiden mukaan persoonallisuuden muodostuminen on tapahtumaketju, jossa ihminen, henkilö, yksilö on dialogisessa suhteessa maailmansa kanssa. Tämän dialogin kautta yksilö määrittää itseään, mutta, hän ei tee sitä suoraan vaan tulkintojen avulla itsestään maailmastaan ja toiminnastaan suhteessa siihen. Edelleen on todettava, että maailma on suhteessa yksilöön ilman tämän toimintaakin. Näin ollen kuva itsestä ei muodostu ainoastaan oman toiminnan kautta tapahtuvasta vasteen tulkinnasta vaan ympäröivän maailman kaikesta ”informaatiosta” ja sen tulkinnasta yksilöön nähden. Rogers kuvaa yksilön minärakennetta ja sen mahdollista muutosta seuraavanlaisen kuvan avulla.

Kuvio 8. Kokonaispersoonallisuuden rakenne (Rogers 1965: 526–527).

Kuviossa on pyrkimys kuvata yhden henkilön kokonaispersoonallisuutta kuvitteellisesti hetkenä I ja II. Yhtä hyvin kokonaispersoonallisuudet I ja II voivat kuvata myös kahta

eri henkilöä. Tällöin persoona I on psykologisesti jännittyneemmässä tilassa kuin persoona II. Jotta kuvio tulisi ymmärretyksi, tulee tarkastella sen osatekijöitä ja niiden merkitystä hieman lähemmin. Ympyrä, joka kuvaa kokemusta kuviossa kummankin kokonaispersoonallisuuden osalta edustaa kaikkia yksilön välittömiä aistikokemuksia. Toisella ympyrällä, minärakenteella, kuvataan sitä käsitteiden kokoonpanoa jotka määrittellään minän rakenteeksi tai ajatukseksi minästä. Se sisältää mallintuneet havainnot yksilön ominaisuuksista ja suhteista yhdessä niihin suhteessa oleviin arvoihin. Tämä osa on Rogersin mukaan tietoisuuden saavutettavissa.

Alue I kuvaa osaa, jossa kokemuksellinen kenttä koetun itsen ja itsen suhteista välittömiin kokemuksiin on sopusoinnussa tai yhteneväinen tarjoutuvien aistihavaintojen kanssa. Alue II edustaa kokemuksellista kenttää, jossa sosiaaliset tai muut välittömät kokemukset ovat vääristyneet yksilön omassa kokemuksessa. Kokemukset, käsitykset ja arvot on johdettu vanhempien tai ympäristön muiden kautta, mutta tulkinta tapahtuu yksilön elämyksellisellä kentällä vääristyneesti. Alueella III ovat ne aistikokemukset jotka kielletään tietoisuudesta koska ne ovat ristiriidassa minärakenteen kanssa.

Rogersin teoria nimensä mukaisesti viittaa psykoterapiaan ja teorian käyttöön hoitotilanteissa. Myös eksistentiaalis-fenomenologisen tai humanistisen psykologian, jota nimitystä tästä suuntauksesta myös käytetään, suomalainen edustaja Lauri Rauhala on kiinnittänyt teoriansa sovellukset hoitotieteeseen.

Hoitotieteen puolella fenomenologinen psykologia on tutkimuksellisestikin noussut kiinnostuksen kohteeksi. Tätä osoittaa mm. hermeneuttis-fenomenologinen tutkimus josta esimerkkeinä Fredricsson (2003; 1998), Smith (1998) ja Wiklund (2000). Katsonkin fenomenologisen ja hermeneuttisen lähestymistavan tarjoavan hyvän mahdollisuuden tarkastella yksilön yrittäjyysvalintaan liittyvää ongelmakenttää. Tällöin on kyse siitä millä tavalla kokemuksellisella kentällä aistihavainnot tässä tapauksessa yrittäjyyteen liittyen ovat sopusoinnussa yksilön minärakenteen kanssa. Yksinkertaistaen kysymys on siitä millä tavalla yrittäjyys ja yrittäjyyteen liittyvät kokemukset liittyvät osaksi yksilön tietoista minärakennetta, sekä toisaalta millä tavalla nuo kokemukset

muodostuvat ja kehittyvät? Tältä kannalta en tiedä yrittäjyyteen liittyvää identiteettiä aikaisemmin tutkimuksellisesti lähestytyn.

3.1.8 Yhteenveto

Näyttäisi siltä, että eri persoonallisuusteoriat pyrkivät hahmottamaan persoonallisuuden ja identiteetinkin kehitystä sen mukaan mistä ja minkä tekijöiden seurauksena ne syntyvät. Persoonallisuuden osatekijöiden alkuperästä keskusteltaessa tarkastellaan niiden alkuperää synnynnäisinä tai kehittyvinä. Toisaalta keskustellaan persoonallisuuden osatekijöiden pysyvyydestä ja muuttuvuudesta. Persoonallisuuden syntyyn ja/tai sen kehittymiseen näyttää kuitenkin liittyvän enemmän tekijöitä kuin tämä kahtiajako. Näyttäisi siltä, että persoonallisuuden rakentumisen ja kehityksen kannalta keskusteluun liittyy ensin ruumis ja sielu tai mieli, ajattelu aistit tms. mitä nimitystä niistä nyt sitten kulloinkin käytetään. Toiseksi osatekijäksi nousee ympäristö ja sen vaikutukset yksilön esim. persoonallisuuden kehitykseen. Tässä ympäristön vaikutuspiirissä eri persoonallisuuden osatekijöiden suhteen erottuvat erikseen primaarisosialisaatio ja sekundaarisosialisaatio.

Onkin todettava, että sosiaalipsykologinen (ja yleisemmin sosiaalitieteellinen ja psykologinen) ajattelu on kautta historiansa ollut erilaisten kahtiajakojen värittämä. Ei ihme sillä ihminen on monessa mielessä kaksinainen olento, jossa monet vastapoolit kohtaavat. Ruumis ja mieli, luonto ja kulttuuri, yksilö ja yhteisö, rakenne ja toiminta, vapaus ja determinaatio, järki ja tunne, kieli ja todellisuus, identiteetin pysyvyys ja muuttuvuus ovat niitä jakoja, joiden varaan näiden tieteiden teoreettinen keskustelu virittyy. Tieteen historiassa kiinnostuksen heiluri on heilahtanut milloin toisen, milloin toisen poolin suuntaan (Hänninen 2000: 15). Jo pinnallinenkin paneutuminen persoonallisuuden psykologiaan osoittaa, että tässä on jouduttu jälleen, Vuorista (1990) siteeraten, psykologian ihmiskuvan ”toisen mustan aukon imuun”. Yksi psykologian kiistakysymyksistä epäilemättä on kysymys psyykkisen kehityksen todellisesta käyttövoimasta. Tapaa keskustella tästä käyttövoimasta voidaan kuitenkin myös arvostella. Pehunen (1991: 44) katsookin, että koko kysymys ihmisen toiminnan ulkoa vai sisältä -ohjautuvuudesta on

väärin asetettu, sillä ”kannan ottaminen tähän kysymykseen johtaa väistämättä yksipuolisuuksiin ja on kaiken murheen alkujuuri. Kyse ei siis ole Pehusen mukaan joko- tai-asetelmasta, vaan on kysyttävä ”miten toisiinsa kytkeytyen, lomittuen ja toisikseen muuttuen ulkoiset ja sisäiset tekijät suorittavat kunkin toiminnansäätelyn”. Näen tässä keskustelussa fenomenologis-hermeneuttisella tutkimuksella mahdollisuuden tarjota yhden yhdistävän näkökulman. Tämä on yksi niistä keskusteluista johon tämä tutkimus haluaa osallistua ja antaa oman kontribuutionsa yrittäjyystutkimukselle?

3.2 Identiteetin kehitys

Edellä olen esitellyt persoonallisuuden ja siihen liittyvänä identiteetin kehittymiseen sitoutunutta teoretisointia ja edelleen erityisalueena tämän kohdistumista yrittäjyystutkimukseen. Seuraavaksi on tarkoituksenmukaista vielä erikseen tarkastella fokusoidusti itse identiteettiä ja sen muotoutumista.

Identiteetti ei ollut ongelma läntisissä yhteiskunnissa ennen 1800-lukua. Keskiaikainen eurooppalainen yhteiskunta perustui suvun, sukujuurien, kodin ja sen luomaan sosiaaliseen luokkaan. Yksilön identiteetti siirtyi hänelle noiden ulkoisten kriteerien mukaan. Individualismin paine alkoi vaikuttaa keskiajalla sisältäen kristillisiä painotuksia ja protestanttisen uudistukset rikkoivat ideologisen konsensuksen. Myös kapitalismin nousu avasi taloudellisia mahdollisuuksia keskiluokalle luoda ylöspäin suuntautuvaa liikettä (McAdams 1993: 79–83). Näin identiteetti ja identiteettikysymys liittyvät laajemmin länsimaisen yhteiskunnan ja elämänmuodon kehitykseen.

Länsimaisessa ajattelussa ihannoidaan individualismia (McAdams 1993: 96). Yrittäjyys ja individualismi yhdistetään usein toisiinsa (Vesala 1996: 153). Individualismilla on juurensa eksistentialismissa. Eksistentialismia edustava Sören Kierkegaard (1813–1855) tähdentää voimakkaasti, että ratkaisevaa ihmisessä on hänen yksilöllisyytensä, se, että hän on juuri tämä ihminen tässä. Ihminen ei syvimmissä olemuksessaan ole minkään kokonaisuuden vähäpätöinen osa (Harva 1978: 68). Eksistentialistiset filosofit sanovatkin, että jokainen meistä on vedetty maailmaan syntymän kautta määrättyyn aikaan ja

paikkaan mukaanamme määrätyt synnynnäiset kyvyt ja rajoitukset. Meidän henkilökohtainen haasteemme on tehdä elämästämme merkityksellistä. Yhteys siihen, mihin paikkaan ja mihin aikaan olemme vedettyjä määrittää monia aspekteja elämästämme. Jos olen vedetty maailmaan mustana Amerikan etelään 1800-luvun alussa, tai nyky-päivän Intiaan maaseudulle ja naiseksi. Mahdollisuudet ja vaatimukset oman identiteetin rakentamiselle ovat totaalisen erilaiset kuin länsimaiseen hyvinvointiyhteiskuntaan vedetylle yksilölle (McAdams 1993: 82). Tätä taustaa vasten onkin syytä tarkemmin katsoa miten yksilö identiteettiään muodostaa.

3.2.1 Yksilön identiteetin muodostuminen

Identiteettiä ja sen muodostumista tarkastelevan tutkimuksen yhteydessä edellä esitetty persoonallisuuteen liittyvä teoreettinen katsaus näyttäytyy erittäin perusteltuna. Siitä, että meillä on käytössämme käsite identiteetti, saamme suurelta osin kiittää Erik. H. Eriksonia (1950/1982; 1959). Hän on tarkastellut identiteetin syntymistä, muodostumista ja muuntumista juuri osana persoonallisuuden kehitystä. Tarkastelunsa hän on kiinnittänyt vahvasti Freudilaiseen psykoanalyttiseen teoriaan.

Erikson pitääkin yhtenä ihmisen elämänaikaisen kehityksen pääteemana identiteetin etsimistä, itsensä ymmärtämistä suhteessa sosiaaliseen yhteisöön. Syitä hänen kiinnostukseensa identiteettiä ja sen muodostumista kohtaan voidaan valottaa kun todetaan, että Eriksonin (1902–1994) isä oli tanskalainen, joka jätti hänen juutalaisen äitinsä jo ennen poikansa syntymää. Erik Homburger nimen hän sai kun äitinsä avioitui Homburger nimisen saksan juutalaisen lastenlääkärin kanssa. Booreen (1997b) mukaan ei voidakaan sivuuttaa hänen henkilöhistoriaansa ja identiteettikriisiin liittyvää teoretisointia toisistaan. Erikson oli sinisilmäinen vaaleatukkainen ja juutalainen. Hän on kasvuympäristössään väkisinkin joutunut kysymään itseltään kuka hän on kaikkien muiden joukossa. Tämän lisäksi hän muutti natsien valtaannousun yhteydessä Amerikkaan, jossa yhteydessä hän otti sukunimensä Erikson, nimen, jolla sitten tuli teoriansa kautta tunnetuksi. Amerikkaan muutto on edelleen omalta osaltaan saattanut ohjata hänen

kiinnostustaan identiteetin muodostumista ja identiteettikriisin käsitettä kohti. Identiteettikriisin käsite on peräsin siis häneltä.

Eriksonin (1979: 22) mukaan yksilön identiteetti perustuu tietoiseen tunteeseen. Tunne yksilön identiteetistä perustuu kahteen samanaikaiseen välittömään havaintoon itsensä samuudesta (selfsameness) ja jatkuvuudesta ajassa ja rinnakkaiseen havaintoon siitä tosiasiaista, että toiset tunnistavat yksilön samuuden ja jatkuvuuden.

Lapsella on Eriksonin mukaan lukuisia mahdollisuuksia identifioida itsensä enemmän tai vähemmän kokeellisesti oikeana tai kuvitteellisena ihmisenä. Hän voi identifioitua joko jompana kumpana sukupuolena, tapoina (habits), piirteinä, ammattina ja aatteena (ideas) (Erikson 1979: 25). Tässä Eriksonin teoriassa määrätyt kriisit pakottavat henkilön tekemään radikaaleja selektioiteja (Erikson 1979: 25).

Psykologiset kriisit ovatkin Eriksonin tunnetuin ihmisen kehitysvaiheita kuvaavan vaiheteorian ydin. Erikson määrittelee kirjassaan *Identity and the Life Cycle*, inhimillisen kasvun konfliktien perspektiivistä katsoen: "missä terve persoonallisuus ilmaantuu ja muotoutuu ja kasvaa sisäisen yhtenäisyyden merkityksessä ja joka karttuu hyvistä kriisien päättymisistä, sekä kasvattaa kapasiteettia tehdä oikein hänelle merkityksellisten toisten asettaman standardin mukaisesti" (Erikson 1979: 52). Käyttämällä sanoja tehdä oikein (to do well) hän totta kai painottaa kysymystä kulttuurisesta relativismista. Esimerkiksi ketkä ovat yksilön valitsemia merkityksellisiä toisia (Erikson 1979: 52).

Eriksonin kahdeksan vaihetta käsittävä vaiheteoria käsittelee persoonallisuuden kehitystä ja liittää siihen identiteetin syntymisen omana vaiheenaan. Eriksonin vaiheteorian mukaan kehitystä ohjaa epigeneettinen periaate. Epigeneettisen periaatteen mukaan psyykinen kehitys perustuu biologiseen kypsymiseen rinnastettavalla tavalla sisäänrakennettuun suunnitelmaan (Kuusinen 1991: 102). Eräällä tavalla yleistäen tämä periaate esittää, että kaikella kasvulla on perussuunnitelma ja että tästä perussuunnitelmasta kehityksen osat nousevat esiin funktionaalisina kokonaisuuksina (Erikson 1979: 53). Yrittäessämme ymmärtää kasvua on hyvä muistaa epigeneettiset periaatteet, jotka ovat

johdettavissa itse organismin kehityksestä. Erityisesti tässä on hyvä muistaa Eriksonin teorian psyko-dynaamiset ja freudilaiset juuret

Perussuunnitelma näyttää Eriksonilla freudilaisittain perustuvan yksilön orgaaniseen kehitykseen ja jossa eri kehitysvaiheet luonnollisella tavalla aiheuttavat kriisin. Kriisi aiheutuu siitä, että ihminen kehittyessään orgaanisena olentona muuttuu ja se jo yksin pakottaa yksilön kehittymään. Erikson (1979: 57) ottaa esimerkikseen muutoksen ihmisen kehityksen alkutaipaleella ja tekee eron kohdun sisäiseen ja ulkoiseen elämään ja osoittaa sillä muutoksen radikaaliuden.

Identiteetin muodostumisvaiheeseen Eriksonin teoriassa siirrytään vaiheesta, jota hän luonnehtii ajankohdaksi yksilön kehityksessä, jossa persoonallisuus ja minä on muodossa "I am what I learn". Persoonallisuuden osaksi syntyy Eriksonin mukaan yksilölle pystyvyyteen liittyvä tunne. Lapsi haluaa näyttää miten hän on aktiivinen ja kykenee työhön sen itsensä takia. Tämän kehitysvaiheen "onnistuneena" tuloksena lapselle syntyy kyky ja halu saada aikaan jotakin, joka on sinänsä arvokasta. Tämä vaihe Eriksonin mukaan alkaa siihen aikaan jolloin lapsen on aika aloittaa koulunkäyntinsä (Erikson 1979: 87).

Edellisten kehitysvaiheiden jälkeen Eriksonin teoriassa yksilö siirtyy vaiheeseen, jonka hän itse nimeää identiteetin muodostumisen suhteen ensisijaiseksi. Sen ajoittumisesta edellisen pystyvyyteen liittyvän tunteen ja kehitysvaiheen jälkeisestä ajasta Erikson (1979: 94) kirjoittaa:

"With the establishment of a good relationship to the world of skills and to those who teach and share the new skills, childhood proper comes to an end. Youth begins. But in puberty and adolescence all sameness and continuities relied on earlier are questioned again because of a rapidity of body growth which equals that of early childhood and because of the entirely new addition of physical genital maturity. The growing and developing young people, faced with physiological revolution within them, are now primarily concerned. With attempts at consolidating their social roles."

Erikson erottaa tähän kehitysvaiheeseen liittyen kaksi eri käsitettä "puberty" ja "adolescence", joista kummastakin me suomenkielen yhteydessä käytämme käsitettä murrosikä. Puberteetti prosessina on erotettavissa Petersenin ja Taylorin mukaan adolescence vaiheesta. Puberteetin (puberty) on laajasti ymmärretty murrosiän (adolescence) aluksi, vaikka usein miten sen merkit kuten kuukautisten alkaminen on suhteellisen myöhäinen puberteettiin kuuluva tapahtuma. Murrosiän loppu on määritelty vielä vähemmän selvästi kuin sen alkuehetki. Joka tapauksessa puberteetti useimmilla yksilöillä on pääsääntöisesti päättynyt kauan ennen kuin useimmat määritelmät määrittelevät murrosiän päättyneeksi (Peterson & Taylor 1980: 117). Puberteetti (puberty) (murrosikä) edustaa siis yksilön biologista kehitystä ja kasvua kun taas adolescence (kasvuikä, murrosikä, nuoruus) puolestaan merkitsee edelliseen liittyvää ja sen osittain alkuun panemaa psykologista kehitystä ja kasvua kohti identiteetin sisältävää persoonallisuutta.

Eriksonin mukaan tämä ihmisen nuoruusikä käsittää erityisesti kehitysvaiheen, jossa yksilö etsii identiteettiään – elämystä omasta aidosta itsestään – vastausta kysymykseen kuka minä olen. Identiteetin muodostumiseen liittyvä identiteettikriisin käsitettä käytettiin alun perin viittamaan psyykkiseen ahdinkotilaan, jossa yksilö on kadottanut tunteen itseään koskevasta samuudesta ja ajallisesta jatkuvuudesta. Kuten edellä jo viitattiin nuoruusiän fysiologiset ja psyykkiset muutokset saavat aikaan prosessin, jossa yksilö sananmukaisesti etsii itseään, omaa elämänfilosofiaansa, ammattia, elämäntapaa ja elämänmuotoa, joka veisi tyydytystä tuottavaan ja toivottavalta tuntuvaan tulevaisuuteen. Tämän prosessin avulla nuori pyrkii löytämään jonkin mielekkäältä tuntuvan yhteyden sen välillä, mitä hän itsessään on havainnut, miksi hän itsensä kokee, miten hän havaitsee muiden häntä arvioivan ja mitä häneltä odottavan (Kuusinen 1991: 108).

3.2.2 Identiteetti ja sen etsintä

Eriksonin identiteetin käsitteestä on tunnetuimman konkretisoinnin empiirisen tutkimuksen tasolla esittänyt James Marcia (Kuusinen 1991: 110–111). Marcian (1980: 159) mukaan identiteettiä on kutsuttu "tunteeksi" (sense), "asenteeksi" (attitude), "päätökseksi" (resolution), ja niin edelleen. Hän kuitenkin haluaisi ehdottaa toisenlaista ilmausta

identiteetin konstruktioksi: joka on minärakenne (self-structure) – sisäinen itse konstruoitu, sisältäen dynaamisesti organisoidut vietit, kyvyt, uskomukset, ja yksilöhistoria. Mitä kehittyneempi tämä rakenne on, mitä tietoisempi yksilö näyttää olevan omasta ainutlaatuisuudestaan ja samanlaisuudestaan muihin nähden, sekä on tietoinen omista vahvuuksistaan ja heikkouksistaan, sitä paremmin hän edesauttaa omaa tietään maailmassa. Mitä vähemmän kehittynyt tämä rakenne on, sitä hämmentyneempi yksilö näyttää olevan omasta eroavaisuudestaan toisista ja sitä enemmän he ovat riippuvaisia ulkoisista lähteistä arvioidessaan itseään (Marcia 1980: 159).

Edelleen Marcian käsityksen mukaan, identiteetin rakenne on dynaaminen, ei staattinen. Sen elementtejä jatkuvasti lisätään ja karsitaan. Ajan kuluessa kokonaisuuden hahmo voi vaihtua. Tällä tavalla nähtynä ei ole täysin virheetöntä sanoa, että yksilöllä on identiteetti. Vaan se on päätelty (inferred), taustalla oleva (underlying), ja auttavasti (fairly) pysyviä rakenteita, jonka ilmenemismuotona ovat observeitavat ongelmanratkaisutilanteiden reagoinnit (responses). Nämä organisaatiot, tai rakenteet, muuttuvat pikkuhiljaa. Materiaali, joka antaa sille muodon, muodon kehityksen, ja vastakaipun muuttuu iän ja kokemuksen kautta (Marcia 1980: 159–160).

Yksilön elämässä edelleen Marcian (1980: 160) mukaan on joitakin ajanjaksoja, jotka ovat enemmän ratkaisevia kuin muut tälle rakenteen muutokselle. Nuoruusikä (adolescence) hänen mukaansa näyttää olevan sellainen (vrt. edellä). Marcia liittää tämän kehitysvaiheen Eriksonin teoriaan kiinnittämällä sen tilanteeseen, jossa pystyvyys kokemuksen saavuttaminen siirtyy latenssivaiheeseen ja tämän vaiheen välitön perijä on läheisyys, joka taas on hallitseva kysymys nuoren aikuisen elämänvaiheessa. Marcian mukaan on olemassa hyvät sosiaaliset ja psykologiset syyt tähän pystyvyys identiteetti läheisyys sarjaan, jossa psykologiset syyt saattavat olla pakottavampia.

Identiteetin saavuttamisen riippuvuus liittyy edelliseen Eriksonin pystyvyys tunteen kehittymisen vaiheeseen ja sen tärkeyteen ammatillisen (vocational) sitoutumisen identiteetin muodostumisessa. Pystyvyys vaiheen onnistunut ratkaisu antaa yksilölle tunteen erityisistä kyvyistään ja luottamuksen kapasiteetistaan mielekkääseen työhön. Tällä

tarkoitetaan yleistä positiivista asennetta työntekoa kohtaan ja varmuutta yksilön taidoista perustana ammatilliselle suuntautumiselle (Marcia 1980: 160).

Identiteettiä tarkastellaan sitoutumisena ammattiin ja koulutusuraan, maailmankatsomukseen liittyviin asioihin ja sukupuolirooliin. Kehittyneelle identiteetille on luonteenomaista, että kyvyt ja tarpeet sekä itseä koskevat havainnot kytkeytyvät toisiinsa jäsentyneesti. Jos jäsentyneisyys on vähäistä, omat pyrkimykset ja mahdollisuudet hämmentävät yksilöä ja aiheuttavat epäselvyyttä. Jos kyvyt tarpeet ja itseä koskevat havainnot ovat jäsentyneet suhteessa toisiin, nuori on tietoinen sekä yksilöllisestä ainutlaatuisuudestaan että samankaltaisuudesta toisten kanssa, samoin kuin omista voimavaroistaan ja heikkouksistaan (Marcia 1980: 159–161).

Marcia, Eriksonin teoriaan pohjautuen, erottaa neljä identiteettitilannetta, identiteetin kehitystä luonnehtivaa tilannetta, jotka määritellään kahdella kriteerillä: tutkiminen tai arviointi ja sitoutuminen. Tutkiminen viittaa kokeilun ja aktiivisen kyselyn aikaan niihin sosiaalisten roolien selvittelyyn, jotka vastaavat identiteetin eri osa-alueita (esim. ammatinvalinta, ideologiset arvot ja uskomukset, sukupuolirooli). Sitoutuminen merkitsee pysyviä päätöksiä ja niihin soveltuvan toiminnan ylläpitämistä identiteetin alueiden mukaisiin sosiaalisiin rooleihin nähden (Marcia 1980: 161–162). Tutkimisen ja sitoutumisen perusteella Marcian neljä mahdollista identiteetin tilannetta ovat alla olevan taulukon tummennetut "statukset".

Taulukko 1. Identiteettitilanteen kriteerit (Marcia 1980: 162).

		Identiteetti-tilanne		
Ammatillinen ja ideologinen asema	Työskennelty identiteetti	Otettu identiteetti	Selkiytymätön identiteetti	Selvittelyvaihe
Tutkiminen	mencillään	poissa	mencillään tai poissa	tutkittavana
Sitoutuminen	mencillään	mencillään	poissa	Mencillään mutta epämääräinen

Työskennelyt identiteetti (identity achievement) tarkoittaa, että yksilö on kokenut päätöksentekojakson ja on pyrkimässä itse valittuun ammattiin ja ideologista päämäärää kohti (Marcia 1980: 161). Esimerkiksi nuori on harkinnut erilaisia ammatteja, tutustunut joihinkin vaihtoehtoihin ja kokemusten perusteella sitten tehnyt valinnan ja nyt toimii sen suuntaisesti (Kuusinen 1991: 112).

Moratorio eli selvittelyvaiheessa (moratorium status) yksilö on parasta aikaa pohtimassa ammatillista ja/tai ideologisia kysymyksiä. Hän on identiteetikriisissä (Marcia 1980: 161). Peruskoulun loppuvaiheessa olevat nuoret elävät usein juuri moratoriovaihetta. Tällöin nuori saattaa myös ikään kuin ottaa lisäaikaa identiteetin selkiyttämiseen ja lykätä ratkaisun tekemistä. Esimerkiksi peruskoulun 10 luokan ja lukion alkuvaihe ovat monilla lisäaikaa identiteetin, erityisesti ammatillisen selkiyttämässä (Kuusinen 1991: 112).

Otettu identiteetti (foreclosure status) tarkoittaa, että aina yksilö ei ole tunnustellut eikä kokeillut vaihtoehtoja vaan on sitoutunut rooleja ja arvoja koskeviin ratkaisuihin omaksumalla lapsuuden samaistumiskohteiden, erityisesti vanhempien, arvostusten ja odotusten mukaisen vaihtoehdon (Marcia 1980: 161). Yksilö on tällöin tavallaan ohittanut identiteetin muodostumisprosessin, kun hän on pelkästään sitoutunut. Tällaisen identiteetinmuodostuksen vaikutukset myöhempään elämäntilanteeseen riippuvat identiteetin määrittävien olosuhteiden pysyvyydestä. Muuttuvissa oloissa saattavat ne arvot ja roolit, jotka on omaksuttu vaihtoehtoihin tutustumatta, sekä niihin liittyvät valinnat osoittautua epätarkoituksenmukaisiksi ja menettävät helposti merkityksensä ja vievät pohjan minuutta määrittäviltä tekijöiltä (Kuusinen 1991: 112).

Selkiytymätön identiteetti (Identity diffusion) on kyseessä silloin kun yksilö ei ole lainkaan selvitelty vaihtoehtoja eikä ole sitoutunut ammatillisiin tai ideologisiin ratkaisuihin riippumatta siitä onko hän jossain määrin tuntenut identiteetin selvittelyn tarvetta (Marcia 1980: 161). Erona moratoriovaiheeseen on se, että moratoriovaiheen nuorille on ominaista huolestuneisuus sitoutumattomuudesta ja ponnistelu tilanteen selkiyttämiseksi (Kuusinen 1991: 112).

Marcian identiteetin kehitysmallissa kehityksen oletetaan etenevän selkiytymättömästä identiteetistä identiteetin ottamiseen ja moratoriovaiheen kautta lopulta työskennelyyn identiteettiin. Identiteetin kehitys on aina vuosia kestävä prosessi, joka identiteetin eri alueilla voi edetä hyvin eri tavoin (Kuusinen 1991: 113). Identiteetin selvittelyyn liittyvää elämänvaihetta on hankalaa määritellä. Tutkimuksellisesti sen arvioiminen edellyttäisi pitkittäisasetelmaa, joka kestoltaan saattaisi muodostua hyvinkin pitkäksi. Marcia (1980: 168–172) esittelee kuitenkin joitakin tuloksia kvasi-pitkittäistutkimuksista. Näiden tutkimusten perusteella hän esittää, että myöhäinen murrosikä (late-adolescence) ajanjakso (18–21) on perustavanlaatuisessa asemassa identiteetin muodostumisessa. Ikävuoteen 21 mennessä suurin osa yksilöistä on työskennellyn identiteetin vaiheessa. Lisäksi Marcia (1980: 168) väittää, että naiset miehiä aiemmin saavuttavat työskennellyn identiteetin. Tähän saattaa olla luonnollisena selityksenä naisten miehiä aikaisemmin alkava biologiseen kehitykseen liittyvä puberteetti.

Yrittäjyyteen liittyen on tässä yhteydessä mielenkiintoista tarkastella yhtä Marcian esiin nostamaa tutkimustulosta identiteettiaseman ja elämänhallinnan (locus of control) välisestä suhteesta. Liitetäänhän tutkimuksissa yrittäjyyteen muuta väestöä korkeampi uskomus omaan kykyyn hallita toimintansa tuloksellisuutta (Vesala 1991). Matteson raportoi, että tanskalaisilla otetun identiteetin ja selkiytymättömän identiteetin omaavilla autonomisuus on alhaisemmalla tasolla kuin työskennellyn identiteetin ja moratorio eli selvittelyvaiheessa olevilla. Edelleen Watermanin et al. tutkivat eroja identiteetti aseman ja elämänhallinnan välillä. He havaitsivat, että otetun identiteetin ja selkiytymättömän identiteetin omaavat ovat enemmän ulkoapäin ohjautuvia kun työskennellyn identiteetin ja selvittelyvaiheessa olevilla on sisäinen orientaatio (Marcia 1980: 164).

3.3 Identiteetin ilmentäminen ja tuottaminen kertomuksen muodossa

Tämä tutkimus on empiiristä tutkimusta siinä mielessä, että se pyrkii vastaamaan tutkimusongelmiinsa kerätyn tutkimusaineiston avulla. Tutkimusaineistona käytetään omaelämäkerrallisia kertomuksia. Näin on syytä tarkastella näin kerätyn aineiston

luonnetta ja mahdollisuuksia tarjota tietoa tutkimuksen aiheesta eli identiteetistä ja sen luonteesta vastata siinä esitettyihin tutkimuskysymyksiin. Toisaalta on tarkoituksenmukaista tarkastella kertomusta myös henkilön identiteetin muodostumista ja muodostamista valottavalta kannalta.

McAdams (1993) selvittää teoksessaan ”The Stories We Live By” ihmisen identiteetin tarinankerronnallista luonnetta ja sen mahdollisia seurauksia ja merkitystä identiteetin muodostumiselle. Tässä kirjassaan hän yhdistää ja selvittää identiteetin muodostumista Eriksonin kehittämän vaihemallin avulla pyrkien kuvaamaan ihmisen kehittymistä tarinankertojaksi ja tarinoidensa toteuttajaksi sekä identiteetin tuottajaksi.

Ihminen on tarinankertoja. Paleontologiset tukijat ovat päätelleet, että jo metsästäjä keräilijäyhteisöjen leirinuotiolla kerrottiin tarinoita päivän töiden päätyttyä. Koska esihistorialliselta ajalta ei ole mitään kielellisiä dokumentteja, ei tarinankerronnan varhaisvaiheista voi esittää kuin arvailuja. Näyttää kuitenkin siltä, että symbolinen kieli ja sen mahdollistama symbolinen ajattelu (ks. symbolinen ajattelu myöhemmin) olivat ilmeisesti läsnä ainakin jo 40 000 vuotta sitten Euroopassa eläneillä Cro Magnon -ihmisillä. Heidän jäljiltään löydetyt luolamaalaukset viittaavat siihen, että myyteillä on ollut jo tuossa vaiheessa tärkeä merkitys yhteisöjen elämän jäsentäjänä (Hänninen 2000: 37).

Tässä yhteydessä ei ole syytä mennä tämän syvemmälle tarinan kehityshistoriaan sillä siitä löytyy hyviä lähdeteoksia, jossa tarinaa ja sen kehitystä on kuvattu niin, että kiinnostunut lukija voi niihin helposti tutustua (ks. esim. Hänninen 2000: ”Sisäinen tarina, elämä ja muutos”). Tässä yhteydessä on enemmän tarkoituksenmukaista keskittyä tarinallisuuden tarkasteluun, jossa tämän tutkimuksen kohde, identiteetti ja persoonallisuus ja niiden kehittyminen on läsnä.

McAdams kysyy, onko jotakin mikä integroi erilaiset sosiaaliset itset koherentiksi ja dynaamiseksi kokonaisuudeksi. Hän myös vastaa, että, jos on, niin se on silloin identiteetti. Ja identiteetti puolestaan ottaa kertomuksen muodon (McAdams 1993: 117). Edelleen McAdamsin mielestä identiteettiin liittyvä mielikuva (imago) on persoonallistunut ja idealisoitunut käsitys itsestä. Meidän elämän tarinamme voi sisältää yhden tai

useampia dominoivia mielikuvia. Kahden keskeisen ja vastakkaisen mielikuvan sisältyminen henkilökohtaiseen myyttiin näyttää hänen mukaansa olevan yleistä (McAdams 1993: 122). Jokainen mielikuva on kuin kertomuksemme henkilötyypin raaka-ainetta (McAdams 1993: 123).

Mielikuvat eivät ole ihmisiä vaan arkkityypin malleja ihmisen ideasta. Ihminen ei ole mielikuvia vaan identiteetti on kertomus sisältäen määrättyjä mielikuvia. Mielikuvat eivät myöskään ole koko kertomus. Mielikuvat kuten henkilökohtaiset myytit ovat yhtä aikaa yleisiä kuin ainutlaatuisia (McAdams 1993: 124–125). Edelleen mielikuvat ovat laajempia ja enemmän sisäistettyjä kuin sosiaaliset roolit (McAdams 1993: 126).

Mielikuvat on usein rakennettu merkityksellisten toisten ympärille. Merkittävä henkilö voi tarjota yksilölle vereksi ja lihaksi inkarnoituneen tietyn mielikuvan. Kliininen psykologia ja psykoterapia ehdottavatkin, että me kaikki sisäistämme merkittäviä ihmisiä elämäämme ja rakennamme persoonallisuuttamme ja identiteettimme tässä sisäistämisessä (McAdams 1993: 130; vrt. Kaila 1952: 344).

McAdamsin mielestä tähän aikaan kuuluvan modernin elämän kaksi kaikkein yleisintä välinettä työstää ja edistää identifikaatiota, yksilön henkilökohtaista myyttiä, ovat psykoterapia ja omaelämäkerta. Omaelämäkerrassa henkilö voi itse tiedostaen etsiä kertomuksellista kehystä elämälle (McAdams 1993: 253–254). Omaelämäkerran, toisin kuin psykoterapian, tulkitsijan ei tarvitse olla harjaantunut ammattilainen (McAdams 1993: 254).

3.3.1 Elämänhistoria ja elämäkerta

Elämäkerta ei ole eletyn elämän peili siinä merkityksessä, että se heijastaisi kohteensa sellaisena kuin se kertomuksessa esittäytyy. Elämäkerta ei myöskään ole kirjoittajan objektiivinen kertomus eletystä elämästä. Elämäkerrassa kirjoittaja nostaa elämästään esiin sillä hetkellä merkityksellisiä asioita, ilmiöitä, kokemuksia jne. tehdäkseen elämästään lukijalleen tai itselleen ymmärrettävän. Kaikkia, esimerkiksi tämän tutkimuksen

tehtävänannossa merkittäviä persoonallisuutta ja identiteettiä ja niiden muodostusta koskevia asioita ei kerrota. Saattaa olla ettei niitä muisteta tai niitä pidetään liian merkityksettöminä. Toisaalta saatetaan jättää joitakin merkityksellisiksi koettuja asioita kirjoittamatta koska niitä ei jostakin syystä haluta kertoa ja siten liittää osaksi kertomusta ja tarinaa.

Jo tämän lyhyen johdatuksen kautta voi havaita, ettei olla helpon tehtävän edessä kun pohditaan tutkimuksen tekemiselle soveltuvia menetelmällisiä ratkaisuja. Jotta nuo ratkaisut tulisivat ymmärrettäviksi, täytyy edellistä laajemmin vielä pohtia kirjoitetun elämäkerrallisen aineiston luonnetta ja mahdollisuuksia luotettavan tiedon lähteenä persoonallisuutta ja identiteettiä tutkittaessa.

Vain pieni osa kaikista yksilön kokemuksista säilyy tietoisuudessa. Ne jotka säilyvät, kerrostuvat eli jähmettyvät muistiin tunnistettavina ja muistettavina kokonaisuuksina (Berger & Luckmann 1995: 81). Termi kerrostuminen on peräisin Edmund Husserlilta. Jollei tällaista kerrostumista (sedimentation) tapahtuisi, yksilö ei voisi saada selkoa elämäkultaan (Berger & Luckmann 1995: 81). Kerrostuminen on intersubjektiivista, kun usean yksilön elämänsä historiassa on yhteisiä kokemuksia, jotka liitetään osaksi yhteistä tietovarantoa (Berger & Luckmann 1995: 81).

Tarina on Hännisen (2000: 58) mukaan elämäntilanteen, -tapahtumien ja -muutosten tulkki. Se sijoittaa yksilöllisen elämän laajempaan sosiaaliseen kokonaisuuteen ja määrittelee ihmiselle hänen identiteettinsä. Identiteetti on näin ollen Hännisen edustaman narratiivisen lähestymistavan mukaan tarinallinen luomus. Hänninen (2000: 19–23) esittelee tarinallisen kiertokulun teoriaa. Kiertokulun osatekijät ovat kertomus, draama, situaatio, sosiaalinen tietovaranto ja sisäinen tarina. Sisäisessä tarinassa Hännisen mukaan on kyse prosessista, jossa yksilö tulkitsee elämänsä tapahtumia sekä situationsa (vrt. situaatio edellä) tarjoamia mahdollisuuksia ja rajoja sosiaalisesta tietovarannosta omaksumiensa tarinallisten mallien avulla. Sisäinen tarina on yleisen ja yksittäisen, symbolisen ja aineellisen, kielellisen ja ei-kielellisen, julkisen ja yksityisen kohtaamisen prosessi, jossa muodostuu uusia merkityksiä. Se on jatkuva luova prosessi, jossa useat osatarinat kutoutuvat toisiinsa.

Yhden ”sisäisen tarinan” voidaan Aristoteleen termein ajatella olevan kokonaisuus, jolla on ”alku, keskikohta ja loppu”. McAdams yhdistää tämän kokonaisuuden kuuluvaksi sekä tarinaan että myyttiin (vrt. McAdams 1993: 12). Sisäiset tarinat voivat olla toisiinsa nähden ajallisissa, hierarkkisissa, rinnakkaisissa tai jopa ristiriitaisissa suhteissa. Osa sisäisten tarinoiden joukosta on jo päätyneitä, osa vasta kurkottaa kohti tulevaa – näitä tulevaisuuteen suuntautuvia tarinoita voidaan kuvata termillä ”tarinalliset projektit” (Hänninen 2000: 21–22).

3.3.2 Sosiaalinen tarinavaranto

Sosiaalisen tarinavarannon käsite viittaa siihen kulttuuristen kertomusten joukkoon, joka yksilölle tarjoutuu. Sosiaalinen tarinavaranto sisältää kaikki ne tarinat, joita ihmiset kohtaavat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tai kirjojen ja tiedotusvälineiden kautta. Sosiaalinen tarinavaranto on jatkuvassa liikkeessä; siihen tuotetaan jatkuvasti uusia tarinoita, jotka erilaisten suodattumisprosessien kautta asettuvat eri ihmisryhmien käytettäväksi. Sosiaalisesta tarinavarannosta omaksutaan tarinoita koko elämänhistorian ajan; jotkut unohtuvat ja jotkut jäävät mieleen muodostuen osaksi henkilökohtaista tarinavarantoa. Henkilökohtainen tarinavaranto sisältää myös omassa henkilöhistoriassa kertyneet tarinallisesti tulkitut kokemukset (Hänninen 2000: 21).

Sosiaalisen tarinavarannon tarjoamia tarinallisia malleja voidaan käyttää monin tavoin oman elämän jäsentämisen apuna. Niiden avulla on mahdollista ennakoida miten erilaisissa tilanteissa tyypillisesti käy sekä tapahtumien että kokemusten tasolla. Tarinoista voidaan saada positiivisia malleja toimintaan ja merkityksenantoon, mutta myös varoittavia esimerkkejä. Länsimaisen kulttuurin tavaratalo tarjoaa ehtymättömän valikoiman erilaisia tarinoita, jotka periaatteessa – mutta vain periaatteessa – kaikki ovat kaikkien käytettävissä oman elämän hahmottamisen apuvälineenä. Kuitenkin monet seulat välittävät tarinamallin ”valintaa” (Hänninen 2000: 50).

Länsimaisessa tarinankerronnan historiassa Hännisen mukaan on hahmotettavissa joukko juonikaavoja. Northrop Frye (1957) on crottanut neljä toistuvaa kaavaa jotka

ovat, tragedia, romanssi, komedia ja satiiri (Hänninen 2000: 51). Kirjallisuuden tutkijat ovat havainneet käyttökelpoiseksi jakaa nämä kertomukset kahteen osaan niin, että kaksi edustaa positiivista ja kaksi negatiivista kertomusrakennetta. Positiiviset rakenteet he luokittelevat komediaksi ja romanssiksi. Negatiiviset puolestaan tragediaksi ja ironiaksi (Mc Adams 1993: 50; 125).

Näiden länsimaisen tarinankerronnan yleisen tason tarinamallien lisäksi yleisemmän tason tarinamalleja on eri kansojen kulttuureissa myyttiset perustarinansa. Esimerkiksi suomalaisten elämänkerroista Kortteinen on pelkistänyt perustarinan ”on ollut kovaa, on ollut pakko selviytyä, olen selvinnyt ja olen ylpeä siitä”. Tämän perustarinan alkuperä on rakennettu periaatteessa samalla tavalla kuin Weberin protestanttinen työn etiikka (Kortteinen 1994: 339). Yrittäjyyden suhteen yhtenä tarinamallina voidaan pitää esimerkiksi Suomessa Pohjalaisuuteen liitettyä yrittäjyyttä (ks. esim. Hietala 1987: 75–88; Havusela 1999: 52–53; Koski 2002: 189).

Kulttuurisissa ”tarinavarannoissa” on varattu erilliset osastot eri ihmisryhmille: miehille ja naisille, eri ikäryhmille ja eri luokkien edustajille. Länsimaisessa tarinastossa sankariroolit on yleensä kirjoitettu miehille. Naisille on perinteisesti tarjoutunut tarinallisia malleja, joissa nainen saa merkityksensä suhteessa mieheen (Hänninen 2000: 51). Myös moniin ammattiryhmiin, kuten taiteilijoihin ja sairaanhoitajiin (Hänninen 2000: 51) liittyy voimakkaita myyttejä, jotka ohjaavat sekä niihin kuuluvien toimintaa että muiden ihmisten heihin liittämiä odotuksia.

Hännisen mukaan perhe on keskeinen tarinallinen yhteisö, jossa lukuisten kertomusten kautta tuotetaan yhteistä merkitysmaailmaa ihanteineen ja tabuineen (Hänninen 2000: 52). Myös muut yhteisöt tuottavat paikallisia kulttuureja jotka muovaavat jäsentensä merkityksenantoja (Hänninen 2000). Mallitarinoita voidaan löytää esimerkiksi yliopiston oppiainekulttuurista (Ylijoki 1998) ja sosiaalialan työstä (Hänninen 2000: 52).

3.3.3 Identiteetti valinta sosiaalisesta tarinavarannosta

Kulttuurisia tarinamalleja ei omaksuta mekaanisesti ja mielivaltaisesti, vaan yksilö seuloo (tietoisesti tai tiedostamattaan) tarjolla olevista malleista ne, jotka hän kokee omikseen, ja muokkaa niitä itselleen sopiviksi. Omaksumis- ja muokkaamisprosessissa kulttuuriset ainekset kutoutuvat omaan henkilöhistorialliseen kokemukseen (Hänninen 2000: 52).

Dan P. McAdams (1993) katsoo, että persoonallisen myytin pohjavireen muodostaa ihmisille ominainen ”narratiivinen sävy”, jonka juuret ovat syvällä lapsuuden kokemuksissa, mutta, joka voi myös voimakkaiden kokemusten myötä muuttua. Tämä perusorientaatio ohjaa sitä, minkälaisia tarinallisia malleja ihminen on altis omaksumaan kussakin elämäntilanteessa (Hänninen 2000: 53).

Merkittäviä sisäisen tarinan muodostumisen kannalta ovat voimakkaasti mieleen jääneet ydinkokemukset. Ne toimivat prototyyppeinä tarinamalleina, joiden pohjalta elämäntilanteita hahmotetaan. Näitä on eritelty persoonallisuustutkimuksen piirissä Silvan Tomkins (Hänninen 2000: 53), joka on kehitellyt persoonallisen käsikirjoituksen käsitteen. Hännisen mukaan Tomkins esittää, että yksilön kokemushistoriassa merkittävän ja perusrakenteeltaan samankaltaiset tunnekokemukset muodostavat abstrahoituja tilanteita koskevia käsikirjoituksia, joiden pohjalta uusia vastaavanlaisia tilanteita tulkitaan. Käsikirjoitus liittyy tunnistettaviksi rakenteiksi sellaisia elementtejä kuin tunteet, tavoitteet, toiset ihmiset ja tapahtumien juonenkulut. Tällä tavoin muodostunut käsikirjoitus on yleensä tiedostamaton ja siksi huomattavan pysyvä. Tomkinsin teorian pohjalta tehdyissä tutkimuksissa on todettu mm., että ihmiset soveltavat samoja käsikirjoituksia sekä oman elämänsä merkittävien tunnekokemusten jäsentämiseen että uusien tilanteiden tulkintaan.

Sisäisen tarinan käsite viittaa ihmisen mielen sisäiseen prosessiin, jossa ihminen tulkitsee omaa elämäänsä tarinallisten merkitysten kautta. Sisäinen tarina ilmaistuu ja osittain muodostuu kerronnassa ja toiminnassa, mutta osittain se jää myös piiloon – kaikkia kokemuksia ei kerrota, kaikkia suunnitelmia ei toteuteta (Hänninen 2000: 20).

Sisäistä tarinaa ei aina haluta tai voida pukea julkisen kertomuksen muotoon. Toisaalta, jos ihminen kertoo aina itsestään sosiaalisia odotuksia myötäileviä tarinoita, on vaara, että hänen ulkoinen minäkertomuksensa etäännyty hänen sisäisestä tarinastaan. Koska kerronta muotoilee sekä kertojan omaa minäkäsitystä että muiden ymmärrystä hänestä, rajoittunut kerronta voi tuottaa rajoittunutta ymmärrystä – ja mahdollisesti myös rajoittunutta elämää (Hänninen 2000: 57). Howard Hännisen mukaan varoittaakin: ”Ole tarkkana millaisia kertomuksia itsestäsi kerrot – tulet varmasti elämään niitä” (Hänninen 2000: 57). Toisaalta McAdams (1993: 266) huomauttaa, että eläessäsi tarinaasi se ei kuitenkaan tarkoita, että tarinasi olisi sinun elämäsi.

Sisäinen tarina on Hännisen (2000: 58) mukaan elämäntilanteen, -tapahtumien ja -muutosten tulkki. Se sijoittaa yksilöllisen elämän laajempaan sosiaaliseen kokonaisuuteen ja määrittelee ihmiselle hänen identiteettinsä. Tämän perusteella Hänninen pyrkii hahmottamaan tarinallisen identiteetin tasoja. Näitä tasoja ovat; henkilö reaalisenä ruumiillisena olentona. Sosiaalinen identiteetti, minä esitys, jota ihminen toteuttaa erilaisissa vuorovaikutustilanteissa. Toimija minä, joka aktualisoi ihmisen erilaisissa toimissa ja elämänprojekteissa. Toimija minä, on suuntautunut ulkomaailmaan, ei itseensä. Moraalinen identiteetti, joka on ikään kuin se ideaalinen henkilöahmo, jonka ääriviivoja ihminen pyrkii toiminnassaan täyttämään ja olemaan rikkomatta. Moraalisen identiteetin voidaan ajatella kehittyvän ulkoa sisään. Reflektoitu identiteetti (tulkittu minä), on tietoinen vastaus kysymykseen kuka minä olen (vrt. edellä); se muodostuu ihmisen kertoessa itselleen tarinaansa. (Hänninen 2000: 60–61).

Reflektoidussa identiteetissä on kyse ”objektiminästä” Meadin tarkoittamassa mielessä. Tällä tasolla identiteettiä on mahdollista tietoisesti luoda ja tulkita yhä uudelleen. Tietoinen minätarinan muodostaminen ei ole pelkästään reflektiivistä, pohdiskelevaa, vaan myös refleksiivistä, itseään muokkaavaa: tarinaansa muodostaessaan ihminen voi myös tietoisesti muovata itseään asettaa itseään koskevia tavoitteita ja vaatimuksia (Hänninen 2000: 61–62).

Yllä kuvattujen identiteetin tasojen voi ajatella muodostavan dynaamisen kokonaisuuden. Mikään niistä ei ole pysyvä ja muuttumaton, vaan kaikki ovat historiallisesti

kehkeytyviä ja tulevaisuuden suhteen avoimia. Sosiaaliset identiteetit ja toimija minä samoin kuin tulevaisuuden mahdolliset minät ovat liikkuvia ja vaihtuvia. Henkilö-identiteetti ja moraalinen identiteetti puolestaan voidaan nähdä jatkuvuuden ja itsenäisyyden vaalijoina. Reflektoitu identiteetti on taso, jossa on mahdollista sekä luoda jatkuvuutta että tuottaa muutosta (Hänninen 2000: 62).

Kysymys siitä onko identiteettejä yksi vai monta, on siis ensinnäkin käsitteellinen: vastaus riippuu paljolti siitä missä mielessä identiteetistä puhutaan. Toisaalta se on avoin: se, missä määrin identiteetin pysyvyyttä luovat puolet todella tuottavat yhtenäistä minärakennelmaa, vaihtelee. Joidenkin ihmisten elämä muodostaa hyvinkin tiukasti yhteen solmitun kudelman, jossa toiminta eri elämänalueilla, suhtautumistavat ja tunteet juontuvat samasta yleisperiaatteesta. Toisaalta on myös ihmisiä, ja epäilemättä nykyisin entistä enemmän, joiden elämä on pikemmin osittunutta ja hajautunutta kuin koherenttia ja yhtenäisesti jatkuvaa (Hänninen 2000: 62).

Tarinan avulla kertoja tekee menneet ajat merkitykselliseksi (McAdams 1993: 28). Me opimme miten toimia kertomusten kautta (McAdams 1993: 31). Henkilökohtainen myytti piirtää identiteetin, valaisee yksilöllisen elämän arvoja. Henkilökohtainen myytti ei ole legenda tai satu vaan pyhä kertomus, joka ruumiillistaa henkilökohtaisen totuuden (McAdams 1993: 34). Jo lapsuusiässä me kokoamme materiaalia henkilökohtaiseen myyttiimme. Mutta tulemme tietoisiksi myytintekijöiksi vasta puberteetin loppuvuosina, jolloin lopullisesti kohtaamme ihmisen elämään liittyvän identiteettiongelman (vrt. edellä).

Puberteetissa alkaa tietoisesti ja tiedostamatta työskentely kohti myytin ideologista asettamista. Tässä keskityn tämän ikävaiheen merkitykseen narratiiviselta kannalta. Aiemmin olen tarkastellut asiaa psykologiselta ja fysiologiselta kannalta, kun esittelin eri persoonallisuusteorioiden valossa persoonallisuuden ja identiteetin kehitystä. Ideologisen myytin asettamisen kannalta siirtyminen puberteetista nuoreen aikuisuuteen on erityisen merkittävä vaihe identiteetin kehityksessä (McAdams 1993: 35–36). Ennen puberteettia meillä ei ole McAdamsin (1993: 40) mukaan elämän tarinaa. Meillä ei ole identiteettiä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että me rakentaisimme identiteettimme

puberteetissa, ei mistään. Vaan, että olemme keränneet materiaalia kertomusta varten ensimmäisestä päivästä lähtien, siitä huolimatta ettemme muista näitä päiviä. Kertomukset joita lapsi toistuvasti kuulee, näkee, tekee ja rakastaa vaikuttaa lapsen sävyyn, kuvitteluun ja teemoihin, joita he perimmältään yhdistävät luodessaan omaa henkilökohtaista myyttiään aikuisuuden vuosinaan (McAdams 1993: 85).

Näiden puberteettia edeltävien päivien ja vuosien merkitystä persoonallisuuden ja identiteetin kehitykselle sekä psykologisena että tarinallisena ilmiönä voi pohtia mielenkiintoisella tavalla tapausten kautta, joiden elämän alkutaipaleesta voidaan esittää vain arvauksia. Historia tuntee muutamia tällaisia tapauksia.

”Peter Hannoverilainen, noin neljätoistavuotias villilapsi, joka oli löytynyt mykkänä ja alastomana metsästä saksalaisen Hamelnin kaupungin edustalta. Hänet tuotiin Englannin hoviin Yrjö I:n erityissuojeluksessa. Peter ei kuitenkaan oppinut ikinä puhumaan ja hänet lähetettiin kuukausien kuluttua maaseudulle, missä hän eli seitsenkymmenvuotiaaksi kiinnostumatta koskaan seksistä, rahasta tai muista maallisista asioista. Lisäksi oli Averonin villipoika Victor, joka löytyi 1800. Tohtori Itardin kärsivällisessä ja harkitussa hoivassa Victor oppi kielenalkeita, mutta hän ei ikinä kehittynyt pikkulapsen tasoa pidemmälle. Vielä tunnetumpi kuin Victor oli Kaspar Hauser, joka ilmestyi 1828 eräänä iltapäivänä Nürnbergiin oudossa asussa ja lausui tuskin ymmärrettävää sanaa. Hän osasi kirjoittaa nimensä, mutta käyttäytyi muuten kuin pikkulapsi. Kaupungin adoptoimana ja paikallisen opettajan hoivissa hän vietti päivänsä istuskellen lattialla leikkihevosiineen, syöden vain leipää ja juoden vain vettä. Kaspar tosin kehittyi. Hänestä tuli erinomainen ratsastaja, pakonomaisen siisti, hän lumoutui punaisesta ja valkoisesta ja oli kaikin puolin erinomainen muistiltaan, varsinkin nimien ja kasvojen osalta. Siksi hän viihtyi parhaiten sisällä ja karttoi kirkasta valoa, eikä osoittanut kiinnostusta seksiin eikä rahaan sen enempää kuin Peter Hannoverilainenkaan. Kun menneisyys alkoi hitaasti palata mieleen hän muisti viettäneensä monta vuotta pimenetyt huoneen lattialla ja saaneen ruokaa mieheltä, joka ei ikinä puhunut eikä näyttäytynyt. Ei mennyt kauan näiden paljastusten jälkeen, kun tuntematon mies murhasi Kasparin puukolla yleisessä puistossa.” (Auster 2002: 38–40.)

Kertomukset villi- tai susilapsista, kuten heitä joskus nimitetään, on esitetty tässä identiteetin muodostumisen kertomuksellisuuden yhteydessä. Kuitenkin yhtä hyvin ne sopisivat yhteenvedoksi kaikelle sille mitä edellä on kerrottu teoreettisessa valossa persoonallisuuden ja identiteetin muodostumisesta. Ne syntyvät ja kehittyvät sosiaalisessa interaktiossa intersubjektiivisesti ja jäävät kehittymättä, ainakin näyttää siltä, jos tämä interaktio syystä tai toisesta on estynyt.

Edelleen voidaan todeta McAdamsin (1993: 48–49) tavoin, että ihminen antaa subjektiivisille kokemuksille merkityksiä mieluummin kertomuksen kuin empiirisen faktan muodossa. Lisäksi yksilöt mieluummin omaksuvat positiivisen kuin negatiivisen sävyn kertomukselleen tehdä elämästään merkityksellinen. Ei tiedetä mistä syystä kukin valitsee positiivisen tai negatiivisen kertomuksensa. On tietenkin houkuttelevaa sanoa, että kertomuksellinen sävy johtuu elämän tapahtumista. (McAdams 1993: 52). Identiteettimme on sekä löydetty että tehty. Mutta tekemisen alkuperä on voimakkaasti riippuvainen saatavilla olevasta materiaalista (ks. edellä Peter Hannoverilainen, Kaspar Hauser ja Averonen villipoika Victor).

3.4 Sosiaalinen vuorovaikutus

Minä suhteessa maailmaansa, jota me olemme oppineet kutsumaan käsitteellä persoonallisuus ja sen osana identiteetti syntyvät ja kehittyvät koko yksilön elämänhistorian ajan. Persoonallisuuden ja identiteetin syntymisen edellytyksenä on sosiaalinen vuorovaikutus ja tämän vuorovaikutuksen kautta yksilö muodostaa käsitystään kuulumisesta sosiaaliseen yhteisöön. Tämän vuoksi on syytä lähemmin tarkastella sosiaalista vuorovaikutusta ja sen seurauksia identiteetin muodostukselle.

Perustavimman kokemuksen toisesta ihmisestä saa ollessaan kasvotusten heidän kanssaan. Tämä on sosiaalisen vuorovaikutuksen perustyyppi ja kaikki muut tapaukset ovat sen johdannaisia (Berger & Luckmann 1995: 39). Näissä sosiaalipsykologisissa oletuksissa he ilmoittavat olevansa kiitollisuudenvelassa George Herbert Meadille ja

hänen teorioitaan kehittäneelle symbolisen interaktionismin koulukunnalle (Berger & Luckmann 1995: 27).

Symbolinen interaktionismi lähtee Meadin syvälekäyvästä sosiaalisen vuorovaikutuksen analyysistä, se kehittyi Yhdysvalloissa 1900-luvun alussa sosiologien ja antropologien piirissä vaikka nimeä käytti ensi kerran 1930-luvulla Herbert Blumer (Blumer 1969: 1). Suuntaus syntyi toisaalta kovien menetelmien liiallisesta tilastotieteellisestä panoksesta, toisaalta pehmeiden menetelmien, erityisesti fenomenologian ja etnometodologian paineesta. Parhaiten Mead on kehittänyt sitä teoksessa *Mind, Self and Society* (1934). Mead identifioi kahden tasoisia sosiaalisia vuorovaikutussuhteita yhteiskunnassa. Blumer käyttää näistä termejä; ei-symbolinen interaktio (non-symbolic interaction) ja symbolinen interaktio (symbolic interaction). Ei-symbolinen interaktio on kyseessä silloin kun yksilö reagoi suoraan toisen toimintaan ilman toiminnan tulkintaa. Symbolinen interaktio sisältää toiminnan tulkinnan (Blumer 1969: 8).

Symbolisen interaktionismin mukaan se siis sisältää havaitun toiminnan tulkinnan. Tämä puolestaan merkitsee jälleen sitä, että tulkinta tehdään aina subjektiivisessa todellisuudessa sen esiyymmärryksen mukaisena, jollainen jokaisella tilanteen tulkitsijalla on. Jälleen kerran voidaan siis todeta, että tuo tilanteen tulkinta johtaa siihen, ettei kaikille yhteistä absoluuttista tilanteen tulkintaa ole olemassa, vaan tulkintoja on yhtä paljon kuin tulkitsijoita.

3.5 Kertomus kielellisessä muodossa

Elämäkertaa kerrotaan ja kirjoitetaan kielen avulla. Tämänkin tutkimuksen empiirinen aineisto on luotu kirjalliseen muotoon kieltä käyttäen. On siis vielä syytä tarkastella tuota ilmiötä tarkemmin erityisesti siltä kannalta miten sen avulla yksilö kykenee kuvaamaan itseään tämän tutkimuksen eli persoonallisuuden ja identiteetin ilmentämisessä.

Korostaessaan kulttuurin itsenäisyyttä suhteessa kollektiivisesta tajunnasta riippumattomaan "objektiiviseen" todellisuuteen sosiologinen kulttuurintutkimus on pyrkinyt

problematisoimaan tämän valossa itsestään selvältä tuntuva jakoa kielen käsitteisiin ja niiden tarkoitteisiin kielen ulkoisessa todellisuudessa (Alasuutari 1999: 61). On myös huomattava, että käytämme hyvin paljon käsitteitä ja käsite-erotteluja, joilla ei ole olemassakaan tarkoitetta kielestä ja sen käsitteistä riippumattomassa todellisuudessa. Ajatellaanpa vaikkapa sanoja abstrakti, identiteetti tai metsäteollisuuden kilpailukyky. Minkään käsitteen sisältö ei määritä jonkin kielen tai muiden merkkijärjestelmien ulkopuolinen objekti, vaan muut käsitteet, kaikki ne määreet ja määritelmät joita termille annetaan. Myöskään mikään näistä määritelmistä ei ole käsitteen varsinainen sisältö tai todellinen olemus, vaan tuo kuviteltu olemus on kaikkien määrittely-yritysten ympäröimä ”tyhjä keskus” (Alasuutari 1999: 63). Alasuutaria soveltaen identiteetti on ”tyhjä keskus” abstrakti käsite, jonka olemme itse konstruoineet käytössämme olevien sanojen avulla, joilla määrittelemme tuota ilmiötä. Kieli on hermectinen systeemi, jossa periaatteessa kaikki sanat osallistuvat toisten merkityksen selittämiseen ja on vielä syytä huomata, että kielen avulla myös luodaan merkityksiä.

Kielellä ei siis ole yhteyttä olemassa olevaan maailmaan muuten kuin siten, että sen avulla pyritään kuvaamaan olemassa olevaa maailmaa. Kielen kautta tapahtuvan kuvauksen avulla universaalikielen edustajien mukaan emme voi koskaan saada selville, mikä on todellisuuden todellinen luonne. Kieli toimii kuin silmälasit, jonka toimintatapaa emme tunne. Emme tiedä missä suhteessa kieli on maailmaan. Emme tiedä ovatko silmälasit punaiset vai vihreät, suurentavatko vai pienentävätkö ne. Emme myöskään voi ottaa tästä koskaan selvää, sillä tämä tapahtuisi vain samojen silmälasien eli kielen läpi. (ks. Kusch 1988: 15–16).

Meillä ei ole käytössämme universaalikieltä, jollaisen idean keinotekoisesta tieteellisestä kielestä jo aikanaan Leibniz esitti (Kusch 1988: 11). Meillä on arkisessa käytössämme ainoastaan luonnolliset kielet, joiden kautta kuvata todellisuutta ja jotka ovat kuvaamassa todellisuutta meille. Luonnollisten kielten vertaileminen tuo selvästi esiin niiden relativistisuuden omaan taustaansa ja kulttuuriinsa. Triviaalina esimerkkinä edellisestä usein käytetään Gröönlannin eskimoiden kielen runsasta määrää eri sanoja tarkoittamaan lumen eri koostumuksia. Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoisempi tarkastelu voisi löytyä vaikkapa yrittäjyystutkimuksen kohteen eli yrittäjyys sanan

merkityksistä eri kielissä. Esimerkki toimii myös hyvin siten, että sen avulla voi pohtia miten kunkin kielen edustaja voi tai ei voi ilmentää omaa sisäisyyttään käytössään olevan kielen avulla.

Johannison ja Madsen (1997: 60–61) ovat pohtineet yrittäjyys ja samalla yrittäjä-sanan ja käsitteen merkitystä eri kielissä. "Engelskan erbjuder lägligt nog två skilda begrebb för företagsam: "enterprising" respektive "entrepreneurial" som orienterar sig mot vardagsvärld respektive affärsvärld. Detta hindrar inte at "enterprising" i dess egen språkliga och kulturella kontext, Storbritannien, är tvetydigt.

Suomen kielen sanaa yrittäjä vastaa Koirasen ja Peltosen (1995: 80–81) mukaan englannin kielessä sana entrepreneur, joka taas suomeksi tarkoittaa uudistajaa, tilaisuuteen tarttujaa ja viittaa siten vasta yritystoimintaa suunnittelevaan henkilöön. Suomen kielen sanalla yrittäjä, tarkoittaa englanninkielessä myös sanat small business manager, joka on pienen yrityksen johtaja, sekä small business owner, joka taas on pienen yrityksen omistaja tai omistajajohtaja.

Yllä olevan perusteella voidaan todeta, että suomen kieli on jonkin verran rajallisempi kuvaamaan yrittäjyyttä ja sen eri vivahteita kuin esimerkiksi englannin kieli. Asian esille ottamisen syy ei tässä yhteydessä ole kuitenkaan yksinomaan tämä. Tarkoitus on enemmänkin kiinnittää huomiota siihen, että universaalikielen puuttuessa, olemme luonnollisten kielten varassa ja samalla sen vankeja. Luonnolliset kielet ja niiden käyttö perustuvat kulttuuritaustaansa ja samalla vangitsevat meidät niiden suomien mahdollisuuksien rajoihin.

Kielen rajoittuneisuudella ja siten rajoittavuudella on tärkeä merkitys myös koko ajattelumme. Leontjevin (1979/1965: 28) mukaan ihmisajattelun ominaisuus on se, että ajattelun kulku ja tulokset on mahdollista muuttaa puhuttuun muotoon. Tämä mahdollisuus johtuu siitä, että ei-kielellinen ajattelu palautuu säännönmukaisesti kielelliseen ja on huomattavassa määrin, jollei poikkeuksetta, sen tuotetta. Siten kieli on ihmisen perusmateriaalia hänen suunnitellessaan toimintaansa ja työväline hänen säädellössään omia tekojaan.

Edelleen Leontjevin mukaan juuri edellä esitettyä kielen funktiota me ilmeisesti saamme kiittää siitä, että meillä ihmisillä on itsetiedostus, että tiedostamme itsemme persoonallisuuksina ja voimme tietoisesti organisoida käyttäytymistämme. On merkille pantavaa, että lapsi ymmärtää itseään tavallisesti noin kolmen vuoden iässä, ts. juuri siitä iästä alkaen, jolloin hän alkaa kyetä säätelemään omilla käskyillään toimintaansa ja samanaikaisesti itseään. Esimerkiksi minä-pronominia aletaan käyttää oikein suunnilleen kahden ja puolen vuoden iässä (Leontjev 1979/1965: 29).

Kirjoituksesta puhuttaessa on lisäksi mainittava, että se toimii kielen ”sijaisena” muissakin tehtävissä kuin siinä, että se on yleisinhimillisen kokemuksen omaksumiskeino. Sillä on myös toinen ominaisuus, joka lähentää sitä osittain kieleen. Kirjoitus voi toimia ajattelun tulosten kiteyttäjänä. (Leontjev 1979/1965: 55). Kielellä ja ajattelulla (vrt. Ahonen 1994: 121–122) ja niiden ilmaisemisella kirjallisessa muodossa on siis erittäin läheinen välitön suhde.

Tämän tutkimuksen, erityisesti sen empiirisen aineiston osalta, on hyvä huomioida seuraavaa. Omaelämäkerrallinen kertomus on luonteeltaan pyrkimys kuvata mennyttä ja tulevaa sekä tehdä siitä merkityksellistä. Tämän lisäksi edellä todetun perusteella voidaan ajatella itse kirjoitusprosessin olleen kirjoittajalleen mahdollisuus kehittää ja muodostaa omaa identiteettiään koska ajattelu siinä tapahtuu kielellisessä muodossa. Kirjoitettuja kertomuksia ei siis pidä tässä mielessä tarkastella passiivisena kerrottana elävästä elämästä vaan aktiivisina identiteetin muodostamisen ilmentymänä.

3.6 Yhteenveto

Tässä luvussa olen pyrkinyt luomaan kuvaa siitä ongelmakentästä, joka liittyy yksilön identiteetin muodostumiseen ja yhteen sen ilmentämismuotoon eli tarinallisuuteen ja tarinankerrontaan. Haluan tässä yhteydessä nostaa joitakin tekijöitä vielä kerran esiin sillä ne luovat sen yhteyden, jonka avulla siirryn tarkastelemaan tämän tutkimuksen tutkimusongelmia ja niiden avulla empiiristä aineistoa.

Identiteetti on abstrakti luomus jolla ei ole suoraa vastinetta luonnossa ilman ihmisen sille antamaa määrittelyä. Identiteetti on useissa yhteyksissä määritelty monella tavalla, mutta yksinkertaisimmillaan se vastaa kysymykseen kuka minä olen. Erityisesti identiteetin yhteydessä on otettu esiin käsitteen yhteys elämänfilosofiaan, elämäntapaan, elämänmuotoon ja ammattiin, joka veisi yksilön tyydytystä tuottavaan ja toivottavalta tuntuvaan tulevaisuuteen. Yrittäjäyys on yksi ammatinvalintaan liittyvä tekijä ja siten identiteetti ja sen syntyyn, kehitykseen ja muuntuvuuteen sidoksissa olevat tekijät sopivat hyvin tämän tutkimuksen kohteeksi.

Identiteetti muodostuu tai syntyy sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, minä toinen suhteessa. Erityisesti tähän liittyvää problematiikka olen käsitellyt luvussa 2. "Toiset" tai laajemmin "minän maailma" tarjoaa identifioitumismahdollisuuksia ja -kohteita. Sosiaalisessa vuorovaikutussuhteessa minän ja maailman välillä ihminen on biologisena organismina. Tästä seuraa identiteetin muodostamisen osalta kaksi asiaa. Ensin biologiasta ja fysiologiasta lähtöisin olevan seikka liittyy ihmiseen fysiologisena aistivana olentona. Ihmisen aistit ovat vajavaisia kuvaamaan yksilölle sitä ympäristöä, jossa tämä elää. Aistien välityksellä ei voi muodostua absoluuttisesti oikeaa kuvaa ympäristön tai maailman olemuksesta ja siinä tapahtuvista ilmiöistä. Toiseksi, ihminen syntyy maailmaan lapsena, joka kasvaa ja muuttuu täysikasvuiseksi ja -valtaiseksi vasta murrosiän päätteeksi. Koko tämä lapsuusaika on persoonallisuuden ja osana persoonallisuutta, identiteetin muodostumisen mahdollistavaa ja edellyttävää aikaa. Tämän ajanjakson päätteeksi ensimmäisen kerran identiteetti voi muodostua. Ihmisyksilö on siis verrattain pitkän aikaa elämänsä alkutaipaleella riippuvainen ympäristöstään ja sen vaikutuksista sille millainen kuva hänelle itsestään ja maailmastaan syntyy.

Minä maailma suhteessa ihminen on ja elää myös sosiaalisen kanssakäymisen tuottamassa objektiivisessä todellisuudessa. Objektiivinen todellisuus on subjektiivisesti tuotettu ja sitä tulkitaan subjektiivisesti. Tulkinnasta seuraa ja sitä ohjaa eri asioihin ja ilmiöihin liittyvä merkityksenanto. Kaikkea ei havaita, mutta se mitä havaitaan, ei tarkoita, että se koettaisiin niin merkittäväksi, että se myös muistettaisiin. Mitä koetaan niin merkittäväksi, että se muistetaan, riippuu siitä, mitä on opittu kokemaan merkittäväksi. Havaitsemiseen liittyy vielä se piirre, ettei havainto siirry sellaisenaan

merkittäväksi tai merkityksettömäksi koetuksi vaan tapahtuu yksilön subjektiivisessa todellisuudessa kokemukseen liittyvän tulkinnan avulla. Tässä merkityksenantojärjestelmässä ja sen luomisessa sosialisatiolla on merkittävä rooli.

Ihminen on perusluonteeltaan tarinankertoja. Myös identiteetti on tarinallinen luomus. Identiteetin tutkimisen ja työstämisen yhteydessä ihminen rakentaa ja antaa elämälleen merkityksen. Merkityksen antaminen saa tarinallisen muodon jota ihminen elää. Tästä seuraa kaksi asiaa. Ensin yksilö antaa kertomuksen muodossa elämälleen merkityksen ja toiseksi kertomuksessa hän luo tulevalle elämälleen suunnan. Kertomus toimii näin toiminnan intentiona ja elämä on tuon todeksi elämistä. Edelleen on syytä muistuttaa, että kerran muotoutuneena kertomus ei ole lopullinen suunnitelma vaan se muuttuu ja muotoutuu yksilön elässä elämäänsä eteenpäin.

Kertomuksellisessa muodossa yksilö rakentaa identiteettiään käytössään olevan sanaston kautta. Sanat ovat vain kuvauksia siitä todellisuudesta jota sillä yritetään kuvata. Kun yksilö kertomuksen ja käytössään olevan sanaston avulla luo kuvaa tai kertoo ulos omaa käsitystään itsestään, on hän tuon kielen kahlitsema. Oma sisäisyyttä ihminen ei kykene universaalikielen puutteessa suoraan kuvaamaan vaan se tapahtuu aina luonnollisten kielten tarjoamien sanojen kautta. Kieli antaa sen raamin, jonka mukaan ihminen voi kertomuksessaan ja ajattelussaan liikkua.

Identiteetti on abstrakti käsite eikä sillä silloin ole luonnossa esiintyvänä mahdollisuuksia tarjota etsijälleen kohdetta. Identiteetti etsitään ja löydetään siitä tarinavarannosta, joka kulloisellakin historiallisella hetkellä identiteetin muodostajalle on tarjolla. Tarinavaranto ja elämäkerran kirjoittamisen yhteydessä nämä identiteetin osatekijät kohtaavat. Elämäkerta on kerrottu tarina ja merkityksenanto sille elämänhistorialle, jonka yksilö on elänyt. Elämäkerta ei ole elämänhistoria vaan noiden merkitystenantojen kavalkadi, joiden kautta yksilö nykyhetkeään luo. Kertomuksen muodossa yksilö luo oman itsensä ja identiteettinsä. Materiaalin kertomukseensa hän saa siitä tarinavarannosta, joka hänelle tarjoutuu.

Edellä on argumentoitu sen puolesta, että identiteetti muodostuu osana persoonallisuuden kehitystä. Identiteetti sisältää mm. sitoutumisen ammatilliseen identiteettiin. Identiteetin etsintä tapahtuu edellä olevan perusteella pääasiallisesti, tai ainakin ensimmäisen ammatillisen sellaisen, murrosiän loppuun mennessä. Vaikka murrosiän loppumisen ajankohta on kovin epäselvä tai määrittelemätön lienee kuitenkin melko selvää, että suomessa yleissivistävän koulun päätyminen ja hakeutuminen yliopisto ja muihin opintoihin edustaa ajanjaksoa jolloin suurin osa nuorista on sivuuttanut tai sivuuttamassa tämän elämänvaiheen. Identiteetin ja siihen liittyvän ammatillisen identifioitumisen tutkiminen tässä ikävaiheessa on siis mahdollista ja ehkä ensimmäisen kerran myös hedelmällistä.

Tämä käsillä oleva tutkimus ei ole ensimmäinen ammattiin liittyvän identiteetin tutkimisessa. Ammatillista identiteettiä ja erityisesti sen muutosta on tutkittu suomessa esimerkiksi Kurvisen (1999) väitöskirjassa. Hänen työnsä koski pankista työnsä menettäneiden naisten identiteetin uudelleen arviointia. Yrittäjyyteen liittyvää identiteettiä puolestaan ovat tutkineet mm. Lampela-Kivistö (2000) ja Hytti (2002). Lampela-Kivistö tutki yrittäjyyteen liittyvästä identiteetistä irtautumista konkurssin jälkiseurauksena. Hytti tarkasteli toimivien yrittäjien identiteetin kertomuksellista konstruktiota. Myös Vesala on tutkinut tai sivunnut tutkimuksissaan yrittäjyyteen liittyvää identiteetti-keskustelua (1999; 1996; 152–157).

Edellä mainituissa tutkimuksissa identiteettiä on tarkasteltu identifioitumisena siihen rooliin, jossa tutkimuksen kohde sillä hetkellä on, esim. yrittäjänä tai siitä irronneena. Tässä tutkimuksessa yrittäjyyttä tarkastellaan intentionaalisena tulevaisuuteen kohdistuvana toimintana. Yrittäjyyteen liittyvä identiteetti nähdään sitoutumisena tai sitoutumattomuutena, aikomuksena tai aikomuksen kieltämisenä yrittäjyyttä kohtaan. Yrittäjyyttä ja siihen liittyvää identiteettiä ei siis tarkastella olemassa olevan tai puuttuvan työnteon roolina, vaan työnteon muotoon liittyvänä orientoitumisena.

4 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA METODOLOGISET RATKAISUT

On aika palata uudelleen ja yksityiskohtaisemmin tutkimuskysymysten pariin. Perustaksi niille esittelen ensin tämän tutkimuksen aineiston. Sen jälkeen siirryn tarkastelemaan tutkimuskysymyksiä yksityiskohtaisemmin ja niiden yhteydessä pohdin luonnollisesti myös tehtyjä metodologisia ratkaisuja ja niiden perusteluja.

4.1 Aineisto

Teoreettinen viitekehys määrää sen millainen aineisto kannattaa kerätä ja millaista menetelmää sen analyysissä käyttää. Tai päinvastoin aineiston luonne asettaa rajat sille, millainen tutkimuksen teoreettinen viitekehys voi olla ja millaisia metodeja voi käyttää (Alasuutari 1999: 83). Edellä olen koettanut teoreettisesti selvittää sosiaalisen todellisuuden konstruktivista rakentumista. Sen lähtökohtana on oma antropologiansa ja tiedonkäsityksensä. Tämä omalta osaltaan antaa kuvan niistä metodologisista ratkaisuista jotka ovat mahdollisia ja toisaalta minkä luonteinen aineisto voi vastata tällaisen tutkimuksen tarpeisiin.

Tutkimukseni ja siinä kiinnostukseni peruslähtökohtana on ihmettely yrittäjyyteen liittyvän identiteetin kehittymisessä. Tämän ilmiömaailman tutkimiseen löytyy useita menetelmällisiä ratkaisuja joita tässä yhteydessä olisi voinut käyttää. Valitsin tässä yhteydessä omaelämäkerrallisten kertomusten analysoinnin kahdesta eri syystä.

Ensiksi laadullinen vapaasti kirjoitettu aineisto näytti sopivan parhaiten siihen ihmiskuvaan, joka tyydytti omaa käsitystäni persoonallisuuden ja sen osana identiteetin rakenteesta ja sen kehityksestä ja siten tutkittavuudesta. Tähän päädyin hyvin tietäen, että persoonallisuutta tutkitaan mm. lomaketutkimuksen keinoin. Tuo persoonallisuustutkimuksen lähestymistapa viittaa läheisesti piirre- ja faktoriteoreettisiin persoonallisuusteorioihin. Ne ihmiskuvineen ja tiedonkäsityksineen ei kuitenkaan, kuten edellä olevasta voidaan havaita, vastaa sitä ihmisen elämän moninaisuutta jollainen se on.

Toinen syy löytyy läheltä, Vaasan yliopiston, Johtamisen laitoksen, pääsääntöisesti opintonsa aloittaville suunnatusta, "Johtaminen ja organisaatiot", kurssista. Kurssin yhteydessä opiskelijoilla kirjoitettiin henkilökohtaisena oppimistehtävänä omaelämäkerrallinen kertomus. Koin tämän kerätyn aineiston paitsi mielenkiintoiseksi ja rikkaaksi niin myös kykeneväksi vastaamaan niihin kysymyksiin jotka minua kiinnostivat. Kiinnostustani tätä aineistoa kohtaan lisäsi myös se, että kvalitatiivisen tutkimuksen ihannetapaus aineiston osalta on aineisto, joka on olemassa tutkimuksen tekemisestä ja tekijästä riippumatta. Englannin kielessä tällaisesta aineistosta käytetään termiä *naturally occurring data* (vrt. Alasuutari 1999: 84). Tämä aineisto oli olemassa, tehtäisiin siitä tutkimusta tai ei.

Aineisto on kerätty syksyllä 1999 edellä mainitun kurssin yhteydessä. Tiedon tehtävästä kurssille osallistuvat saivat kurssin alkaessa syyskuun alussa 1999. Kyseiset omaelämäkerralliset kertomukset tuli palauttaa kurssin päättyessä marraskuun alkupuolella samana vuonna. Kertomusten kirjoittamiseen opiskelijoilla oli siis aikaa runsaat kaksi kuukautta. Kurssin puolivälissä kurssille osallistuville kerrattiin ja perusteellisesti uudelleen kerrottiin tähän kirjoitustyöhön liittyvä tehtävänanto.

Tehtävänanto sisälsi mm. seuraavanlaisia ohjeita. Henkilökohtaisen kasvun polun (tehtävän työnimi) hahmottaminen on tehtävä, jossa sinun tulisi miettiä, mistä olet tulossa ja mihin menossa? Pohdi mitä odotat opinnoiltasi ja mihin päämääriin pyrit opiskellessasi juuri valitsemaasi alaa? Mieti myös, miten opintojesi avulla toteutat visiosi ja mahdollistat työ-/ammattiuraa koskevat haaveesi?

Tämän kaikille jaetun kirjallisen ohjeistuksen lisäksi minä kurssin yhtenä luennoitsijana ja käytännön järjestelyistä vastuullisena olin ohjeistamassa tehtävää luentojen yhteydessä sekä kurssin aluksi, että sen puolivälissä. Ohjeistus luentojen yhteydessä liittyi ammatti ja urahaaveiden perusteluihin ja elämänkulun kuvaamiseen ennen opintojen aloittamista. Kirjoittamistehtävän ohjeistamisen yhteydessä opiskelijoiden ei pyydetty ottamaan kantaa yrittäjyyteen. Kurssi sisälsi kuitenkin kahden oppitunnin mittaisen yrittäjyyttä käsittelevän osuuden. Lisäksi kurssille osallistuvat saivat opetusmonisteen, jonka yhtenä osiona oli yrittäjyyttä käsittelevä artikkeli ja siinä yrittäjyydestä. Tehtävän-

annon yhteydessä omaelämäkerrallisia kertomuksia ilmoitettiin käytettävän tutkimuksellisiin tarkoituksiin.

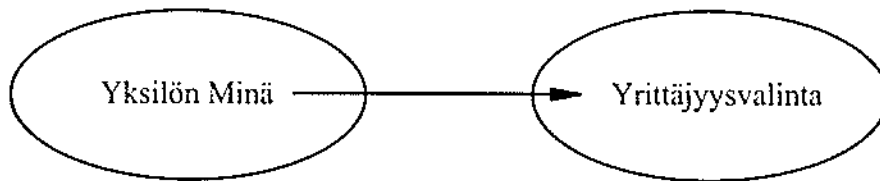
Lopullinen aineisto sisältää 262 kertomusta. Laajuudeltaan kertomukset vaihtelivat 5 liuskan mittaisista lähes 30 sivuisiin. Tämän seurauksena tutkimuksen aineistona on erittäin laaja yli 2 200 sivua käsittävä tekstimassa. Opiskelijoiden kirjoittamat kertomukset toimitettiin tutkijan käyttöön paperiversioina joista ne muutettiin analysointi-ohjelman hyväksymään muotoon skanneria apuna käyttäen. Tekstimassan kvalitatiivisessa analyysissä olen käyttänyt tähän tarkoitukseen kehitettyä NVivo ohjelmaa.

4.2 Tutkimuskysymykset

Tähän mennessä raporttiin kirjoittamani tutkimusprojektin vaiheet ovat selvästi olleet vaikuttamassa tutkimuskysymysten muodostumiseen ja sisältöön. Tutkimuskysymysten alue on tämän työn edetessä toisaalta laajentunut, mutta myös täsmentynyt. Tutkimuskysymykset ovat:

1. **Miten nuoret aikuiset identifioivat itsensä yrittäjyyden suhteen?**
2. **Minkälaisia ovat opiskelijoiden käsitykset yrittäjyydestä?**
3. **Minkälaisia merkityksenantoja yrittäjyyteen liittyvässä identifioitumisessa nuorilla on?**

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen vastaamisen kautta pyrin kuvaamaan sitä millä tavoin yrittäjyys on mukana nuorten ammatinvalinnassa. Millä tavalla yrittäjyys tässä yliopisto-opintojen alkuvaiheessa on osa heidän elämismaailmaansa? Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella yksilön minän ja hänen maailmaansa kuuluvan yrittäjyyden välistä suhdetta. Tämän suhteen muodostumisen suuntaa voi graafisesti havainnollistaa ensimmäisen kysymyksen osalta seuraavanlainen kuvio.

Kuvio 9. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen analyysin suunta.

Analyysin lähtökohtana on aineistolähtöinen lähestymistapa. Tällä lähestymistavalla olen halunnut saada esiin kirjoittajien mielipiteen suhteestaan omaan yrittäjyyteensä mahdollisimman autenttisina. Tämän jälkeen olen luokitellut kannanotot mahdollisimman informatiiviseen ja jatkokäsittelyn kannalta tarkoituksenmukaiseen luokittelu-kehykseen.

Tähän tutkimuskysymykseen vastaamisen kautta osallistutaan mm. keskusteluun siitä millä tavalla yliopisto-opiskelun aloittavat henkilöt suhtautuvat yrittäjyyteen mahdollisena uravalintana. Samassa yhteydessä on mahdollista tarkastella millä tavalla esim. sosiodemografiset tekijät kuten ikä ja sukupuoli ovat erottavana tekijänä kirjoittajien suhtautumisessa omaan mahdolliseen ammatinvalintaan yrittäjyyden kannalta asiaa katsoen.

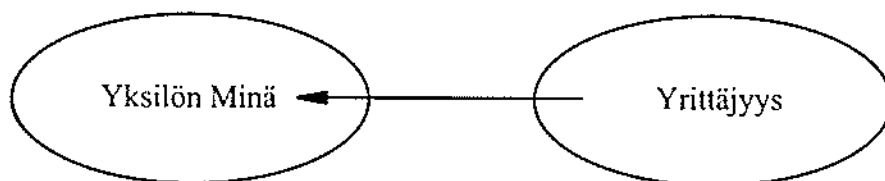
Toisen kysymyksen vastaamisen kautta haen sitä kuvaa yrittäjyydestä mikä nuorille aikuisille mahdollisen yrittäjyysvalinnan pohjalla on. Tällöin pyrin tarkastelemaan aineistoa sosiaalisen konstruktionismin hengessä tarkastellen subjektiivisen ja objektiivisen todellisuuden osatekijöitä yrittäjyysvalintaa taustana pitäen. Käytän hyväkseni fenomenografista lähestymistapaa, jossa kuvaan tutkimusjoukon käsityksiä ilmiöstä yrittäjyys.

Fenomenografinen tutkimus on käsitysten tutkimusta. Fenomenografisen tutkimusotteen mukaan käsitys muodostaa suhteen yksilön ja ympäröivän maailman välille. Näin ollen tämän tutkimusotteen mukaan esimerkiksi kontekstin tai vain kysymyksenasettelun muutos esim. haastattelussa saattaa aiheuttaa sen, että haastateltavat esittävät erilaisen näkemyksen samasta asiasta. Ihmiset voivat myös muuttaa tai strukturoida käsityksiään uudelleen esimerkiksi haastattelun aikana. Tässä mielessä yksilön ilmaisu on aina hänen

kokemustaustansa rekonstruktio. Tästä syystä käsityksiä ei fenomenografiassa pyritä liittämään tutkittaviin henkilöihin itseensä, vaan niillä pyritään kuvaamaan yleisemmin erilaisia tapoja hahmottaa maailmaa (Häkkinen 1996: 25). Tässä yhteydessä huomionarvoista on, että en pyri vastaamaan kysymykseen minkälaista yrittäjäyys on vaan minkäläisten edustusten kautta yrittäjäyys kertomuksissa ja siten nuorten elämismailmassa esiintyy.

Fenomenografisen tutkimuksen kohteena on tieteellisen totuuden etsimisen sijasta ihmisen arki ajattelu. Fenomenografisen tutkimuksen tarkoituksena on tuoda esiin mahdollisimman erilaisia ajattelutapoja tiettyyn ilmiöön tai käsitykseen liittyen. Tämän ajattelun variaatio nousee esiin tutkittavien tuotoksista – haastatteluista tai kirjallisista dokumenteista. Tutkijan haasteellisenä tehtävänä onkin muodostaa tutkittavien ilmaisuista kokonaisia merkityksyksiköitä, joista muodostuvat käsityksiä kuvaavat kategoriat. Fenomenografisen tutkimuksen tärkeimmiksi tuloksiksi muodostuvat näin erilaisia ajattelutapoja kuvaavat käsityskategoriat (Häkkinen 1996: 5).

Fenomenografiaa on myös arvosteltu. Näin tekee Uljens kun hän sanoo, että siinä ollaan kiinnostuneita vain käsitysten kvalitatiivisista variaatioista (Uljens 1992: 86). Tai Häkkinen (1996: 25) kun hän sanoo, että fenomenografiassa keskitytään enemmän käsitysten kuvaamiseen, kuin syiden etsimiseen siihen, miksi eri ihmiset ajattelevat asioista eri tavalla (ks. myös Uljens 1992: 86). Käsitteellisellä tasolla fenomenografia myös kohtelee kaikkia kokemuslajeja samalla tavalla, eikä sillä ole käsitteellisiä työkaluja erilaisten kokemusten ymmärtämiseen (Leskinen 1999: 155). Fenomenografisesti paljastetut käsitykset ilmaistaan kuvauskategorioina, joiden sisällä yksilöt voivat liikkua edestakaisin. Toisen tutkimuskysymyksen analyysin suuntaa voi kuvata seuraavan kuvion avulla.

Kuvio 10. Toisen tutkimuskysymyksen analyysin suunta.

Toiseen tutkimuskysymykseen vastaamisen kautta voidaan kartoittaa sitä kenttää, jonka avulla opiskelijat hahmottavat suhdettaan tässä tapauksessa yrittäjyyteen. Tuloksena saadaan eri ilmiöiden mukanaolo tämän käsityksen muodostamisessa. Tässä tutkimuksessa analyysi ei kuitenkaan jää tähän vaan jatkossa tarkastellaan yrittäjyysvalintaan liittyvien ja edellä esiteltyjen käsitysten syntyä ja kehitystä. Tällöin tarkastelunäkökulma voidaan kuvata fenomenologiseksi sekä hermeneuttiseksi ja tutkimuksessa siirrytään kolmannen tutkimuskysymyksen piiriin.

Kolmannen tutkimuskysymyksen vastausta haen mm. edellisten luomien kategorioiden avustamana. Pyrin löytämään ja kuvaamaan niitä merkitysrakenteita joiden kautta kertojat rakentavat omaa identiteettiään yrittäjyyden ja yrittäjyysvalinnan suhteen. Kutsun tätä lähestymistapaa fenomenologis-hermeneuttiseksi merkitysten muodostumisen tutkimukseksi.

Todellisuus on fenomenologian mukaan rakentunut merkitystulkinnoista ja tulkintäsäännöistä, joiden nojalla ihmiset orientoituvat arkielämässään. Tätä voisikin pitää merkityksen käsitteen tietoteoreettisena ulottuvuutena. Tältä kannalta korostetaan, että todellisuus on ihmiselle olemassa merkitysvälitteisesti. Maailma ei esittäydy meille sellaisenaan, vaan aina vain sen suhteen kautta, mikä meillä on tähän maailmaan (Alasuutari 1999: 60).

On siis paikallaan selvittää mitä merkityksellä ja merkityksenannolla ja merkityksenannon muodostumisen osatekijöillä tässä tutkimuksessa tarkoitetaan. Merkityksen käsitteen Alasuutarin mukaan ymmärtää pääpiirteissään vaistomaisesti, niin helpolta se vaikuttaa: Asian merkitys on se mitä jokin asia tarkoittaa, Kehämäistä määritelmää tarkempaa sisältöä käsitteelle on kuitenkin Alasuutarin (1999: 59) mukaan yllättävän vaikea antaa. Tästä huolimatta Arbnor ja Bjerke (1997: 33) antavat merkitykselle kolme edellistä laajempaa määritettä.

1. Merkitys = tärkeys (jollakin on merkitys = jokin on tärkeää)
2. Merkitys = tarkoitus (päämäärä) (jollakin on merkitys = jollakin on päämäärä)

3. Merkitys = ymmärrys (sisältö) (jollakin on merkitys = Jokin ei ole tyhjä, joku on antanut sille sisällön, se voidaan ymmärtää tässä sisällössä)

Ihmisen todellisuutta säilyttävässä ja sitä muuttavassa toiminnassa merkityksenannolla on olennainen tehtävä. Merkityksen kautta ihmiset ymmärtävät todellisuutta ja toimivat siinä. Eikä ole ristiriitaista sanoa, että merkityksenanto puolestaan on suhteellisen riippuvainen niistä sosiaalisen elämän ehdoista, joihin kukin ihmiskupolvi astuu (Juntunen & Mehtonen 1977: 149–151). Nämä edellä esitetyt merkityksen määrittelyt liittyvät subjektiiviseen merkitykseen ja merkityksenantoon. Viimeiseksi esiin nostettu yksilön sijoittuminen johonkin ihmiskupolveen kuitenkin viittaa merkityksenannon intersubjektiiviseen luonteeseen.

Viimeksi mainittua ja muita merkityksenantojen yhteyttä ja liittymistä sosiaaliseen interaktioon tekstinä ovat tutkineet Siljander & Karjalainen (1991) ja Karjalainen & Siljander (1993). Tämän tutkimuksen tarpeita silmälläpitäen onkin tarkoituksenmukaista tarkastella heidän pohdintaansa kvalitatiivisen tutkimuksen merkityksenannoista ja tekstin tulkinnasta. Fenomenologista metodia kun voidaan soveltaa tutkittavan kielellisesti tuottamaan tutkimusaineistoon, jossa hän kuvaa kokemuksiaan tutkijaa kiinnostavista ilmiöistä. Tutkimusaineisto voidaan hankkia joko kirjallisesti tai suullisesti, mutta se muunnetaan analyysia varten aina kirjoitetuksi tekstiksi (Giorgi, 1985). Näin ollen valmiina tuotettu kirjallinen materiaali soveltuu hyvin tämän fenomenologisen tutkimuksen aineistoksi.

Karjalaisen ja Siljanderin (1993: 335) mukaan erilaiset tutkimustraditiot ja tutkimusperinteet antavat merkityskäsitteelle erilaisia painotuksia; puhutaan subjektiivisesta, elämyksellisestä koetusta, intersubjektiivisesta, objektiivisesta historiallisesta, yleisestä jne.. Kuten tämän tutkimuksen edellä olevan, filosofisen sosiologisen ja psykologisen tarkastelun perusteella voidaan todeta; yksilö on toki aina toimintansa subjekti, mutta hän rakentaa yksilöllistä merkitysmaailmaansa omaksumansa kulttuurisidonnaisen kielen avulla monimutkaisten sosiaalisten konventioiden verkostossa. Tämä subjektiivisesti tuotettu merkityksenanto ja sen liittyminen siihen vaikuttaviin merkityksenannon

lähteisiin sekä niiden välisiin suhteisiin valottuu Karjalaisen & Siljanderin (1993: 336) kuvion avulla.

		tiedostettu	tiedostamaton
SUBJEKTIIVINEN (yksilölle ominainen)		1. intentiot; tunteet, tarpeet, tavoitteet	2. piilotajunta tiedostamattomat "havainnot", tunnetila
INTER-SUBJEKTIIVINEN (yhteisölle ominainen)	HISTORIAL-LINEN	3. yhteisön: -normit (viralliset, epäviralliset) -roolit -kulttuuriset ideat -moraali	4. yhteisön -sosiaaliset "kieliopit" -rutinoituneet toimintarakenteet -perusmyytit =latentit merkitysstruktuurit
	UNIVERSAALI	5. yleispäteviksi uskotut kulttuuriset ideat ja ideaalit, esim. moraaliset periaatteet	6. universaalit generatiiviset sääntöjärjestelmät

Kuvio 11. Toiminnan merkitystasot.

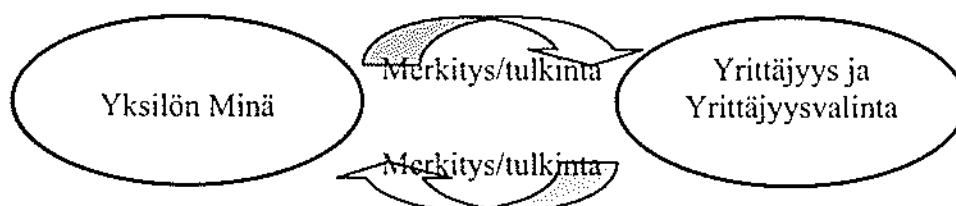
Kuvion 11 tasosta 1 voidaan todeta, että hyvin pitkään kvalitatiivinen tutkimus rakentui nimenomaan intentioiden tulkintaan. Tämä on Karjalaisen & Siljanderin (1993: 336) mukaan ilmeisesti yleisin implisiittinen tulkintaa ohjaava merkityskonseptio kvalitatiivisessa tutkimuksessa: etsitään kohteen tietoisuuden sisältöä, yritetään päästä katsomaan maailmaa "kohteen silmin".

Tasolla 2 toimijaa ohjaa psyykinen, juuri hänelle ominainen, piilotajunnan rakenne. Piilotajunnan löytämisestä voidaan antaa kunnia (Karjalainen & Siljander 1993: 336) tai se voidaan kieltää (Rauhala 1994: 22) Freudilta. Alun perinhän jo Leibniz esitti ajatuksen tiedostamattomien sielullisten prosessien olemassaolosta (Roos 1990: 19–29). Taso 3 tuo Karjalaisen & Siljanderin (1993: 336–337) mukaan esiin virallisen – julkisen ja näkyvän sosiaalisen maailman. Nämä ovat sosiaalisia rakenteita, jotka toimija kaiken aikaa tiedostaa tai jotka ainakin ovat helposti tietoisuuteen palautettavissa. Esimerkiksi tieteelliset teoriat maailmankaikkeuden synnystä tai ihmisen psyyken perusrakenteesta ovat kulttuurisia uskomuksiamme ja tason 3 rakenteisiin kuuluvia merkityssuhteita.

Rutinoituminen ja toimintakokonaisuuksien automatisoituminen siirtää merkitysrakenteita tasolta 3 tasolle 4. Tämän tutkimuksen merkityksen käsitteen kannalta tasolla 1 tapahtuvaa subjektiivista, intentionaalista, fenomenologista, merkityksenantoa motivoi aina ns. objektiivinen merkitysstruktuuri, sekä toisaalta sosiaalinen tiedostamaton, latentti merkitystaso. Viimeksi mainittuun osittain analogisena voidaan pitää Jungin kollektiivisen piilotajunnan käsitettä (Siljander & Karjalainen 1991: 381). Tason 4 latenteja merkityssuhteita kollektiivista alitajuntaa voisi kuvata empiirisesti vaikkapa se, että eri kulttuureissa näytetään nauravan erityyppiselle huumorille.

Tason 3 ja 4 ovat muodostuneet historiallisesti ja niiden välillä tapahtuva liike on mahdollista ja erittäin todennäköistä. Näiden tasojen merkityksenantoa tämänhetkisen käsitykseni mukaan voidaan tutkia hermeneuttisesti. Universaalit, sekä tiedostetut että tiedostamattomat, tasojen 5 ja 6 merkitykset ovat myös subjektiivisen merkityksenannon materiaalina. Kuvion kategoriat muodostavat apuvälineen tutkijalle. Tulkinta lähtee liikkeelle subjektiivisesti tiedostetusta, mutta tavoittelee systemaattisesti yleisempiä merkityksenantoja, viimekädessä universaalia tiedostamatonta. Tasot 2,3,4,5 ja 6 ovat paitsi tulkinnan reaalisia kohteita myös ymmärryksen formaalisia rajoja eli hermeneuttisen spiraalin renkaita.

Tämän tutkimuksen kautta pyritään tulkitsemaan subjektiivisessa tietoisuudessa tuotetun tekstin suhdetta intersubjektiiviselle ainakin historialliselle tietoiselle tason 3 ja mahdolliselle tiedostamattomalle tasolle 4. Tällä tavalla tämä tutkimus lukeutuu paitsi fenomenologisen niin myös hermeneuttisen lähestymistavan piiriin. Kolmannen tutkimuskysymyksen analyysin kohdetta voidaan kuvata seuraavanlaisen kuvion avulla.

Kuvio 12. Kolmannen tutkimuskysymyksen analyysin kohde.

Kuviosta 12 havainnollistuu tutkimuksen kolmannen kysymyksen analyysin kohde. Vastauksen kautta tarkastellaan yksilön tulkintaa ja merkityksenantoa ja niiden syntyyn liittyviä tekijöitä. Analyysissä liikutaan siis tulkintojen ja merkityksenantojen, yksilön minän ja toisaalta yrittäjyyden ja yrittäjyysvalinnan välisessä dialogissa.

5 TUTKIMUKSEN EMPIRISEN AINEISTON ANALYYSI JA TUTKIMUSKYSYMYKSIIN VASTAAMINEN

Tutkimusta varten aineisto on analysoitu useaan eri kertaan. Ensimmäinen tutkimuksen kannalta orientoiva tutustuminen aineistoon tapahtui aineiston keräämisen aikoihin syystalvella 1999. Kyseiset kertomukset olivat osasuorituksena Johtaminen ja organisaatiot kurssin suorittamisessa. Minä tutkijana luin kaikki nuo kertomukset pääasiallisena tarkoituksena niiden hyväksyminen kurssiin kuuluvana tehtävänä. Samassa yhteydessä muodostin ensimmäisen kuvan siitä, mitä aineisto sisältää ja tein ensimmäiset luokittelut yrittäjyysorientaation suhteen.

Talvella 2000–01 luin aineiston uudelleen lähinnä silmällä pitäen kertomusten sijoittamista erilaisiin kategorioihin yrittäjyysintention mukaan. Tämän työn tulokset esittelin IntEnt 2001 Konferenssissa (Ristimäki 2002: 401–415). Tämän toisen lukukerran jälkeen kirjallisena tuotettu aineisto muutettiin sähköiseen muotoon syksyllä 2001. Tässä sähköisessä muodossa aineistoa olen tämän jälkeen analysoinut useissa eri vaiheissa. Analysoinnissa on apuvälineenä käytetty kvalitatiivisten aineistojen analysointiin kehitettyä NVivo -ohjelmaa.

Sähköisessä muodossa tapahtunut aineiston analyysi ja samassa yhteydessä suoritettu teoreettisen perustan rakentaminen on elänyt tutkimusprosessin yhteydessä moneen kertaan. Esimerkkinä tästä on edellä mainitun IntEnt -konferenssin yrittäjyysintentioiden täsmentyminen kolmesta luokasta tässä esitettyihin viiteen luokkaan. Samalla tavalla eri lukukerrat yhdessä teoreettisen taustatiedon lisääntymisen kautta ovat syventäneet ja täsmentäneet analyysin sellaiseksi millaisena se nyt tässä raportissa esitän.

5.1 Ammattiorientaatioiden jakoperusteita

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella eri tavalla yrittäjyyden suhteen identifioituneiden tai orientoituneiden henkilöiden kehityskertomuksia. Tätä tarkoitusta varten ensimmäisenä tehtävänä on luokitella aineisto yrittäjyyden suhteen niin, että eri

tavalla tähän työnteon rooliin suhtautuvat erotellaan toisistaan jollakin tavalla erilaisiin luokkiin. Materiaalin laajuudesta johtuen kutakin kertomusta ei voida analysoida erikseen sen sisältämän viestin sisäistä olemusta analysoiden. Tässä on keskitytty yleisesti arviomaan kirjoittajan kantaa omaa ammattiorientaatiotaan kohtaan kirjoittajan itsensä esiin nostamien argumenttien avulla. Toisin sanoen suhde yrittäjyyteen tulee olla tekstissä eksplisiittisesti esillä.

Rajanveto erilaisten ammattien ja työnteon roolien vahvuusasteiden välillä on vaikeaa, mutta sen suorittaminen tämän tutkimuksen tavoitteen kannalta tarkoituksenmukaista. Tällä tavalla saadaan kokonaiskuva aineiston jakautumisesta ja voidaan siirtyä fokusoidummin vastaamaan tutkimuksen muihin kysymyksiin. Aineisto, 262 omaelämäkerrallista kertomusta, antaa tähän mahdollisuuden siten, että voidaan löytää yrittäjyyden suhteen viisi eri luokkaa. Näistä orientaatioluokista ensin kolme suhtautuu omaan yrittäjyyteensä eri-asteisen positiivisesti. Nämä luokat ovat *Kyllä*, *Hyvin mahdollista* ja *Ehkä* identifioituminen omaa yrittäjyyttä kohtaan. Näiden positiivisesti omaan yrittäjyyteensä suhtautuvien lisäksi on erotettavissa kaksi negatiivisesti yrittäjyyttä kohtaan identifioitunutta luokkaa, eli, *Ei todennäköisesti* sekä *Ei missään tapauksessa*. Yrittäjyysvalinnan suhteen kuudeskin luokka kertomuksista luonnollisesti muodostuu niistä elämänerkoista joissa ei käsitelty yrittäjyyttä missään muodossa.

5.1.1 Vahva identifioituminen yrittäjyyttä kohtaan, "Kyllä"

Tähän kaikkein vahvimmin yrittäjyyteen sitoutunutta luokkaa edustavat kertomukset, joissa kirjoittaja tietää perustavansa tai suunnittelee yrityksen perustamista. Tähän ryhmään kertomuksia on sijoitettu myös ne tapaukset, joissa kirjoittaja kertoo toimivansa tällä hetkellä yrittäjänä. Näissä viimeksi mainituissa kertomuksissa orientaatio yrittäjyyttä kohtaan on totaalista.

Olen itse ollut yrittäjänä nyt 7 vuotta ja kiinnostunut yrittäjyydestä todella paljon. Ihmettelenkin, jos jonakin päivänä olisin vakituisesti toisen palkkalistalla.

Tähän luokkaan sijoittuvat myös kertomukset, joissa todennäköisyys yrittäjyyden suhteen sijoittuu yrittäjien totaalisen ja erittäin suuren todennäköisyyden väliin. Näissä tähän luokkaan sijoittuvissa kertomuksissa kertoja on vahvasti sitoutunut yrittäjyyteen. Kertomuksessa tämä tarkoittaa joko selvää suunnitelmaa tai erittäin vahvaa halua kyseiseen toimintaan.

En aio koko elämäni olla toisen palkkalistoilla. Kun olen kerännyt tarpeeksi tieto-taitoa, kokemusta ja pääomaa, aion perustaa oman yrityksen.

Tähän yrittäjyyteen kaikkein vahvimmin sitoutuneiden luokassa yrittäjyys on selkeä tavoite ja se nähdään ainoana vaihtoehtona ainakin jossakin työuran vaiheessa. Jatkossa tässä raportissa tätä vahvaa yrittäjyysorientaatiota käytetään myös taustatietona. Tämän ryhmän orientaatiota kuvaavana merkintänä käytetään tarpeen mukaan tunnistetta Y+++.

5.1.2 Yrittäjyyteen identifioituneet, "Hyvin mahdollista"

Tähän "hyvin mahdollista" luokkaan kuuluvat kertomukset, joissa kirjoittaja pitää yrityksen perustamista palkkatyölle rinnakkaisena tai sitä lähellä olevana vaihtoehtona. Rajanveto edelliseen voimakkaasti yrittäjyyteen suuntautuneeseen ei ole helppoa. Erityisesti rajanveto on vaikeaa siksi, että kertomukset eivät ole yhteismitallisia, koska kirjoittajia ei tehtävänannossa pyydetty ottamaan kantaa yrittäjyyteen mahdollisena uravalintana. Kertomuksia tarkasteltaessa raja näiden kahden luokan väliin on vedetty siihen, missä konkreettinen halu, suunnitelmat ja aikomukset muuttuvat vahvaksi mielenkiinnoksi yrittäjyyttä kohtaan. Esimerkkinä tästä rajanvedosta ja sen vaikeudesta on seuraava lainaus.

Suurista riskeistä huolimatta oman yrityksen perustaminen on mielestäni erittäin mielenkiintoinen mahdollisuus tulevaisuuden työuraa koskien. Omalta kohdalta-nikin voin sanoa yrittäjyyden kiinnostavan palkkatyötä enemmän.

Lainauksessa kertoja pitää yrittäjyyttä palkkatyötä kiinnostavampana ja mielenkiintoisena mahdollisuutena tulevaisuuden työuraa ajatellen. Selkeää suunnitelmaa tai aikomusta yrityksen perustamiseen ei edelliseen luokkaan (Y+++) verrattaessa kuitenkaan ole orientaation vahvuudesta huolimatta. Tässä luokassa halu tai orientaatio yrittäjyyttä ja yrittäjäksi ryhtymistä kohtaan voidaan siis luonnehtia arviolla hyvin mahdollista. Edellä esitetty lainaus edustaa kategorian yläpäättä. Tämän kategorian puolta väliä edustavat kertomukset, joissa yrittäjyys ja palkkatyö nostetaan tasavertaiseen asemaan tulevaisuuden työn tekemisen muotoja arvioitaessa.

Se tulenko jonain päivänä toimimaan ammatinharjoittajana itsenäisesti vaiko palkattuna on vielä avoin kysymys. Kumpikin vaihtoehto tuntuu täysin mahdolliselta.

Tähän kategoriaan kuuluvaa, vähiten yrittäjyyteen orientoitunutta laitaa eli ajatuksellisesti, vain vähäiseksi yrittäjyysorientaatioksi määrittelemääni kantaa edustaa seuraava lainaus.

Yrittäjyys on minusta mielenkiintoinen ja vaativa polku. Se antaa paljon, mutta vaatii hirveästi työtä. ... Yrittäjyys on kiehtovaa, mutta niin vaativaa että ihan hirtittää. Olen myöskin vakavasti harkinnut ihan vain olemista yrityksessä töissä jonkun toisen alaisuudessa. ... Voi olla, että tällä saralla löytyy minulle enemmän töitä kuin yrittäjyydestä, vaikka se hienoa olisikin.

Lainauksessa näkyy ensin kertojan selvä kiinnostus yrittäjänä toimimista kohtaan. Toisaalta myös palkkatyö näyttäytyy houkuttelevana vaihtoehtona. Henkilölle yrittäjyys on paljon mahdollinen ja houkutteleva vaihtoehto, mutta palkkatyö näyttää tässä vievän houkuttelevampana voiton. Tästä huolimatta katson tämän kirjoituksen kuuluvan luokkaan hyvin mahdollista, koska se eroaa oleellisella tavalla seuraavasta ehkä luokasta. Myöhemmin tässä raportissa tämän ryhmän kertojille, joille yrittäjyys on hyvin mahdollista, merkintänä käytetään tarpeen mukaan tunnistetta Y++.

5.1.3 Heikko identifioituminen yrittäjyyttä kohtaan, ”Ehkä”

Tähän ”ehkä” luokkaan sijoittuvat kertomukset, joissa kirjoittaja pitää palkkatyötä työuranaan, mutta ei sulje yrittäjyyttä kokonaan pois vaihtoehtoistaan. Myös tässä rajanveto edelliseen luokkaan on hankalaa. Tässä se on asetettu siihen kohtaan, jossa yrittäjyys mahdollisena ammattivaihtoehtona jää arvion mukaan ehkä tasolle. Kertomuksissa tämä merkitsee esimerkiksi sitä, että kirjoittaja ei sulje yrittäjäksi ryhtymistä kokonaan pois mahdollisista uravaihtoehtoista. Hän voi esimerkiksi pitää yrittäjäksi ryhtymistä mahdollisena, mutta toisaalta epätodennäköisenä.

Tällä hetkellä minusta tuntuu, että palkkatyö tuntuisi luonnollisimmalta vaihtoehdolta minulle. Sekään ei kuitenkaan ole mikään itsestään selvyys, koska aikaisemmin en voinut kuvitellakaan itseäni yrittäjänä, mutta nyt ei asenteeni yrittäjyyttä vastaan ole enää lainkaan niin jyrkkä.

Edellisten lisäksi tähän kategoriaan on sijoitettu ne kertomukset, joissa kertoja ilmoittaa varsin voimakkaasti aikomuksensa yrittäjäksi, mutta määrittelee sen silloin sivutoimiseksi palkkatyön ohella tapahtuvaksi toiminnaksi.

Minulla on kuitenkin jonkinlainen visio tulevaisuuden työstäni. Olen työssä jonkin suuren yrityksen johtokoneistossa tai valtion jonkin osaston johdossa. Toiveenani on löytää jokin yritys, jossa etenemismahdollisuudet ovat hyvät, sillä olen huomannut, että se toimii itselläni parhaimpana kannustimena joka-päiväisessä työssä. Samalla hoidan vapaa-aikanani pientä kotitilaani yrittäen kehittää sitä parhaan osaamiseni mukaan.

Tällä ratkaisulla olen halunnut korostaa yrittäjyyteen liittyvää identiteetin vahvuutta. Tällainen kahden identiteetin omaava henkilö omaa käsitykseni mukaan yrittäjyyden suhteen heikomman yrittäjyysidentiteetin kuin henkilö, jonka identiteetti sisältää vain yrittäjyyden. Tämän ”ehkä” orientaatioryhmän taustamerkintänä käytetään tarpeen niin vaatiessa tunnistetta Y+.

5.1.4 Ei kantaa yrittäjyyttä kohtaan

Tähän luokkaan on sijoitettu kertomukset, joissa kirjoittaja ei ota minkäänlaista eksplisiittistä kantaa yrittäjyyden suhteen. Tämä ei tietenkään tarkoita, ettei heillä voisi olla omakohtaista käsitystä tästä työnteon roolista vaan sitä, että he ovat jostakin syystä jättäneet sen kirjoittamatta tähän vapaamuotoiseen kertomukseensa. Näissä kertomuksissa kertojan ammatillinen orientaatio kohdistuu ainoastaan palkkatyöhön. Palkkatyötä kertomuksissa kertojat haluavat tehdä joko johtajan, esimiehen tai pelkästään alaisen asemassa.

Olen aina pitänyt itseäni johtajatyypinä. Pohtiessani unelmatyötäni olen tullut siihen tulokseen, että jos työ valittaisiin tittelin perusteella luulen, että henkilöstöpäällikön paikka olisi aika lähellä haavettani. Enpä tietysti pahoillani olisi toimitusjohtajankaan tittelistä, mutta sitä pidän lähinnä pidemmän ajanjakson tavoitteena, koska mielestäni juuri valmistunut "keltanokka" ei ole vielä valmis astumaan toimitusjohtajan saappaisiin.

Tähän kategoriaan on sijoitettu myös ne kertomukset, joissa kertomuksen kirjoittajalla ei ole tietoa tai konkreettista toivetta tulevaisuuden ammatista, roolista työmarkkinoilla tai hän jättää tämän asian kokonaan käsittelemättä.

Urahaaveeni ei koskaan ole minulle kirkkaasti selvinnyt, ei edes vielä vaikka koenkin olevani oikealla alalla.

Tähän kategoriaan on sijoitettu myös yksi poikkeava kertomus. Kertomuksessa kirjoittaja ei ota kantaa omalta kohdaltaan yrittäjänä toimimiseen, mutta ottaa muuten mielenkiintoisella tavalla kantaa yrittäjyyteen.

Tulevaisuudessa arvelen palkkatyön ja yrittämisen käsitteiden sekoittuvan huomattavasti toisiinsa. Vakituisten työpaikkojen määrää vähenee projektituonteisuuden kasvaessa. Ja nekin henkilöt, jotka ovat työsuhteessa, ovat ainakin joiltain tavoin rinnastettavissa sisäisiin yrittäjiin.

Kirjoittaja ottaa kantaa tulevaisuuden työympäristön muutokseen yrittäjyydenkin kannalta katsottuna. Mielenkiintoisuudestaan huolimatta tässä tutkimuksessa ei ole tarkoi-

tuksenmukaista tarkastella tätä kertomusta erillisenä kategorianaan. Tässä tutkimuksessa keskitytään yrittäjyyteen ammatinvalinnan vaihtoehtona, jonka ulkoisena tunnusmerkkinä on suhtautuminen oman yritystoiminnan harjoittamiseen. Tämän syyn vuoksi tämä poikkeava kertomus sijoitetaan luokkaan, jossa kirjoittaja ei ota kantaa itsensä ja yrittäjyyden väliseen suhteeseen. Tämän ilman eksplisiittistä suhdetta yrittäjyyttä kohtaan ryhmän merkintänä myöhemmin tässä raportissa käytetään tunnistetta Y0.

5.1.5 Yrittäjyyteen lievän negatiivisesti suhtautuvat, "Ei todennäköisesti"

Tähän "ei todennäköisesti" luokkaan kuuluvat kertomukset, joissa kirjoittaja ottaa yrittäjyyttä kohtaan negatiivisen kannan. Näissä kertomuksissa kirjoittajat pohtivat yrittäjyyttä yhtenä mahdollisena uravaihtoehtona, mutta sanoutuvat siitä jollakin perusteella irti kertomuksensa jossakin vaiheessa. Myös tässä kategoriassa edellisen tapaan kirjoittajat ovat orientoituneet tekemään palkkatyötä toisen palveluksessa. Erotuksena edellisistä kertomuksista näissä otetaan kuitenkin eksplisiittisesti kantaa omaa yrittäjyyttä kohtaan.

Jos ajattelee tulevaa ammatinvalintaa vapaudenhalun kannalta voisi jopa oman itsensä työllistämisen yrittäjänä tulla kysymykseen. Toisaalta voisin kuvitella, että yrittäjyys vaatii kykyä innovoida ja olla luova. Siihen olen ehkä liian kriittinen. Joskus tuntuu, että kriittisyys on niin voimakasta, että se tukahduttaa kaiken luovuuden. Tätä tehtävääkin tehdessä tuntuu, että tarkastelen asioita niin kriittisesti, ettei paperille tahdo saada mitään. Siinä mielessä palkkatyö voisi olla parempi vaihtoehto. ... Jos ennen haastattelua pohdin vielä olisiko minusta yksityisyrittäjäksi, on se vaihtoehto nyt poissuljettu. ... Jäljelle jää siten vaihtoehto, että työskentelisin palkkatyössä kansainvälisen yrityksen ylimmässä johdossa

Tämän tutkimuksen aineisto on kerätty opintosuorituksen yhteydessä, jossa opiskelijoita pyydettiin haastattelemaan henkilöä, joka toimii ammatissa, jota he pitävät tällä hetkellä jollakin tavalla houkuttelevana. Lainauksessa esiintyvä maininta haastattelusta viittaa juuri tähän tehtävän osaan.

Kertomuksen sijoittamisen yrittäjyyden suhteen tähän "ei todennäköisesti" -luokkaan ratkaisee eksplisiittinen irtautuminen tästä vaihtoehdosta. Tähän kategoriaan sijoitetuissa kertomuksissa kirjoittajat saattavat ottaa myös näennäisen positiivisen kannan yrittäjyyttä kohtaan.

Oman yrityksen perustaminen tuskin tulee olemaan ajankohtaista minun kohdallani ainakaan päätoimisesti, eikä muutoinkaan lähivuosina.

Oheisen lainauksen perusteella voisi tulkinta olla myös jonkin asteinen positiivinen suhtautuminen yrittäjyyttä kohtaan. Kertoja ei täysin sulje yrittäjyyttä mahdollisista uravaihtoehdoista. Erotuksena edellä esitellystä heikosta positiivisesta (Y+) yrittäjyyskategoriasta hän ei kuitenkaan mainitse yrittäjyyttä mahdollisuutena, vaan jättää sen ikään kuin ilmaan. Oheisen lainauksen kertomus olisi kuulunut heikosti positiivisten kategoriaan, jos kirjoittaja olisi lainauksen loppuun kirjoittanut esimerkiksi "mutta tulevaisuudesta ei kukaan tiedä" tyyppisen lisäyksen.

Edelleen tähän kategoriaan on sijoitettu kertomukset, joissa otetaan selkeän kielteinen kanta yrittäjyyttä ja yrityksen perustamista kohtaan, mutta sitä ei ilmaista jyrkän negatiivisena vaihtoehtona vaan muotoilu on jyrkän negatiivista lievempi.

Yrittäjäksi alkaminen ei kiinnosta yhtään

Yksityisyrittäjyyttä en ole harkinnut, enkä pidä sitä itselleni sopivana vaihtoehtona

En oikein pysty kuvittelemaan itseäni yrittäjänä.

Tähän poimituista lainauksista näkyy myös se ero, millä tavalla tähän kategoriaan sijoitetut kertomukset eroavat viimeisenä esiteltävästä negatiivisesti yrittäjyyttä kohtaan suhtautuvasta kategoriasta. Näissä lainauksissa ei oteta jyrkän kielteistä kantaa yrittäjyyttä kohtaan, vaan suhde on enemmänkin kielteisen neutraali kuin jyrkän negatiivinen. Tätä kategoriaa kuvaa ainakin jollakin tavalla kielteisen kannan ilmaiseminen. Nimitän tätä kategoriaa, ei todennäköisesti, kannaksi. Tämän ryhmän taustamerkintänä käytetään jatkossa tarpeen mukaan tunnistetta Y-.

5.1.6 Yrittäjyyteen jyrkän negatiivisesti suhtautuvat, ”Ei missään tapauksessa”

Tähän luokkaan kuuluvat kertomukset, joissa kirjoittaja ilmoittaa, ettei yrittäjyys kuulu hänen vaihtoehtoisten uraorientaatioidensa joukkoon ja suhde yrittäjyyteen on selkeän kielteinen.

Kun mietin toiveammattiani huomasin, että en ainakaan halua ryhtyä yrittäjäksi.

Tähän kategoriaan on sijoitettu myös ne kertomukset, joissa orientaatio ei välttämättä ole vahvan negatiivinen, mutta samassa yhteydessä pohjavireeltään negatiivinen ilmaus vahvistetaan perustelulla joko itsen tai yrittäjyyteen kohdistuen.

Tiedän, että olen ihminen, kuka tarvitsee jonkinlaisen johdon tai rajat ohjaukseen. En siis kovasti edes yrittäessäni pysty kuvittelemaan itseäni yksityisyrittäjänä.

En kuitenkaan ole innostunut yrittäjyydestä, sillä uskon, että on jonkun muun tehtävä ottaa se ainaisen murehtimisen taakka harteilleen.

Tämän ryhmän merkintänä tarpeen vaatiessa käytetään tunnistetta Y--.

5.1.7 Miten nuoret aikuiset identifioivat itsensä yrittäjyyden suhteen?

Edellä esitellyn jakoperusteen mukaisesti kaikki tutkimusaineistona olleet 262 kertomusta sijoittuivat kappalemääräisesti eri kategorioihin oikeisen taulukon mukaisesti. Taulukossa kategorioihin sijoittuminen on esitetty myös sukupuolen ja kirjoittajan iän perusteella. Näitä tietoja ei ole poimittu itse kertomuksista, vaan ne on saatu siten, että sukupuoli on määriteltä etunimen ja ikä syntymävuoden perusteella. Syntymävuosi on saatu Vaasan yliopiston opiskelijarekisteristä. Kirjoitukset kerättiin loppuvuodesta 1999, ja ikä on määriteltä siten, että vuoden loppuun mennessä kaikki ovat täyttäneet taulukossa esiintyvän ikävuoden.

Taulukossa on kuhunkin kategoriaan sukupuolen ja iän mukaan jaoteltuna kertomusten lukumäärä ja suluissa kyseisen lukumäärän prosenttiosuus oman luokkansa kertomuksista.

Taulukko 2. Kertomusten sijoittuminen eri kategorioihin.

Yrittäjäyys	Y +++	Y ++	Y +	Y 0	Y -	Y --	Yht.
Sukupuoli							
Mies	22 (14,9)	36 (24,3)	29 (19,6)	38 (25,7)	15 (10,7)	8 (5,4)	148 (56,5)
Nainen	6 (5,3)	17 (14,9)	32 (28,1)	28 (24,6)	11 (9,6)	20 (17,5)	114 (43,5)
Ikä							
20-22	13 (8,7)	30 (20,0)	35 (23,6)	31 (20,9)	18 (12,2)	21 (14,2)	148 (56,5)
23-25	10 (11,8)	19 (22,4)	17 (20,0)	27 (31,8)	6 (7,1)	6 (7,1)	85 (32,4)
26-45	5 (17,2)	4 (13,8)	9 (31,0)	8 (27,6)	2 (6,9)	1 (3,4)	29 (11,1)
kpl	28 (10,7)	53 (20,2)	61 (23,3)	66 (25,2)	26 (9,9)	28 (10,7)	262 (100)

Tutkimuksen datan muodostaa 262 opiskelijan omaelämäkerrallista kertomusta. Kirjoittajista 148 eli 56,5 % on miehiä ja 114 eli 43,5 % naisia. Kirjoitushetkellä kirjoittajista 233 kpl (88,9 %) oli 20-25-vuotiaita. Kirjoittajat voidaan siis pääsääntöisesti luokitella nuorten ja nuorten aikuisten ryhmään. Tässä iässä he eivät enää ole identiteetin muodostumisen voimakkainumalla kaudella, mutta toisaalta eivät ole myöskään Lilesin (1974) kuvaamassa vapaan valinnan periodin vaiheessa, jossa yrityksen perustaminen on hänen mukaansa eri syistä luonnollisinta.

Edelleen voidaan panna merkille, että yli puolet opiskelijoista (54,2 %) ottaa omalla kohdallaan ainakin jonkin asteisen positiivisen kannan omasta orientoitumisestaan yrittäjänä toimimiseen. Lisäksi huomionarvoista on, että lähes 31 % (10,7+20,2=30,9) kirjoituksista orientaatio oli luokkaa kyllä tai hyvin mahdollista. Omalta henkilökohtaiselta kannalta yrittäjäksi ryhtymiseen negatiivisen kannan otti vain hiukan yli 20 % (9,9+10,7=20,6) kirjoittajista. Omaan ammatinvalintaan liittyvää kantaa yrittäjäksi ryhtymistä kohtaan ei ilmaistu 25 % (25,2) kertomuksista.

Arkiajatteluun perustuvana mielipiteenä usein esitetään, että korkeasti koulutetut ovat väestöosuuteensa nähden aliedustettuina yrittäjien keskuudessa. Samaiseen arkiajatteluun perustuen syitä on haettu koulutuksen tuoman tiedon vaikutuksista riskinottohalukkuuteen tai toisaalta tähän asti korkeasti koulutettujen muita paremmista mahdollisuuksista työllistyä toisen palveluksessa. Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei ole ottaa kantaa edellä esitettyihin väitteisiin. Kuitenkin kertomusten jakautumisen perusteella eri kategorioihin voidaan todeta, että varsin suuri määrä opiskelijoista lukee mukaan ammatilliseen identifiointumiseen yrittäjyydenkin mahdollisuuden.

Joka tapauksessa ainakin yliopisto-opintojen aloittamisvaiheessa potentiaalisia yrittäjiä siis esiintyy. Tietenkin on huomioitava, että intentio, aikomus, yrittäjäksi muuttuu konkreettiseksi yritystoiminnan harjoittamiseksi vain murto-osalla henkilöistä, joilla tällainen intentio on. Lisäksi Huuskosen (1992: 86) mukaan itse intentiossakin tapahtuu koko ajan muutoksia sillä tilanteet, halut, kyvyt, velvollisuudet jne. voivat muuttua ajan mittaan ennen tekoihin ryhtymistä. Oleellista kuitenkin yliopiston kannalta asiaa tarkasteltaessa olisi, ettei yliopisto itsessään ja toiminnassaan olisi vaikuttamassa intentioihin niin, että tässä esille tullut potentiaali katoaisi. Tähän liittyvä yliopiston toiminta on mielenkiintoinen kysymys, johon tulee palata tämän tutkimuksen muihin kysymyksiin vastaamisen yhteydessä.

Tarkasteltaessa sukupuolijakaumaa huomataan, että mitä enemmän siirrytään omaan yrittäjyyteensä positiivisesti suhtautuvien suuntaan, sitä enemmän miehet ovat naisiin nähden yliedustettuina. Miespuolisten kirjoittajien kertomuksissa lähes 40 % ($14,9+24,3=39,2$) katsoi yrittäjyyden vähintään hyvin mahdolliseksi. Naispuolisten kirjoittajien kertomuksista vain runsas 20 % ($5,3+14,9=20,2$) sijoittui vastaavaan ryhmään. Vastaavasti omaan yrittäjyyteensä jonkin asteisen negatiivisesti suhtautuvassa ryhmässä taas naisten kirjoitusten osuus oli yli 27 % ($9,6+17,5=27,1$), kun miesten kirjoituksista vain runsas 16 % ($10,7+5,4=16,1$) sijoittui tähän ryhmään. Taulukon frekvenssien perusteella suoritettussa merkitsevyytestauksessa Khin neliö saa arvon 19.29. Khin neliön merkitsevyydestaulukosta (Karma & Komulainen 1990: 97) voidaan todeta, että saatu arvo ylittää 1 %:n rajan, joka on 15.1. Yrittäjyysorientaatiolla ja sukupuolella on siis merkitsevä yhteys.

On siis mielenkiintoista havaita, että jo orientoitumisessa yrittäjyyttä kohtaan on sukupuolen suhteen eroja. Tämä havainto on mielenkiintoinen erityisesti sitä tutkimustietoa vasten, että 37 maan vertailussa yhdessäkään ei naisten yrittäjyysaktiivisuus ollut miehiä korkeammalla tasolla. Näissä vertailumaissa noin 6 naista ja 10 miestä sataa aikuista kohti toimi yrittäjinä, tarkan suhdeluvun ollessa 1,8 miesten eduksi (Reynolds et. al. 2002: 29).

Edellisestä väkisinkin esiin nouseva kysymys kuuluu, miksi näin on. Kuten edellä sosiaalisesta tarinavarannosta esitettiin, jotkut tarinalliset roolit on varattu miehille ja jotkut naisille. Edustaako yrittäjyys siis jotakin sosiaalisen tarinavarannon roolia, joka on varattu enemmän miehille kuin naisille? Vastausta tähän kysymykseen on tässä vaiheessa ennen aikaista antaa. Asiaan tulee palata hieman myöhemmin, kun avataan kertomusten perusteella kysymystä siitä, mitä yrittäjyys kertomuksissa kertojille edustaa.

Taulukosta voidaan silmämääräisesti nähdä, että nuorimmat kirjoittajat identifioituvat omaan yrittäjyyteensä negatiivisemmin kuin kirjoittajat, joilla on ikää enemmän. Kahden positiivisimmin omaan yrittäjyyteensä lukeutuvaan ryhmään voitiin nuorimpien (20–22 vuotta) kirjoittajien kertomuksista 28,7 % ja heitä vanhempien (23–25 vuotta) kirjoittajien kertomuksista 34,2 % sijoittaa näihin ryhmiin. Vastaavalla tavalla negatiivisesti omaan yrittäjyyteen suhtautuvien joukossa nuoremmat (20–22 vuotta) kirjoittajat olivat edustettuna 26,4 % osuudella kun vanhempien (23–25 vuotta) kirjoittajien kertomuksia sijoittui näihin luokkiin vain 14,2 % osuudella. Yrittäjyysorientaatiota ja kolmen ikäryhmän taulukon frekvenssien perusteella suoritettussa merkitsevyytestauksessa Khin neliö saa arvon 12.17. Khin neliön merkitsevyydestaulukosta (Karma & Komulainen 1990: 97) voidaan todeta, että saatu arvo ei ylitä 5 %:n rajaa, joka on 18.03. Yrittäjyysorientaation ja iän välille ei siis silmämääräisyydestä huolimatta tässä tutkimuksessa kyettä osoittamaan yhteyttä.

Kertomusten sijoittuminen tarinoista muodostettuihin kategorioihin ei tämän tutkimuksen kannalta ole kuitenkaan kaikkein mielenkiintoisin kysymys. Mielenkiintoisempi on kysymys, miksi näin on. Tähän jo edellä viitattiinkin. Joka tapauksessa kertomusten

sijoittuminen näihin eri kategorioihin osoittaa, että yrittäjyys kuuluu tavalla tai toisella valtaosalla opintonsa aloittavan opiskelijan tulevaisuutta koskevaan elämismailmaan. Seuraavaksi onkin syytä tarkastella lähemmin niitä osatekijöitä ja käsityksiä, jonka kautta yrittäjyyttä ja yrittäjyysvalintaa kohtaan kertomuksissa otetaan kantaa.

5.2 Yrittäjyyskuva tarinoissa

Tämän alaluvun tarkoituksena on tarkastella kertojien yrittäjyyteen ja sen kuvaamiseen liittyvää kerrontaa. Tavoitteena on kuvata yrittäjyysilmiötä siten kuin opiskelijat sen omakohtaisesti näkevät tai kokevat ja kuinka he sen kertomuksessaan ilmaisevat. Tavoitteena on siis fenomenografinen metodi ja sen toisen asteen näkökulma. Huomion-arvoista on, että tässä ei yritetä kuvata, mitä tai minkälaista yrittäjyys todellisuudessa on. Tässä kuvataan sitä, minkälaisia käsityksiä kertojat yrittäjyydestä ilmaisevat. Kyse on mm. siitä yrittäjyyteen liittyvästä ja nuorille tarjolla olevasta tarinavarannosta, josta he kuvansa yrittäjyyttä kohtaan voivat rakentaa. Tai ehkä vielä tarkemmin, kyse on tarinavarannon hyödyntämisestä, kertomukseen mukaan ottamisen muodossa ja sitä kautta myös perustana yrittäjyysvalinnalle.

Kertojat ovat hyvin eriarvoisessa asemassa sen suhteen miten paljon heillä on ollut mahdollisuutta tutustua yrittäjän elämään ja toimintaan lähemmin. Jotkut kertojista toimivat tai ovat toimineet yrittäjinä. Toisilla perhetaustasta johtuen on ollut mahdollisuus erittäin läheltä seurata yrittäjien toimintaa ja siten muodostaa tämän perusteella käsitys yrittäjän toiminnasta. Joidenkin opiskelijoiden kertomusten perusteella kosketus yrittäjiin ja yrittäjyyteen on ollut erittäin vähäistä. Tästä kertojien erilaisuudesta huolimatta on tässä yhteydessä tarkoituksenmukaista tarkastella kertomusten kautta muodostuvaa kuvaa yrittäjyydestä koko aineiston laajuudelta.

Ratkaisu on tarkoituksenmukainen, koska tämän tarkastelun tavoitteena on tuoda esiin opiskelijoiden maailmaan kuuluva kuva yrittäjyydestä. Kuva, joka omalta osaltaan luo sitä pohjaa, minkä perusteella nuoret arvioivat suhdettaan tätä toimintaa eli yrittäjyyttä kohtaan.

Tässä tarkasteltavaksi on siis otettu ne kertomukset, joissa kertojan kertomuksessa eksplisiittisesti jollakin tavalla otetaan kantaa oman identiteetin suhteesta yrittäjyyteen. Tarkastelun ulkopuolelle jäävät siten luonnollisesti ne 66 (Y0) kertomusta, joissa kirjoittaja ei ota minkäänlaista kantaa yrittäjyyteen.

Jotta laajan aineiston tarinoihin liittyvästä yrittäjyyskerronnasta voisi saada otteen, olen aineistoon perustuen tulkinnut tarinoita kolmelta kannalta niiden luonteen mukaan. Suurin osa yrittäjyyttä kuvaavasta materiaalista näyttää liittyvän itse yrittäjänä toimimiseen ja yrittäjyyden kuvaamiseen. Voisin kutsua tätä yrittäjyydeksi toimintana tai yrittäjyyden työn luonteeksi. Tällöin kirjoittajat liikkuvat hyvinkin konkreettisten yrittäjän työhön liittyvien ilmiöiden kuvauksissa.

Toiselta kannalta katsottuna kirjoittajat kuvaavat yrittäjyyttä oman tulkintansa avulla. Tällöin kyseessä on vähemmän konkreettinen, usein tunteisiin liittyvä kuvaus yrittäjän työstä ja siihen liittyvistä ilmiöistä. Nämä kuvaukset yrittäjyydestä ovat lähempänä tai enemmän sidoksissa kirjoittajan omaan orientaatioon yrittäjyyttä kohtaan, kuin edelliset kuvaukset yrittäjyydestä.

Kolmannen lähestymistavan tarjoavat kirjoittajat tai tarkemmin kertomusten osat, joissa kertomuksessa nostetaan yrittäjyys jollakin tavalla jalustalle. Näissä kertojana näyttää olevan joku tai jokin muu taho kertojan ohella tai rinnalla. Tarkastelen kertomusten yrittäjyysilmauksia tässä järjestyksessä.

5.2.1 Yrittäjän työn konkreettinen luonne ja toiminta

Yrittäjän työn konkreettista luonnetta kuvaavana neutraalina ilmauksena korostuu kaksi tekijää. Nuo kaksi laajempaa kokonaisuutta, jotka liitetään yrittäjyyteen, ovat työntöön vapaus ja laatu. Viimeksi mainittu työntöön laatu viittaa pääsääntöisesti työntöön kovuuteen.

Vapaus esiintyy kertomuksissa mm. "vapautena päättää omista asioista, ei tarvitse selittää tekosiaan toiselle, eikä kukaan ole hengittämässä niskaan, paitsi mahdollisesti pankki". Vapaus liitetään usein yrittäjyyteen riippumatta siitä, pitääkö kirjoittaja omaan yrittäjyyttään mahdollisena tai ei. Kertomuksessaan kirjoittaja, joka ei halua ryhtyä yrittäjäksi, kirjoittaa seuraavasti.

Ihannetilanne olisi se, että työskentelisin kenestäkään riippumatta omassa tahdissani. Mieleen tulee taas yrittäjyys ja sen suoma itsenäisyys. (Mies, 21, Y-)

Toisaalta toiset kirjoittajat, jotka suhtautuvat omaa yrittäjyyttään kohtaan kielteisesti, näkevät yrittäjän toiminnassa vapauden toisen puolen eli sitovuuden. Kyse ei siis ole siitä, että yrittäjä kaikkien kertojien mielestä olisi vapaa, vaan siitä, että vapaus tai sen puuttuminen näyttää kuvaavan yrittäjyyttä. Toinen kirjoittaja tulkitsee yrittäjyyden vapaaksi, kun toinen näkee sen sitovana. Eroavaisuus näyttää olevan riippuvainen kirjoittajasta ja hänen omasta suuntautumisestaan yrittäjyyttä kohtaan.

Toinen vallitseva käsitys yrittäjyydestä liittyy työnteon luonteeseen ja erityisesti sen kovuuteen ja siihen liittyviin tekijöihin. Yrittäjyyteen liittyen työnteon kovuus näkyy mm. töiden paljoutena ja pitkinä, kirjoittajien mukaan, jopa 24-tuntisina työpäivinä. Tätä yrittäjyyteen liittyvän työnteon ominaisuutta kuvaa seuraavanlainen kirjoittajan toteamus.

Yrittäminen ei missään nimessä ole helppoa. Erityisesti alkuvaiheessa yrittäminen koettelee niin taloudellista, fyysistä kuin henkistäkin kuntoa. Yrittäjän on vaikea päästä eroon työstä. (Mies, 24, Y++)

Yrittäjän työn kovuuteen liittyen kirjoittajat kuvaavat sitä riskipitoisena, stressaavana ja vastuullisena toimintana. Yrittäjä on kirjoittajien mielestä paitsi taloudellisessa vastuussa itselleen niin myös työntekijöihinsä nähden.

Se (yrittäjyys) antaa paljon, mutta vaatii hirveästi työtä. Vastuu yrityksestä on suuri. Saa kuitenkin vapauden tehdä mielenkiintoisia asioita. (Nainen, 23, Y++)

Vaikka olen luokitellut kerronnan yrittäjyyteen liittyvän vapauden ja kovan työn erillisiksi yrittäjyyttä kuvaaviksi ulottuvuuksiksi, linkittyvät ne edellä olevan lainauksen kautta toisiinsa. Yrittäjyyteen liittyy kerrontaa vapaudesta tai tulkinnasta riippuen vapauden puute. Vapauteen liittyvä kerronta linkittyy myös kovaan työhön tai päinvastoin kova työ linkitetään vapauteen, kuten viimeksi lainatussa.

Työnteon kovuuteen liittyy kertomuksissa myös maininnat yrittäjyyteen liittyvästä riskistä ja stressistä. Tällä tavalla tulkittuna yrittäjyyden toimintana voin katsoa käsittävän kaiken puheen siitä, mikä liittyy työnteon vapauteen ja työnteon kovuuteen. Vapauteen tai sen puutteeseen liitetään työnteon itsenäisyys ja omajohitoisuus. Työnteon kovuuteen liittyy kertomusten perusteella riski ja vastuullisuus taloudellisista asioista. Nämä tekijät muodostavat sen ytimen, jonka jälkeen lähdän tarkastelemaan mitä muita käsityksiä kirjoittajat yrittäjyydestä esittävät.

5.2.2 Tulkintoja yrittäjyydestä

Kirjoittajien tulkintaa yrittäjän työtä ja yrittäjän toiminnasta siirrytään seuraavaksi konkreettisesta yrittäjän toiminnasta lähemmäs kirjoittajan omaan yrittäjyysvalintaan suhteessa oleviin ilmiöihin. Ensimmäisenä käsittelen yrittäjyyteen ja yrittäjän toimintaan liittyvän kuvauksen yrittäjän työn haasteellisuudesta. Haastavuuden kanssa samaan luokkaan voidaan sijoittaa kirjoittajien maininnat siitä, että yrittäjyys on kiehtovaa tai sen vastapuolena ahdistavaa, riippuen kertojan suhteesta omaan yrittäjyyteensä. Vain omaa yrittäjyyttään mahdollisena pitävät kirjoittajat pitävät yrittäjyyttä haasteellisena tai kiehtovana.

Haasteita ja itsenäisyyttä yrittäjyydestä. Yrittäjänä uskon usean eri tavoitteeni täyttyvän. Yrittäjän työ on haastavaa. Työ on hyvin itsenäistä. Yrittäjä vastaa lähinnä itselleen. Vaikka jatkuvat ja vaikeat tehtävät lisäävät stressiä, koen sen kannattavaksi onnistumisesta saatavaan tyydytyksen tähden. En niinkään piittaa rahasta - riippumattomuus on minulle tärkeämpää. Olisi kiva omistaa itsenäinen yritys. (Mies, 27v, Y+++)

Yllä olevassa lainauksessa kirjoittaja linkittää työn haasteellisuuden, työnteon vapauden, itsenäisyyden ja työn kovuuden toisiinsa. Lainauksen lopussa kirjoittaja viittaa itsenäisyyden ja riippumattomuuden ensisijaisuuteen taloudellisiin arvoihin nähden. Kirjoittaja pitää omaa yrittäjyyttään hyvin mahdollisena. Tämä sama muiden kuin taloudellisten arvojen ensisijaisuus näyttää olevan hallitseva tekijä näillä yrittäjyyteen suuntautuneilla kirjoittajilla.

Toisten leivissä ei rikastu, sanoo sananlasku, ja se pitää paikkansa. Toisaalta raha ei tuo onnea. Ymmärrän sen jo nyt, vaikkei rahaa ole koskaan liikaa ollutkaan. Raha ei ole tavoitteeni, eikä sitä ole valtakaan. Elämältä haluaisin rauhallisuutta ja uusia asioita, joihin voisi tutustua työnteon ohessa. Haasteet ja niihin vastaaminen ovat lähellä sydäntäni. Oman yrityksen pyörittäminen on suuri haaste ja sen otan mielenkiinnolla vastaan. (Mies 21v, Y+++)

Yllä olevan lainauksen ensimmäinen lause kuvastaa sitä tarinavarantoa, joka nuorille on tarjolla yrittäjyydestä. Sananlaskun muodossa esitetään väite ja varmemmaksi vakuudeksi sinetöidään se omalla mielipiteellä sananlaskun paikkansapitävyydestä. Enemmän kuin yrittäjänä toimimisen taloudellisesta erityisasemasta lause kertoo kirjoittajan sananlaskun tulkinnasta. Tulkinnan ensiarvoisuus tulee esiin, jos sitä verrataan esimerkiksi siihen keskusteluun, jota käydään palkkatyönä työtään tekevien suuryritysten johtajien optioista. Fakta- tai vasta-argumentti sananlaskulle voisi siis olla, että palkkatyössä sitä vasta mahdollisuus rikastua onkin. Tämä mahdollinen tarinavaranto näytetään kuitenkin sivuutettavan. Myös seuraavan lainauksen kautta voi pohtia tulkintaa rahan roolista suhteessa yrittäjyysvalintaan.

Yrittäjäksi en halua, sillä heistä olen aina saanut sellaisen kuvan, että vapaa-aikaa ei ole, ainainen kiire ja stressi uhkaa ja että köyhtyminen on helpompaa kuin rikastuminen. Minä en ole laiska, mutta arvomaailmassani vapaa ajalla on todella suuri merkitys. Tulevaisuuden työpaikalla odotan säännöllisiä työaikoja ja hyvää palkkaa. (Mies, 21v, Y-)

Sen lisäksi, että kirjoittaja kirjoittaa yrittäjyyden taloudellisista seuraamuksista täysin päinvastaisen tarinan osan, voi lainausta tulkita tässä yhteydessä laajemminkin. Kirjoittaja yhdistää edellä esitellyn yrittäjän työn kovuuden ja siihen liittyvät seikat näihin taloudellisiin seurauksiin, jotka hän tulkitsee yrittäjyyteen liittyvän. Edelleen mielen-

kiintoista on havaita, että viimeisessä lauseessa kirjoittaja yhdistää hyvän toimeentulon toiveekseen palkkatyötä kohtaan. Tämä onkin palkkatyöhön suuntautuvien kirjoittajien usein toistuva teema. Teema ei varsinaisesti liity ensisijaisesti palkkatyöhön vaan siihen, että vakaa tulotaso ja turvallisuus liitetään palkkatyöhön ja epävarmuus ja köyhtymisen mahdollisuus yrittäjyyteen. Seuraavassa lainauksessa palkkatyön turvallisuus laajenee vielä hieman.

Varsinaisesta tulevasta ammatistani pystyn kertomaan ainakin sen verran, että yksityisyrittäjyys sen perinteisessä muodossaan ei tule kysymykseen. Olen kai niin turvallisuudenhakuinen ihminen, että ylimääräinen riskinotto ei huvita. Toisekseen miksi ottaa valtava riski, kun KTM:n koulutuksella saa jo kunnan töitä ja riittävän hyvää palkkaa? (Mies, 23v, Y--)

Edellä jo viitattiin, että arki ajattelun perusteella väitetään, että yliopistojen ja korkeakoulujen opiskelijat muuta väestöä vähemmän ovat siirtyneet ja haluavat siirtyä yrittäjiksi. Onko syy yliopistoissa ja korkeakouluissa sekä niiden harjoittamassa opetuksessa, on tämän kirjoittajan kerrontaa tulkiten kiistanalainen kysymys. Kirjoittaja näyttää käyttävän hyväkseen sitä tarinavarantoa, joka yhdistää yliopistokoulutuksen saatavilla olevaan työhön ja riittävän hyvään palkkatasoon. Tarinavaranto antaa mahdollisuuden orientoitua palkkatyöhön yrittäjyyden kustannuksella.

Tässä lainauksessa voidaan lisäksi havaita, miten kirjoittaja yhdistää taloudelliset arvot, ja palkkatyön turvallisuuden ja toisaalta yrittäjyyteen liittyvän riskin toisiinsa. Rikastumisesta kirjoittaja ei puhu mitään, mutta liittyy ”riittävän” tulotason tällä kertaa palkkatyöhön. Raha on siis vähintäänkin ristiriitainen kysymys opiskelijoiden arvioidessa yrittäjyyttä ja palkkatyötä.

Kirjoittavat tulkitsevat yrittäjyyttä rajattomia mahdollisuuksia sisältäväksi toiminnaksi ja vaihtelevaksi monipuoliseksi työksi. Näin kirjoittavat yrittäjyyttä omalla kohdallaan mahdollisuutena pitävät kirjoittajat. Aivan päinvastaiseksi voidaan tulkita seuraava mielipide yrittäjyydestä.

Vielä pari vuotta sitten vakaa aikomuksena oli jatkaa jo toisessa sukupolvessa toimivaa perheyrittystä. Jossain vaiheessa kuitenkin ahdistuin ajatuksesta elää

koko loppu elämään paikallaan polkien. Kunnianhimoni vaati enemmän. ... Kuten aikaisemmin mainitsin, vielä pieni aika sitten aikomuksenani oli jatkaa pientä perheyrittystä, mutta huomasin, ettei tämä ura olisi tarjonnut niitä virikkeitä ja haasteita, joita kaipasin. (Mies, 20v, Y+)

Joillekin kirjoittajille yrittäjyys edustaa rajattomia mahdollisuuksia, vaihtelevaa monipuolista työtä ja kaikkea hyvää, mitä hän työnteolta odottaa. Sama ilmiö, eli yrittäjyys, saattaa toiselle edustaa aivan vastakkaista työnteon muotoa ja sen mahdollisuuksia. Tässä viimeksi mainitussa lainauksessa voidaan vielä kiinnittää huomio siihen, että ainakin teoriassa kirjoittajalla on ollut hyvä mahdollisuus seurata yrittäjyyttä erittäin läheltä. Hänellä on varmasti tietoa yrittäjyydestä, mutta hyvällä syyllä voi kysyä, onko tämä tieto myös rajannut hänen ajatteluaan niin, ettei hän näe mahdollista maailmaa näkemänsä tai kokemansa ulkopuolella.

Seuraavan kokonaisuuden yrittäjyyden tulkinnasta näyttää muodostavan yrittäjyyden liittäminen laajemmin elämää ja yrittäjän läheisiä koskevaksi kokonaisvaltaiseksi toiminnaksi. Tällaisia tulkintoja ovat yrittäjyys elämäntapana, jolla on vaikutuksensa koko yrittäjän perheen elämään ja erityiskysymyksenä vapaa-aikaan. Eli sen lisäksi, että yrittäjän itsensä työ nähdään verrattain kovaa työpanosta vaativana toimintana, niin samaan ilmiöön on sidoksissa laajemmin koko yrittäjän lähipiiri.

Toisaalta yrittäjyys on ehkä kuitenkin se tavoiteammatti. Tärkein asia, jonka työ antaa on toimintavapaus. Saa itse päättää tekemisistään, eikä kukaan ole määräälemässä mitä pitäisi tehdä. Oman onnistumisen tai epäonnistumisen näkee kun katselee vuoden tulosta. Siitä näkee onko tullut tehtyä virhearviointeja vai onko kaikki mennyt suunnitelmien mukaan. Vastuuta ei pysty vierittämään muiden harteille. Mitä yrittäjyys ottaa, niin melko pitkälle se on vapaa-ajasta pois. En muista koska meidän isä olisi pitänyt kunnon lomaa. Viikko on ollut ehdoton maksimi, kun ollaan jonnekin matkalle menty. (Mies, 22v, Y++)

Tähänastisen kokemuksen pohjalta ainakin tiedän, ettei yrittäjällä ole koskaan lomaa. Ja niinä kesinä, jolloin olin äitini bisneksessä töissä, sain huomata, ettei yrittäjän lapsellakaan ole lomaa. Tämä asia ei siis ainakaan tulisi yllätyksenä jos perustaisin oman yrityksen. (Mies, 25v, Y++)

Hyviin puoliin kuuluu ainakin mahdollisuus omien ideoiden kehittelyyn ja toteuttamiseen, oman työtahtiin määrääminen ja monipuolinen työkuva. Negatiivisempaa on työ- ja vapaa-ajan rajan katoaminen, pakko ottaa riskejä ja vastuuta, tietynlainen yksinäisyys ja turvattomuus. (Nainen, 22v, Y+)

Näissä tässä alaluvussa esiintyvissä lainauksissa näkyy selvästi miten konkreettinen tulkinta yrittäjän työn kovuudesta ei esiinny välttämättä yksin. Työ ja sen kovuus liittyy laajemmin koko yrittäjän lähipiiriin. Toisaalta tulkinnalliset työn haasteellisuus ja riskipitoisuus lähinnä taloudellisiin arvoihin liittyen linkittyvät joissakin kertomuksissa toisiinsa ja edellisiin. Näihin puolestaan otetaan kantaa sen mukaan, mikä on kirjoittajan suhde omaan yrittäjäysvalintaansa.

5.2.3 Vähän omaa paljon lainattua

Yrittäjyyden kuvauksissa kolmanneksi kokonaisuudeksi yrittäjän toiminnan ja toisaalta yrittäjänä toimimisen tulkinnan rinnalle näyttää nousevan kirjoittaminen, jonka perusta on itse yrittäjyyden ulkopuolella. Tätä edustaa mm. lainaus, jossa yrittäjäyskuvaus näyttää enemmän jostakin lainatulta kuin omakohtaisesti koetulta tai itse muodostetulta kavalta.

Luultavasti valmistuttuani yliopistosta ajaudun jonkinlaiseen yrittäjän ammattiin, koska siinä on se tietty oma vapaus mikä viehättää. Työtä voi tehdä yrittäjänä vaikka seitsemän päivää viikossa ja vaikka yölläkin jos siltä tuntuu. Sitten voi pitää vaikka muutaman päivän vapaata. Yrittäjän rooliin sopii parhaiten sanonta, jokainen on oman onnensa seppä. (Mies, 22v, Y++)

Useassa kertomuksessa yrittäjää kuvataan täsmälleen samalla ilmauksella ”oman onnensa seppä”. Sen esiintyminen verrattain usein ja aina samassa muodossa pakostakin johdattaa miettimään sen alkuperää ja siirtymistä kuvaamaan yrittäjän toimintaa. Menevästä syvemmälle tähän pohdintaan voin kai todeta, että sanonnalla ”oman onnensa seppä” on syvät juuret suomalaisessa kulttuurissa ja historiassa. Opiskelijat ovat ottaneet tämän tarinavarannon käyttöönsä ja argumentiksi. Edellä olevasta lainauksesta voi myös lukea, miten edellä esitellyt yrittäjän työn vapaus ja kova työnteko yhdistyvät tässä tarinavarannosta lainatussa sanonnassa. Tähän samaan kulttuurista ja sen tarinavarannosta otettuun sanontaan viittaa yhden kirjoittajan kuvaus yrittäjyyden yhteydestä ”amerikkalaiseen tuhkimotarinaan”. Tämän sanonnan takana ei olekaan enää suomalainen kulttuuri, vaan kirjoittaja on ottanut käyttöönsä myös muista kulttuureista peräi-

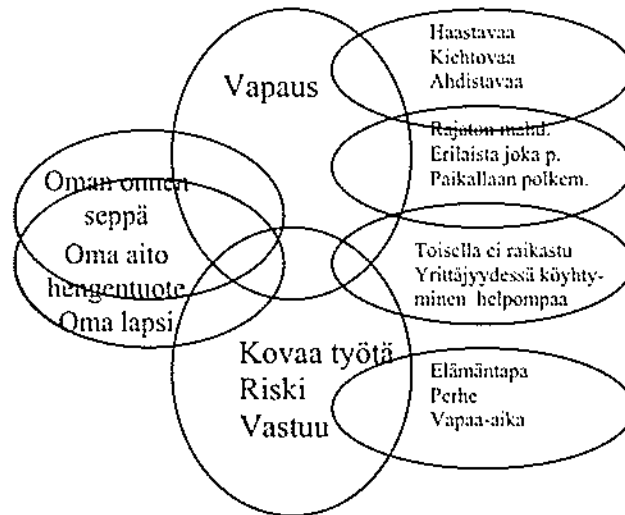
sin olevan tulkinnan osaksi yrittäjyyttä. Hiukan uudempaa tarinavarantoa edustaa seuraava lainaus.

Oma firma ei tulisi olemaan minulle taakka, vaan aito oma hengentuote. Oma lapsi. (Mies, 23v, Y+++)

Tässä lainauksessa taitaa enemmänkin puhua television mainos ja sen luoma kuva kuin kirjoittajan omat sanavalinnat. Mezirow (1995) nostaakin esiin television tämänhetkisen ylivoimaisen, vallitsevan ideologian ikuistamisen ja laajentamisen keskeisenä välineenä. Tietenkään ei voi väittää, ettei kirjoittaja ilman tuota tv-mainosta olisi käyttänyt juuri noita sanoja. On kuitenkin todennäköisempää, että kirjoittaja on lainannut nuo sanat ja sisällyttänyt kertomukseensa, koska ne sopivat kuvaamaan hänen mielipidettään. Tällä tavalla kertojien käytössä oleva tarinavaranto on laajentunut verrattuna esimerkiksi 50 vuotta sitten elettyyn aikaan. Tarinavarannon levittäjiä on huomattavasti enemmän kuin ennen. Kysyä tietenkin voi, missä määrin uudenlaiset ympäristöt tänä päivänä ja tulevaisuudessa lisäävät erilaisten tarinavarantojen leviämistä.

5.2.4 Minkälaisia ovat opiskelijoiden käsitykset yrittäjyydestä?

Edellä esitetyn perusteella kirjoittajat liittävän yrittäjyyteen ainakin kolmen eri tason käsityksiä. Nämä tasot ovat ensin itse yrittäjän konkreettinen toiminta. Toiseksi esiin nousee, tulkinta yrittäjänä toimimisesta sekä vaikutukset henkilöön ja hänen lähi-piiriinsä. Kolmanneksi taso, joka irtautuu itse toiminnasta, nostaen yrittäjyyden, jos ei jalustalle, niin toiselle abstraktiotasolle. Nämä tasot eivät ole kertomuksissa irrallaan, vaan liittyvät usein jollakin tavalla toisiinsa. Puhetta ja käsityksiä yrittäjyydestä voi kategorisoida tämän perusteella ja kuvata graafisena esityksenä seuraavasti.

Kuvio 13. Yrittäjyyskäsitteet ja niiden väliset suhteet kertomuksissa.

Kuviosta näkee sen kompleksisen maailman, joka kertomuksista välittyy yrittäjyydestä itsestään ja yrittäjyyden tulkinnasta. Kaikille kirjoittajille yhteisenä tekijänä näyttää olevan käsitys, jonka mukaan yrittäjän työ on kovaa. Kovuuteen liittyy paitsi fyysisiä, niin myös työnteon psyykkisiä puolia. Fyysisinä puolina esiintyy kertomuksissa esimerkiksi ajankäyttö, kun yrittäjyys nähdään paljon aikaa vievänä toimintana. Huomionarvoista tietenkin uravalinnan suhteen on, kun yksi kirjoittaja näkee paljon työnteon vapautena tehdä työtä 24 tuntia vuorokaudessa seitsemänä päivänä viikossa, niin toiselle se on raskasta, stressaavaa ja vapaa- ja työajan hämärtymistä, josta hän haluaa pysyä mahdollisimman kaukana.

Edelleen yrittäjyyteen liitetty vapaus jonkun kirjoittajan mielestä tuntuu ahdistavalta ja siksi hän valitsee kertomuksessaan palkkatyön. Pääsääntöisesti kirjoittajat, riippumatta suhteestaan omaa yrittäjyyttään kohtaan, pitävät sitä vapauden ilmentymänä. Vapaus ja kova työ näyttävät kuitenkin kuuluvan kirjoittajien elämämaailmassa ainakin jollakin tavalla yhteen. Yrittäjyys edustaa vapautta ja mahdollisuutta tehdä asiat omalla tavalla. Vapauden toinen puoli on kuitenkin vastuu. Vastuu voidaan luokitella samaan kategoriaan kovan työn kanssa, kun vastuu yrittäjän sidosryhmiä kohtaan omalta osaltaan aikaansaa sen, että yrittäjänä toimiminen koetaan kovana. Vapaus ja kova työ siis

kytkeytyvät kertomuksissa toisiinsa, milloin vastuun ja kovan työn suhteessa vapauteen tai kuten alla olevassa lainauksessa vapaus suhteessa vastuuseen.

Yrittäjydessä minä näen vapauden päättää omista asioista. Ei tarvitse selittää tekostaan toisille, eikä kukaan ole hengittämässä niskaan, paitsi mahdollisesti pankki. (Mies, 26v, Y+++)

Tämä tarkastelu antaa siis kuvan, että on aika vaikea rakentaa determinististä mallia siitä, mitkä tekijät yrittäjydessä vaikuttavat yksilön ratkaisuihin ammattiin ja sen muotoon liittyvissä kysymyksissä. Enemmän kuin vastauksia tämä luku herätti kysymyksiä siitä, miten ongelmaa voitaisiin lähestyä niin, että sen ratkaisu voisi saada jäsentyneemmän muodon. Merkityksettömänä tätä analyysiä ei kuitenkaan voida pitää, sillä se antaa kuitenkin yhden mahdollisuuden tarkastella yrittäjyysvalintaa ja tuo ehkä entistä korostetummin esiin ihmisen käsitykset ja niiden tulkinnallisuuden elämän eri ilmiöistä ja tässä tapauksessa erityisesti yrittäjyydestä.

5.3 Merkitykselliset kokemukset ja ilmiöt suhteessa yrittäjyysvalintaan

Edellä esitelty, kirjoittajien kertomuksista syntyvä kuva yrittäjyydestä on yksi niistä osatekijöistä, jotka liittyvät yksilön tekemään yrittäjyysvalintaan. Tämän lisäksi yrittäjyystutkimuksen viitoittamana tarkastellaan ympäristön, sen henkilöiden, tapahtumien, muun toiminnan ja ilmiöiden esiintymistä yrittäjyysvalinnan yhteydessä. Edelleen yrittäjyystutkimuksen viitoittamana tarkastelen tässä yhteydessä, millä tavalla kertomuksissa henkilöön itseensä liittyvät tekijät liittyvät yrittäjyysvalintaan. Nämä osatekijät muodostavat yksi kerrallaan seuraavat yhdeksän alalukua. Niiden jälkeen kymmennessä alaluvussa on mahdollisuus vastata tutkimuksen kolmanteen kysymykseen. Aineiston tarkastelu tapahtuu fenomenologiselta ja hermeneuttiselta kannalta siten, että henkilön subjektiivinen kokemus ja kokemuksille annettava merkitys on nostettu tarkastelun kohteeksi.

Ensimmäiseksi nostan kertomuksista esiin kohdat, joissa yrittäjyysvalinnan yhteydessä kirjoittajat kertovat eri henkilöistä ja heidän roolistaan yrittäjyysvalinnalleen. Tällaisina

henkilöinä kertomuksissa esiintyvät luonnollisesti kirjoittajan jompikumpi tai kummatkin vanhemmat tai muut lähisukulaiset. Lähisukulaisten lisäksi jotkut kirjoittajat nostavat tällaisiksi merkityksellisiksi toisiksi joitain muita tuttaviaan kuten poika-/tyttöystävänsä tai näiden vanhemmat. Osassa kirjoituksista tällaisina henkilöinä toimivat myös kirjoittajien haastattelemat henkilöt. Tehtävänannossahan kirjoittajia pyydettiin tutustumaan johonkin henkilöön, joka toimii sillä hetkellä ammatissa, joka vastaa heidän sen hetkistä unelma-ammattiaan. Tällaisten henkilöiden haastatteluissa kirjoittajat nostivat esille myös yhteyden yrittäjyysvalinnalleen. Myös nämä merkitykselliset toiset on otettu huomioon tässä yhteydessä. Tässä yhteydessä esitellään myös muita merkittävässä yrittäjyysvalintaan liittyneessä roolissa esiintyneitä henkilöitä. Ympäristöön liittyvinä tekijöinä katsotaan tässä sisältävän vielä työkokemuksen, koulukokemusten tai muiden tapahtumien liittyminen kertomuksessa yrittäjyysvalintaan.

5.3.1 Vanhempien tai lähisukulaisten yrittäjyys

Useiden tutkimusten mukaan yrittäjien taustalla on yrittäjävanhemmat tai muuten lähisukulaisten piirissä henkilöitä, jotka harjoittavat yritystoimintaa. Tämä antaa mahdollisuuden selittää yrittäjyyttä monella tavalla. Yrittäjyys voidaan nähdä vanhempien siirtäminä geeneinä tai yrittäjyyteen sosiaalistavana ympäristönä. Tältä kannalta katsoen onkin mielenkiintoista tarkastella, millä tavalla kertomuksissa yrittäjävanhempien tai muiden merkityksellisten toisten toiminta liittyy mahdolliseen yrittäjyysvalintaan. Tähän tarkasteluun käytetään jälleen koko tarjolla olevaa materiaalia, jossa kirjoittajat ottavat jonkunlaisen kannan yrittäjyyteen mahdollisena uravaihtoehtona. Tarkastelun kohteena on siis edellisen alaluvun tavoin 196 kertomusta.

Vanhempien tai muiden lähisukulaisten yrittäjyyden seuraamista kertomuksissa näytetään kuvaavan kolmella eri tavalla. Osassa kertomuksista seuraaminen raportoidaan mahdollisimman neutraalisti, ilman sen kummempia kannanottoja yrittäjyyden puolesta tai vastaan. Toisissa yrittäjyyden seuraamiseen liitetään eri voimakkuudella erilaisia yrittäjyyskielteisiä ilmauksia. Kolmannenlaisissa kuvauksissa yrittäjyyden seuraamiseen kuvataan eri voimakkuudella myönteisiä ilmiöitä sisältäväksi toiminnaksi.

Neutraalisti vanhempiensa yrittäjyyteen suhtautuvat tyytyvät kertomuksessaan vain mainitsemaan asiasta. He myös saattavat mainita yrittäjyyteen liittyvistä hyvistä ja huonoista puolista, mutta eivät ryhdy sen enempää crittelemään niitä.

Vanhempani olivat silloin jo pienyrittäjiä. Olen kasvanut yrittäjyyden keskellä ja olen pienestä pitäen nähnyt yrittäjyyden hyvät ja huonot puolet. (Mies, 25 v, Y+++)

Yrittäjyyskielteisissä ilmauksissa sitä vastoin käytetään tilaa toisenlaiselle kerronnalle. Esimerkkinä voidaan nostaa esiin seuraavanlainen lainaus.

Kuten jo aikaisemmin sanoin, vanhempani toimivat yrittäjinä monta vuotta. Sillä on suuri vaikutus siihen, että en itse halua yrittäjäksi. Tiedän miten raskasta ja aikaa vievää se on. Riski on myöskin hyvin suuri. Minusta ei ole yrittäjäksi, sillä mielestäni se vaatii hyvinkin lujaa luonnetta ja stressi on kova. Palkkatyö on minun valintani. Siinä palkka tulee varmasti ja vaikka vastuu olisikin suuri, riski on huomattavasti pienempi. (Mies, 22v, Y-)

Tässä kirjoittaja omaan kokemukseen perustuen, seurattuaan vanhempien yritystoimintaa löytää syyn kielteiselle yrittäjyysvalinnalle. Lainatussa kertomuksessa kirjoittaja on päätenyt kielteiseen ratkaisuun yrittäjyyden suhteen. Ratkaisua perustellaan tai sitä edeltää yrittäjyyden kuvaaminen kielteisiä tapahtumia sisältävänä toimintana. Tätä ei kuitenkaan pidä vetää suorana johtopäätöksensä eikä selityksenä kielteiselle päätökselle. Kirjoittajien joukosta löytyy nimittäin useita kirjoittajia, jotka raportoivat kielteisistä tapahtumista vanhempiensa tai lähisukulaisten yrittäjyyttä seuranneina, mutta siitä huolimatta päätyvät yrittäjyyteen mahdollisena uravaihtoehtona.

Olin silloin 13-vuotias. Tulevaisuudenkuvani noihin aikoihin oli, että perisin perheemme yrityksen ja aloittaisin työurani suoraan toimitusjohtajana. Tarkoitukseni oli käydä lukio, jonka jälkeen kauppaopisto tai kauppakorkeakoulu sen mukaan miten rahkeet riittävät. Aloitin lukion vuonna 1989. Sama koulu-menestys jatkui; keskiarvoni oli edelleen 7 ja 8 välissä. Seuraavana vuonna perheyrityksemme ajautui konkurssiin xxxkkaupan ongelmien vuoksi. Häitiin riens sisareni, joka osti (lainarahalla) konkurssipesältä koko liiketoiminnan ja jatkoi sitä. Tulevaisuuteni oli jälleen turvattu. Elettiin kuitenkin vuosia 1991 -92. Lama oli pahimmillaan joten lienee helposti kuviteltavissa ettei lainarahalla toimiva yritys ole elinkelpoinen, kun korkoprosentti kipusi jo yli 15. Vuonna 199X sisareni yritys ajautui konkurssiin.

Veljeni, joka on yrittäjä xxxxxalalla, oli juuri tehnyt ison sopimuksen Xxxxx Xxxxx Xxx:n kanssa. Siispä siirryin auttamaan häntä. Tätä riemua kesti puoli vuotta mutta tulokset jäivät minun osaltani laihoiksi. Koko ajan mielessä kutkutti ajatus oman yrityksen perustamisesta. Halusin olla yrittäjä, vailla johtajia ja oman onneni seppä. (Mies, 27v, Y+++)

Lainauksen kirjoittaja ilmaisee voimakkaan halunsa toimia yrittäjänä. Tämä siitä huolimatta, että hän kertomuksessaan kertoo perheyrittystä kohdanneesta kahdesta vararikosta. Kirjoittaja ei kerro konkurseista negatiivisina kokemuksina, vaikka niiden on täytynyt olla sellaisia myös kirjoittajalle, ainakin jossakin määrin. Joka tapauksessa koetut konkurssit eivät ole vaikuttaneet siten, että hän ei haluaisi yrittäjäksi ryhtyä. Hänen tavoitteensa ja elämänarvonsa näyttävät vievän voiton negatiivisten tapahtumien mahdollisista vaikutuksista.

Negatiivisten yrittäjyyteen liittyvien tapahtumien seuraamisella ei siis näytä olevan determinististä vaikutusta yrittäjyysvalintaan. Negatiivisista lähiympäristön yrittäjyyskokemuksista huolimatta henkilö näyttää voivan valita myös tämän uravaihtoehdon. Kysymys ei siten voi olla yksinomaan kokemusten laadusta. Kysymys täytyy olla kokemusten tulkinnasta ja henkilön suhtautumisesta yrittäjyyteen ja itseensä kuten viimeisestä lainauksen lauseesta havaitaan. Henkilö haluaa olla oman onnensa seppä. Tämä hänen käsityksensä mukaan kanavoituu yrittäjyyden kautta. Tätä valintaa ei näytä vähimmässäkään määrin varjostavan yrittäjyyteen liittyvät mahdolliset negatiiviset seuraamukset.

Huomionarvoista tietenkin on, että kaikki omaan yrittäjyyteensä kielteisesti suhtautuvat kirjoittajat (Y- ja Y- -), jotka myös raportoivat vanhempiansa yritystoiminnan seuraamisesta, kertovat yrittäjyyteen liittyvistä negatiivisista kokemuksista. Myönteisesti omaan yrittäjyyteensä suhtautuvat kirjoittajat puolestaan esittelivät vanhempiansa ja lähisukulaistensa yrittäjyyden joko neutraaleja, negatiivisia tai positiivisia kokemuksia sisältävinä. Tästä seuraava esimerkki.

Haastattelin tätä tehtävää varten isääni, joka nykyisin toimitusjohtajana perustamassaan xxxxalan yrityksessä. Vaikkei xxxxala minua kiinnostakaan, on hänen työnsä kuitenkin juuri hyvin vaihtelevaa ja luovaa, lisäksi siihen liittyy paljon

matkustelua mikä onkin hyvin kiinnostavaa. Hänen työhönsä liittyy paljon juuri sitä mitä työltä haen. Hyvien puolien ja palkitsevuuden kääntöpuolella on toki myös huonoja puolia. Vapaa-ajan vähäisyys ja pettymysten tai epäonnistumisten mahdollisuus ovat ongelmia. Välillä työtä tehdään lähes 24 tuntia vuorokaudessa, eikä onnistumisesta ole takeita. Vaikka matkustelu on pakollista ja usein myös kiinnostavaa on se joskus myös rasittavaa. (Mies, 21v, Y+++)

Kirjoittaja näkee isänsä toiminnassa yrittäjänä sellaisen elämäntavan, jonka hänkin haluaa. Kirjoituksessa ei käsitellä kuitenkaan kokemuksia yksinomaan myönteisesti, vaan tuodaan esiin myös havaittuja kielteisiä ilmiöitä. Yrittäjäperheen lapsilla näyttää suurimmaksi osaksi olevan neutraali tai melko kielteisiä työnteon piirteitä kuvaava käsitys yrittäjyydestä. Vain ani harvan kirjoittajan kirjoituksessa yrittäjyys nähdään vain ja ainoastaan myönteisiä asioita sisältävänä toimintana. Yrittäjyyteen liittyvien kielteisten asioiden raportoiminen näyttää henkilön tulkinnasta riippuen johtavan mahdolliseen tai mahdottomaan yrittäjyysvalintaan. Mitkä seikat ovat tähän sidoksissa? Yrittävätkö yrittäjävanhemmat jollakin tavalla vaikuttaa lastensa mahdolliseen uravalintaan?

Vastaukseksi voi tarjota "kyllä ja toisaalta ei". Kovin harvassa kertomuksessa kirjoittajat ottavat esiin vanhempiensa roolin yrittäjyysvalintaan tavoitteellisesti vaikuttavana tahona. Kovin näkyvää ei siis vaikuttamien näytä olevan. Toisaalta, jos kertoja raportoi vanhempiensa vaikuttamispyrkimyksistä, mielenkiintoista on tarkastella minkä suuntaisia nuo mahdolliset vaikuttamispyrkimykset ovat voineet olla. Jälleen vastaus on kahdenlainen. Jotkut kertovat yrittäjyysmyönteisistä, kun taas toiset yrittäjyyskielteisistä vaikuttamispyrkimyksistä.

Muistan vielä elävästi isäni sanat, kun hän tuli kotiin pitkän työpäivän jälkeen ja lysähti väsyneenä sohvalle minun ollessa ala-aste ikäinen ja sanoi: "Poika, elä sinä koskaan rupea yksityisyrittäjäksi. Elämä palkollisena on paljo helepompaa." Mutta isäni varoitus kaikui kuuroille korville, sillä olin jo viikkoa aikaisemmin sanonut parturissa ollessani rupeavani "pisnesmieheksi", parturitäidin kysellessäni toiveammattiani. Vanhemmat, jotka itse ovat toimineet yksityisyrittäjänä koko sen ajan jonka minä muistan, eivät siis ole ainakaan kannustaneet valitsemaan kaupallista alaa, vaan pikemminkin varoitelleet sen vaaroista ja siitä kuinka vaikeaa saattaa olla leivän saaminen ruokapöytään. Mutta mielikuvat yksityisyrittäjän urasta olivat muuttuneet liian vahvoiksi ettei niitä kukaan tai mikään ole vielä tähänkään päivään asti saanut murrettua. (Mies, 23v, Y++)

Kuten lainauksesta selkeästi näkyy, yrittäjävanhemmat ovat pyrkineet varoittamaan yrittäjän toimimisen huonoista puolista. Kirjoittaja alistaa nämä varoitukset kuitenkin oman voimakkaamman yrittäjyydenkin sisältävän uravalintansa alle. Kirjoittajalla on ollut muita voimakkaampia mielikuvaan liittyviä vaikuttimia. Tässä tapauksessa yrittäjävanhemmat siis eksplisiittisesti varoittavat yrittäjyyteen liittyvistä huonoista puolista. Mutta löytyy myös joistakin kertomuksista yrittäjyyteen kannustavia vanhempia.

Pienestä pojasta saakka kuljin isän mukana töissä, aina kun sain mahdollisuuden. 14-vuotiaana olin ensimmäisen kerran kesätöissä samassa yrityksessä kuin isänikin. Silloin ei minusta nuoren ikäni vuoksi aina ollut paljoakaan apua, mutta isäni mielestä työ oli hyvää kokemusta minulle. Vakiinnutin paikkani kuitenkin yrityksen parissa ja muutaman kesän jälkeen minua alettiin jo keväisin kysellä töihin. Tämän jälkeen työskentelin kaikki seuraavat kesät kyseisen yrityksen palveluksessa. Välillä tuli kiinnostus nähdä myös muita aloja ja työpaikkoja, mutta tuttu ja vakiintunut työsuhte sai aina jäämään. Vuosien varrella näin alaa läheltä ja opin tuntemaan ihmisiä sekä heidän toimintatapojaan. Asioilla on myös kääntöpuolensa. Suhteistani yritykseen oli sekä hyötyä että haittaa. Turvallisen ja mukavan työpaikan hinta oli pomon pojan- leiman kantaminen erilaisine seurauksineen. Pyrin kuitenkin kääntämään negatiiviset seikat positiivisiksi ja sitä kautta henkiseksi voimavaraksi. Isäni nousu johtoportaan ja osakkuus sitoivat myös minut veriperillisenä mukaan yrityksen asioihin. Menestyvä ja kasvava yritys ilmaisi halun jatkajasta, joka olisi "perheestä". Varttuessani minulle jaettiin firman informaatiota ja minut sidottiin tiiviimmin kohti sisäpiiriä. Kiinnostukseni yritystä ja sen toimintaa kohtaan alkoi kasvaa, sillä olinhan seurannut sitä läheltä jo useamman vuoden ajan ja edessä olivat yrityksen johdon arvostamat korkeakouluopinnot. Isä halusi luonnollisesti pojastaan jatkajaa. Olinhan itsekkin kiintynyt yritykseen ja pieni velvollisuudentunto isän unelman täyttämistä, mutta myös halu tehdä töitä omalle yritykselle loivat ajatuksen unelmasta. (Mies, 21v, Y +++)

Lainauksessa kertoja kuvaa, miten hänen sitouttamisensa yritykseen on tapahtunut. Jo pienestä pitäen hänet on viety yritykseen töihin. Vaikka muunkinlainen ala ja työ ovat ajan saatossa tuntuneet kiinnostavilta, niin tuttu ja vakiintunut on vienyt aina voiton. Edelleen tyypillistä tämänlaiselle vanhempien vaikuttamiselle on sen muoto piilotettuna toimintana. Kirjoituksessa vanhempien mahdollinen halu puetaan usein enemmän tai vähemmän epäsuoraan peiteltyyn muotoon. Leimaa antavaa näissä kertomuksissa edelleen on, että ne liittyvät perheyrittäjyyden jatkamiseen, ei yrittäjyydenvälintään yleensä.

Vanhempien vaikuttamispyrkimykset näyttäytyvät siis kahdella tavalla. Yleisessä yrittäjyyteen liittyvässä muodossa yrittäjävanhemmat mieluummin korostavat yrittäjyyden kielteisiä puolia ja näyttävät haluavan lastensa kriittisesti arvioivan yrittäjyysvalintaa. Myönteiseen valintaan pyrkivässä vaikuttamisessa puolestaan on kaksi erityispiirrettä. Ensiksikin ne näyttävät liittyvän perheyriityksen jatkamiseen ja toiseksi kertomuksessa sen muoto kirjataan peiteltyyn muotoon.

Suvussamme on entuudestaan maanviljelijöitä sekä yrittäjä, jotka puhuivat oman alansa puolesta. He olivat jo ilman minulta kysymättä pedanneet työnsä jatkajan paikan minulle. Minua ei kuitenkaan kyseiset alat kiinnostaneet, vaikka en ole sulkenutkaan niitä pois suunnitelmistani vieläkään. (Mies, 24v, Y+)

Piilotettuun muotoon muotoillun vanhempien vaikutuksen lisäksi ilman vanhempien roolia joku kirjoittaja löytää tavan kuvata merkityksellisten toisten vaikuttavuutta. Tällöin perustelu vanhempien vaikutukselle löydetään jostakin muualta kuin suoraan vanhempien eksplisiittisestä ohjauksesta määrätulle uralle.

Äitini on yksityisyrittäjä ja isäni kaupallisella alalla, joten taustani on myös saattanut tiedostamattomasti vaikuttaa päätökseeni. Vanhempani eivät ole koskaan painostaneet minua alalle, mutta perhetausta todistetusti vaikuttaa henkilön arvo- ja ajatusmaailmaan. Tämän tekijän suuruutta minun on kuitenkin itse hankala arvioida. (Nainen, 20v, Y+)

Edellä olevasta lainauksesta voidaan havaita, että kirjoittaja ottaa vanhempien vaikutuksen huomioon, vaikka kirjoittaa sen eksplisiittisesti kieltävään muotoon. Tässä viimeksi mainitussa tapauksessa kirjoittaja hakee vanhempien vaikutukselle tutkimuksiin liittyvän pohjan. Tätä tutkimusten antamaa mahdollisuutta hän käyttää hyväkseen muokattaessaan kertomuksessaan selitystä ammatin- ja yrittäjyysvalinnalleen.

Tämän johtopäätöksen perustana on tutkijan ajatus. Kirjoittajan on vaikea tunnistaa sosialisatiossa vaikuttaneita arvo- ja ajatusmaailman osatekijöitä. Avukseen hän ottaa jostakin lähteestä omaksumansa väitteen, jonka mukaan vanhempien ja perhetaustan väitetään vaikuttavan yksilön arvo- ja ajatusmaailmaan. Tutkimukset, tiede, siis omalta osaltaan osallistuu yksilölle tarjolla olevan tarinavarannon tuottamiseen. Ei siis ole

arki-elämänkään kannalta yhden tekevää mitä ja miten tiede tuloksistaan raportoi. On kuitenkin syytä siirtyä tutkimuksessa eteenpäin.

Haastattelu ei ollut yhtä tuottoisa kuin odotin, mutta se ei suinkaan saanut minua muuttamaan mieltäni. Haastattelu tuki käsitystäni siitä, että on parempi odottaa sopivaa hetkeä, kuin suin päin rynnätä yrittäjäksi. Isäni koki yrittäjyyden tällä hetkellä suurin piirtein riesaksi ja virheeksi, mitä ei olisi kannattanut tehdä. Tämä näkökulma yrittäjyyteen selittyy kuitenkin sillä, että hän alkaa olla eläke-iässä ja on ehkä alkanut pitämään monia työ-elämän ulkopuoleisia asioita tärkeimpinä. (Mies, 22v, Y+++)

Tässä lainauksessa kirjoittaja oli haastatellut yrittäjä-isäänsä. Isä oli antanut haastattelussa kovin negatiivisen kuvan yrittäjyydestä, kuten huomataan. Tästä huolimatta kirjoittajan tulkinta oli haastattelusta yrittäjyysmyönteinen. Myönteinen kanta muodostettiin kertomuksessa selityksen kautta negatiivisen kuvan antamisesta. Kirjoittajalla oli selkeä käsitys mitä halusi kuulla. Kun kuultu ei tukenut tätä käsitystä, haettiin kuullulle jokin aiempaa omaa käsitystä tukeva selitys. Yksilön tulkinta näkemästään tai kuulemastaan tässä tapauksessa siis ratkaisee enemmän kuin se, mitä kerrotaan tai kuullaan.

Edellä olevaa lainausta voi pohtia myös hahmopsykologian tarjoamalta näkökannalta. Hahmopsykologiassahan väitetään, että ihminen mieltää aina osan informaatiosta kohteeksi ja osan taustaksi. Edelleen hahmopsykologian mukaan ihminen voi vaihdella näiden, kohteen ja taustan, välistä suhdetta. Kuvitellaan edellä olevan haastattelijan ja haastateltavan, pojan ja isän haastattelu uudelleen. Jos isä olisi kuvannut yrittäjyyden hyvänä ja haluttavana toimintana, olisiko se silloin ollut se asia, johon poika kiinnittää huomiota. Koska hänellä näyttää olleen haastatteluun mentäessä vahva halu tulkita haastattelukokemukset yrittäjyydestä positiivisena, näin olisi hyvin voinut ajatella käyvän. Nyt kun isän kerronta yrittäjyydestä ei tukenutkaan pojan omaa ennakkokäsitystä, siirsi poika sen taustaksi ja pääosan ”varastikin” tausta eli isän ikääntyminen ja sen vaikutukset isän kielteiselle ilmaukselle. Viimeksi mainittu on tottakai spekulatiota enkä väitäkään, että todellisuudessa kuvailemallani tavalla olisi. Spekulaatiolle mielestäni on kuitenkin tässä paikkansa siksi, että pyrin sen kautta osoittamaan, minkälaisia eri mahdollisuuksia yksilöllä on tulkitessaan kohtaamiaan ilmiöitä ja informaatiota.

5.3.2 Muut merkitykselliset toiset

Suurin osa kirjoittajista, jotka nostivat kertomuksessaan esiin ura- ja yrittäjyysvalintaan vaikuttavia merkityksellisiä toisia, kirjoittivat perhepiirissä vaikuttavista henkilöistä. Jossain määrin kirjoittajat kuitenkin käyttävät myös muita merkityksellisiä toisia argumentoidessaan yrittäjyysvalintaansa.

En ole ikinä mieltänyt itseäni yrittäjäksi. Xxxxxx sivussani tai tuttavapiirissäni ei ole yksityisyrittäjiä, jolloin en ole saanut mistään senkaltaisia esikuvia. Olen kaikissa asioissa hyvin varman päälle ottaja ja tarkka, joten yrittäjänä olemisen riski ei sovi minulle. Toisaalta olen kuitenkin rakastunut poikaystäväni, jolla on vahvat yrittäjyystaustat suvustaan ja se näkyy vahvasti myöskin hänen asenteissaan. Olen saanut hänestä vaikutteita ja alkanut myös itse katsomaan yrittäjyyttä toisella tavalla. En ole kuitenkaan (ainakaan vielä) valmis hyppäämään kaikkiin ideoihin, mitä hän on jo ehtinyt ehdottaa. (Nainen, 25v, Y+)

Kosketuksiin joutumista tai pääsemistä yrittäjyyden kanssa kuvaa tämä kirjoittajan kertomuksen osa. Omasta taustasta puuttuu yrittäjyyttä, mutta poikaystävän kautta yrittäjyyteen kosketuksiin joutuminen on tällä tavalla avannut kirjoittajan silmät myös tähän suuntaan ja yrittäjyys on tullut osaksi hänen elämismaailmaansa. Asennoituminen omaa yrittäjyyttä kohtaan ja mahdollisuus yrittäjäksi identifioitumiseen on tullut luoduksi tätä kautta.

Yrittäjäksi ryhtymisen mahdollisuuden näkeminen ei viimeksi lainatun kirjoitusta tulkiten ole siis synnynäistä. Oma tausta ei myöskään näytä deterministisesti vaikuttavan siihen minkälaisia valintoja yksilö tekee. Myöhemmät tapahtumat ja niiden vaikutus tulee selvästi kirjoittajan tekstistä esiin. Elämänvaiheilla ja tapahtumilla, tiluuaatioilla, joihin yksilö joutuu tai pääsee, on siis vaikutusta siihen, minkälaisissa mahdollisissa erilaisissa rooleissa yksilöllä on mahdollista itsensä nähdä.

Mielenkiintoista on edelleen jatkaa tarkastelua ja keskittyä seuraavaksi opiskelijoiden haastatteluihin, joissa he ovat valinneet haastateltavakseen yrittäjiä.

Tehtyäni haastattelun minua kiinnosti edelleenkin autokaupan tekeminen, mutta unelmakuva sai hieman säröjä. Suomessa valtiovalta ei ole kovin ystävällinen yrittäjyyttä kohtaan. (Mies, 22v, Y++)

Suomessa valtiovallan ja mm. yrittäjäjärjestöjen kautta halutaan tuoda yrittäjyys entistä laajemmin yhdeksi nuorten valitsemaksi uravaihtoehdoksi. Nämä tahot ainakin juhlapuheissaan tuovat esiin yrittäjyyteen liittyviä hyviä puolia. Kun edellä lainatun kertomuksen kirjoittaja kävi haastattelemassa yrittäjää ja hänen toimintaansa liittyviä tekijöitä, löytävät edellä lainatun kaltaiset lausunnot tiensä aina kertomukseen saakka. Yrittäjä on ilmeisesti siinä määrin kertonut kielteisestä suhtautumisestaan valtiovaltaa kohtaan, että teema on hallinnut keskustelua näinkin paljon.

Tämän lainauksen kautta korostuu se fenomenologinen lähestymistapa, joka on tämän tutkimuksen taustalla. Opiskelijan haastattelema yrittäjä on omassa kokemusmaailmassaan kokenut valtiovallan epäystävällisyyden hänen harjoittamaansa työnteon muotoa kohtaan. Siihen, onko valtiovallan suhde yrittäjyyttä kohtaan ystävällistä tai epäystävällistä, ei tässä tutkimuksessa oteta kantaa. Kysymys lienee kovin kiistanalainen. Yksittäinen yrittäjä voi kokea valtiovallan epäystävällisyyden, mutta yleinen fakta tämä ei liene. Jos näin olisi, niin suositukset yrittäjyyden ja siten yrittäjien määrän lisäämiseksi asettuvat kovin epäeettiseen valoon.

Valtiovallan ystävällisyys ja epäystävällisyys on henkilön, subjektin, subjektiivisesti koettu todellisuus. Missä määrin ja missä merkityksessä se yrittäjälle esiintyy, on myös yksilöllinen kysymys. Yksilöllistä tämän suhteen on myös se, missä määrin tämä teema nousee esiin tämäntapaisissa yrittäjään ja hänen toimintaansa kohdistuvissa haastattelutilanteissa. Yksi ratkaiseva tekijä on, missä määrin kysymys on haastateltavan elämysmaailmasta. Toinen, yhtä ratkaiseva tekijä on haastateltavan merkityksenanto kyseiselle ilmiölle. Eli onko haastattelija kysymyksenasettelullaan johdattanut yrittäjän kertomaan kyseisestä ilmiöstä. Jos haastattelija ei ole johdattanut itse keskustelua, niin missä määrin haastateltava on itse niin tehnyt. Eli missä määrin hän on ollut herkkä kuulemaan tällaiseen suuntaan meneviä eksplisiittisiä tai implisiittisiä johdantoja? Millä tavalla haastattelija on tulkinnut haastateltavan lausunnon? Esimerkkinä tästä voi toimia vaikka seuraava lainaus.

Haastatteleman henkilö on yrittäjä. Haastattelun jälkeen huomasin että, hänen työkuvansa vastaa aika pitkälti sitä mitä minä haluaisin tulevaisuudessa tehdä. Hän pystyy vaikuttamaan omaan tulotasoonsa ja työmääräänsä itse, asiakaspalvelua on juuri sopivasti, lomaa voi pitää silloin kun itselle sopii ja monipuolisia päiviä. Tietenkin heilläkin on kiireiset ajat esim. silloin kun verottaja haluaa tietoja vuoden tuloista ja menoista, tällöin työpäivät venyvät usein pitkiksi, mutta se on vain kausittaista, ei toistuvaa. (Nainen, 21v, Y++)

Tässä viimeisessä lainauksessa yrittäjää haastatteleva opiskelija on saattanut joutua samanlaisen yrittäjäyyskuvauksen eteen kuin edellisen lainauksen kirjoittajakin. Tulkinta on kuitenkin valtiovallan toimintaa kohtaan huomattavasti neutraalimpi, vaikka haastattelun aikana teemaa on voitu käsitellä hyvinkin negatiiviseen sävyyn. Kummassakin haastattelutapauksessa valtiovallan toimintaa näytetään käsitellyn negatiivisessa sävyssä. Missä määrin tuon haastattelun osan ottaminen osaksi kertomusta johtuu haastatellun yrittäjän mielipiteestä, emme voi tietää. Voimme vain tietää, että teema on ollut esillä.

Edellisen perusteella yksilön ympärillä tapahtuvia ilmiöitä tai asioita arvioidaan ja tulkitaan intersubjektiivisesti. Esimerkkinä intersubjektiivisuuden arvioimisen vaikeudesta ja deterministisen mallin rakentamisesta voi pohtia edellä kahden viimeksi lainatun kirjoittajan yrittäjähaastattelua. Haastattelusta kirjoittaja nosti esiin haastateltavan sanomana valtiovallan yrittäjäyttä vaikeuttavan roolin. Merkityksetöntä tässä yhteydessä on, missä määrin tämä teema on ollut mukana haastattelussa, merkityksellistä on vain se, että tuo mielipide on otettu osaksi kertomusta. Jostakin syystä kirjoittaja on kokenut kyseisen kohdan merkitykselliseksi. Tämän esimerkin kautta on hyvä pohtia tällä tavalla merkityksellisiksi nousevan tapahtuman, ilmiön tai asian osatekijöitä.

Haastattelutilanne on kahden ihmisen interaktiutilanne, jossa kumpikin on toisiinsa nähden subjekti-objekti suhteessa. Tarkastellaan ensin haastateltavan subjekti-objekti tilannetta. Haastateltava ei kykene eikä ehkä haluakaan ilmaista kaikkea sitä sisäisyyttä, mitä hän yrittäjäyteen kokee liittyvän. Tähän voidaan soveltaa samaa periaatetta kuin tarinankerrontaan. Kaikkea ei haastattelutilanteessakaan voida kertoa, eli myös haastattelutilanteessa yrittäjä kertoo yrittäjän tarinaa, joka ei ole yksi yhteen sama asia kuin yrittäjänä toimiminen tai yrittäjän elämä yrittäjänä.

Toisaalta yrittäjällä saattaa olla jonkinlainen ennakkokäsitys siitä, mitä tällaisessa tilanteesta yrittäjyydestä halutaan kertoa. Hän saattaa etukäteen miettiä ”mitähän haastateltava haluaa kuulla yrittäjyydestä”. Saattaa myös olla, että haastateltava kokee olevansa ammattikuntansa edustaja, jonka on annettava myös ”virallista tietoa” yrittäjänä toimimisesta. Hänen ei ehkä odoteta olevan yrittäjä omana henkilönään, vaan osittain hän saattaa kokea, että hänen odotetaan esittävän yrittäjän roolia. Nämä yhdessä saatavat vaikuttaa siihen, miten haastateltava valmistautuu yrittäjyydestään kertomaan.

Edellisen kaltaiset ennakko-odotukset saattavat vielä vaikuttaa siten, että haastateltava etsii tai löytää haastattelijan kysymyksistä, reagoineista tai vastakysymyksistä viitteitä tai viestejä, jotka laukaisevat edellisenkaltaiselle kerronnalle tilan haastattelussa. Tällöin puhutaan nimenomaan intersubjektiivisesta tilanteesta, jossa kumpikin osapuoli osallistuu keskusteluun siten, että he omilla kommentteillaan ohjaavat toista kertomaan tai esittämään odotetunlaisia kysymyksiä ja/tai vastauksia.

Intersubjektiivisuus ja yksilön subjekti-objektisuus tulee esiin myös haastattelijan toiminnassa. Myös hänellä ennakkoon saattaa olla käsitys siitä, mitä yrittäjä ehkä haluaa yrittäjyydestään kertoa. Hän herkistyy silloin kuuntelemaan kerrontaa siten, että hän kuulee ne osat haastateltavan puheesta, jotka hän on odottanutkin kuulevansa. Ja saattaa varmemmaksi vakuudeksi valpastua tai esittää lisäkysymyksen, joka taas on merkki haastateltavalle jatkaa tämänsuuntaista kerrontaa. Vertaa edellä myös isän ja pojan haastattelua.

Tulkintoja ja näkökulmia kerrakseen, jopa niin paljon, että deterministisen mallin rakentaminen viimeistään tässä vaiheessa tuntuu vähemmän mielenkiintoiselta ratkaisulta. Fenomenologisessa hengessä näissä kertomuksissa lienee syytä keskittyä kokijan eli kertojan kokemuksiin ja niistä tehtyihin tulkintoihin. Tähän suuntaan ajattelua vie myös edellä esitellyt lainaukset konkurssien kokemuksen vaikutuksesta omaan yrittäjäysvalintaan. Nähdään ja havainnoidaan mitä halutaan havainnoida. Tulkitaan havainnot siten kuin halutaan tulkita. Omien ennakkoasenteiden mahdollisesta roolista havainnointiin tai tulkintaan tiedostetaan ainakin osittain myös kirjoittajien itsensä toimesta.

Tämä alaluvun alaluku onkin hyvä päättää tätä viimeksi mainittua tukevaan lainaukseen.

Unelma omasta mainostoimistosta ei kuihtunut mihinkään haastattelun jälkeen, ehkä se johtui minun vahvasta positiivisesta ennakkoasentoitumisesta tai haastateltavan tavasta esittää asioita. (Mies 23v, Y++)

5.3.3 Työkokemuksen merkitys yrittäjyysvalinnalle

Työkokemuksen merkitystä yrittäjyysvalinnalle sävyttää sellainen huomio, että omaan yrittäjyyteensä negatiivisesti suhtautuvat eivät yhdessäkään tapauksessa liitä perusteluja kielteiselle yrittäjyysvalinnalleen saavuttamansa työkokemuksen avulla. Kaikki, jotka selittävät yrittäjyysvalintaansa työntekoon liittyvien kokemusten kautta, suhtautuvat omaan yrittäjyyteensä jonkun asteisen positiivisesti.

varsinaiset visiot työurasta syntyivät työskennellessäni -98 joulukuusta, syyskuuhun -99 Kaluste xxxxx(yrityksen nimi). Työnkuvaani tässä pienessä Kommandiitti-yhtiössä kuului kaikki tehtävät mitä löytyi. Alkuvuosina työni oli vain tuotteiden kasausta tai muita helppoja hommia, mutta osaamisen kasvettua myös tehtäväkenttä laajeni. Opin tuntemaan varsinkin tänä vuonna huonekalukaupan toiminnan erittäin hyvin ja toiminkin useita viikkoja virkaatekevänä "toimitusjohtajana", kauppiaan pitäessä lomaa kuluneen vuoden aikana. Työ herätti vahvaa mielenkiintoa yrittäjyyttä kohtaan ja varsinkin huonekalualalle. (Mies, 22v, Y+++)

Tässä lainauksessa kertoja seikkaperäisesti kertoo omasta työkokemuksestaan, työtehtävien muutoksesta ja tämän työkokemuksen merkityksestä yrittäjyysvalinnalleen. Edelleen erityisen mielenkiintoista on hänen kuvauksensa mielenkiinnon erityisalueesta. Työkokemus liittyy huonekalualaan ja niinpä hän kertoo kertomuksessaan mielenkiintoisimmaksi alaksi juuri tämän kyseisen alan. Toisin on seuraavan lainauksen osalta

Olen ollut useampana kesänä töissä pienillä yksityisyrittäjillä ja juuri näiden kesien aikana mieleeni on noussut haave omasta yrityksestä. (Nainen, 22v, Y++)

Tässä kirjoittaja kertoo saaneensa mahdollisuuden työkokemukseen useassa yrityksessä ja siten seurata eri yrittäjien toimintaa edellisen lainauksen yhden sijaan. Kertomuksessaan hän ei kerrokaan tässä yhteydessä haaveilemansa yrityksen toimialaa, vaan jättää sen avoimeksi. Haave kohdistuu yrittäjyyteen yleensä.

Veljeni välityksellä sain ollessani lukion ensimmäisellä luokalla työpaikan kehystysliikkeestä. Sain tehdä töitä milloin halusin, riitti kun vain soitin "pomolle" ja ilmoitin olevani tulossa töihin. Tästä työpaikasta sain idean lähteä opiskelemaan kauppatieteitä. Yrittäjyys ei kuitenkaan ole mikään minun suuri unelmani, mutta kun tuli aika valita opiskelupaikkaa ei mikään hakuoppaissa esitelty muu ala kiinnostanut minua pätkääkään. (Mies, 21v, Y+)

Tässä kolmannessa lainauksessa työkokemus viittaa enemmän kaupallisen alan valintaan kuin suoraan yrittäjyyteen. Mielenkiintoista kuitenkin on, että kirjoittaja yhdistää yrittäjyyden voimakkaasti kiinnostuksen kohteeseen.

5.3.4 Koulukokemukset ja yrittäjyysvalinta

Edellä on jo esitelty ja pohdittu sitä, minkä kautta opiskelijat muodostavat käsitystään yrittäjyydestä ja hakevat perusteluja omalle yrittäjyysvalinnalleen. Tällöin nousi esiin merkitykselliset toiset ja työkokemus. Nyt on tarkoitus jatkaa eteenpäin ja tarkastella muiden kokemusten esiintymistä tässä yhteydessä. Tällöin nousee ensin esiin historiallisten tapahtumien ja toisaalta kouluun sekä koulunkäyntiin liittyvät kokemukset. Viimeksi mainittuja ei lukumääräisesti ole monia. Mutta harvalukuisuudestaan huolimatta ne antavat aiheen pohtia koulun roolia yrittäjyysvalinnassa.

Aluksi yrittäjyys tuntui minusta hyvin vastenmieliseltä ajatukselta, mutta eräs luennolla pistäytynyt vierailija sai minut muuttamaan mielipidettäni. Olin tähän asti kuvitellut, että yrittäjä on joko ruoka- tai kukkakauppaa pyörittävä henkilö, jonka vanhemmat ja ehkä jopa isovanhemmat ovat pitäneet putiikkia pystyssä ennen häntä. Vierailijalla oli kuitenkin käsityksistäni poiketen oma asiantuntijayritys, ja tämän tyyppinen työskentely kuulostikin erittäin mielenkiintoiselta ja haastavalta. Yrittäjyydestä tulikin palkkatyön ohella yksi vakavasti harkittava työn tekemisen muoto. (Nainen, 20v, Y++)

Kuten jo edellä on todettu, tämän tutkimuksen aineisto on kerätty Vaasan yliopiston, Johtamisen laitoksen peruskurssin yhteydessä. Yksi kahden tunnin luentokerta käsitteli yrittäjyyttä. Tällä yrittäjyysluennolla oli vierailijana nuori yrittäjä kertomassa omasta yrittäjyydestään. Kirjoittaja on tästä yrittäjän puheenvuorosta saanut innoituksen ottaa yrittäjyys entistä enemmän mahdollisena uravaihtoehtona huomioon.

Koululla ja kasvatustoiminnalla voi näin ollen olla mahdollisuuksia pyrittäessä päämäärään, jossa opiskelijat voisivat entistä laajemmin ottaa huomioon yrittäjyden mahdollisena ammatti- ja uravaihtoehtona. Meillä arkiajatteluun perustuen on usein valitettavan kapea ja stereotyyppinen kuva yrittäjyydestä. Erityisen yksipuolinen kuva näyttää olevan kirjoittajilla, joilla itsellään ei kertomuksen perusteella ole kokemusta yrittäjyydestä lähipiirissään.

Merkittävä ja mielenkiintoinen kysymys on, millä tavoin myös hänenkaltaisensa henkilöt voivat saada laajemman kuvan yrittäjyydestä. Lainauksen perusteella voisi päätellä, ettei ole merkityksetöntä tuoda yrittäjyyttä mahdollisimman laaja-alaisesti esiin eri koulun toimintaan liittyvissä vaiheissa aina tilaisuuden tullen. Tällöin tarkastellaan yrittäjyden edistämistä kasvatuksellisin keinoin. Tästä toiminnasta käytetään formaalin koulun piirissä käsitettä yrittäjyyskasvatus. Koululla voi olla mahdollisuuksia ja tehtävää esitellessään yrittäjyyttä. Stereotyyppinen kuva saattaa hälventyä ja, kuten kirjoittajan tapauksessa, kielteinen kanta omaa yrittäjyyttä kohtaan saa uuden suunnan ja yrittäjyys otetaan paremmin huomioon uravalintaa pohdittaessa.

Koululla voi siis olla merkitystä siinä, millä tavalla yrittäjyys voi tulla osaksi elämämaailmaa ja sillä tavalla myös yhdeksi tekijäksi ammatinvalinnan yhteyteen. Formaalin koulun yrittäjyyskasvatuksen kannalta on otettava huomioon mm. seuraavaa. Emme voi tietää milloin ja missä yhteyksissä kukin omaksuu mm. yrittäjyyteen liittyviä ilmiöitä osaksi ammatinvalintaansa. Edellä ollut esimerkki sijoittuu yliopistoon, mutta formaalilla kasvatustajärjestelmällä voi olla ammatinvalintaan liittyvä rooli myös paljon aiemmin.

Päiväkodissa kuulin ensimmäisen kerran sanat poliisi ja liikemies. Ne ilmaantuivat eräässä päivähoitajan tarinassa, jonka aiheena oli opettaa lapsille moraalialia. Tarhatädin mielestä liikemiehet olivat ainaisia veronkiertäjä rosvoja, joita yhteiskunnan ylpeyksien eli poliisien piti oikeuden miekalla ojentaa. Tuosta päivästä lähtien tajusin haluavani mahtavaksi ja suoraryhtiseksi poliisiksi. (Mies, 22v, Y++)

Myöhemmin kertomuksessaan kirjoittaja kertoo luopumisestaan haaveesta poliisiksi ja päätymisestään kauppatieteellisiin opintoihin ja hyvin mahdollista myös yrittäjäksi. Kovin moni kertoja ei liitä kertomukseensa näin kaukaisia koulumuistoja. Lainaus ei olekaan merkittävä sen suhteen, että monet kertoisivat ammatinvalintansa alkaneen jo päiväkodissa. Tämän lainauksen avulla voimme kuitenkin havaita, että ammatinvalintaankin liittyvät kysymykset voivat olla esillä nuoren elämismaailmassa jo verrattain varhain. Tai jo verrattain varhaisia kokemuksia käytetään selityksenä nykyisille päätöksille. Täysin merkityksetöntä ei siis ole yrittäjyysvalinnankaan suhteen se, millä tavalla yrittäjyys on mukana kasvatusjärjestelmämme kaikilla tasoilla.

Kasvatusjärjestelmä voi tarjota oppilailleen identifioitumiskohteita sellaisessakin tapauksessa, jossa lapsella tai nuorella ei muuten ole mahdollisuutta tutustua yrittäjyyteen esim. perhetaustansa kautta. Tässä suhteessa koulun harjoittamalla yrittäjyyskasvatuksella ja sen laadulla saattaa olla myös merkitystä.

Useat sukulaiseni toimivat yksityisyrittäjinä, joten sitä kautta olen saanut kosketusta myös yrittäjyyteen. Muistankin toivoneeni nuorempana, että minusta tulisi yrittäjä. Jo lukioon mennessäni tiesin haluavani myöhemmin yliopistoon lukemaan kauppatiedettä. Lukioni tarjosi kaksi soveltavaa kurssia yrittäjyydestä ja minulle oli itsestään selvää valita ne. Valitettavasti kurssien anti jäi heikoksi opettajan "hällä väliä -asenteen" vuoksi. (Nainen, 21v, Y+)

Kurssin opettamiseen liittynyt koettu välinpitämättömyys on tässä antanut kirjoittajalle mahdollisuuden nostaa se argumentiksi hänen pohiessaan yrittäjyysvalintaansa. Suoraan kurssin antia ei syytetä tai kiitetä yrittäjyysvalinnasta. Sen läheinen yhteys aikaisempaan positiiviseen toiveeseen yrittäjyyden suhteen antaa kuitenkin mahdollisuuden tulkinnalle. Koetusta välinpitämättömyydestä rakennetaan yhtä selitystä, ei enää niin positiiviseen toiveeseen yrittäjyyden suhteen. Lainausta ei tässä pyritä käyttämään

todistuksena sen suhteen, että koulu tai sen yksittäinen kurssi ja opettaja olisivat jollakin tavalla hyvä tai huono yrittäjyyden suhteen, sillä toisenlaisiakin kertomuksia kouluopetuksesta on.

Ala-asteen kuudennella luokalla annettiin tehtäväksi kirjoittaa pieni kirjoitelma aiheesta – mikä minusta tulee isona. Kirjoitin perustavani muotiliikkeet Helsinkiin ja Tampereelle. Kysyin äidiltäni, millainen koulutus yrittäjänä on ja sinä päivänä päätin, että minusta tulee ekonomi. Yläasteella sai valita kaupalliset opinnot yhdeksi aineeksi. Kiinnostuin alasta yhä enemmän ja olin entistä varmempi, että valmistun jonain päivänä kauppatieteiden maisteriksi. (Nainen, 21v, Y-)

Lainauksilla pyrin näyttämään, ettei koulun toiminta ole täysin merkityksetön opiskelijoiden pohtiessa omaa yrittäjyysvalintaansa. Kahdesta viimeisestä lainauksesta ensimmäinen koki kouluopetuksen huonoksi ja oli päätenyt mahdolliseen yrittäjyysuraan. Jälkimmäinen koki kouluopetuksen hyväksi, mutta päätenyt omassa uravalinnassaan kielteiseen yrittäjyysvalintaan.

Huomionarvoista onkin, että formaalin koulun yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena ei oppilastasolla voi olla yritystoiminnan lisääminen. Tärkeää kuitenkin olisi, ettei tämä toiminta johtaisi koulun toiminnasta riippuvaan kielteiseen päätökseen esimerkiksi opettajien ”hällä väliä” -asenteen vuoksi. Toisaalta formaalin koulun ei myöskään pidä kannustaa yksittäistä oppilastaan yrittäjäksi. Miten meistä kukaan kykenee tietämään, minkälainen työnteon rooli kenellekin henkilökohtaisesti sopii. Koulun tulisi kuitenkin tarjota neutraalisti oppilailleen mahdollisuuksia tutustua tähän työnteon rooliin ja toisaalta tarjota tässä suhteessa myös identifioitumiskohteita. Uskon, että näin yhä useampi nuoristamme kykenisi ottamaan tämän mahdollisuuden ammatinvalinnassaan huomioon. Jos sitten joku tämän seurauksena päätyy kielteiseen yrittäjyyspäätökseen, tulee meidän kasvatustajiemme edustajien olla tyytyväisiä. Yksilö on itse tehnyt hänelle itselleen parhaan mahdollisen päätöksen. Kielteistä päätöstä useammin kuitenkin uskon koulun harjoittaman yrittäjyyskasvatuksen aiheuttavan tilanteen, jossa oppilaat valitsevat yrittäjyyden, koska tietävät siitä ja sopivuudesta siihen enemmän kuin tilanteessa, jossa heillä ei ole ollut mahdollisuutta tutustua siihen riittävässä määrin.

Kolmas vaihtoehto on ura yrittäjänä, minkä puolesta selvästikin esimerkiksi Vaasan yliopistossa, ainakin tietyillä tahoilla, pyritään lobbaamaan, mikä ajatuksena on hyvä, vaikkakaan sen vaikutukset eivät luultavasti kovinkaan suuria ole. Korkeakouluopiskelijoille kun vahvemmin kuin yrittäjyyttä mainostetaan ajatusta (ainakin sellainen syntyy) että tutkinto= valmis, hyväpalkkainen työpaikka liike-elämän palveluksessa. (Nainen, 22v, Y+)

Yliopistoa instituutiona usein syytetään siitä, ettei se sosiaalista opiskelijoitaan yrittäjyysmahdollisuuteen. Edellä olevasta lainauksesta päätellen opiskelija kokee, että yliopistossa halutaan vaikuttaa opiskelijoiden yrittäjyysvalintaan. Väite yliopistoa kohtaan on ainakin tämän kirjoittajan kertomuksen perusteella väärä. Toisaalta mielenkiintoinen on opiskelijan pohdinta tämän, hänen sanoin "lobbaamisen", vaikutuksista. Kirjoittajan kokemana, ei siis kenenkään suorana toimintana, yliopisto-opiskelun aikana syntyä ajatus palkkatyövaihtoehdon paremmuudesta. Opiskelija ei kertomuksessaan sen enempää erittele, mistä tämä mielikuva syntyy. Mielenkiintoista on kuitenkin pohtia, johtuuko se itse opetukseen liittyvistä tekijöistä kuten opettajan toiminnasta, käytetyistä esimerkeistä tai kurssien sisällöistä. Vai onko kokemus saatu muilta opiskelijoilta tai jostakin muusta yliopiston itsensä tai sen opettajan vaikeammin kontrolloitavasta lähteestä.

Ennen ajattelin että perinteinen kaupanalan pienyrittäjä olisi minulle sopiva ammatti. Siihen ei ehkä kuitenkaan ekonomin arvo olisi kaikkein sopivin. Varsin pieni osahan KTM:sta ryhtyy yrittäjäksi. (Mies, 22v, Y++)

Viimeisen lainauksen kokemuksen syy, yliopistollisen koulutuksen vaikutuksista, on enemmän yliopiston opetukseen liittyvän vaikutuksen ulkopuolella. Kuitenkin vastuun tai seuraukset "maksaa" yliopisto huonona maineena yrittäjyyteen negatiivisesti vaikuttavana toimintana. Edelleen on mielenkiintoista, että tiede, tutkimus tai mahdollisesti tämän taustalla oleva selvitys on omalta osaltaan luomassa tarinavarantoa ja objektiivista todellisuutta. Tutkimuksen tai selvityksen tekijä ulkoistaa tutkimustuloksen muodossa maistereiden yrittäjyysaktiivisuuden. Kirjoittaja on omaksunut ja sisäistänyt tämän tuloksen osaksi omaa subjektiivista todellisuuttaan ja tarinaansa.

5.3.5 Muu seuraaminen

Yritystoiminnan seuraaminen muuta kautta kuin oman työkokemuksen tai yrittäjien toiminnan seuraamisen ja koulukokemusten kautta on myös mahdollista. Tällöin kuvaan mukaan tulee mm. tiedotusvälineiden, erityisesti medioiden antama kuva yrittäjyydestä.

En ole esseetäni varten erikseen haastatellut ketään yrittäjää. Omaan kuitenkin hyvän tietämyksen yritysmaailmasta. Lamavuosien tiedotusvälineet pitivät huolen siitä, että yrittämisen huonot puolet korostuivat. Tuolloin jatkuvat uutiset vararikoista, yrittäjien loppuun palamisista, tehdyistä virheistä ja niin edelleen hallitsivat yritysmaailmaa ja kertoivat yrittämiseen liittyvistä riskeistä. Hyvinä vuosina puolestaan ovat korostuneet yrittämisen hyvät puolet. Yrittäjä on päässyt nauttimaan työnsä hedelmistä. Yritykset ovat vakavaraistuneet. Vapaa-aika on lisääntynyt. Aikaa perheelle on yhä enemmän. Nyt on mahdollista jakaa hyvinvointia myös työntekijöille. Hyvän kehityksen myötä yrittäjyyttä on alettu arvostaa yhä enemmän tarpeellisena perus hyvinvointia tuovana kansallisena voimavarana. (Mies, 23v, Y+++)

Tässä kirjoittaja kertoo tiedotusvälineiden roolista tietolähteenään suhteessa yrittäjyyteen. Tässäkään yhteydessä ei pidä nostaa tiedotusvälineitä oikeaa rooliaan suurempaan asemaan. Vain verrattain harva kertoi kokemuksensa tai tietonsa yrittäjyydestä perustuvan ainoastaan tiedotusvälineiden antamaan kuvaan. Huomattavasti enemmän tietolähteet liittyvät edellä raportoituihin omiin työkokemuksiin tai omakohtaiseen kosketukseen yrittäjien kanssa. Merkittävää ei ole kuitenkaan määrä, vaan miten tiedotusvälineiden roolia kuvataan yrittäjyystietolähteenä. Riittää kun yksikin on kiinnittänyt niiden rooliin huomiota. Tiedotusvälineiden roolista raportoiminen kertoo mm. siitä, että ne ovat myös mukana nuoren elämismaailmassa, jonka kautta hän luo kuvaa yrittäjyydestä. Voihan olla, että kaikkien kirjoittajien elämismaailmassa tiedotusvälineillä on osansa myös yrittäjyysskuvan synnyssä. Tässä tehtävässä se ei vain ylitä raportointikynnystä kuin näissä harvoissa tapauksissa.

Edellä lainatussa tapauksessa kirjoittaja ei kerro kotitaustastaan ja siinä mahdollisesti olevasta yrittäjyydestä. Jos kirjoittajan perhetaustassa ei todellisuudessa ole yrittäjyyttä, vaikuttaa luonnolliselta, että jostakin tuo kuva muodostetaan tai otetaan. Tällä kirjoit-

tajalla tiedotusvälineet tarjoavat tietolähteen mahdollisen työkokemuksen ja koulun roolin puuttuessa. Tässä yhteydessä onkin mielenkiintoista pohtia minkälaisen kuvan tiedotusvälineet yrittäjyydestä antavat. Tällöin tulee ottaa tietenkin huomioon virallisuusluontoinen uutisointi ja dokumentit. Mutta huomioon tulee ottaa myös fiktiivinen viih-teeksikin tarkoitettu, yrittäjyyden ”piilokuvaaminen”. Seuraavassa kaksi esimerkkiä tästä.

Tietysti eräs asia, jonka voi katsoa vaikuttaneen valintoihini on pienenä televisiossa nähdyt -bisnesmiehet, joilla oli komeat autot ja paljon rahaa. Itsensä kuvitteli mielellään tuollaiseksi henkilöksi ja ehkä tässä nyt ollaan toteuttamassa tuota haavekuvaa. (Mies, 21v, Y-)

tulevaisuuden visioiden suuntautumiseen kaupalliselle alalle vaikuttivat myös elokuvien Wall Street-raham ja vallan katu sekä Jerry McQuierin luomat kuvat talousmaailman menestyjistä. ... Nuoren miehen mielessä pyöri myös Taneli Mäkelän tähdittämän kotimaisen TV-sarjan juoni, jossa Taneli teki miljoonien voitot pörssi-kaupoilla käyttäen hyväkseen sisäpiiritietoa. Vilpilliset konstit eivät tietenkään ole hyväksyttäviä, mutta nopea rikastuminen on jokaisen ihmisen mielessä. (Mies, 22v, Y- -)

Jos ryhdyttäisiin tutkimaan tiedotusvälineiden tarjoamaa yrittäjyyskuvaa erityisesti nuorille tarjolla olevalta tarjonnan kannalta, ollaan ongelmatilanteessa, jossa pelkkä tiedotusvälineiden tarjonta ja sen sisällön analysointi ei riitä. Tarjontaa pitäisi tarkastella erityisesti nuorten kannalta, mitä ohjelmia tai tiedotusvälinettä he seuraavat mihin aikaan se tapahtuu jne. Jälleen kerran ollaan tekemisissä fenomenologisen, yksilön minä – maailma suhteen kanssa. Tiedotusvälineiden maailmasta voin esimerkinomaisesti mainita, että jollekin nuorelle ”Salatut elämät” saattavat hyvinkin sisältyä siihen maailmaan, jonka kautta muodostetaan kuvaa maailmasta. Viralliset uutislähetykset saattavat samalle yksilölle olla vain utuinen kuva ja ymmärrys, että myös sen kaltaisia ohjelmia televisiossa esitetään ilman sen täydellisempää käsitystä niiden sisällöstä ja mahdollisesta suhteesta todellisemman kuvan antamiseen. Tiedän, että esittämäni mielihope esimerkiksi television katselemisesta on naiivi eikä varmasti vastaa todellisuutta. Sen esittämiselle näin provokatiivisena on kuitenkin syynsä. Haluan kiinnittää huomiota siihen ympäristöön, josta yksilöt omaa maailmasuhdettaan rakentavat. Aivan yhdentekevää ei sen tarkasteleminen mielestäni ole.

5.3.6 Historiallisten tapahtumien vaikutuksia yrittäjyysvalintaan

Paul Baltes kumppaneineen on kehitellyt elämäkulun kannalta katsoen selitystä yksilön kehityksen säännöllisille ja satunnaisilta näyttäville muutoksille. Hän on jaotellut elämäkulun aikana kehitykseen vaikuttavat tekijät kolmeen ryhmään: normatiiviset ikäsidonnaiset, normatiiviset historialliseen aikaan sidotut ja satunnaiset ei-normatiiviset tekijät (Bates & Reese 1987). Näitä voi hedelmällisesti tarkastella seuraavan lainauksen kautta.

Yhteiskunnalliset asiat ja lainsäädäntö alkoivat kiehtoa minua etenkin lukion loppuvaiheessa. Lukioaikana näin laman vaikutukset ihmisiin. Pienet yritykset kaatuivat velkataakkojensa alle ja perheitä hajosi rahahuolien lisätessä muita huolia. Ehkä juuri siksi työskentelen mieluummin alaisena jossakin suuremmassa organisaatiossa, kuin yksityisyrittäjänä, koska olen nähnyt niin monia konkursseja ja asuinalueeni talojen pakkomyynti-ilmoituksia. Luulen, että jos joskus ryhdyn yrittäjäksi, tulen toimimaan todellakin vakaalta pohjalta ilman suurempia riskinottoja. (Nainen, 24v, Y+)

Kirjoittaja kuvaa selkeällä tavalla, miten normatiivinen historiallinen aikaan sidottu, laajasti suomalaista yhteiskuntaa, mutta kirjoittajan tavoin yksilöihin ja heidän suhtautumiseensa on vaikuttanut taloudellinen lama. Kirjoittaja kuvaa myös, miten tuo taloudellinen lama on vaikuttanut hänen suhtautumiseensa omaan yrittäjyyteensä. Kokeemukseensa perustuen hän haluaa mieluummin valita työskentelyn jonkun muun palveluksessa. Kuten lainauksesta huomataan, kirjoittaja jättää oven myös yrittäjyyteen auki. Myös tätä oven auki jättämistä yrittäjyyteen sävyttää kirjoittajan kokema taloudellinen lama ja sen vaikutus mahdolliseksi nähdyn yrittäjyyden luonteeseen.

5.3.7 Henkilöön ominaisuuksien ja toimintatavan yhteys yrittäjyysvalintaan

Eri kertomuksissa eritellään yksilön suhdetta yrittäjyyteen monella eri tavalla. Tässä yhteydessä tarkastelukulma yhdistyy yrittäjyystutkimuksen people school lähestymistavan mukaisesti henkilöön itseensä liittämiin tekijöihin, jotka ovat suhteessa hänen yrittäjyysvalintaansa. Tällaisiksi tekijöiksi kertomusten perusteella voi luokitella yksilön

itseensä liittämät ominaisuudet. Näiden ominaisuuksien kanssa samaan henkilöön liittyvään yhteyteen voi luokitella myös ominaisuuksia lähellä olevat taidot ja kyvyt, joita kirjoittajat liittävät yrittäjyysvalintaansa. Myös asenteet itseä ja omaa toimintaa kohtaan voidaan luokitella kuuluvan tähän kategoriaan. Tässä yhteydessä esiin nousevat vielä yksilön ilmoittamat arvot. Ominaisuuksia, taitoja, asenteita ja arvoja ei tarkastella kertomuksissa erillisinä, vaan niillä tulee olla eksplisiittinen suhde ammatin- ja erityisesti yrittäjyysvalintaan. Toisin sanoen tähän poimituissa kannanotoissa on pitänyt yhteys yrittäjyysvalintaan olla selvällä tavalla näkyvissä.

Aina McClellandin päivistä lähtien olemme pyrkineet määrittelemään yrittäjälle tyypillisiä ominaisuuksia. Emme kuitenkaan ole kyenneet määrittelemään yrittäjälle tyypillisiä ominaisuuksia tai ominaisuuksien joukkoa. Emme myöskään voi tutkittuun tietoon perustuen väittää, että ominaisuudet selittäisivät yrittäjäksi ryhtymistä. Opiskelijoiden elämismaailmassa yrittäjyysvalintaa kuitenkin selitetään myös yrittäjyyteen liittyvien ominaisuuksien avulla.

Omia luonteenpiirteitäni ja ominaisuuksiani pidän kohtuullisen hyvin yrittäjälle sopivina. (Mies, 23v, Y+++)

Tämän kertomuksen lainauksesta ei tietenkään voi päätellä, että ominaisuudet olisivat tosiasiallisesti objektiivisena todellisuutena yrittäjyysvalinnan taustalla. Enemminkin kyse on subjektiivisesta todellisuudesta ja kirjoittajan kokemuksesta, jolle ominaisuudet ja niiden liittäminen yrittäjyyteen tarjoaa kertomuksessa mahdollisuuden vedota niihin yrittäjyysvalinnan perusteluissa. Tästä näkökulmasta käsin onkin syytä tarkastella kirjoittajien kertomuksia siten, että saadaan näkyviin kuva siitä, minkälaisia henkilöön liittyviä ominaisuuksia kirjoittajat yrittäjyyteen liittävät.

Alkuun on syytä muistuttaa, että suinkaan kaikki kirjoittajat eivät ottaneet kertomuksessaan kantaa ominaisuuksien suhteesta yrittäjyysvalintaan. Myöskään kaikki eivät kuvanneet suhdettaan samalla tavalla. Jatkossa ei myöskään pyritä siihen, että nostettaisiin esiin vain kaikkein voimakkaimmin mukana olevat ominaisuudet. Mukaan on pyritty ottamaan mahdollisimman laajalti ne ominaisuudet, joiden kautta yrittäjyys-

valintaa selitetään. Näin olen halunnut tuoda esiin sen koko kirjon, joka kertomuksista tässä suhteessa nostetaan esiin.

Yrittäjyyteen liittyviksi ominaisuuksiksi kertomuksissa nousevat esiin mm. luovuus ja innovatiivisuus, kärsivällisyys, tarkkuus ja kunnianhimo. Lainausten korostukset ovat tutkimuksen tekijän.

Kuitenkin ennen pitkään perustaisin oman firman, joka myy parannuskeinoja yritysten jokapäiväisiin toimintoihin. Sellaisia joissa minun oikea luovuuteni ja näkemys pääsisi valloilleen ja olisi minun myös näköiseni. (Mies, 23v, Y+++)

yrittäjyys vaatii kykyä innovoida ja olla luova. Siihen olen ehkä liian kriittinen. (Nainen, 21v, Y+)

Uskon, että minussa saattaisi hyvinkin olla potentiaalia yrittäjäksi jos löytäisin toimialan, joka on tarpeeksi lähellä taitojani ja tietojani. Kärsivällisyys ei kuitenkaan ole paras puoleni, joten sillä saralla minulla olisi jonkin verran parannettavaa. Yleensä turhaudun, jos asiat eivät suju toivomallani tavalla ja tietyssä ajassa. Olen kuitenkin erittäin tunnollinen ja tarkka. Nämä ominaisuudet ovat käsitykseni mukaan myöskin erityisen tärkeitä yrittäjälle. (Mies, 22v, Y++)

En ole luonteeltani tarpeeksi kunnianhimoinen ja jämäkkä hoitaakseni omaa yritystä. En myöskään halua sitoa itseäni 24-tuntia vuorokaudessa ympäri vuoden, jota ainakin yrittäjyyden alkuaika yleensä vaatii. Haluan pitää työ- ja vapaa-aikani erillään. Stressaannun helposti, joten luulen, ettei psyykeeni kestäisi yrittäjän oloa. (Nainen, 29v, Y-)

Sosiaaliset taidot nousevat myös mielenkiintoisella tavalla esiin kirjoittajien arvioidessa näitä ominaisuuksiaan ja niiden suhdetta yrittäjyyteen.

mielelläni työskentelisin ihmisten ympäröimänä. Ehkä juuri siksi perinteisen yksityisen, yksinäisen yrittäjän toimi ei kiehdo. (Nainen 21v, Y--)

Sosiaalisten taitojen merkitys korostuu päivä päivältä yhä enemmän ja enemmän. Omankin yrityksen pyörittämisessä näitä taitoja tarvitaan. (Nainen, 21v, Y++)

Ensimmäinen edellä lainatuista kertoo varsinaisesti omista ominaisuuksista tai mieltymyksistä. Siinä sosiaalisuus ja yrittäjyys eivät sovi samaan kuvaan, vaan muodostavat

kirjoittajalle kielteisen kannan yrittäjyyttä kohtaan. Jälkimmäisessä lainauksessa kirjoittaja päinvastoin kokee yrittäjyyden toiminnaksi, jossa juuri sosiaalisilla taidoilla on merkitystä ja tarvetta.

Omalta osaltaan sosiaalisten taitojen luokkaan voidaan luokitella myös esimiehenä toimiminen.

Mutta jos/kun minulla olisi oma yritys, voisin aivan hyvin toimia muutaman ihmisen "pomona". Se miksi en sovellu ylimpään johtoon, on ehkä siinä, etten pidä kovasti muiden ihmisten määräämisestä ja ohjaamisesta. (Nainen, 22v, Y+++)

Yrittäjä on myös johtaja ainakin niissä tapauksissa, jolloin hänellä on vähintään yksi työntekijä. Mielenkiintoista tässä yhteydessä onkin tarkastella yrittäjyyden roolia uravalintana henkilöllä, joka ei katso pitävänsä muiden ohjaamisesta ja määräämisestä. Silti hän on voimakkaasti suuntautunut yrittäjyyteen ja voisi oman käsityksensä mukaan hyvin toimia siinä roolissa muutaman ihmisen pomona. Tästä lainauksesta näkyikin selvästi se subjektiivisuus ja perspektiivi, josta kukin tarinansa on kirjoittanut. Tämä subjektiivisuus näkyy selvästi eräänkin kirjoittajan toimesta, kun pienen yrityksen pyörittäminen on hänelle kauhistus ja hän toteaa haluavansa perustaa konsernin. Yrittäjyys ei siis nuorten elämysmaailmassa ole millään tavalla yksi yhtenäinen ilmiö, vaan monia eri ulottuvuuksia sisältävä monimuotoinen ja -ulotteinen työnteon muoto.

Yrittäjyys tarjoaa niin monia erilaisia mahdollisuuksia tulkita tätä toimintaa. Seurausena eri kirjoittajille yrittäjyys edustaa jotakin sellaista, jota on hankala, jos ei mahdoton yhteismitallistaa. Käsiteltäessä yrittäjyyttä yhtenä kaikkia koskevana yhtäläisenä valintana joudutaan selittämisen suohon josta selviäminen kastumatta on hankalaa. Yhtäläistämisestä seuraa ongelmia, kun jokainen katsoo yrittäjyyttä omasta perspektiivistään ja määrittelee paitsi sen, niin soveltuvuutensa siihen, subjektiivisen kokemuksen ja tulkintakehyksen kautta. Tulkintakehyksen puolestaan ratkaisee henkilökohtainen käsitys tästä yrittäjyyttä koskevasta maailmasta. Yrittäjyysilmiön ja ammatinvalinnan tulkitsijalle näyttää löytyvän ongelmia kerrakseen. Nämä vaikeudet näkyvät

selvästi seuraavasta lainauksesta, joka voi toimia myös yhteenvetona ominaisuuksien roolista yrittäjyysvalinnassa.

Realismin taju, suunnitelmallisuus, innostavuus, päätöksenteko kyky, kokonaisuuksien hallinta ja taidot tulla toimeen kaikenlaisten ihmisten kanssa ovat mielestäni ne ominaisuudet, jotka minulla jo on, ja joita tarvitaan myös tämän-tyyppisessä työssä. Ja niiden antaman pohjan avulla uskoisin pystyväni toimimaan reiluna, mutta tiukkana johtajana. Tosin en ole enää varma haluaisinko toimia yrittäjänä, en ainakaan aluksi. (Nainen 21v, Y++)

5.3.8 Henkilön arvot ja asenteet yrittäjyysvalinnassa

Ominaisuuksien kanssa samanlaisessa asemassa kertomuksissa näyttäytyvät henkilön, yksilön, arvot ja asenteet. Tässä tapauksessa huomiota kiinnitetään arvoihin ja asenteisiin juuri työntekoon ja erityisesti yrittäjänä toimimisen suhteen. Arvot näyttävät kirjoittajista päin katsottuna liittyvän haasteellisuuteen, haluun päättää omista asioista, varmuuteen tai turvallisuuteen sekä vapaa-ajan merkitykseen. Lainauksiin liittyvät korostukset ovat tutkimuksen tekijän.

Haasteet ja niihin vastaaminen ovat lähellä sydäntäni. (Mies, 21v, Y+++)

Osaan ottaa vastuuta ja haluan päättää omista asioistani, joten siinä mielessä myös oma yritystoiminta saattaisi tulla esim. tilintarkastajana kyseeseen. (Mies, 22v, Y++)

Yrittäjyydessä pelottaa hieman kuitenkin taloudellinen riski, sillä pelaan mieluummin varman päälle. (Nainen, 21v, Y+)

Koska olen hyvin tunnollinen, saatan helposti "polttaa itseni loppuun". Minun tuleekin kiinnittää erityistä huomiota siihen, että voin vapaa-aikanani irrottautua kokonaan työelämän kiireistä. Yrittäjyys ei näin ollen olisikaan minulle sopiva muoto tehdä työtä. (Nainen, 20v, Y++)

Joissakin kertomuksissa ominaisuudet ja arvot esiintyvät yhdessä. Oman yrittäjyytensä hyvin mahdollisena näkevien kertomuksissa nämä esiintyvät sopusoinnussa. Ominaisuuksia tuetaan työntekoon liittyvillä arvoilla ja ne nähdään kanavoituvan yrittäjyyden avulla. Tässä suhteessa tarinat, joissa yrittäjyyttä ei omalla kohdalla nähdä mahdolli-

suutena, ovat paljon mielenkiintoisempia. Näyttäisi siltä, että kertomuksessa työntekoon ja elämään yleensä liittyvät arvot voittavat yksilön ominaisuudet yrittäjyysvalinnassa.

Minä en ole laiska, mutta arvomaailmassani vapaa ajalla on todella suuri merkitys. Tulevaisuuden työpaikalla odotan säännöllisiä työaikoja ja hyvää palkkaa. (Mies, 21v, Y-)

Viimeksi mainitun lisäksi ominaisuuksien ja arvojen suhteen on mielenkiintoista havaita, että yrittäjyyteen eniten suuntautuneessa kahdessa ryhmässä suurin osa kirjoittajista liitti yrittäjyysvalinnan ominaisuuksiin ja vain vähemmistö arvoihin. Kielteisesti omaan yrittäjyyteensä suhtautuvat puolestaan kiinnittivät kielteisen yrittäjyysvalinnan pikemminkin työntekoon liittyviin arvoihin kuin ominaisuuksiin. Ominaisuudet voitiin kokea yrittäjyyden suhteen positiivisiksi, mutta henkilön arvot kallistivat vaa'an yrittäjyyskielteiseen suuntaan.

Nostan vielä aineistosta esiin kahden lainauksen avulla erään näkökulman, joka sopii henkilötekijöihin, mutta yhtä hyvin ja ehkä ennemminkin ympäristöön liittyviin tekijöihin.

Olen asunut lähes koko ikäni (3-vuotiaasta asti) pohjanmaalla, Seinäjoella. Molemmat vanhempani ovat myös kotipaikoiltaan pohjalaisia. Tämä on varmasti ollut eräs piirre kasvatuksessa, koska pohjalaiset on aina kasvatettu yrittäjyyteen ja itsepäisyyteen. (Mies, 24v, Y++)

Oman yrityksen perustaminen on käynyt monta kertaa mielessä ja eikä vieläkään ole täysin pois suljettu vaihtoehto, mutta kun eletään Etelä-Pohjanmaalla, jossa yrittämisestä on tullut perinne ja kun on nähnyt monen yrittäjän elävänsä työlleen on sitäkin vielä harkittava. (Mies, 24v, Y+)

Kuuluminen johonkin maakunnalliseen ryhmään tai heimoon näyttää tarjoavan yhden mahdollisuuden identifioitua yrittäjyyteen. Tuo identifioituminen voi tapahtua kahdella tavalla. Ensin yrittäjyyden näkemisenä yhtenä heimon toimintatapana, joka velvoittaa tai mahdollistaa yrittäjyysvalinnan. Toisaalta tuota kuulumista maakunnalliseen alueeseen, tässä Pohjanmaahan, pidetään selityksenä sille, miksi henkilö on henkilöön liittyvän ominaisuuden suhteen sellainen kuin on.

Viimeksi mainitusta nousee mielenkiintoisella tavalla esiin kysymys persoonallisuuden muuntelumahdollisuuksista. Tämän tutkimuksen teoriaosuudessa nousi esiin ajatus persoonallisuudesta abstraktina artefaktina. Persoonallisuus on subjektiivisesti tuotettu käsite, jonka kehittelyyn ja objektivoimiseen tiedekin on kiitettävällä tavalla osallistunut. Edellä kertomuksen lainauksessa pohjalaisuus yhdistyy persoonallisuuteen tai sen joihinkin piirteisiin, yrittäjyyteen ja itsepäisyyteen. Tällä tavalla ne näyttäytyvät objektivoitun todellisuuden tuotoksen sisäistämisenä. Identiteetin syntyä ja kehitystä pohtivalle tutkijalle nousee esiin kysymyksiä kerrakseen. Näihin pohdintoihin tulee luonnollisesti palata, mutta niiden aika ei ole vielä.

5.3.9 Yrittäjyyteen valmistautuminen

Taitojen ja yrittäjyysvalinnan yhteys on mielenkiintoinen. Tässä yhteydessä esiin nousevat kertomusten teleologiseksi selitykseksi tulkittavat osuudet. Tällöin puhutaan yrittäjyyteen liittyvästä taidosta ja niiden kehittymiseen tähtäävistä toimista. Koulun roolista yrittäjyysvalinnan yhteydessä on hyvä mahdollisuus valottaa miten tulevaisuuteen suuntautuen koulu ja sen anti kertomuksissa esiintyy. Edellä on jo noussut esiin, että koulu kokonaisena instituutiona tarjoaa mahdollisuuden käsitellä yrittäjyyttä koettuna ja sen pohjalta rakentaa suhdetta yrittäjyyttä kohtaan. Tulevaisuuteen suuntautuen koulu, koulutus ja erityisesti yliopisto nähdään kirjoittajien kokemana kuitenkin myös tahona, jonka kautta valmistaudutaan yrittäjyyteen. Koulun ja koulutuksen rooli toimii siis mitä suurimmassa määrin teleologisena selityksenä praktisen syllogismin tapaan tässä tapauksessa myös yrittäjyysvalinnan suhteen.

Yliopistohan on paras mahdollinen paikka saada hyvät valmiudet yrittäjyydelle. Koulutushan antaa teoriaa ja työkalut pärjätä käytännössä. Yritän suunnata ainevalinnoin yrittäjyyttä tukeviin aineisiin. (Mies, 22v, Y+++)

Yrittäjyyden jonkinasteisena mahdollisuutena omalla kohdallaan näkevät kirjoittajat pohtivat kirjoituksessaan tulevaisuuden valintaansa tukevia ratkaisuja. Jos koulu edellä nähtiin paikkana, jossa kannustaminen yrittäjyyteen on vähäistä, näkevät kirjoittajat sen kuitenkin paikkana, jossa voi saada yrittäjyyteen liittyvää ammattitaitoa. Merkittävässä

määrässä kirjoituksia koulutus, yliopistollinen erityisesti, nähdään toimintana, jossa yksilö voi saada opintojensa yhteydessä tarvittavia taitoja yrittäjänä toimimiseen.

Toinen silmiinpistävä seikka, joka koulutuksen ohella nousee esiin teleologisesti ja praktisen syllogismin mukaisesti tulevaan yrittäjän uraan valmistautuvilla kirjoittajilla, on työkokemus.

Yliopiston jälkeen täytyy vain löytää sopiva paikka markkinoiden ja sijainnin suhteen perustaa oma xxxxxxalanyritys. Jos tällöin ei heti ole rohkeutta ryhtyä yrittäjäksi, niin voihan sitä hakeutua jonkun suuren xxxxxxxxketjun palvelukseen väliaikaisesti hakemaan kokemusta. (Mies, 22v, Y+++)

Ensiksi haluan kuitenkin valmistumisen jälkeen tehdä palkkatyötä jonkun yrityksen alaisena. Uskon nimittäin, että yrittäjäksi ei kannata lähteä suoraan - koulun penkiltä", vaan ensiksi kannattaa hankkia paljon sekä työ- että elämänkokemusta. (Nainen, 22v, Y+++)

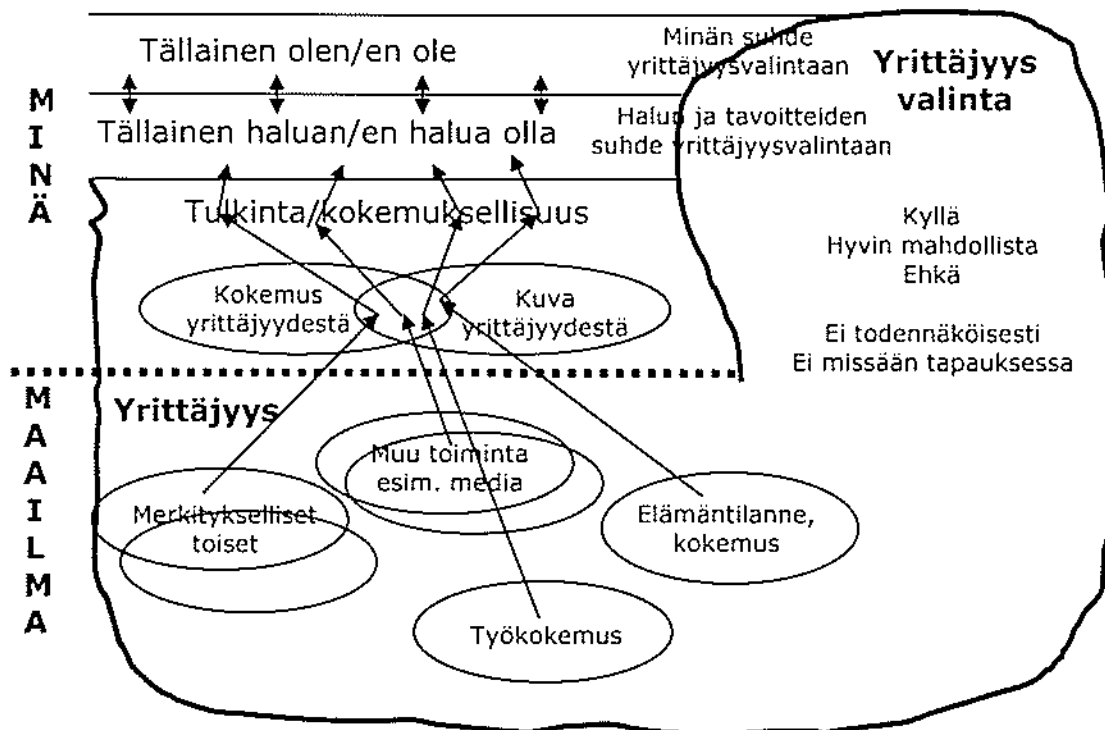
Työkokemukseen ja sen hankkimisen tärkeyteen viittaa jo edellisen lainauksen lopun lausuma, mutta se on enemmän esillä jälkimmäisessä lainauksessa. Tässä palkkatyö nähdään monen muun kertojan tavoin työnteon muotona, jonka kautta voidaan valmistautua yrittäjänä toimimiseen. Koulutus ja työkokemus eivät myöskään esiinny kertomuksissa yksinään, vaan ne täydentävät toisiaan. Myös muiden kuin näiden tekijöiden koetaan kuuluvan tärkeisiin tekijöihin yrittäjyysvalinnan yhteydessä.

Haluaisin luoda ja rakentaa pääasiassa itse oman tulevaisuuteni. Tällöin kyseeseen saattaisi tulla oman yritystoiminnan käynnistäminen. Ennen varsinaisen yritystoiminnan käynnistämistä on kuitenkin syytä hankkia riittävästi työkokemusta, koulutusta ja henkistä pääoma, sekä luoda ihmishuoneverkosto, jonka avulla on mahdollista yhdistää aivokapasiteettien idearikkaus liiketoiminnallisesti kannattavaksi konseptiksi. Palkkatyö ei kuulosta kovin mielenkiintoiselta, muutoin kuin oppiaskeleena ja työkokemuksen kautta hankittavana tietämyksen ja osaamisen karttumisena. (Mies, 22v, Y++)

Tässä kirjoittaja yhdistää sekä koulutuksen että riittävän kokemuksen tekijöiksi, jotka tukevat hänen päätöstään ryhtyä yrittäjäksi. Edelleen merkillepantavaa on niiden yhdistyminen riittävään henkiseen pääomaan, mutta myös ihmishuoneverkkoon. Tämä kirjoittaja yhdessä usean muun yrittäjyyden mahdolliseksi uravaihtoehtokseen valinneen kanssa nostaa ihmishuoneet ja sosiaalisen verkoston merkittävään rooliin menestyksekkästä yritystoimintaa hahmotellessaan.

5.3.10 Minkälaisia merkityksenantoja yrittäjyyteen liittyvässä identifioitumisessa nuorilla on?

On aika vastata tutkimuksen kolmanteen tutkimuskysymykseen ja olenkin nimennyt tämän alaluvun tuon kysymyksen muotoon. Tämän luvun 5.3 empiirisen tarkastelun pohjalta voin piirtää seuraavanlaisen graafisen esityksen, jossa tarkastelen yksilön minä-maailma-suhdetta siltä kannalta, miten siihen liittyy yrittäjyysvalinta. Kuviossa pyrin kuvaamaan sitä, miten yksilön elämämaailmaan liittyvä kuva yrittäjyydestä syntyy maailmasta tulevan informaation seurauksena. Kuviossa pyrin kuvaamaan myös sitä, että tuo informaatio ei siirry suoraan henkilön tietovarannoksi yrittäjyydestä, vaan se aina tulkitaan henkilön subjektiivisessa todellisuudessa. Tässä subjektiivisessa todellisuudessa tehdään takaisinkytkennän tavoin päätökset siitä, millä tavalla henkilö omalta kohdaltaan suhtautuu yrittäjyyteen mahdollisena uravalintana. Graafista esitystä voidaan myös kritisoida. Kuviossa olen joutunut piirtämään katkoviivan henkilön minän ja hänen maailmansa väliin. Fenomenologisen filosofian ajatuksen mukaan sitä ei ole, vaan henkilö on dialogisessa suhteessa maailmansa kanssa. Toivon mukaan tämä ei kuitenkaan häiritse liiaksi sitä asiaa, mitä kuviolla haluan ilmaista.

Kuvio 14. Yrittäjyysvalinnan osatekijöitä.

Kuvion avulla voi hahmottaa niitä yrittäjyysvalinnan osatekijöitä, joita empiirisen aineiston kautta siinä ilmaistaan olevan. Kysymys on fenomenologisesti yksilön minä-maailma-suhteesta. Kuvion vasemmassa yläkulmassa on kuvattu yksilön minä, joka on tekemässä päätöstä, tässä tapauksessa yrittäjyysvalinnan suhteen. Kertomuksissa yrittäjyysvalintaan tai sen perusteisiin henkilön minä liittyy kahdella tavalla. Ensin perusteena voi olla se, millaiseksi yksilö itsensä kokee tai ei koe. Henkilön minä suuntautuu empiirisen aineiston mukaan yrittäjyysvalinnan suhteen kahtaalle. Ensiksi henkilöön liittyvien tekijöiden kuten kykyjen, taitojen ja ominaisuuksien kautta, joita hänellä joko on tai ei ole. Toisaalta se millainen hän haluaisi olla tai millaisen elämän itselleen haluaa tai ei halua. Tähän luen kuuluvaksi myös ne arvot ja arvostukset, jotka tässä tapauksessa yrittäjyysvalintaan liittyy.

Kuvion oikeassa laidassa oleva yrittäjyysvalinta kuvaa sitä, millä tavalla yksilön elämämaailmaan, minä-maailma-suhteeseen liittyy yrittäjyys ammatinvalinnallisessa mielessä. Aineiston perusteella nämä luokat on tässä tutkimuksessa nimetty: kyllä, hyvin mahdollista, ehkä, ei todennäköistä ja ei missään tapauksessa, yrittäjäksi.

Yrittäjyysvalintaansa henkilöön liittyvien tekijöiden lisäksi yksilö tekee sen käsityksen kautta, joka hänelle on yrittäjyydestä syntynyt. Käsitys muodostuu sen perusteella millainen kuva tai kokemus henkilöllä on yrittäjyydestä. Kuva ja kokemus on kuviossa piirretty osittain päällekkäin. Päällekkäin siksi, että ne kuvaavat osittain samaa ilmiötä eli heijastusta yksilölle siitä, mitä yrittäjyys hänelle on. Kuva ja kokemus eivät välttämättä ole siten erotettavissa toisistaan, kyse on lähinnä sanojen valinnasta. Tässä on kuitenkin perusteltua käyttää kumpaakin sanaa, kuva ja kokemus, koska kirjoittajatkin käyttävät niitä puhuessaan yrittäjyydestä.

Kuvan tai kokemuksen synty yrittäjyydestä liitetään kertomuksissa neljään toisistaan erillään olevaan lähteeseen. Yrittäjyys heijastuu kertomuksiin ensin merkityksellisten toisten, toiseksi oman työkokemuksen, kolmanneksi muun toiminnan kautta kuten esimerkiksi medioiden välityksellä ja neljänneksi elämän eri tilanteiden seuraamisen, kuten historiallisten tapahtumien kautta. Yrittäjyyteen liittyvän identifioitumiskohteiden suhteen merkityksellisistä toisista ensiarvoisessa asemassa ovat tietenkin lasten omat

vanhemmat. Empiirisen aineiston mukaan identifioitumiskohteen voi kuitenkin saada myös muusta lähipiiristä kuten esim. poika-/tyttöystävän perheestä. Mielenkiintoinen ja osittain pohdintaa aiheuttava huomio on joidenkin kirjoittajien viittaukset televisio-ohjelmien tarjoamaan kuvaan yrittäjyydestä.

Viimeksi mainittu viittaa kuviossa kohtaan ”muu toiminta”. Pohtimista tämä muu toiminta aiheuttaa, sillä televisiosta ja yleensä medioista on tullut tai on tulossa myös ammatinvalinnallisessa mielessä ainakin jossain määrin mukana oleva tekijä. Joka tapauksessa tämän aineiston pohjalta näyttää selvältä, että ainakin joiden elämismaailmassa medioiden tarjoama kuva on ollut osaltaan vaikuttamassa hänen valintoihinsa tätä kirjoitustehtävää suorittaessaan.

Muuksi toiminnaksi voidaan lukea vielä koulun harjoittama toiminta, jossa tarkoittaen tai tarkoittamatta ollaan tekemisissä yrittäjyyden kanssa ammatinvalinnallisessa mielessä. Tähän koulun harjoittama toiminta liittyy aineiston perusteella kahdella tavalla. Ensinnäkin on koulun oma toiminta, ja toisaalta kouluun instituutiona liitetyt, objektivoituneeksi todellisuudeksi luokiteltavat kannanotot. Koulun oman toiminnan kautta voidaan tarjota ammatin- ja yrittäjyysvalintaan liittyen identifioitumiskohteita. Tällöin on merkillepantavaa, että tässäkin aineistossa näitä identifioitumiskohteita raportoitiin jo niin varhaisessa vaiheessa kuin päiväkotimuistoihin liittyen.

Kouluun ja erityisesti yliopistoinstituutioon liittyy tarinavaranto, joka antaa opiskelijoille mahdollisuuden perustella omaa kielteistä suhdettaan yrittäjyyttä kohtaan. Erityisesti tämä nousee esiin kauppatieteen maisterin tutkinnon kautta avautuvassa selitysmallissa, jonka mukaan tämän tasoisen koulutuksen saaneet henkilöt kertojan mukaan eivät ryhdy yrittäjiksi. Kirjoittaja ei kerro mistä hän on mielipiteensä muodostanut, mutta kyseessä lienee osittain tilastolliseen tutkimustietoon perustuva arkiajattelun johtopäätös. Mielenkiintoiseksi asian tekee kysymys siitä missä määrin kyseinen johtopäätös on totta nyt ja vielä mielenkiintoisempaa on, onko näin myös tulevaisuudessa. Nykyhetken KTM -tutkinnon suorittaneiden oletettuun yrittäjyysaktiivisuuteen vedoten kirjoittaja suuntautuu kohti tulevaisuutta ja tulevaa yrittäjyysvalintaansa. Argumentti ei

liity niinkään tulevaisuuden faktatietoon, vaan menneisyyden kautta muovattuun objektivoiduun todellisuuteen, joka näin on tarjolla tarinavarannossa.

Erilaiset elämäntilanteet liittyvät empirisen aineiston mukaan yrittäjyyteen liittyvään valintatilanteeseen. Erityisenä tällaisena seikkana kertomuksissa nousee esiin maantieteellinen sijainti ja historiallinen aika. Maantieteellinen sijainti yrittäjyyden suhteen näyttäytyy kahdenkin eri kertojan kautta pohjalaisuutena. Pohjalaisuus ja siihen tarinavarannossa liittyvä yrittäjyys antaa kirjoittajille mahdollisuuden liittää itsensä ja pohjalaisuutensa yrittäjyysvalintaan. Muita maakunnallisia heimoja ei kertomuksissa mainita. Syntyminen tietylle maantieteelliselle alueelle näyttää tarjoavan muita alueita paremmat edellytykset harkita yrittäjyyttä yhtenä ammatillisena mahdollisuutena. Mielenkiintoiseksi nousee tällöin kysymys siitä, minkälainen tarinavaranto tarjoutuu nuorelle alueella, joka yrittäjyyden suhteen liitetään ei-yrittäjämäiseksi, esimerkiksi ”yhden piipun” tai työnantajan alueeksi.

Toinen elämäntilanteeseen liittyvä tekijä korostaa historiallisten tekijöiden yhteyttä yrittäjyysvalinnalle. Aineistossa tämä näkyy erityisesti siten, että yrittäjyysvalinnalle haetaan perusteita tai kaikupohjaa yhdeksänkymmentäluvun laman seuraamisesta ja vaikutuksista opiskelijoiden käsityksiin yrittäjyydestä. Nämä lamakokemukset ja erityisesti se ikäryhmä, joka on sen lapsuuden, nuoruuden tai nuoren aikuisuuden elämänvaiheessa kokenut. Tämä ajanjakso on omalta osaltaan muodostamassa sitä situaatiota, jossa yksilöt elämäänsä ja identiteettiään, ammatillistakin, rakentavat.

Elämäntilanne ja muu toiminta ja sen seuraaminen esim. medioiden välityksellä on määrällisesti vähemmässä roolissa kuin merkityksellisten toisten kautta argumentointi yrittäjyydestä ja yrittäjyysvalinnan perusteista. Merkityksellisten toisten rinnalla lähes yhtä merkittävässä roolissa ainakin määrällisesti näyttää olevan erilaisten työkokemusten esiin nostaminen yrittäjyysvalinnan yhteydessä. Erilaisia työkokemuksia nostetaan eri yhteyksissä esiin perusteltaessa ammatin ja uran valintaa. Mielenkiintoista on myös se, että määrällisesti enemmän työkokemuksista kerrotaan kertomuksissa, joissa yrittäjyys nähdään mahdollisena uravaihtoehtona. Onko siis niin, että runsaammat työkokemukset antavat enemmän mahdollisuuksia identifioitua yrittäjyyteen?

Edellä esitettyä luonnolliselta tuntuva selitystä ei voida kuitenkaan tässä yhteydessä varmentaa. Voi olla, että työkokemuksista raportoivilla myös on ollut enemmän työkokemuksia kuin henkilöillä, jotka niistä eivät raportoi. Voi myös olla, että runsaat työkokemukset antavat kertomukseen enemmän argumentteja ja perusteluja yrittäjyysvalinnalle. Irrottauduttaessa kertomuksessa yrittäjyysvalinnasta tämäntyyppinen argumentointi saattaa menettää merkityksensä. Eli, vaikka työkokemuksia olisi, niistä ei kerrota, koska niillä ei tarinan kertomisen kannalta ole merkitystä. Tämän tutkimuksen perusteella ei siis voida väittää, vaikka ehkä haluakin olisi, että runsas ja monipuolinen työkokemus lisää mahdollisuuksia identifioitua yrittäjyyteen. Tähän kysymykseen voitaisiinkin hyvin vastata esimerkiksi kvantitatiivista tutkimusta apuna käyttäen.

Yrittäjyysvalinnan suhteen oleellista ja tärkeää on kuitenkin kiinnittää huomio vielä siihen seikkaan, ettei kuva, käsitys, ymmärrys yrittäjyydestä synny suoraan henkilön maailmasuhteen osatekijöistä saadun informaation välityksellä, vaan tulkitaan henkilön subjektiivisessa todellisuudessa. Tämä tulkinta, josta voidaan käyttää myös nimitystä kokemus abstraktissa merkityksessä, on erittäin liukuva henkilöiden välillä. Eri henkilöt tulkitsevat samaa tai samanlaista kokemusta aivan päinvastaisella tavalla. Se, mikä yhdelle on kauhistuksen aihe, on toiselle kannustin. Sama tulkinnallisuus koskee yrittäjyysvalintaan liittyen henkilön käsitystä yrittäjyydestä. Henkilöt näkevät tai käsittävät yrittäjänä toimimisen samansisältöisenä. Yksi irrottautuu tämän syyn perusteella yrittäjyydestä, kun taas toinen juuri siksi sisällyttää yrittäjyyden yhdeksi mahdolliseksi uravaihtoehtokseen.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA KESKUSTELU

On aika vetää yhteen tämän tutkimuksen esiin nostamat ajatukset. Aloitan luvun tutkimuskysymysten vastaamisen yhteydessä esiin nousseiden pääteemojen ja vastausten erittelyllä. Tässä yhteydessä paneudun tutkimuksen antiin fenomenologisen ja hermeneuttisen filosofian tarjoamalta perustalta. Edelleen paneudun yrittäjyystutkimukseen myös edellisiä lähellä olevalta sosiaalis-konstruktiviselta kannalta. Erityisesti tässä päätösluvussa pyrin vastaamaan kirjan otsikon herättämään kysymykseen yrittäjyyteen liittyvän identiteetin kehityksestä. Tähän ongelmakenttään paneudun keskusteluosuudessa, jossa pyrin myös osoittamaan tutkimukseni kontribuution yrittäjyystutkimukselle.

6.1 Yhteenveto

Aineiston jakautuminen eri yrittäjyyskategorioihin

Tämän tutkimuksen aineistona käytetyissä omaelämäkertoissa valtaosa yliopistop opiskelijoista sisällyttää omaan ammatinvalintaansa myös yrittäjyyden. Jonkinasteisen kannan omaa yrittäjyyttään kohtaan, myönteisen tai kielteisen, ottaa 75 % kirjoittajista. Yrittäjyys näyttää näin ollen olevan osa verrattain monen nuoren elämämaailmaa ammatinvalintaan liittyvissä pohdinnoissa. Tämän havainnon painoarvoa lisää se, että omaelämäkerrallisten kertomusten tehtävänannossa kirjoittajia ei pyydetty missään vaiheessa ottamaan kantaa yrittäjyyteen. Opiskelijoita ei siis ohjeistettu kertomaan ammatinvalinnasta juuri yrittäjyys vaihtoehtonaan. Tutkimustuloksen yleistettävyyden suhteen pitää olla kuitenkin varovainen. Onhan syytä muistaa, että kurssin, jonka osana tutkimusaineisto kerättiin, ohjelmaan kuului yksi kahden tunnin luentokerta, jossa käsiteltiin yrittäjyyttä. Opiskelijoiden kurssivaatimuksena oli myös opintomoniste, jonka yhtenä osana oli artikkeli yrittäjyydestä. Artikkelin yhteydessä oli myös yrittäjyystesti, joka käsitteli lähinnä yrittäjyysominaisuuksia. Osittain tämän seurauksena yrittäjyyden mukaan kertomukseen ottaneiden kirjoittajien määrä saattaa olla vinoutunut.

Joka tapauksessa on mielenkiintoista, että kirjoittajien keskuudessa vain noin 21 % suhtautui omaan yrittäjyyteensä kielteisesti. Vastaavasti kirjoittajista lähes 31 % varmasti tiesi aloittavansa oman yritystoiminnan, tai piti hyvin todennäköisenä yrittäjyyttä omalla kohdallaan. Yliopisto-opintojen alkuvaiheessa näyttää potentiaalia tuleviksi yrittäjiksi siis olevan.

Arkiajatteluun ja tutkimustietoon nojaten korkeasti koulutettujen yrittäjyysaktiivisuus on kuitenkin muuta väestöä alhaisemmalla tasolla. Vaikuttaako yliopisto-opetus siis siten, että tuo edellä esitetty potentiaali jollakin tavalla onnistutaan kadottamaan? Se onko tämän ilmiön taustalla syy yliopiston antamassa opetuksessa, on tämän tutkimuksen tulosten perusteella kiistanalainen kysymys. Ensiksi aineiston perusteella joku voi kokea yliopistossa joidenkin tahojen lobbaamisen yrittäjyyteen kannustavaan suuntaan. Yliopisto on siis ainakin jossakin määrin tai joissain tapauksissa koettu instituutiona, jossa yritetään vaikuttaa opiskelijoihin yrittäjyyden suhteen myönteisesti.

Toisaalta yliopiston opetustoimintaan liittyen yrittäjän työhön liittynyt esittely oli ainakin yhden kertojan mukaan tuonut hänen ammatinvalintaansa liittyvään harkintaan yrittäjyyteen liittyvän mahdollisuuden. Koululla ja tässä tapauksessa yliopistolla näyttää siis olevan käytännön tasolla mahdollisuuksia nostaa esiin yrittäjyyteenkin liittyviä teemoja niin, että opiskelijat voivat ottaa ne huomioon liittyen ammatin- tai yrittäjyysvalintaan.

Tämän yliopiston oman toiminnan rinnalla näyttää korkeasti koulutettujen elämismaailmassa yrittäjyysvalinnan suhteen tarjoutuvan selitysmalleja, jotka antavat mahdollisuuden loitontua yrittäjyydestä yhtenä ura- ja ammatinvalintana. Tämä näkyy kertomuksissa mm. siten, että kertojat viittaavat tutkimus- tai uutistietoon, jonka mukaan korkeasti koulutetut eivät hakeudu yrittäjiksi. Tätä kautta he saavat mahdollisuuden, jossa korkeasti koulutettujen on helppo jättää yrittäjyysvalinta uransa ulkopuolelle.

Viimeksi mainitun yhteydessä voikin kysyä, missä määrin olemme onnistuneet luomaan Karjalaisen ja Siljanderin (1993: 336) toiminnan merkitystasolle 3 ja 4 kuuluvaa tiedostettua tai tiedostamatonta merkitysrakennetta, jota nuoremme omassa ammatinvalin-

nassaan hyödyntävät? Tämän tutkimuksen aineisto on muodostettu subjektiivisesti tiedostetulla merkitystasolla 1. Materiaalinsa tuo taso kuitenkin näyttää mitä suurimmassa määrin ammentavan intersubjektiiivisesta historiallisesti tuotetusta tarinavarannosta. Ei siis ole yhdentekevää, minkälainen tarinavaranto nuorille on tarjolla.

Huomion arvoista edelleen on, että edellä esitetty nousee esiin 196 kertomuksen joukosta vain muutamien kertojien kertomuksessa. Voidaan siis päätellä, että ainakin joidenkin kohdalla kyse on tiedostuksen tasolla olevasta tason 3 merkityksentuottamisesta. Tiedostamattomaan ei tämän tutkimuksen avulla ole pyritty. Kuitenkin on mielenkiintoinen ajatus, missä määrin tuo muutaman kirjoittajan esiin nostama tiedostettu tarinavaranto voi olla intersubjektiiivisessä tiedostamattomassa näiden muiden kirjoittajien ammennettavissa. Kuten todettu, tähän ei tässä tutkimuksessa pyritä vastaamaan, mutta voisin hyvin kuvitella, että sitä voisi olla jatkossa hyödyllistä tutkia.

Tietenkin tässä yliopiston mahdollisia vaikutuksia pohtivassa osuudessa vielä kerran tulee nostaa esiin, että vaikka varsin korkea osuus (31 %) kirjoittajista tietää aloittavansa oman liiketoiminnan, kyseessä on ainoastaan aikomus. Aikomus vain harvoin saa konkreettisen muodon niin, että henkilö aloittaisi toimet aikomuksensa toteuttamiseen. Tästäkään mahdollisesti "hukkaprosentiksi" luokiteltavasta ei voida siis yksin yliopistoa syyttää.

Kertomusten jakautuminen yrittäjyysaikomuksen ja sukupuolen suhteen nostaa esiin mielenkiintoisen näkökulman. Tutkimusten mukaan miesten yrittäjyysaktiivisuus on korkeammalla tasolla kuin naisten. Tässä tutkimuksessa on havaittavissa, että jo yrittäjyysaikomusten suhteen miehet ovat naisia enemmän suuntautuneet yrittäjyyteen. Miehistä lähes 40 % kuului positiivisesti omaan yrittäjyyteensä suhtautuvaan ryhmään, ja vain noin 16 % suhtautui negatiivisesti tähän mahdollisuuteen. Naiskirjoittajien ryhmästä vastaavasti vain runsas 20 % piti yrittäjyyttä hyvin mahdollisena ja yli 27 % irtisanoutui tästä yrittäjyysvalinnasta.

Edellisen perusteella voidaan väittää, että miesten yrittäjyysuuntautuneisuus on korkeammalla tasolla kuin naisten jo ennen varsinaista yritystoiminnan aloittamista.

Naisten alhaisemmalla yrittäjyysinnostuksella on siis syitä jo jossakin muuallakin kuin vain suoraan yrittäjyysaktiivisuudessa.

Kirjoittajan ikä kirjoitushetkellä nostaa esiin myös mielenkiintoisen havainnon. Ikäryhmässä 20–23 vuotta on yhteensä 148 kirjoittajaa. Vastaavasti ikäryhmässä 23–25 vuotta kirjoittajia on 85 kappaletta. Nuoremmissa ikäryhmässä lähes 29 % kirjoituksista voitiin sijoittaa jompaankumpaan positiivisemmin omaan yrittäjyyteensä suhtautuvaan ryhmään (Y+++ tai Y++). Samassa ikäryhmässä lähes sama määrä eli runsas 26 % kirjoituksista voitiin sijoittaa negatiivisesti omaan yrittäjyyteen suuntautuvaan ryhmään. Vastaavasti vanhemmassa ikäryhmässä kahteen positiivisimmin omaan yrittäjyyteensä suhteessa olevaan ryhmään sijoittui kertomuksista yli 34 %. Negatiivisesti omaan yrittäjyyteen suhtautuvia tässä vanhemmassa ryhmässä oli vain noin 14 %. Suoritetussa merkitsevyytestauksessa ei eron merkitsevyyttä voitu kuitenkaan osoittaa.

Tämän poikittaistutkimuksen kautta ei tietenkään voitaisi myöskään väittää, että iän lisääntyessä myös suhde yrittäjyyteen muuttuu positiivisemmaksi. Eikä se ole valitun tutkimusotteen mukaistakaan, vaan vaatii oman tutkimusprojektinsa. Toinen näkökanta, joka myös nousee esiin kertomusten jakautumisesta iän mukaan edellä esitetyllä tavalla, mutta jota ei tässä tutkimuksessa voida todentaa, on kysymys yrittäjyysmyönteisyyden liittymisestä työskennelyyn identiteettiin. Tutkimuksessaanhan Marcia (1980: 164) raportoi tuloksista, joissa työskennellyn identiteetin vaiheessa ja moratorio vaiheessa olevilla oli korkeampi locus of control-mittarilla mitattu tulos. Locus of control liitetään yrittäjyystutkimuksen piirissä vahvasti yrittäjyyteen ja siksi olisikin mielenkiintoista tarkastella kertomusten perusteella mahdollista identiteetin ”kypsyysastetta” ja yrittäjyysvalinnan yhteyttä. Tämä kysymys ei kuitenkaan kuulu tämän fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen piiriin, vaan myös se vaatii oman tutkimusprojektinsa, jossa kertomuksia tarkastellaan pitäen identiteettitilasta tutkimuksen fokuksena.

Fenomenografinen kuva yrittäjyydestä

Seuraavaksi tutkimuksessa tarkasteltiin kirjoittajien käsityksiä yrittäjyydestä ja eri tekijöiden mukana olosta näiden käsitysten syntymiselle. Pääpaino oli vastata kysymykseen, miten tai minkälaisen osatekijöiden kautta kuva yrittäjyydestä syntyy. Toisaalta tässä yhteydessä tarkasteltiin myös yksilön tekemän yrittäjyysvalinnan osatekijöitä itse yrittäjyysvalintaan liittyen, jossa luonnollisella tavalla on osaltaan mukana myös yrittäjyyskuva.

Tämän tutkimuksen aineiston perusteella jaoin puheen yrittäjyydestä kolmelle tasolle. Ensin luokittelin yrittäjyyspuheen konkreettiseksi toiminnaksi, toisaalta tulkinnaksi yrittäjänä toimimisesta ja kolmanneksi otetuksi kuvaksi yrittäjyydestä. Rajanveto eri tasojen välillä ei välttämättä ole tarkka, eikä näiden lähestymistapojen erottaminen kertomuksessa toisistaan ole helppoa.

Otetuksi yrittäjyyskuvaksi nimeämäni abstrakti puhe yrittäjyydestä on hermeneuttisessa mielessä kaikkein mielenkiintoisin. Kuvaukset yrittäjyydestä ”oman onnensa seppä” tai yritys ”omana lapsena” edustavat yleistä kulttuurin tuottamaa puhetta yrittäjyydestä. Tällöin on kyse Karjalaisen & Siljanderin (1993: 336) luokituksen mukaan intersubjektiviivisen historiallisen taso 3 tiedostetun ja ehkä myös tiedostamattoman taso 4 mukana olosta opiskelijoiden tarinankerronnassa yrittäjyydestä. Tiedostetusta tietenkin niiden kertojien kohdalla, jotka nostavat sen kertomuksessaan esiin, mutta kyseinen havainto pohdituttaa myös tiedostamattoman mahdollisuuden olemassaoloa niiden kohdalla, jotka eivät eksplisiittisesti kyseistä ilmausta käytä. Edellä jo kertaalleen todettiin, että tiedostamattomaan ei tämän tutkimuksen yhteydessä pyritä, siihen tarvittaisiin oma tutkimusprojektinsa, joka tietenkin voisi hyödyntää tämän tutkimuksen ajatuksia.

Kertojat ilmaisevat konkreettisemmalla tasolla käsityksiään yrittäjyydestä kuvauksissa joissa yrittäjyyteen liittyy vapaus, kova työnteko, vastuu ja riski. Näistä kolmea viimeksi mainittua leimaa se seikka, että kaikkien yrittäjyydestä kirjoittaneiden mielestä ne kuuluivat yrittäjyyteen siitä huolimatta, mitä mieltä kirjoittaja oli omasta yrittäjyydestään. Työnteon vapaus, tai sen vastapuoli sitovuus, puolestaan liittyi kertomuksessa

osittain kirjoittajan halukkuuteen omaa yritystoimintaa kohtaan. Oman yritystoiminnan mahdollisena näkevälle yrittäjyys edusti vapautta. Kielteisesti omaan yrittäjyyteensä suhtautuvalle puolestaan yrittäjyys saattoi olla sitovaa. Välimuotojakin negatiivisesti omaan yrittäjyyteen suhtautuvien keskuudessa esiintyi, joten yrittäjän ja yritystoiminnan vapaus ei ole itsessään fakta, vaan mieluummin mahdollisuus argumentoida sen kautta yrittäjyysvalintaa puoleen tai toiseen.

Edellä mainittuihin yrittäjän työtä konkreettisesti kuvaaviin luonnehdintoihin liittyy abstraktimmalla tasolla tulkinnat yrittäjän työn luonteesta. Tällöin puhe liikkuu kuvauksissa, joissa yrittäjyys nähdään haastavana, kiehtovana, ahdistavana, rajattomina mahdollisuuksina, paikallaan polkemisena, mahdollisuutena rikastumiseen tai toisaalta köyhtymisen varmistamisena, elämäntapana jne. Olennaista näissä on enemmänkin kertomuksen osana toimiminen siten, että kirjoittaja niiden kautta perustelee tulevaisuuden ammatillista ja yrittäjyyteen liittyvää positiivista tai negatiivista valintaansa.

Tarinallisessa kertomusten tutkimuksessa tässä yrittäjyyteen liittyvät määreet on yhdistettävissä sankarirooleihin. Narratiivisessa kertomuksen tutkimuksessa jotkut juonirakenteet on varattu miehille ja toiset naisille. Sankarirooli on tarinallisen tutkimusotteen mukaan varattu miehille. Onko siis niin, että yrittäjyys nuorten silmin näyttäytyy sankariroolilta? Onko siten myös niin, että miehet omaksuvat tarinallisen tarinavaranon mukaisesti helpommin tähän liittyvän roolin kuin naiset? Tämän tutkimuksen valossa ei voida näin suoraan väittää. Eri sosiodemografisten lähtökohtien vertaaminen ei kuulu fenomenologisen tutkimuksen traditioon. Tämän mielipiteen taakse kätkeytyen on hyvä todeta, ettei tässä tutkimuksessa siihen paneuduta tämän syvemmin. Tämä siitä huolimatta, että asian tutkiminen on tärkeää ja varmasti mielenkiintoista, mutta vaatii oman kokonaisuutensa, johon on syytä palata muussa yhteydessä lähemmin.

Fenomenologinen tulkinta

Seuraavaksi palaan luvussa 5.3.10 esitetyn kuvion kautta avaamaan fenomenologista kokemusten ja hermeneuttista merkitysten tuottamisen maailmaa yrittäjyysvalintaan

liittyen. Kyseisen kuvion avulla voi hahmottaa niitä yrittäjyysvalinnan osatekijöitä, joita empiirisen aineiston kautta siinä ilmaistaan olevan. Yrittäjyysvalintaa tai sen perusteisiin kertomuksissa henkilön minä liittyy kahdella tavalla. Ensin perusteena voi olla se, millaiseksi yksilö itsensä kokee tai ei koe. Tällöin henkilön minä suuntautuu empiirisen aineiston mukaan ensiksi henkilöön itseensä liittyvien tekijöiden, kykyjen, taitojen ja ominaisuuksien kautta, joita hänellä joko on tai ei ole. Toisaalta perusteena esiintyy se millainen hän haluaisi olla tai millaisen elämän itselleen haluaa tai ei halua, mitä arvostaa tai ei arvosta jne. Tässä yhteydessä tulee jo kiinnittää huomiota siihen, ettei päätöksenteko perustu faktatietoon, vaan fenomenologiseen subjektivisesti koettuun ja tulkittuun.

Yrittäjyysvalinnassa henkilöön liittyvien tekijöiden ohella tai lisäksi yksilö tekee sen kuvan tai kokemuksen kautta, joka hänelle on yrittäjyydestä syntynyt. Kuvan tai kokemuksen synty yrittäjyydestä liitetään kertomuksissa neljään toisistaan erillään olevaan lähteeseen. Yrittäjyys heijastuu kertomuksiin ensin merkityksellisten toisten, toiseksi oman työkokemuksen, kolmanneksi muun toiminnan kautta kuten esimerkiksi medioiden välityksellä ja neljänneksi elämän eri tilanteiden seuraamisen kautta.

Yrittäjyyteen liittyvän identifioitumiskohteiden suhteen merkityksellisistä toisista ensiarvoisessa asemassa ovat tietenkin lasten omat vanhemmat. Empiirisen aineiston mukaan identifioitumiskohteen voi kuitenkin saada myös muusta lähipiiristä kuten esim. poika-/tyttöystävän perheestä.

Erlaisia työkokemuksia nostetaan eri yhteyksissä esiin perusteltaessa ammatin ja uravalintaa. Mielenkiintoista myös on se, että määrällisesti enemmän työkokemuksista kerrotaan kertomuksissa, joissa yrittäjyys on mahdollisena uravaihtoehtona. Onko siis niin, että runsaammat työkokemukset antavat enemmän mahdollisuuksia identifioitua yrittäjyyteen?

Edellä esitettyä, luonnolliselta tuntuva selitystä ei voida kuitenkaan tässä yhteydessä varmentaa. Voi olla, että työkokemuksista raportoivilla myös on ollut enemmän työkokemuksia kuin henkilöillä, jotka niistä eivät raportoi. Tämän tutkimuksen perusteella

ei kuitenkaan voida väittää, että runsas monipuolinen työkokemus lisää mahdollisuuksia identifioitua yrittäjyyteen. Tähän kysymykseen voitaisiinkin hyvin vastata esimerkiksi kvantitatiivisen tutkimuksen avulla.

Muiksi toiminnaksi voidaan lukea mielenkiintoinen ja osittain pohdintaa aiheuttava huomio. Joidenkin kirjoittajien viittaukset televisio-ohjelmien tarjoamaan kuvaan yrittäjyydestä ja näin identifioitumiskohteeksi mietityttää tutkijaa. Tässä valossa ei liene aivan yhdentekevää, minkälainen kuva medioiden välityksellä yrittäjyydestä levitetään. Muun toiminnan yhteydessä pitää vielä mainita koulun harjoittama toiminta, jossa tarkoittaen tai tarkoittamatta ollaan tekemisissä yrittäjyyden kanssa ammatinvalinnallisessa mielessä. Tällöin on merkillepantavaa, että tässäkin aineistossa näitä identifioitumiskohteita raportoitiin jo niin varhain kuin päiväkotimuistoihin liittyen.

Erilaiset elämäntilanteet liittyvät empiirisen aineiston mukaan yrittäjyyteen liittyvään valintatilanteeseen. Erityisenä tällaisena seikkana kertomuksissa nousee esiin maantieteellinen sijainti ja historiallinen aika. Maantieteellinen sijainti yrittäjyyden suhteen näyttäytyy kahdenkin eri kertojan kautta pohjalaisuuteen. Pohjalaisuus ja siihen tarinavarannossa liittyvä yrittäjyys antaa kirjoittajille mahdollisuuden liittää itsensä ja pohjalaisuutensa yrittäjyysvalintaan. Mielenkiintoisena seikkana nousee luonnollisesti esiin kysymys mahdollisen yrittäjyysvastaisen heimokuvan mahdollisesta vaikutuksesta identifioitua yrittäjyyteen.

Toinen elämäntilanteeseen liittyvä tekijä korostaa historiallisten tekijöiden yhteyttä yrittäjyysvalinnalle. Aineistossa tämä näkyy erityisesti siten, että yrittäjyysvalinnalle haetaan perusteita tai kaikupohjaa yhdeksänkymmentäluvun laman seuraamisesta. Erityisesti tämä tulee esiin opiskelijoiden eritellessä käsityksiään yrittäjyydestä. Nämä lamakokemukset ja erityisesti se ikäryhmä, joka on sen lapsuuden, nuoruuden tai nuoren aikuisuuden elämänvaiheissaan kokenut on osa sitä situaatiota, jossa yksilöt elämäänsä ja identiteettiään, ammatillistakin, rakentavat ja ovat rakentaneet.

Kuvion mallilla ei ole kuitenkaan determinististä roolia pyrittäessä arviomaan näihin osatekijöihin liittyviä mahdollisia vaikutuksia. Kaikki kokemukset tulkitaan subjektiivivi-

sesti. Siten ei voida väittää, että esimerkiksi positiiviset kokemukset yrittäjyydestä johtaisivat positiivisen yrittäjyysorientaatioon. Tai ehkä vielä selvemmin tämä näkyy yrittäjyyteen liittyvien negatiivisten kokemusten tulkinnassa. Näin esimerkiksi tapauksessa, jossa monta perheen parissa tapahtunutta konkurssia ei ollut saanut nuorta päättämään mihinkään muuhun haaveeseen kuin yrittäjyyteen. Tapahtumat, niiden tulkinta, ja siihen liittyen esiymmärrys nousevat siis kysymyksenaiheeksi. Tähän kysymykseen tulee paneutua vielä erikseen. Miten tulkintaa tulisi siis tulkita? Millä tavalla merkityksenantoja tulisi arvioida?

Tästä esimerkkinä esiin voi nostaa kertojan yrittäjä-isällään tekemä haastattelu. Isän yrittäjyyskielteisestä kerronnasta huolimatta pojan tulkinta yrittäjyydestä oli omalle kohdalle positiivinen. Yrittäjä-isän negatiivinen kerronta sai taustakseen isän korkean iän ja elämänarvojen muuttumisen. Tätä kertojan tulkintaa voi verrata hahmopsykologian kuvio–tausta-vaihteluun. Ei voi tietää, mutta helposti voisi kuvitella, että jos kerronnan yhteydessä isä olisi antanut positiivisen kuvan yrittäjyydestään, olisi se itsessään tulkittu positiivisesti omaan yrittäjyyteen suhtautuvan ajattelussa ja pojan orientaatiotaan tukevaksi. Nyt kun kerronnassa yrittäjyys näyttäytyi negatiivisena, siirsi kertoja sen taustaksi ja isän ikä ja elämänarvojen muutos muodostui itse asiaksi ja selitykseksi negatiiviselle kerronnalle yrittäjyydestä. Tämän kautta kirjoittaja kykeni pitämään oman ennakkokäsityksensä ja haastattelu edelleen tuki hänen orientaatiotaan yrittäjyyttä kohtaan.

6.2 Keskustelu

Tämä tutkimus liittyy yrittäjyystutkimuksen alaan. Tässä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita yksilöstä henkilönä, joka on suorittamassa ammatinvalintaan liittyvää pohdintaa mukaan lukien yrittäjäksi ryhtyminen. Yrittäjyystutkimuksen piirissä ollaan pitkään oltu sitä mieltä, ettei yrittäjäksi ryhdytä sattumalta. Tämän tutkimuksen tehtävänä onkin ollut tarkastella niitä tekijöitä joiden perusteella kyseinen väite voidaan esittää. Nimensä mukaisesti tutkimuksessa fokus on asetettu tutkimaan yrittäjyyteen identifi-

oitumista ja laajemmin yrittäjämäisen persoonallisuuden syntyä, kehitystä ja muuntumista.

Yrittäjyystutkimus on lähestynyt yrittäjäksi ryhtymisen ongelmakenttää kolmelta taholta. Henkilötekijöitä (people school), ympäristötekijöitä (environmental school) ja nämä kaksi tekijää yhdistävältä interaktiivisuutta (interactive school) korostavalta suunnalta. Ensimmäinen tehtävä onkin pohtia, millä tavalla tämä tutkimus osallistuu ja mikä on sen kontribuutio tähän keskusteluun.

Tämän tutkimuksen valossa yrittäjyystutkimuksen henkilötekijöitä korostava people school ei saa tukea empiirisen aineiston eikä teoreettisesta persoonallisuuden ja identiteetin rakentumisesta tarkastelevasta katsauksesta. Yhdistettäessä henkilötekijöitä korostava tutkimussuunta esimerkiksi piirre- ja faktoriteoreettisiin persoonallisuusteorioihin voidaan havaita seuraavaa. Persoonallisuuden piirteistä vain osan katsotaan olevan ergeiksi kutsuttuina synnynnäisiä. Verrattain suuri osa persoonallisuuden piirteistä on ympäristön synnyttämiä asennepiirteitä eli sentimenttejä.

Piirreorioiden ja yrittäjyyden yhteydessä erityisen mielenkiintoisia ovat niihin usein liitetyt locus of control ja saavuttamistarve. Erityisesti nämä ja niiden syntyminen yhdistetään kulttuurin ja siten ympäristön muovaamiksi piirteiksi. Enemminkin nämä yrittäjyystutkimuksen piirre- ja faktoriteoreettiset teoriat viittaavat interaktioteorioiden suuntaan kuin henkilötekijöiden determinististä roolia korostavaksi suunnaksi. Henkilötekijöitä korostava lähestymistapa näyttäytyykin enemmän abstraktilta tutkimuksen tarpeisiin rakennetulta artefaktilta, jolla on verrattain vähän tekemistä empirian kanssa. Viimeksi mainitun perustaksi sopii huomio, että tämän tutkimuksen empiirisen aineiston valossa tarkasteltuna kukaan kirjoittajista ei selittänyt yrittäjyysintentiotaan yksinomaan ominaisuuksiensa tai niiden puuttumisen kautta. Jos joku kirjoittajista olisi niin tehnyt, olisi sen perusteella toisaalta ollut kyseenalaista väittää, että ominaisuudet faktisesti määrittävät yrittäjyyttä. Viimeksi mainittu liittyy loogisen empirismin kritiikkiin. Miten esimerkiksi henkilön todistus omasta synnynnäisestä yrittäjyydestään todistaa yrittäjyyden synnynnäisyydestä? Ei ehkä muuten kuin, että yksilöllä on kokemus oman yrittäjyytensä alkuperästä.

Henkilötekijöitä korostava koulukunta pitää persoonallisuutta tai ominaisuuksia, jos ei synnynnäisinä, niin kuitenkin verrattain pysyvinä, läpi elämän samanlaisina ilmenevinä. Tämän tutkimuksen teoreettinen ja empiirinen aineisto kertoo kuitenkin enemmän niiden muovautuvuudesta kuin pysyvyydestä yksilön ja hänen ympäristönsä vuorovaikutuksen tai elämänsä seurauksena. Eli myös nämä teoriat väitetyistä peruslähtökohdistaan huolimatta myöntävät persoonallisuuden muovautuvuuden.

Myös yrittäjyystutkimuksen ympäristötekijöitä korostava environmental school näyttää samalla tavalla abstraktilta tutkimuksen tarpeisiin kehitellyltä artefaktilta, jolla ei näytä olevan sen enempää teoreettista kuin tämän tutkimuksen aineiston perusteella empiiristäkään perustaa. Ympäristötekijöitä korostava koulukunta näyttäytyy enemmänkin keskustelun pohjana olevalta weberläiseltä ideaalituypiltä kuin yksilön elämämaailmaan kuuluvalta deterministiseltä syytä yrittäjyysvalintaan.

Environmental school tyyppinen lähestymistapa empiirisen aineiston kautta saa kuitenkin enemmän vahvistusta kuin people school. Ympäristön ja sen henkilöissä tapahtuva muutos tuo henkilön elämämaailmaan uusia elementtejä. Yrittäjyyden suhteen viittaa esimerkiksi kertojaan, joka poikaystävänsä vanhempien kautta sai sosiaaliseen ympäristöönsä yrittäjyyttä ja sillä tavalla myös ajatusmaailmaansa tämän mahdollisuuden sisältävää pohdintaa. Kuitenkin deterministisen mallin rakentaminen ympäristötekijöiden varaan tuntuu tämän tutkimuksen tulosten mukaan mahdottomalta.

Tämä tutkimus tukee interaktiivisen lähestymistavan (interactive approach) hedelmällisyyttä yrittäjyystutkimuksen yhteydessä. Itse asiassa näyttää siltä, että empiirisesti on olemassa ainoastaan ja vain interaktiivinen lähestymistapa. Myös interaktiivinen lähestymistapa voidaan nähdä osittain deterministisenä siten, että sopiva ympäristö tukee yhdessä sopivien henkilötekijöiden kanssa korrelaation syntymistä mm. yrittäjyysvalinnan suhteen. Tämän tutkimuksen kautta haluan kuitenkin nostaa esiin ja korostaa yksilön mahdollisuutta voluntaristisesti kokea ja tulkita sekä itseään, ympäristöään että niiden välistä suhdetta yrittäjyysvalintaan. Ympäristö ja henkilötekijöiden välissä on vuorovaikutus, joka yhtä lailla kahden edellisen kanssa on tekijänä, jonka kautta yksilö itseään luo.

Opiskelijoiden kokemana ympäristössä tapahtuneet tapahtumat eivät automaattisesti johda kielteiseen tai myönteiseen tulkintaan yrittäjyyttä ja yrittäjyysvalintaa kohtaan. Esimerkiksi kielteiset kokemukset yrittäjyydestä voidaan tulkita henkilöstä riippuen joko yrittäjyyteen kannustavina tai yrittäjyydestä karkottavina. Toisaalta henkilön ominaisuudet, tai asenteet kuten haasteellisuuden, joku kirjoittaja voi katsoa kanavoituvan hyvin yrittäjyyden kautta, kun taas joku toinen kokee, ettei halua yrittäjäksi, koska haluaa elämästään haasteellisemmän kuin yrittäjyyden kautta on mahdollista saavuttaa. Kyse on siis mitä suurimmassa määrin henkilön fenomenologisesta maailmasuhteesta.

Sen jälkeen, kun tässä tutkimuksessa hylätään kaikki determinismi, jää pohdittavaksi toinen ääripää eli voluntarismi, tässä tapauksessa yrittäjyysvalinnan suhteen. Minäänsä, persoonaansa tai identiteettiään, mitä sanaa nyt halutaankaan käyttää, muodostava yksilö on maailmasuhteessaan periaatteessa, mutta vain periaatteessa, vapaa. Elämäntilanne, tai situaatio, johon hän on suhteessa, muodostaa sen elämänpiirin, jossa hän voi liikkua. Voidaan sanoa, että yksilö minää muodostavassa ”pelissään” voi olla aivan vapaasti miten aktiivinen tai passiivinen tahansa. Mutta ”peli” jossa tuota minää muodostavaa ”peliä” pelataan, on ainut ”peli”, muita ”pelejä” ei pelata.

Pelimetafora edelleen käyttäen on huomioitava se tosiseikka, että nykyisin ”pelattava peli” on huomattavasti monipuolisempi ”peli” kuin esimerkiksi kaksisataa vuotta sitten. Yhtään sen vapaampi yksilö ei kuitenkaan ole valitsemaan ”pelattavaa peliä”, sillä nytkin ”pelataan” vain tätä yhtä, eikä nuorella, tai laajemmin yksilöllä, ole valittavana esimerkiksi kahdensadan vuoden takaista tai tulevaisuuden ”pelejä”. Tässä yhteydessä hyödyllinen käsite on situaatio. Situaatiolla tarkoitetaan niitä suhteita, joiden kautta yksilö on suhteessa elämäntilanteeseensa, jonka voisi rinnastaa tuohon pelimetaforaan.

Edellä todettiin, että nykyinen minän muodostamiseen tarjoutuva ”peli” on monipuolisempaa kuin ehkä menneisyydessä tarjoutuneet ”pelit” ja että henkilö voi vapaasti pelata joko aktiivisesti tai passiivisesti oman halunsa mukaan. Tämä ei ole aivan totta eikä tästä seuraa, että ”pelin” sisällä ”peliin” liittyvät roolit olisivat kaikkien käytettävissä. Maailman pirstaleisuudesta ja polarisoitumisesta johtuen esim. perhetausta tai muu elämänpiiri rajaa hyvin tehokkaasti situaatiota, johon voi sosiaalistua.

Näihin osatekijöihin näyttäisi kuuluvan ainakin se situationaalisuus, elämänpiiri, jonka osana yksilö on. Kuuluminen esimerkiksi johonkin sosiaaliseen ryhmään ei deterministisesti johda yrittäjyysintention tai yrittäjyysidentiteetin muodostumiseen. Kysymys näyttää enemmänkin olevan siitä, että tuo sosiaalinen ryhmä antaa mahdollisuuden identifioitumiselle. Esimerkiksi perhetausta ei ole ainut tällainen situationaalisuuden tekijä, vaan niitä on monia muitakin. Tässä tutkimuksessa tuli esiin ainakin oman työkokemuksen merkitys, mutta myös muiden lähipiiriin tulevien ihmisten kautta tapahtuva mahdollinen identifioituminen. Toisena tällaisena yksilön situationaalisuutta laajentavana tekijänä yrittäjyysvalinnan suhteen voidaan pitää koulun toimintaa. Koulun toiminnan kautta voidaan siis vaikuttaa niin, että yrittäjyys voi tulla osaksi ammatin- ja yrittäjyysvalintaan liittyvää elämismaailmaa. Kolmantena situationaalisuutta yrittäjyysvalinnan suhteen laajentavan tekijänä aineiston perusteella voidaan pitää television ja medioiden antamaa mahdollisuutta saada yrittäjyys osaksi omaa elämismaailmaa. Tärkeä kysymys tietenkin on, minkälaisen kuvan tai mallin osaksi yksilön situationaalisuus tässä suhteessa medioiden välityksellä yksilölle ja tässä tapauksessa nuorelle tarjoutuu.

Kutsun tätä tutkimusta fenomenologis-hermeneuttiseksi yrittäjyystutkimukseksi. Fenomenologiassa on kysymys henkilön subjektiivisen todellisuuden tutkimuksesta. Siinä tutkitaan henkilön subjektiivista tulkintaa maailmansa eri ilmiöistä. Henkilön itsensä arviointi itsestään ei perustu, eikä voi perustua absoluuttiseen objektiiviseen arviointiin sen enempää henkilöstä itsestään kuin ympäristönsä ilmiöistä. Arviointi tapahtuu sen perusteella, miten henkilö milloinkin maailmansa informaation ja itsensä sen suhteen kokee. Kyse on yksilön fenomenologisesta minä-maailma suhteesta. Tuo suhde tuotetaan intersubjektiivisesti. Tämän intersubjektiivisen suhteen subjektin hallitsemattoman puolen tutkimusta nimitän hermeneuttiseksi tutkimukseksi.

Hermeneuttinen tutkimus tarkastelee merkityksenantoja ja merkityssuhteita sekä niiden perustaa ja syntymistä. Tässä tutkimuksessa edellä lainattiin esimerkiksi Kortteisen suomalaisiin elämäkertoihin liittyvää tulkintaa "on ollut kovaa, on ollut pakko selviytyä, olen selvinnyt ja olen ylpeä siitä". Tämä on esimerkki hermeneuttisen merkityksen ja niiden alkuperän tutkimuksesta ja eniten ehkä siitä, miten tuon lauseen

kautta Kortteisen aineiston henkilöt tulkitsevat ja tekevät elämästään merkityksellistä. Tämän rakenteen hermeneutiikka pyrkii paljastamaan.

Yrittäjyyteen liittyen vastaava esimerkki voisi olla esimerkiksi pohjalaisuuteen liitetty yrittäjyys. Se näyttäytyy tutkimusaineistossa jopa niin vahvana, että jotkut kertojat ovat ottaneet sen osaksi kertomustaan ja yrittäjyysvalintaansa. En tässä yhteydessä tietenkään väitä, etteikö pohjalaisuuteen voisi liittyä yrittäjyysgeeni. Mutta voisin kyllä väittää, ettei tätä geeniä voi kokea. Kokea niin, että sen ottaisi osaksi omaelämäkerrallista kertomusta, jollainen tämän tutkimuksen aineisto on. Enemmän pohjalaisuus pohjalaisuuteen viittaaminen näyttääkin liittyvän siihen tarinavarantoon, joka nuorilla on käytettävissään, tässä tapauksessa yrittäjyydestä. Yrittäjyyden ja yrittäjyyteen liittyvän identiteetin muodostamisessa pohjalaiset näyttävät olevan erikoisasemassa. Miten on muiden maakuntien tai heimojen tarinavarannon laita?

Edellä esiin nostettujen ympäristö- ja henkilötekijöiden lisäksi tämän tutkimuksen mukaan henkilön tulkinta eri elämässä kohtaamistaan ilmiöistä tai henkilöstä itsestään ei ole millään tavalla irrallaan tästä yrittäjyysvalintaan liittyvästä valintatilanteesta. Henkilön kokemuksellisuus ja tulkinta kohtaamistaan ilmiöistä ei, taas kerran edelliseen pohjalaisesimerkkiin vedoten, ole myöskään oma autonominen kokonaisuutensa vaan myös se on suhteessa sosiaaliseen ympäristöönsä. Eli vielä yksi yritys; tarinavarannon tai ylipäätään intersubjektivisuuden kautta vaikutetaan tai annetaan mahdollisuuksia henkilölle tulkita itseään ja maailmaansa tämän tarjoutuvan mallin avulla.

Aineiston perusteella näyttää siis myös siltä, että ihmisen tulkintasääntöihin vaikutetaan. Yrittäjyysvalinnan kannalta asiaa tarkasteltaessa ei siis ole merkityksetöntä, millaisen tulkintataustan yksilö, lapsi tai nuori saa. Sosiaalinen ympäristö, tietoisesti tai tiedostamatta, tavoitteellisesti tai tavoitteettomasti, joka tapauksessa vaikuttaa tähän yrittäjyysvalinnankin osatekijään.

Tutkimus alkoi ihmettelystä yrittäjyyteen liittyvän identiteetin syntymisestä ja kehitymisestä. Identiteetti on abstrakti artefakti, jolla ei ole vastinetta luonnossa. Tästä huolimatta ihmisellä voi olla ja mitä suurimmassa määrin on, kokemus omasta identi-

teetistään. Tämä koettu identiteetti syntyy ja kehittyy ja on siten muovattavissa koko ihmisen elinajan. Väitteet persoonallisuuden, jota tässä tutkimuksessa myös sivutaan, ja identiteetin pysyvyydestä tai muuttumattomuudesta näyttävätkin kertovan enemmän niiden muodostumisen kontekstin muutoksen hitaudesta kuin niihin itseensä liittyvästä ominaisuudesta.

Persoonallisuuden ja identiteetin syntyyn ja kehitykseen liittyviä tekijöitä ovat ainakin seuraavat. Henkilöön itseensä organismina liittyvät tekijät. Henkilön ympäristö, tai tämän tutkimuksen viitoittamana, hänen maailmansa ilmiöt ja niiden esiintyminen hänelle. Näiden välinen interaktio tapahtuu yksilön kokemuksellisessa tulkinnessa. Kaikki nämä tekijät osallistuvat niin yksilön persoonallisuuden kuin identiteetinkin muodostumiseen ja muovaamiseen. Kaikkiin näihin voidaan vaikuttaa ja joka tapauksessa vaikutetaan intersubjektiivisesti, jossa subjekti, henkilö itse on, joka tapauksessa eriateinen aktiivinen toimija.

Tässä tutkimuksessa on pyritty, poikkitieteellisyyden mukanaan tuomat rajoitukset huomioon ottaen, mahdollisimman perusteellisen teoreettisen tarkastelun kautta pohtimaan ihmisen persoonallisuuden ja identiteetin syntymiseen liittynyttä kirjallisuutta. Tämä ontologinen tarkastelu johti omalta osaltaan niihin menetelmällisiin ratkaisuihin, jotka tämän tutkimuksen osalta tehtiin kun pyrittiin yhdistämään ontologinen tarkastelu sille relevantteihin tutkimusmenetelmiin. Seurauksena päädyin soveltamaan fenomenologista ja hermeneuttista lähestymistapaa. Tässä suhteessa otin tietoisesti riskin, sillä tietojeni mukaan yrittäjyystutkimuksen alueella ei vastaavaa ollut vielä tehty.

Valinta näyttää edelleen perustellulta ja valinnan kautta uskon saavuttaneeni ne tavoitteet, jotka tutkimukselle olin asettanut. Tästä huolimatta tämän tutkimuksen kautta ei tietenkään ole voitu paneutua kuin erittäin rajalliseen osaan sitä ongelmakenttää, jota yrittäjyystutkimuksessa tulisi tältä identiteetin alueelta tutkia. Onkin syytä pohtia tämän tutkimuksen aikana syntyneitä ajatuksia siitä mitä jatkotutkimusaiheita olisi hyödyllistä käsitellä, jotta ymmärrys tutkimuksessa käsitellystä aihekokonaisuudesta voisi paremmin avautua tutkijalleen.

Tutkimuksen alussa viitattiin universaalin yrittäjyyden käsitteen määrittelemisen mahdottomuuteen. Näyttäisi jopa siltä, että olisi parempi, ettei meillä olisi arki ja tieteellisessä kielessä yhtä käsitettä yrittäjyys. Selvempää olisi, jos meillä olisi käytössämme nykyisen yhden universaaliksi haluttavan määrittelemättömän käsitteen sijasta useita eri käsitteitä. Kenttä selkenisi ja nykyisen yrittäjyyden eri alueilla toimivien tutkijoiden olisi helpompi löytää toisensa. Tätä tarkoitusta varten tarvittaisiin tutkimusta, jonka kautta pyrittäisiin selvittämään yrittäjyys käsitteen sosiaalis-konstrukttiivinen luonne. Jo sen selvityksen perusteella voitaisiin tulla tulokseen, jonka mukaan yhteen aikaan sen tarpeisiin ja sosiaaliseen kontekstiin syntynyt käsite ei sellaisenaan ole siirrettävissä toiseen aikaan ja kontekstiin.

Tämän tutkimuksen kautta olen pyrkinyt avaamaan myös ovia siihen keskusteluun, joka liittyy yrittäjyyden mukana olemiseen ammatinvalintaan liittyvässä elämismaailmassa. Koen työn olleen hedelmällistä, mutta vasta alustavaa. Olen pyrkinyt osoittamaan eri osatekijöiden mukanaolon yrittäjyysvalinnassa. Tutkimukseni edustaa enemmän voluntaristista kuin determinististä lähestymistapaa, mutta se ei ole äärioluntaristista. Tämä kysymys nousee polttavaksi esimerkiksi sen kysymyksen kautta, miksi naiset jo yliopisto-opintojen alussa, orientoituvat miehiä harvemmin yrittäjyyteen. Tämän työn perusteella saattaisin olla sitä mieltä, että paneutuminen esimerkiksi tämän tutkimuksen aineistoon saataisi sukupuolen suhteen tuoda esiin mielenkiintoisella tavalla eroavaisuuksia noeman sosiaalisesta konstruktiosta. Tähän liittyvän tutkimuksen tuottaessa vartenotettavia tuloksia saattaisi sen kautta avautua lisää ovia ymmärtää esimerkiksi eri sosiaalisten ryhmien muodostamien reunaehto- ja vaikutuksia noemoihin. Tämä viimeksi mainittu tutkimus ei ehkä liittyisi suoraan fenomenologiseen tutkimustraditioon, mutta voisin hyvinkin kuvitella sen kuuluvan hermeneuttisen tutkimuksen piiriin.

Edellisen viitoittamana myös muiden sosiodemografisten tekijöiden vertaaminen toisiinsa saattaisi tuoda esiin mielenkiintoista lisäinformaatiota. Tällä viimeksi mainitulla tarkoitan esimerkiksi keskittymistä yrittäjäperheiden lasten tarinankerrontaan. Edellä esitettyihin ja muihin lisätutkimuksiin tulee kuitenkin palata toisessa yhteydessä.

KIITOKSET

Näiden sanojen kirjoittamista minä olen odottanut. Niiden kirjoittaminen merkitsee sitä, että tämä lopulta suureksi osoittautunut tutkimusurakka on tullut tiensä päähän. Monia hankalia, vaivalloisia ja joskus kipeitäkin vaiheita on takanapäin. Työn tekemisen varrelta nousee kuitenkin mieleen myös monia, jos ei riemukkaita niin ainakin mielekkäitä ja siten miellyttäviltä tuntuvia hetkiä. Suuri työ on tehty ja olen nöyrän kiitollinen, että olen saanut mahdollisuuden saattaa tämän työni loppuun.

Työni loppuunsaattamiseen on ollut vaikuttamassa moni henkilö ja taho joiden osuus on ollut ratkaisevan tärkeä tämän prosessin eri vaiheissa. Haluan kiittää työni ohjaaja professori Jukka Vesalaista hänen kärsivällisistä ja ymmärtävistä kommentistaan työni edistyessä ja varsinkin silloin kun työni ei näyttänyt edistyvän. Haluan esittää kunnioittavat kiitokseni myös työni esitarkastajille professoreille Pauli Juuti ja Anne Kovalainen heidän työlleni osoittamastaan rakentavasta kritiikistään, jonka avulla olen monella tavalla kyennyt parantamaan tutkimustani.

Haluan myös kiittää Vaasan yliopistoa ja erikseen sen Johtamisen laitosta jotka ovat antaneet minulle mahdollisuuden toimia opettajana ja tutkijana ja siten luoneet edellytykset tutkimuksen täysipainoiseen tekemiseen. Yliopiston ja laitoksen johdolle osoittamieni kiitosten yhteydessä haluan kiittää myös koko Johtamisen laitoksen entisiä ja nykyisiä kollegoita. On mielenkiintoista, hauskaa ja palkitsevaa olla jäsenenä työyhteisössä, joka keskustelee, kyseenalaistaa, tukee, auttaa ja kannustaa.

Suuri ja erittäin perustavaa laatua oleva rooli on ollut niillä rahoittajilla jotka ovat nähneet tutkimusaiheeni niin merkittäväksi, että ovat voineet varoistaan avustaa tutkimukseni tekemistä. Lausunkin kiitokseni seuraaville säätiöille ja rahastoille. Pienyrityskeskuksen tukisäätiö, Pohjanmaan kauppakamari, Evald ja Hilda Nissin säätiö, Suomen kulttuurirahasto Etelä-Pohjanmaan rahasto, Jenny ja Antti Wihurin rahasto. Ilman tätä taloudellista tukea olisi tutkimukseni tekeminen ollut täysipäiväisesti mahdotonta.

Tässä työssäni viittaan mm. sanojen kyvyttömyyteen ilmaista aitoja tunteita tai kuvaamaan sitä mitä niiden avulla halutaan sanoa. Niin on näitäkin sanoja kirjoittaessani. Päivi, kaikki käytettävissäni olevat sanat tuntuvat liian vähäpätöisiltä tai kyvyttömiltä kuvaamaan osuuttasi tämän työn mahdollistumiselle ja kiittollisuuttani kaikesta siihen liittyvästä mutta myös siihen liittymättömästä. Ilman tukcasi en näihin kiitossanoihin saakka olisi koskaan päässyt.

Omistan tämän työni, Mirolle, Netalle, Oonalle ja Lyckelle, jotka ovat minulle opettaneet niin paljon siitä, minkälaiseksi elämän nyt aavistan.

Vaasassa 2004, silloin kun kevät puhkesi kesään.

Kari Ristimäki

LÄHTEET

- Ahonen, S. (1994). Fenomenografinen tutkimus. Teoksessa: *Laadullisen tutkimuksen työtapoja*. Toim. L. Syrjälä, S. Ahonen, E. Syrjäläinen & S. Saari. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Aittola, T. & V. Raiskilä (1995). Jälkisanat. Teoksessa: *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. P.L. Berger & T. Luckmann. Jyväskylä: Gaudeamus.
- Alasuutari, P. (1999). *Laadullinen tutkimus*. Kolmas uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.
- Arbnoor, I. & B. Bjerke (1997). *Methodology for Creating Business Knowledge*. Second Edition. London: Sage.
- Atkinson, R. L., R.L. Atkinson, E. Smith, D. Bem & S. Nolen-Hoeksema (2000). *Hilgard's Introduction to Psychology*. Thirteenth Edition. UK: Wadsworth.
- Auster, P. (2002). *New York –Trilogia*. Helsinki: Tammi.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Bates, P.B & H.W. Reese (1987). Elämänkaaren näkökulma kehityspsykologiassa. Teoksessa: *Puoli vuosisataa psykologian tutkimusta ja opetusta Jyväskylässä*. Toim. M. Kortekangas. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja 289, 113–165.
- Berger, P. L. & T. Luckmann (1995). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. (alkuperäisteos vuodelta 1966 *The Social Construction of Reality*). Helsinki: Gaudeamus.
- Binks, M. & P. Vale (1990). *Entrepreneurship and Economic Change*. London: McGraw-Hill.
- Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism – Perspective and Method*. New Jersey: Enlewood Cliffs.
- Boeree, G. (1997a). *Personality Theories. Sigmund Freud*. <http://www.ship.edu/~cgboeree/freud.html#SIGMUND%20FREUD>. Luettu 11. 8. 2003.
- Boeree, G. (1997b). *Personality Theories. Erik Erikson*. <http://www.ship.edu/~cgboeree/erikson.html>. Luettu 11.8. 2003.
- Bouchard, T.J. & M. McGue (2003). *Genetic and Environmental Influences on Human Psychological Differences*. Published online in Wiley InterScience (www.interscience.wiley.com) Wiley Periodicals, Inc.

- Bourdieu, P. (1995). *Refleksiiviseen sosiologiaan: tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta*. Joensuu: University Press.
- Bowen, D.D. & Hisrich (1986). The Female Entrepreneur: A Career Development Perspective. *Academy of Management Review* 11:2, 393–407.
- Brockhaus, R. (1982). The Psychology of the Entrepreneur. In: *Encyclopedia of Entrepreneurship*. Eds C. Kent, D. Sexton & K.H. Vesper. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Burrell, G. & G. Morgan (1989). *Sociological Paradigms and Organizational Analysis*. Elements of the Sociology of Corporate Life. Aldershot: Gower.
- Bygrave, W.D. (1989). The Entrepreneurship Paradigm (I): A Philosophical Look at Its Research Methodologies. *Entrepreneurship Theory and Practice* 14 (Fall), 7–26.
- Cameron, R. (1995). *Maaailman taloushistoria paleoliittiseltä kaudelta nykypäivään*. A Concise Economic History of the World 1989, 1993. Suomentaja T. Helin. Helsinki: WSOY.
- Carter, N.M., W.B. Gartner & P.G. Greene (2002). *The Career Reasons of Minority Nascent Entrepreneurs*. Academy of Management Proceedings.
- Casson, M. (1982). *The Entrepreneur. An Economic Theory*. Oxford: Robertson.
- Chell, E. (1985). The Entrepreneurial Personality: A Few Ghost Laid to Rest? *International Small Business Journal* 3:3, 43–54.
- Cuevas, J.G. (1994). Towards a Taxonomy of Entrepreneurial Theories. *International Small Business Journal* 12:4, 77–88.
- Donkels, R. (1989). New Entrepreneurship: Lessons from the Past, Perspectives for the Future. *Entrepreneurship & Regional Development* 1:1, 75–84.
- Douglas, E.J. & D.A. Shepherd (2002). Self-Employment as a Career Choice: Attitudes, Entrepreneurial Intentions, and Utility Maximation. *Entrepreneurship Theory and Practice* 23:3, 81–90.
- Dyer, W.G. (1994). Toward a Theory of Entrepreneurial Careers. *Entrepreneurship Theory and Practice* 19:2, 7–21.
- Erikson, E.H. (1959). Identity and the Life Cycle. In: *Psychological Issues*. Ed. G.S. Klein. New York: International University Press.
- Erikson, E.H. (1982). *Lapsuus ja yhteiskunta*. Toinen tarkistettu painos. Jyväskylä: Gummerus (alkup. 1950).

- Eskola, A. (1985). *Persoonallisuustyypistä elämäntapaan*. Persoonallisuuden tutkimuksen metodologisia opetuksia. Helsinki: WSOY.
- Fredriksson, L. (2003). *Det vårdande samtalet*. Åbo Akademin Förlag – Åbo Akademi University Press.
- Fredriksson, L. (1998). The Caring Conversation – Talking about suffering. A Hermeneutic Phenomenological Study in Psychiatric Nursing. *International Journal for Human Caring* 2:1, 24–32.
- Gadamer, H.G. (1999). *Truth and Method*. Second. Revised Edition. London: Sheed & Ward.
- Gibb, A. & J. Ritchie (1982). Understanding the Process of Starting Small Business. *European Small Business Management* 24:4, 45–53.
- Giorgi, A. (1985). Sketch of a Psychological Phenomenological Method. In: *Phenomenology and Psychological Research*. Ed. A. Giorgi. Pittsburgh, Pa: Duquesne University Press.
- Gopakumar, K. (1995). The Entrepreneurs in Economic. Thought: A Thematic Overview. *The Journal of Entrepreneurship* 4:1, 1–17.
- Haahti, A. (1989). *Entrepreneurs' Strategic Orientation: Modeling Strategic Behavior In Small Industrial Owner-managed Firms*. The Helsinki School of Economics. Acta Academiae Oeconomicae Helsingiensis A:64.
- Hakanen, A. (1992). *Perustietoa persoonallisuuden psykologiasta*. Turun yliopisto, Täydennyskoulutuskeskus.
- Harva, U. (1978). *Suuria ajattelijoita. Suppea filosofian historia*. Helsinki: Otava.
- Havusela, R. (1999). *Kulttuuri – yrittäjyyden kehto*. Acta Wasaensia. No 66. Vaasan yliopisto.
- Heinonen, S. (2002). *Korkeakoulutettujen työttömien omaehtoisen täydennyskoulutuksen sidosryhmäperusteinen arviointitutkimus*. Helsingin yliopisto, Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 180.
- Hietala, K. (1987). *Yrittäjyyden edistäminen. Myyttejä, mielikuvia, asenneilmastoja*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Himanka, J. (1995a). Esipuhe. Teoksessa: *Edmund Husserl*. Fenomenologian idea, viisi luentoa. Helsinki: Loki.
- Himanka, J. (1995b). Johdanto. Teoksessa: *Edmund Husserl*. Fenomenologian idea, viisi luentoa. Helsinki: Loki.

- Hintikka, J. (1988). Fenomenologi ilman fenomenologiaa – Wittgensteinin välittömän kokemuksen filosofina. Teoksessa: *Kieli ja Maailma*. Toim. M. Kusch & J. Hintikka. Oulu: Pohjoinen.
- Hirsjärvi, S. (1981). Tieteen edistymisen ehdoista kasvatustieteessä. *Kasvatus* 12:2, 70–75.
- Huotilainen, M. (2003). *Jo sikiö oppii ja tallentaa tietoa muistiin*. Suomen Akatemia <http://www.aka.fi/index.asp?id=6592E75D911E4D809C40D7A710131957> Uutinen 10.3.2003. Luettu 11.3.2003.
- Husserl, E. (1907/1995). Ensimmäinen luento. Teoksessa: *Edmund Husserl*. Fenomenologian idea, viisi luentoa. Helsinki: Loki.
- Huuskonen, V. (1992). *Yrittäjäksi ryhtyminen. Teoreettinen viitekehys ja sen koettelu*. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja, Sarja A-2.
- Häkkinen, K. (1996). *Fenomenografisen tutkimuksen juuria etsimässä. Teoreettinen katsaus fenomenografisen tutkimuksen lähtökohtiin*. Jyväskylän yliopisto, Opettajankoulutuslaitos. Opetuksen perusteita ja käytänteitä 21.
- Hänninen, V. (2000). *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampereen yliopisto, Acta Universitatis Tamperensis 696.
- Johannisson, B & T. Madsen (1997). *I Entreprenörskapets Tecken, en studie av skolning i förnyelse*. Stockholm: Handels- och Näringsdepartement.
- Juntunen, M. & L. Mehtonen (1977). *Ihmistieteiden filosofiset perusteet*. Jyväskylä: Gummerus.
- Kaila, E. (1952). *Persoonallisuus*. Helsinki: Otava.
- Karjalainen, A. & P. Siljander (1993). Miten tulkita sosiaalista interaktiota? *Kasvatus* 24:4, 334–346.
- Karlsson, G. (1987). *A Phenomenological Psychological Method: Theoretical Foundation and Empirical Application in the Field of Decision Making and Choice*. University of Stockholm.
- Karlsson, G. (1993). *Psychological Qualitative Research from a Phenomenological Perspective*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Karma, K. & E. Komulainen (1990). *Käyttäytymistieteiden tilastomenetelmien jatkokurssi*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Katz, J.A. (1994). Modeling Entrepreneurial Career Progressions: Concepts and Considerations. *Entrepreneurship Theory and Practice* 19:2, 23–39.

- Kets de Vries, M. (1977). The Entrepreneurial Personality. A Person at the Crossroad. *Journal of Management Studies* (Feb), 34–35.
- Kets de Vries, M. (1985). The Dark Side of Entrepreneurship. *Harvard Business Review* (November–December).
- Kilby, P. (1971). Hunting the Heffalump. In: *Entrepreneurship and Economic Development*. Ed. P. Kilby. New York: Free Press.
- Koiranen, M. & M. Peltonen (1995). *Yrittäjyyskasvatus. Ajatuksia yrittäjyyteen oppimisesta*. Valkeakoski: Konetuumat.
- Kolvareid, L. (1996). Organizational Employment versus Self-Employment: Reasons for Career Choice Intentions. *Entrepreneurship Theory and Practice* 20:3, 23–31.
- Konstantinov, F., V. Berestnev, G. Gleserman, M. Dynnik, M. Kammari, I. Kuznetsov, P. Kopnin, M. Roisental, P. Fedosejev & J. Frantsev. *Marxilaisen filosofian perusteet*. Moskova: Vieraskielisen kirjallisuuden kustannusliike.
- Kortteinen, M. (1994). *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Koski, R. (2002). *Pohjalaisen yrittäjyyden synty, leviäminen ja alueellinen eriytyminen*. Acta Wasaensia No 101. Vaasan yliopisto.
- Koskinen, A. (2001). *Yrittäjien järjestäytymisen pitkä marssi*. http://www.yrittajakoulu.com/yrittajyyden_oppia/dokumentit/document.asp?UID=1635&docID=136. Luettu 11.7.2003.
- Kovalainen, A. (1990). "Ankara tieteen ajatus" – fenomenologian peruskäsitteistä ja niiden yhteyksistä hermeneutiikkaan sekä liiketaloustieteelliseen tutkimus-oteajatteluun. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja, Sarja Keskustelua ja raportteja 9.
- Krueger, N.F. (1993). "Growing Up Entrepreneurial": Developmental Consequences of Early Exposure to Entrepreneurship. *Academy of Management Proceedings*, 80–84.
- Kupferberg, F. (1998). Humanistic Entrepreneurship and Entrepreneurial Career Commitment. *Entrepreneurship & Regional Development* 10:3, 171–188.
- Kurvinen, A. (1999). *Tilinteon aika. Tutkimus pankista työnsä menettäneiden naisten identiteetin uudelleen arvioinneista*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. No 41.

- Kusch, M. (1988). Merkki vai kuva – Husserl, Heidegger ja Gadamer kielen ja maailman suhteesta. Teoksessa: *Kieli ja Maailma*. Toim. M. Kusch & J. Hintikka. Oulu: Pohjoinen.
- Kuusinen, J. (toim.) (1991). *Kasvatuspsykologia*. Helsinki. WSOY.
- Laine, T. (1993). *Aistisuus, kehollisuus ja dialogisuus. Ludwig Feuerbachin filosofian lähtökohdista ja niiden kehitysnäkymiä 1900-luvun antropologisesti suuntautuneessa fenomenologiassa*. Jyväskylän yliopisto; Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 96.
- Laine, T. (1995a). Filosofisen antropologian historiallisia erityispiirteitä. Teoksessa: *Filosofinen antropologia. Ihmisen kokonaisuutta etsimässä*. Toim. T. Laine & P. Kuhmonen. Jyväskylä: Atena.
- Laine, T. (1995b). Filosofiaa aistisuuden ja kehollisuuden lähtökohdista. Teoksessa: *Filosofinen antropologia. Ihmisen kokonaisuutta etsimässä*. Toim. T. Laine & P. Kuhmonen. Jyväskylä: Atena.
- Laine, T. (1995c). Minä ja sinä. Teoksessa: *Filosofinen antropologia. Ihmisen kokonaisuutta etsimässä*. Toim. T. Laine & P. Kuhmonen. Jyväskylä: Atena.
- Laine, T. (1995d). Eräitä ihmisen filosofian metodisia periaatteita. Teoksessa: *Filosofinen antropologia. Ihmisen kokonaisuutta etsimässä*. Toim. T. Laine & P. Kuhmonen. Jyväskylä: Atena.
- Lampela-Kivistö, L. (2000). *Yrittäjä konkurssin pyörteissä. Uskonnollisuus roolisiirtymässä*. Helsingin yliopisto, Käytännöllisen teologian laitos. Käytännöllisen teologian laitoksen julkaisuja 99.
- Lehtovaara, M. (1992). *Subjekttiivinen maailmankuva kasvatustieteellisen tutkimuksen kohteena. Kasvatuksen filosofian pohdintaa ja kasvatustieteen filosofian kehittelyä Lauri Rauhalan eksistentiaalisen fenomenologian pohjalta erityisesti silmälläpitäen minäkäsitystutkimuksia*. Acta Universitatis Tamperensis ser A Vol. 338.
- Lehtovaara, M. (1994). Lauri Rauhalan suorittaman ihmisenä olemisen ongelman analyysin merkitys psykologialle. Teoksessa: *Ihmisen jäljillä – Lauri Rauha psykologian uranuurtaja*. Toim. J. Perttula. Snellman korkeakoulu Seminaari-raportti 1/1994.
- Leontjev, A.N. (1977). *Toiminta, tietoisuus, persoonallisuus*. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Leontjev, A.N. (1979). *Kieli ja ajattelu*. Helsinki: Kansankulttuuri. Alkuteos 1965. Jazyk i razum tseloveka.

- Leskinen, P.-L. (1999). "Yrittäjällä on koko elämä kiinni yrityksessä" *Opiskelijoiden yrittäjyyksikäsitteet ja niiden muutokset yritysprojektin aikana*. Acta Wasaensia No 71. Liiketaloustiede 27, Johtaminen ja organisaatiot. Vaasan yliopisto.
- Liles, P. (1974). Who Are the Entrepreneurs? *MSU Business Topics* (Winter).
- Lovio, R. (1993). *Evolution of Firm Communities in New Industries. The Case of the Finnish Electronics Industry*. The Helsinki School of Economics and Business Administration. Acta Academiae Oeconomicae Helsingiensis A:92.
- Marcia, J.E. (1980). Identity in Adolescence. In: *Handbook of Adolescent Psychology*, 159–187. Ed. J. Adelson. New York: Wiley.
- Marton, F. (1988). Phenomenography: A Research Approach to Investigating Different Understandings of Reality. Teoksessa: *Qualitative Research in Education: Focus and Methods*, 141–161. Eds R.R. Sherman & R.B. Webb. London: Falmer.
- McAdams, D.P. (1993). *The Stories We Live By. Personal Myths and the Making of the Self*. New York: Guilford.
- McClelland, D. (1961). *The Achieving Society*. New York: Free Press.
- Melin, K. (2001). Yrittäjyysintentiot ja niiden taustatekijät Virossa ja Suomessa. *Vertailukohteina eräissä ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevien nuoret kummassakin maassa*. Universitas Wasaensis No 93. Vaasan yliopisto.
- Mezirow, J. (1995). Kriittinen reflektio uudistavan oppimisen käynnistäjänä. Teoksessa: *Uudistava oppiminen*. Toim. J. Mezirow. Helsingin yliopisto. Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Moore, C.F. (1986). Understanding Entrepreneurial Behavior. In: *Academy of Management Proceedings*, 66–70. Eds J.A. Pearce & K.P. Robinson.
- Niittykangas, H. (2003). *Yrittäjä ja yrityksen toimintaympäristö*. Jyväskylän yliopisto, Taloustieteiden laitos N:o 134.
- Näsi, J. (1983). *Tieteellisen tutkimusotteen ja suomalainen liiketaloustiede, hallinto. Viitekehyksen konstruointi ja historiallis-paradigmaattinen analyysi*. Tampereen yliopisto. Yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja. Sarja A 2: Tutkielmia ja raportteja 24. Tampere.
- Palmer, R.E. (1969). *Hermeneutics. Interpretation Theory in Schleiermecher, Dilthey, Heidegger, and Gadamer*. Evanston: Northwestern University Press.
- Pehunen, R. (1991). Totta vain toinen puoli – ja siksi pielessä. *Psykologia* 26:1, 43–48.

- Perttula, J. (1993). Fenomenologinen psykologia, kokemuksen systemaattista tutkimusta. *Psykologia* 28, 267–274.
- Perttula, J. (1994). Psykologisen tajuntatieteen perusteista. Teoksessa: *Ihmisen jäljillä – Lauri Rauha psykologian uranuurtaja*. Toim. J. Perttula. Snellman korkeakoulu Seminaariraportti 1/1994.
- Perttula, J. (1995). Fenomenologisen psykologian metodi – kohti käsitteellistä selkeyttä. *Hoitotiede* 7:1, 3–11.
- Perttula, J. (2003). *Miten tutkia kokemusta empiirisesti*. Seminaariesitelmä, Kokemuksen tutkimuksen seminaari Oulu. 9.5.2003.
- Petersen, A.C. & B. Taylor (1980). The Biological Approach to Adolescence: Biological Change and Psychological Adaptation. In: *Handbook of Adolescent Psychology*, 159–187. Ed. J. Adelson. New York: Wiley.
- Purhonen, H. (1988). *Muuttuva ihminen, Carl Rogersin filosofinen antropologia*. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 158.
- Raphael, F. (2000). *Popper – Historismi ja sen riittämättömyys*. Helsinki: Otava.
- Rasmussen, O.E. (1994). *The Discontinuity of Human Existence. Part I. The Fundamental Concepts of Human Existence and the Relation between the Singular and the Super Singular*. Cognitive Science Research, 50. Lund University.
- Rauhala, L. (1972). *Psykoanalyysin hermeneuttinen tieteenfilosofia*. Turun yliopiston filosofian laitoksen julkaisusarja 2.
- Rauhala, L. (1974). Hermeneutiikka ja ns. sosiaalitieteet. *Kanava* 1, 93–98.
- Rauhala, L. (1975). Filosofinen ja empiirinen ihmisen tutkimus. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 6, 641–649.
- Rauhala, L. (1978). Erilasista käsitesysteemeistä ihmisen kokonaisuuden tutkimuksessa. Teoksessa: *Psykiatrian ja filosofian rajamailla*. Toim. J. Laitinen, J. Lehtonen & K. Achte. Helsinki: Psychiatria Fennica.
- Rauhala, L. (1981). Psykologia. Kokemustiede inhimillisestä kokemuksesta. *Kanava* 8, 464–469.
- Rauhala, L. (1984). Ihmisolio konstituutiosta ja maailmanjäsenyyksestä eksistentiaalisessa fenomenologiassa. Teoksessa: *Olio*. Toim. Leila Haaparanta. Suomen filosofisen yhdistyksen järjestämä kotimainen tutkijakollokvio, Helsinki 11.–12.1.1984 / Helsingin yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja 3. 98–108.

- Rauhala, L. (1987). Psyykkisesti häiriintyneen maailmankuvan konstituution analyysi. *Ajatus* 44, 129–146.
- Rauhala, L. (1989). *Ihmisen ykseys ja moninaisuus*. Sairaanhoidon koulutussäätiö.
- Rauhala, L. (1994). Ihmisen olemassaolon tutkiminen situationaalisenä säätöpiirinä. Teoksessa: *Ihmisen jäljillä – Lauri Rauha psykologian uranuurtaja*. Toim. J. Perttula. Snellman korkeakoulu Seminaariraportti 1/1994.
- Reynolds, P.D., W.D. Bygrave, E. Autio, L.W. Cox & M. Hay (2002). *Global Entrepreneurship Monitor*. 2002 Executive Report. Babson College, Ewing Marion Kauffman Foundation, London Business School.
- Ristimäki, K. (1998). *Yliopisto ja yrittäjyyskasvatus. Yrittäjyys yliopistojen koulutusohjelmissa*. Vaasan yliopiston julkaisuja, Selvityksiä ja raportteja 21.
- Ristimäki, K. (2002). *University Students' Different Entrepreneurial Identities. Internationalizing Entrepreneurship Education and Training*. Proceedings of the IntEnt-Conference Technikon SA, Kruger National Park, South Africa. 401–415.
- Rogers, C.R. (1965). *Client-Centered Therapy. Its Current Practice, Implications, and Theory*. Boston: Mifflin.
- Roos, E. (1990). Tiedostamaton sielunelämä ja Freudin psykoanalyysi. *Psykologia* 25: 1, 19–30.
- Salomaa, J.E. (1936). *Filosofian historia II. Uuden ajan filosofia*. Helsinki: WSOY.
- Sartre, J.-P. (1957). *Existentialism and Human Emotions*. New York: Philosophical Library.
- Scheinin, P. (1990). *Oppilaiden minäkäsitys ja itsetunto. Vertailututkimus peruskoulussa ja steinerkoulussa*. Helsingin yliopisto, Kasvatustieteiden osasto, opettajankoulutuslaitos, Tutkimuksia 77.
- Scherer, R.F., J.S. Adams, S.S. Carley & F.A. Wiebe (1989). Role Model Performance Effects on Development of Entrepreneurial Career Preference. *Entrepreneurship Theory and Practice* 13:3, 53–71.
- Scherer, R.F., J.D. Brodzinski & F.A. Wiebe (1990). Entrepreneurial Career Selection and Gender: A Socialization Approach. *Journal of Small Business Management* 28:2, 37–44.
- Siljander, P. & A. Karjalainen (1991). Merkityksen käsite kasvatustieteessä. *Kasvatus* 22: 5–6, 377–386.

- Smith, B.A. (1998). The Problem Drinker's Lived Experience of Suffering: An Exploration Using Hermeneutic Phenomenology. *Journal of Advanced Nursing* 27, 213–222.
- Solomon, G.T. & E.K. Winslow (1988). Toward a Descriptive Profile of the Entrepreneur. *The Journal of Creative Behavior* 22:3, 162–173.
- Sonnenfeld, J & J.P. Kotter (1982). The Maturation of Career Theory. *Human Relations* 35, 19–46.
- Spiegelberg, H. (1975). *Doing Phenomenology. Essay on and in Phenomenology*. Hague: Nijhoff.
- STV (2002). *Suomen tilastollinen vuosikirja*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Töttö, P. (1991). *Werner Sombart ja kiista kapitalismin hengestä*. Tampere: Vastapaino.
- Töttö, P. (1997). *Pirullinen positivismi – Kysymyksiä laadulliselle tutkimukselle*. Jyväskylä: Kampus Kustannus.
- Uljens, M. (1992). *Phenomenological Features of Phenomenography*. University of Göteborg. Department of Education and Educational Research. Report no. 03.
- Weber, M. (1961/1923). *General Economic Theory*. New York: Collier-Macmillan.
- Weber, M. (1990/1904–1905). *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Helsinki: WSOY.
- Vesala, K. (1991). Kontrolliodotuksen käsite ja kulttuuriset premissit. *Psykologia* 26, 366–374.
- Vesala, K. (1996). *Yrittäjyys ja individualismi, Relationistinen linjaus*. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 2.
- Vesala, K. & T. Rantanen (1999). *Pelkkä puhe ei riitä. Maanviljelijän yrittäjyysidentiteetin rakentumisen sosiaalipsykologisia ehtoja*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Vesalainen, J., T. Pihkala & T. Jokinen (1999). *Yrittäjyyspotentiaali Varkaudessa sekä Kotkan – Haminan ja Tampereen seutukunnissa. Tutkimus yrittäjyysaikomuksista ja aikomusten taustoista*. Vaasan yliopisto, Johtamisen laitoksen julkaisuja.
- Vihanto, M. (2003). *Itävälitalaisen taloustieteen kirjallisuutta*. <http://www.tukkk.fi/yltalous/KT/mvihanto/itav.htm>.
- Wiklund, L. (2000). *Lidandet som kamp och drama*. Åbo Akademis Förlag – Åbo Akademi University Press.

Winslow, E.K. & G.T. Solomon (1989). Further Development of a Descriptive Profile of Entrepreneurs. *The Journal of Creative Behaviour* 23:3, 149–161.

Vuorinen, R. (1990). Psykologisen ihmiskuvan mustat aukot. *Psykologia* 6, 433–440.

Ylijoki, O.-H. (1998). *Akateemiset heimokulttuurit ja noviisien sosialisatio*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Vastapaino.